

ՖԻՆԱՆՍԱԲԱՆԿԱՅԻՆ ՔՈԼԵՉ

Ս ա մ ս ո ն Գ Ղ ա զ ա թ յ ա Գ

Վ Ճ Ա Ր Ա Հ Ա Շ Վ Ա Ր Կ Ա Յ Ի Ն
Հ Ա Մ Ա Կ Ա Ր Գ

ԵՐԵՎԱՆ 2003

Ֆինանսաբանկային քոլեջի հիմնադիրներ

ՀՀ կրթության և գիտության նախարարություն
ՀՀ կենտրոնական բանկ
Հայաստանի բանկերի միություն

Հայաստանի Հանրապետություն
ք. Երևան 2, Ամիրյան 26

Հեռ. (3 741) 537788

Հեռ./ֆաքս (3 741) 537767

Web-site: <http://www.fbc-edu.am>

E-mail: staff@fbc-edu.am

Ձեռնարկի տպագրությունն իրականացվել է «Բանկ և ոչ բանկ ֆինանսական հաստատությունների ուսուցանում և թրեյնինգ» ծրագրի շրջանակներում, «Շորբանկխորհրդատվական ծառայություններ» կորպորացիայի դրամաշնորհի միջոցներով՝ ԱՄՆ միջազգային զարգացման գործակալության (USAID) ֆինանսավորմամբ:

The publication of the manual is done within the “Bank and Non Bank Financial Institutions Mentoring and Training” program supported by Shorebank Advisory Services Inc. grant funded by United States Agency for International Development (USAID)

Հրատարակչի գրանցման համարանիշ

© Ֆինանսաբանկային քոլեջ, 2003

Հարգաբաժան ընթերցող

Հայաստանի Հանրապետությունում գործող բանկերի մրցունակությունը բարձրացնելու, դրանք ժամանակակից գիտելիքներով զինված մասնագետներով համալրելու նպատակով ստեղծվեց Ֆինանսաբանկային քոլեջը:

Առաջնորդվելով ուսումնական գործընթացի կազմակերպման միջազգային փորձով՝ Ֆինանսաբանկային քոլեջը կիրառում է ուսուցման ժամանակակից մեթոդներ, այդ թվում՝ քոլեջի դասախոսների կողմից ստեղծված ուսումնական նյութեր, որոնք ստացել են Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսաբանկային ոլորտի մասնագետների հավանությունը և արժանի են համարվել որպես դասագիրք տպագրվելու: Դասագրքերի առավելություններից մեկն այն է, որ դրանց հեղինակները հանրապետության բանկային ոլորտի լավագույն մասնագետներ են:

Ողջունում ենք Ֆինանսաբանկային քոլեջի ուսումնական նյութերի տպագրությունը և հուսով ենք, որ դրանք լայն օգտագործման նյութ կդառնան ոչ միայն քոլեջի ուսանողների, Հայաստանի Հանրապետությունում բանկային գործի մասնագետներ պատրաստող մյուս ուսումնական հաստատությունների, այլև ֆինանսաբանկային ոլորտի մասնագետների համար:

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի խորհուրդ

Ֆինանսաբանկային քոլեջի դասախոսների կողմից ստեղծված ուսումնական նյութերը համահունչ են ժամանակի պահանջներին և լիովին համապատասխանում են բանկային մասնագետների պատրաստման միջազգային չափանիշներին: Դրանք արդիական են և ներառում են իրավիճակային օրինակներ ֆինանսաբանկային ոլորտի առօրյայից, որոնց ուսումնասիրությունն էլ ավելի է նպաստում մատուցվող նյութի ընկալմանը:

Ֆինանսաբանկային քոլեջի դասախոսությունների տպագրությունն առաջընթաց քայլ է հանրապետության կրթական ոլորտի բարեփոխումների գործընթացում:

Կարծում ենք, դրանք սեղանի գիրք կդառնան և՛ բանկային գործն ուսումնասիրողների և՛ ընթերցողների ավելի լայն շրջանակի համար:

Հայաստանի բանկերի միություն

Բարի երթ

Առաջարան

Ս. Ղազարյանի «Վճարահաշվարկային համակարգ» ուսումնական նյութը բաղկացած է ներածական մասից, երկրորդ մասը նվիրված է վճարային գործիքներին և գործառնություններին, երրորդ մասում ներկայացված են դրույթներ կապված վճարահաշվարկային համակարգերի հետ, վերջաբանից և ներառում է 23 ծավալուն գլուխ, ընդամենը՝ 240 էջ:

Նյութի առաջին գլխում «Վճարահաշվարկային համակարգ: Վճարահաշվարկային համակարգի դերը երկրի տնտեսության մեջ: ՀՀ վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման փուլերը», ներկայացված է վճարահաշվարկային բնագավառի ստեղծման և զարգացման պատմությունը, բնութագրված են վճարահաշվարկային հարաբերությունների ծագման հիմքերը, և տրված են հիմնական հասկացությունների սահմանումները, տվյալ բնագավառը կարգավորող օրենսդրական և իրավական ակտերը: Գլխում համառոտ ներկայացված է նաև բանկերի դերը վճարահաշվարկային բնագավառում, դրանց ազդեցությունը

տնտեսության վրա: Գլխի երրորդ մասում համառոտ բնութագրված են ԶԶ վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման փուլերը:

Նյութի երկրորդ գլուխը՝ «Դրամավարկային քաղաքականության հարցերը և վճարահաշվարկային համակարգի կառուցվածքը», նվիրված է դրամավարկային քաղաքականության իրականացման նպատակով կիրառվող լծակներին (գործիքներին) և դրանց ազդեցությանը վճարահաշվարկային համակարգի վրա, ինչպես նաև նկարագրված են ԶԶ կենտրոնական բանկի հիմնական ֆունկցիաները վճարահաշվարկային բնագավառում և դերը հաշվարկներում: Գլխում ներկայացված է վճարահաշվարկային ծառայություն մատուցող կազմակերպությունների հակիրճ բնութագիրը:

Երրորդ «Անկանխիկ գործիքներ: Առևտրային գործարքներում կիրառվող վճարման ձևերը» գլխում դիտարկված են ԶԶ քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները, որոնք կանոնակարգում են ԶԶ տարածքում կանխիկ և անկանխիկ հաշվարկները, ինչպես նաև ԶԶ տարածքում կիրառվող անկանխիկ վճարային գործիքների 4 հիմնական խմբերը և դրանց դասակարգման մեթոդները:

Չորրորդ և հինգերորդ գլուխներում՝ «Բանկային հաշիվ» և «Հաշվեհամարների կողավորման սկզբունքները» սահմանված են բանկային հաշվի հասկացությունը, ստեղծման հիմքերը, բանկային հաշիվների տեսակները, հաշիվներով կատարվող գործառնությունները, ինչպես նաև ԶԶ քաղաքացիական օրենսգրքի այն դրույթները, որոնցով կանոնակարգվում են հաշիվների բացման գործընթացը, պայմանագրերի ձևերը, հաճախորդների սպասարկման և հաշվի փակման արարողակարգերը, հաշվից միջոցների դուրսգրման ընթացակարգը: Նյութում մատչելի ներկայացված են ԶԶ-ում կիրառվող վճարահաշվարկային բնագավառի մասնակիցների կողավորման և հաճախորդների նույնականացման սկզբունքները: Ներկայացված են նաև հաշիվների կողավորման տրամաբանությունը, դրանց կիրառման ոլորտները, ինչպես նաև հաշիվների կողավորման արդյունքի ստուգման և վերահսկման ալգորիթմները:

Վեցերորդ գլխում՝ «Վճարման եղանակները և ձևերը» բացատրվում են միջազգային պրակտիկայում ընդունված վճարամիջոցների սահմանումները, վճարամիջոցների կիրառման աշխատանքային սխեմաները, այդ վճարամիջոցների կիրառման յուրահատկությունները և առանձնահատկությունները, ինչպես նաև համառոտ բնութագրված է ԶԶ տարածքում կանխիկ դրամաշրջանառությունը: Նկարագրվում են նաև դրամական միջոցների փոխանցման հասկացությունը, տարատեսակները, առևտրային գործարքների ժամանակ միջոցների փոխանցման օրինակները, չեկերի վերաբերյալ դրույթները, բնութագրված են մուրհակների հիմնական տեսակները, շրջանառության սխեմաներ, միջազգային պրակտիկայում լայն տարածում ունեցող գործառնությունները՝ ինկասո, ակրեդիտիվ, երաշխիք և պլաստիկ քարտեր:

«Միջազգային առևտրային պայմանագրեր» գլուխը համառոտ նկարագրում է միջազգային առևտրային գործարքների ժամանակ կիրառվող ստանդարտ մոտեցումները, որոնք համընդհանուր են միջազգային բանկային պրակտիկայի համար: Խոսքը վերաբերում է այնպիսի տնտեսական ոլորտների, ինչպիսիք են՝ միջազգային առևտուրը, զբոսաշրջությունը, ներդրումային գործառնությունները: Նյութում ներկայացված են նաև ստանդարտ միջազգային պայմանագրի օրինակելի ձևը, ինչպես նաև միջազգային պրակտիկայում լայնորեն կիրառվող ապրանքի առաքման բազիսային պայմանները՝ համաձայն Ինկոտերմսի կանոնների:

8 - 15 գլուխներում մանրամասն ներկայացված են դրույթներ վճարային գործիքների՝ վճարման հանձնարարականի, պարբերաբար վճարման հանձնարարականի, ուղղակի դեբետագրման հանձնարարականի, վճարման պահանջագրի, չեկերի (ճանապարհային չեկ), մուրհակների, պլաստիկ քարտերի վերաբերյալ:

15 - 16 գլուխներում ներկայացված են դրույթներ, որոնք պարզորոշ բնութագրում են վճարահաշվարկային համակարգերի կառուցման սկզբունքները և կանոնները, տեսակները, տրվում է վճարահաշվարկային համակարգերում հնարավոր ռիսկերի դասակարգումը և դրանց կառավարման քաղաքականությունը:

ԶԶ տարածքում գործող վճարահաշվարկային համակարգերի վերաբերյալ դրույթները ներկայացված են 17- 22 գլուխներում, որտեղ մանրակրկիտ ներկայացված են համակարգերի գործունեության սկզբունքները, կիրառվող գործիքները/գործառնությունները և հաշվարկների ընթացակարգերը, ինչպես նաև հաղորդագրությունների տեսակները (ֆորմատները): Խոսքը վերաբերվում է ինչպես ԿԲ-ին և առևտրային բանկերին պատկանող համակարգերին, այնպես էլ միջազգային վճարային համակարգերին: Նյութում ներկայացված են նաև դրույթներ նոր, ժամանակակից տեխնոլոգիաների հիման վրա ստեղծված բանկային գործառնություններին՝ Internet-banking, Webmoney, mobile - banking, e - money:

Հարկ են համարում նշել, որ ողջ ուսումնական նյութը շարադրված է մատչելի լեզվով: Գրախոսվող նյութի կառուցվածքը լիովին համապատասխանում է միջազգային չափանիշներին: Յուրաքանչյուր գլխում մատչելի տրվում են կարևորագույն և հրատապ խնդիրների լուծման ուղիները, նպատակները, յուրաքանչյուր թեմա ողեկցվում է բազմաթիվ օրինակներով և գործնական խնդիրներով:

Ընդհանուր առմամբ, կատարված է արժեքավոր, ավարտուն աշխատանք, որը հիմք է ծառայում մասնագիտական հմտությունների և ունակությունների ձեռքբերման համար: Ուսումնական նյութը լիովին կարող է օգտագործվել նաև բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում, քանզի այն կարևոր է ինչպես բանկային, այնպես էլ ֆինանսական ոլորտի փորձագետների մասնագիտական լիարժեք պատրաստվածության համար:

Օ.Աղասյան

ԶԶ կենտրոնական բանկի աշխատակազմի ղեկավար՝

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԼՈՒԽ 1. ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՍՏԿԱՐԳ: ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՍՏԿԱՐԳԻ ԴԵՐԸ ԵՐԿՐԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ: ՀՀ ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՍՏԿԱՐԳԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՓՈՒԼԵՐԸ..... 7

- 1.1. Վճարահաշվարկային համակարգի ստեղծման պատմությունն ու հիմնական հասկացությունները.....7
- 1.2. Հայաստանի Հանրապետության վճարահաշվարկային համակարգը 8
- 1.3. Հայաստանի վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման փուլերը.....9

Ինքնաստուգման հարցեր..... 11

ԳԼՈՒԽ 2. ԴՐԱՍՏՎԱՐԿԱՅԻՆ ԶԱՂԱՋԱՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ ԵՎ ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՍՏԿԱՐԳԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ..... 12

- 2.1. ՀՀ կենտրոնական բանկի հիմնական գործառնությունները վճարահաշվարկային բնագավառում 12
- 2.2. Կենտրոնական բանկի վարկերը..... 13
- 2.3. Վճարումների ժամկետների կրճատման հարցերը 14
- 2.4. Կենտրոնական բանկի դերը հաշվարկներում 14
- 2.5. ՀՀ օրենսդրական դաշտ 14
- 2.6. Վճարային ծառայություններ մատուցող հաստատություններ..... 15

Ինքնաստուգման հարցեր..... 17

ԳԼՈՒԽ 3. ԱՆԿԱՆԻԻԿ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ: ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐՈՒՄ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՎՃԱՐՄԱՆ ՉԵՎԵՐԸ 18

Ինքնաստուգման հարցեր.....20

ԳԼՈՒԽ 4. ԲԱՆԿԱՅԻՆ ՀԱՇԻՎՆԵՐ..... 21

Ինքնաստուգման հարցեր.....24

ԳԼՈՒԽ 5. ՀԱՇՎԵՎՄԱՐՆԵՐԻ ԿՈՂՎԱՎՈՐՄԱՆ ՄԿՋՔՈՒՆՔՆԵՐ 25

Ինքնաստուգման հարցեր.....28

ԳԼՈՒԽ 6. ՎՃԱՐՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ՉԵՎԵՐԸ 29

- 6.1. Ներածություն 29
- 6.2. Փոխանցում.....30
- 6.3. Չեկ.....32
- 6.4. Մուրհակ.....33
- 6.5. Ինկաստ.....35
- 6.6. Փաստաթղթային ակրեդիտիվ.....38
- 6.7. Երաշխիքներ.....41
- 6.8. Պլաստիկ քարտեր 43

Ինքնաստուգման հարցեր.....44

ԳԼՈՒԽ 7. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐ..... 45

- 7.1. Նախաբան.....45
- 7.2. Միջազգային առևտրային պայմանագրեր 45
- 7.3. Ապրանքի առաքման բազիսային պայմաններ 46

Ինքնաստուգման հարցեր.....47

ԳԼՈՒԽ 8. ՎՃԱՐՄԱՆ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆ..... 48

- 8.1. Ներածություն 48
- 8.2. Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումը.....48
- 8.3. Վճարման հանձնարարականը.....48
- 8.5. Միջոցների փոխանցման համակարգերը 53
- 8.6. Հաճախորդին պայմանագրի էական պայմանները բացատրելու պարտավորությունը.....53
- 8.7. Գործառնական օրը: Վճարման հանձնարարականի ստացման պահը.....53
- 8.8. Անվտանգության արարողակարգը 53
- 8.9. Վճարման հանձնարարականի վավերությունը.....54
- 8.10. Վճարման հանձնարարականի անվավերության հետևանքները 54
- 8.11. Մխալը վճարման հանձնարարականում.....55
- 8.12. Վճարման հանձնարարականի ուղարկումը միջոցների փոխանցումների կամ հաղորդակցման այլ համակարգի միջոցով 55
- 8.13. Շահառուի նույնացումը.....55
- 8.14. Վճարման հանձնարարականն ակցեպտավորելը 57
- 8.16. Վճարման հանձնարարականը չեղյալ համարելը: Չեղյալ համարելու հանձնարարականի ակցեպտավորումը 59
- 8.17. Վճարման հանձնարարականի կատարումը և կատարման օրը 59
- 8.18. Ստացող բանկի պարտավորությունները վճարման հանձնարարականը կատարելիս 59
- 8.19. Վճարման հանձնարարականի սխալ կատարումը 60
- 8.20. Վճարման հանձնարարականի սխալ կատարման մասին հայտնելու ուղարկողի պարտավորությունը.....61
- 8.21. Վճարումը: Վճարման հանձնարարականի վճարման օրը.....61
- 8.22. Ստացող բանկին վճարելու ուղարկողի պարտավորությունը 61
- 8.23. Ուղարկողի վճարումը ստացող բանկին 62
- 8.24. Շահառուին վճարելու և տեղեկացնելու շահառու բանկի պարտավորությունը.....62
- 8.25. Շահառուի բանկի վճարումը շահառուին 62
- 8.26. Վճարողի վճարումը շահառուին: Հիմնական պարտավորության կատարումը 63
- 8.27. Միջոցների փոխանցման համակարգի կանոնները և պայմանագրերը.....63

8.28. Ստացող բանկին ներկայացված կալանքի կամ արգելանքի մասին որոշումները: Միջոցների փոխանցումն արգելող դատարանի որոշումները 64

8.29. Հաշիվը: Վճարման հանձնարարականների կատարման հերթականությունը 64

8.30. Հայաստանի Հանրապետության բանկերի և օտարերկրյա բանկերի միջև միջոցների փոխանցումների իրավական կարգավորումը 65

8.31. Վճարման առավելագույն ժամկետներ 66

Ինքնաստուգման հարցեր..... 67

ԳԼՈՒԽ 9. ՊԱՐԲԵՐԱԲԱՐ ՎՃԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆ **68**

Ինքնաստուգման հարցեր..... 70

ԳԼՈՒԽ 10. ՎՃԱՐՄԱՆ ՊԱՀԱՆՋԱԳԻՐ **71**

Ինքնաստուգման հարցեր..... 72

ԳԼՈՒԽ 11. ՈՒՂՂԱԿԻ ԳԵԲԵՏԱԳՐՈՒՄ (DIRECT DEBIT) **73**

Ինքնաստուգման հարցեր..... 75

ԳԼՈՒԽ 12. ՉԵԿ **76**

Ինքնաստուգման հարցեր..... 85

ԳԼՈՒԽ 13. ՍՈՒՐՀԱԿ **86**

Ինքնաստուգման հարցեր..... 87

ԳԼՈՒԽ 14. ՊԼԱՍՏԻԿ ԶԱՐՏԵՐ **88**

Ինքնաստուգման հարցեր..... 90

ԳԼՈՒԽ 15. ՀԱՇՎԱՐԿՆԵՐ ԵՎ ԳՐԱՆՑ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՉԵՎԵՐԸ **91**

Ինքնաստուգման հարցեր..... 92

ԳԼՈՒԽ 16. ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ **93**

Ինքնաստուգման հարցեր..... 101

ԳԼՈՒԽ 17. ՀՀ ԿԲ-ԻՆ ՊԱՏԿԱՆՈՂ ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԸ **102**

16.1. Թղթային եղանակով հաշվարկների համախառն համակարգ..... 102

16.2. Հաշվարկների քլիրինգային համակարգ..... 102

16.3. Էլեկտրոնային վճարումների համակարգ..... 103

16.4. ԷՎՀ-ում կիրառվող հաղորդագրության տեսակները 104

16.5. Հաղորդագրություններում օգտագործվող դաշտերը, դրանց կառուցման եղանակը և լրացման կանոնները 106

Ինքնաստուգման հարցեր..... 110

ԳԼՈՒԽ 18. ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՐԺԵԹՂԹԵՐԻ ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ԵՎ ՀԱՇՎԱՐԿՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ **111**

Ինքնաստուգման հարցեր..... 113

ԳԼՈՒԽ 19. «ԱՐՄԵՆԻԱՆ ԶԱՐԴ» ՄԻԱՄՆԱԿԱՆ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՊԼԱՍՏԻԿ ԶԱՐՏԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳ **114**

19.1. Ընդհանուր տեղեկություններ համակարգի վերաբերյալ..... 114

19.2. Պլաստիկ քարտերը և դրանց տեսակները..... 115

19.3. «Արքա» համակարգի մասնակիցները 116

Ինքնաստուգման հարցեր..... 116

ԳԼՈՒԽ 20. S.W.I.F.T. **117**

20.1. Ընդհանուր տեղեկություններ S.W.I.F.T.-ի մասին..... 117

20.2. S.W.I.F.T. համակարգի կառուցվածքը 117

20.3. S.W.I.F.T համակարգի մասնակիցները..... 117

20.4. S.W.I.F.T համակարգի ցանցը..... 118

20.5. S.W.I.F.T. համակարգում կիրառվող հաղորդագրությունների տեսակներ..... 119

20.6. Վերահսկում 119

Ինքնաստուգման հարցեր..... 120

ԳԼՈՒԽ 21. ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐ **121**

21.1. Straight -Through Processing 121

21.2. CLS 121

21.3. TARGET 121

21.4. Internet տեխնոլոգիաների հիման վրա ստեղծված համակարգեր..... 122

ԳԼՈՒԽ 22. ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ **125**

ԳԼՈՒԽ 23. ՀՀ ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԶԱՐԳԱԾՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ **130**

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ **131**

ՆԿԱՐՆԵՐԻ ՑԱՆԿ **132**

ՀԱՆԳՈՒՑԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐԻ ՑՈՒՑԻՉ **133**

ԳԼՈՒԽ 1. ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳ: ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԻ ԴԵՐԸ ԵՐԿՐԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ: ՀՀ ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՓՈՒԼԵՐԸ

Թեմայի նպատակն է՝ ներկայացնել վճարահաշվարկային բնագավառի ստեղծման և զարգացման պատմությունը, բնութագրել վճարահաշվարկային հարաբերությունների ծագման հիմքերը և տալ հիմնական հասկացողությունների սահմանումները, բնութագրել ՀՀ բանկային օրենսդրությունը, թվարկել Հայաստանի Հանրապետությունում բանկերի գործունեությունը կարգավորող օրենքները և այլ իրավական ակտերը, ամփոփ ներկայացնել դրանցով կարգավորվող իրավահարաբերությունները: Քննարկվելու է նաև կենտրոնական բանկերի դերը վճարահաշվարկային բնագավառում, բանկերի դերը, վճարահաշվարկային համակարգի կառուցվածքը և կազմակերպման ձևերը, դրանց ազդեցությունը տնտեսության վրա:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- պատկերացնել վճարումները և հաշվարկները
- հասկանալ վճարումների և հաշվարկների միջև տարբերությունը
- հասկանալ բանկերի կողմից վճարումների իրականացման գործընթացները, այդ թվում կենտրոնական բանկի
- տալ վճարահաշվարկային համակարգի, կիրառվող գործիքների և գործառնությունների սահմանումը
- բնութագրել ՀՀ վճարահաշվարկային համակարգը
- ներկայացնել վճարահաշվարկային բնագավառը կարգավորող իրավական դաշտը:

1.1. Վճարահաշվարկային համակարգի ստեղծման պատմությունն ու հիմնական հասկացողությունները

Հաշվարկային հարաբերությունների պատմության սկիզբը դրվել է Անգլիայում 17-րդ դարում, այսպես կոչված, ոսկերիչների անդորրագրերի առաջացմամբ: Ոսկերիչները տալիս էին դրանք պահպանման տրված **կանխիկ դրամի** և ոսկու փոխարեն: Անդորրագրով, անհրաժեշտության դեպքում, դրանը կարող էր ստանալ ոչ միայն այդ դրամի տերը, այլ նաև որևէ երրորդ անձ: Բայց նրանց անընդհատ աճի պատճառով հաշվարկներում առաջացող բարդությունները հանգեցրին նրան, որ ոսկերիչների ֆունկցիաները փոխանցվեցին հաշվարկների նոր սուբյեկտի՝ բանկերին: Սակայն բանկերի և նրանց հաճախորդների թվի աճը և, որպես հետևանք, վճարումների քանակի և ծավալի աճը բերեց նոր դժվարությունների վճարային պարտավորությունների կատարման ժամանակ: Պատմում են, որ բանկերի կողմից վարձված փոստատարներն այնքան ծանրաբեռնված էին, որ կազմակերպում էին փոքրիկ ընդմիջումներ: Մի անգամ սրճարանում, որը գտնվում էր մի քանի բանկերի փոստատարների ուղիների հատման վայրում, նրանցից մեկի մոտ առաջացավ մի հանճարեղ միտք. փոխանակել վճարման հանձնարարականները հենց այդտեղ, որպեսզի խնայեն ժամանակը: Հետագայում այդ հանդիպումները սկսեցին անընդհատ բնույթ կրել և դարձան ժամանակակից հաշվարկային պալատների նախատիպը: Լոնդոնում գտնվող "Լոնբարդ սթրիթ" քլիրինգային պալատը ատեղծվել է 1775թ.: Վճարումների բազմակողմանի հաշվարկի ավելի վաղ օրինակ կարելի է համարել Ֆրանսիայի հյուսիսում կատարվող առևտրային տոնավաճառները:

Վճարային համակարգը կազմված է **վճարային գործիքների** հավաքածուից, բանկային գործընթացներից և, որպես կանոն, միջոցների փոխանցման միջբանկային համակարգերից, որոնց ամբողջությունն ապահովում է **դրամաշրջանառությունը**: Այն իրենից ներկայացնում է շուկայական տնտեսության մեջ տեղի ունեցող համարյա բոլոր տնտեսական գործարքների մի յուրահատուկ մասը. այն մասը, որը վերաբերվում է որևէ ապրանքի, ծառայության կամ ֆինանսական ակտիվի դիմաց դրամական արժեքի փոխանցմանը: Վճարային և հաշվարկային համակարգերը տնտեսական գործունեության համար նույնն են, ինչ ճանապարհները տրանսպորտի համար. անհրաժեշտ են, բայց սովորաբար ընդունվում են, որպես պարտադիր, եթե չեն առաջացնում վթարներ կամ խափանումներ:

Վճարահաշվարկային համակարգը՝ վճարային գործիքների, ինչպես նաև քլիրինգի իրականացման, միջոցների փոխանցման և վերջնահաշվարկի կատարման ընդհանուր կանոնների և ընթացակարգերի և վերջիններս ապահովող տեխնիկա-ծրագրային միջոցների ամբողջությունն է (ընդհանրություն է), որը ապահովում է համակարգի մասնակիցների միջև վճարահաշվարկային փաստաթղթերի կատարումը:

Երկրի տնտեսությունը կարելի է ներկայացնել մի քանի հիմք ունեցող բուրգի տեսքով, որտեղ յուրաքանչյուր հիմք հենվում է նախորդի վրա: Սկսած ներքևից՝ այդ հիմքերը հետևյալն են. նյութական արտադրություն, էկոնոմիկա, ֆինանսական շուկաներ, բանկային համակարգ և, վերջապես, բուրգի գագաթին է գտնվում Կենտրոնական բանկը: Վճարային համակարգերի հիմնական նպատակը նյութական արտադրության զարգացման ապահովումն է:

Տնտեսության մեջ յուրաքանչյուր օրվա ընթացքում իրականացվում է ապրանքների և ծառայությունների լայնամասշտաբ վաճառք, որը ժամանակակից տնտեսության պայմաններում վճարվում է ինչպես շրջանառության մեջ գտնվող դրամական միջոցներով (կանխիկ դրամ), այնպես էլ **բանկային հաշիվներում** գտնվող դրամական միջոցներով (անկանխիկ դրամ), ինչպես նաև վարկավորման միջոցով, ինչը իր հերթին նախատեսում է բանկերի կողմից հաճախորդների հաշիվների վարում, դրամական միջոցների փոխանցումների (անկանխիկ վճարումների) իրականացում բանկային մեկ հաշվից այլ հաշվին կամ մեկ բանկի մեկ հաշվից մեկ այլ բանկի հաշվին:

1.2. Հայաստանի Հանրապետության Վճարահաշվարկային համակարգը

1991 թվականից առաջ Հայաստանի վճարահաշվարկային հարաբերությունները հանդիսանում էին ողջ խորհրդային պետության մասշտաբներով գործող վճարահաշվարկային հարաբերությունների և դրա մի մասն էին կազմում: ՀՀ Պետբանկը բաժանմունքն էր ԽՍՀՄ Պետբանկի և այդ պատճառով զրկված էր ինքնուրույն քաղաքականություն վարելու հնարավորությունից:

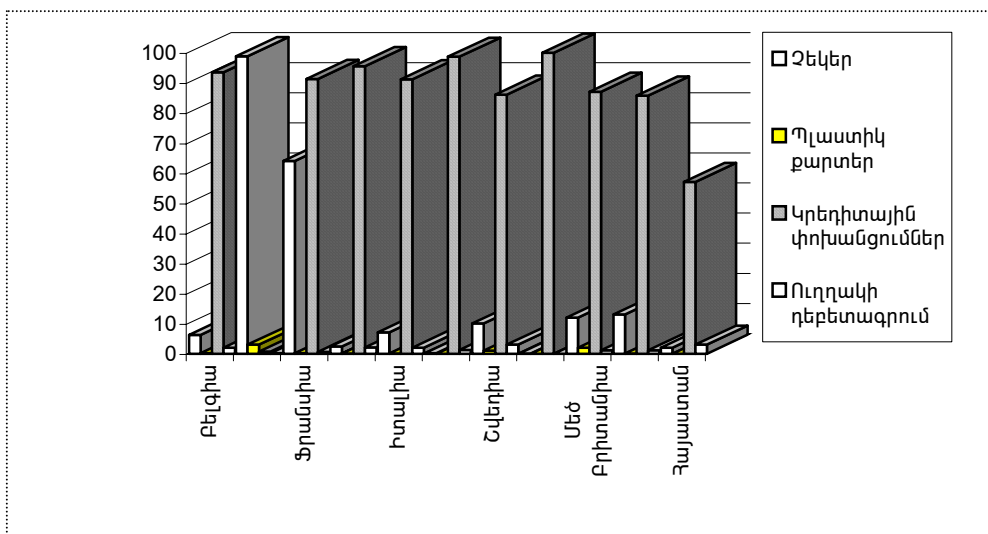
Խորհուրդների իշխանության տարիներին վճարահաշվարկային հարաբերությունները հիմնված էին - քղթային փոխանցումների վրա և բազմատեսակությամբ աչքի չէին ընկնում: Փոխանցումները իրականացվում էին ավիզոների միջոցով, որոնց օգտագործումը շատ անարդյունավետ էր: Վճարային ավիզոներով գործող համակարգը անհուսալի էր, ցուցաբերած ծառայությունների ցանկը՝ սահմանափակ: Դրա մասին վկայում են խոշոր ծավալի զեղծարարություններ, մասնավորապես աչքի են ընկնում այդպես կոչված հայտնի «չեչյան ավիզոներ» զեղծարարությունը:

Արդյունավետ գործող վճարահաշվարկային համակարգը յուրաքանչյուր պետության տնտեսության կարևորագույն տարրերից մեկն է: Պետության ֆինանսական համակարգի կայունությունը ուղղակիորեն կապված է ներքին վճարահաշվարկային համակարգի կայունության հետ:

Վճարահաշվարկային համակարգում առկա խոչընդոտները նվազեցնում են հասարակության վստահությունը ֆինանսական ոլորտի նկատմամբ: Մատակարարված ապրանքների (ծառայությունների) դիմաց ժամանակին և ապահովագրված ձևով միջոցների ստացումը ոչ միայն հանդիսանում է շուկայի սուբյեկտների արդյունավետ տնտեսական գործունեության պայմաններից մեկը, այլ նաև անհրաժեշտ է տնտեսության ֆինանսական ոլորտի նորմալ գործունեության ապահովման համար: Վճարահաշվարկային համակարգի կառուցվածքը և կազմակերպման ձևը ազդում է դրամաշրջանառության վրա: Վճարահաշվարկային համակարգի և մասնավորապես միջբանկային հաշվարկների արդյունավետ կազմակերպման արդյունքում հեշտաճում է բանկերի կողմից լիկվիդայնության կառավարումը, աննպատակահարմար են դառնում ավելորդ դրամական պահուստների կուտակումը, ինչը իր հերթին բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում դրամավարկային ծրագրավորման համար:

Վերջին տարիներին բանկային տեխնոլոգիաների կտրուկ զարգացմանը զուգահեռ, կտրուկ աճ է տեղի ունեցել ֆինանսական ոլորտում, մասնավորապես՝ աճել են իրականացվող վճարումների քանակները և ծավալները և ավելի արագ են սկսել տեղաշարժվել միջոցները վճարահաշվարկային համակարգերում: Նման պայմաններում ոչ արդյունավետ գործող վճարահաշվարկային համակարգը կարող է հանդիսանալ ֆինանսական ցնցումների և պրոբլեմների պոտենցիալ աղբյուր ոչ միայն տվյալ համակարգի, այլ նաև ֆինանսական համակարգի մյուս օղակների համար: Այդ պատճառով է, որ վճարահաշվարկային համակարգերի ստեղծման և զարգացման աշխատանքներին տրվում է բարձր նախապատվելիություն: Վճարահաշվարկային համակարգի արդյունավետությունը կարևոր է ոչ միայն առանձին պետության համար, այլ նաև կրում է միջազգային կարևորություն, քանի որ վճարումների ծավալների մեջ մեծ մաս են կազմում միջպետական փոխանցումները:

Չնայած վճարահաշվարկային համակարգի կառուցվածքը և գործունեությունը հիմնականում որոշվում է շուկայի պահանջարկներով, այնուամենայնիվ նրա ընդհանուր կառուցվածքը շատ դեպքերում կախված է պատմական գործոններից: Պետության յուրահատկությունները, զարգացման մակարդակը ազդում են նաև վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման ուղղությունների վրա՝ դարձնելով այն ունիկալ: Համակարգը այնպես պետք է կառուցվի, որպեսզի առավելագույնը բավարարի օգտագործողների կարիքներին: Ցանկացած վճարահաշվարկային համակարգ զարգանում է ամենապարզից դեպի նոր տեխնոլոգիաներով, նոր հիմունքներով օժտված բարդ կոմպլեքս համակարգ:

Նկար 1. Կիրառվող գործիքների համեմատական դիագրամա

Ինչ վերաբերվում է բանկերի կողմից մատուցվող վճարային ծառայություններին, ապա մինչև վերջին ժամանակներս վճարումների ժամանակ օգտագործվող վճարումների հիմնական գործիքը վճարման հանձ-

ճարարականն է, որը չնայած տարածված է համարյա բոլոր երկրներում, բայց կիրառվում է այլ վճարային գործիքների հետ համատեղ:

Եթե բերելու լինենք վերը նշված գործոնները (հանգամանքները), ապա կարելի է հետևություն անել, որ վճարային համակարգի վերակառուցման անհրաժեշտությունը բխում է հետևյալ հիմնական պատճառներից.

- ա) Հայաստանի Հանրապետության տարածքում վճարումների կատարման ժամկետների կրճատում:
- բ) Վճարային գործիքների և գործառնությունների կանոնակարգում:
- գ) Վճարային համակարգերում նոր տեխնոլոգիաների կիրառում:

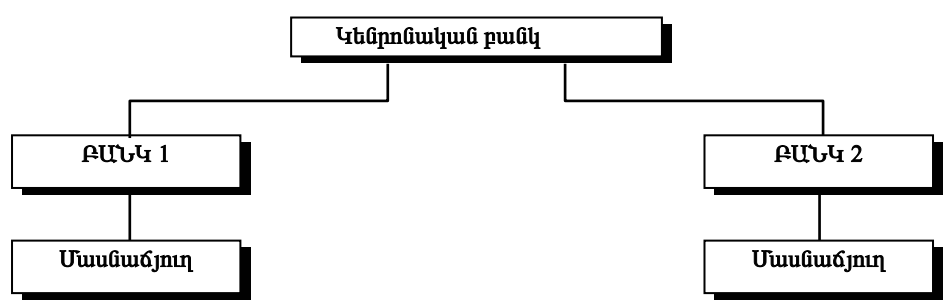
Վճարահաշվարկային համակարգերի զարգացման աշխատանքներում կարևորվում է Կենտրոնական բանկերի դերը, քանի որ կենտրոնական բանկերն են պահպանում ֆինանսական համակարգի և նրա կարևորագույն տարրերից մեկի՝ վճարահաշվարկային համակարգի կայունությունը և հիմնականում դրանց վրա է դրվում վճարահաշվարկային համակարգերի կարգավորման և վերահսկման խնդիրների իրականացումը: ՀՀ կենտրոնական բանկը նույնպես «Կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն աշխատանքներ է տանում միջազգային չափանիշներին համապատասխանող գործուն վճարահաշվարկային համակարգի ստեղծման, զարգացման և պահպանման ուղղությամբ: Արդեն մշակվել և ներդրվել է բանկային համակարգում CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցը: CBANet ցանցի հիման վրա մշակվեց և մոտ ութ տարի շահագործվում է էլեկտրոնային վճարումների համակարգը, որում ընդգրկված են աշխատում են ՀՀ տարածքում գործող բանկերը, ՀՀ Գանձապետական համակարգը և վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող կազմակերպությունները: Միջազգային բանկային կապերի զարգացման շրջանակներում ՀՀ կենտրոնական բանկը և ՀՀ տարածքում գործող առևտրային բանկերը միացան համաաշխարհային միջբանկային հեռահաղորդակցման S.W.I.F.T. համակարգին և ներկայումս միջազգային վճարումների ճնշող մասը իրականացվում են այդ համակարգի միջոցով: Ներկայումս ՀՀ տարածքում գործում են այնպիսի միջազգային վճարային համակարգեր, ինչպիսիք Western Union, Money Gram, Unistream և Express, ստեղծվել և գործում է «Anelik» դրամական միջոցների փոխանցման համակարգը, իրականացվում է մեծ տարածում ունեցող միջազգային վճարային պլաստիկ քարտերի թողարկումը և սպասարկումը:

ՀՀ կենտրոնական բանկի քաղաքականությունը ուղղված է հետևյալին՝ կառուցել այնպիսի համակարգ, որը առավելագույնս բավարարի օգտագործողների պահանջներին, լինի հուսալի, էֆեկտիվ, նվազագույն ռիսկերով, որ հաշվարկների մեջ ներգրավված մեկ օղակի խափանման դեպքում չխափանվի ամբողջ համակարգը:

1.3. Հայաստանի վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման փուլերը

Վերջին տարիների ընթացքում վճարային համակարգի կառուցման, վերահսկման և կատարելագործման ուղղությամբ տարված աշխատանքները համոզիչ ապացույց են այն փաստի, որ Հայաստանի վճարային համակարգը պոտենցիալ հնարավորություն ունի մոտ ապագայում բավարարելու իր առջև դրված պահանջները:

1994թ. լուրջ աշխատանքներ ձեռնարկվեցին միջբանկային հաշվարկային համակարգում համակարգային ռիսկը վերացնող համապատասխան տեխնոլոգիական փոփոխությունների կատարման ուղղությամբ: Մասնավորապես Հայաստանի Հանրապետության խոշոր առևտրային բանկերը 1995թ. հունվարի 1-ից անցան իրենց բաժանմունքների հետ հաշվարկների «հիերարխիկ», համակարգին, որը հնարավորություն ստեղծեց նրանց վարելու «մասնաճյուղերի», հաշիվները, ինչպես ընդունված է միջազգային բանկային պրակտիկայում:

Նկար 2. ՀՀ բանկային համակարգի կառուցվածքը

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո փլուզվեց նաև նախկինում գործող միասնական վճարահաշվարկային բանկային համակարգը, ինչը Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի առջև ծառայրեց մի շարք հիմնախնդիրներ, մասնավորապես՝ հանրապետությունում ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների փոխադարձ հաշվարկների գծով մեծ չափերի հասնող չվճարումները, միջբանկային հաշվարկները կանոնակարգող իրավական դաշտի բացակայությունը, բանկային համակարգի տեխնիկական թերի հագեցվածությունը, էներգետիկ ճգնաժամը, փոստային առաքումների համակարգի կաթվածահար վիճակը և այլն:

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի կողմից տարվել են զգալի աշխատանքներ, ուղղված վերոհիշյալ հարցերի լուծման և նորաստեղծ անկախ հանրապետությունում նոր պայմաններից ելնելով՝ նոր վճարահաշվարկային հարաբերությունների կերտման, միջբանկային հաշվարկների կատարելագործման ուղղությամբ:

Ելնելով Հայաստանի Հանրապետության տարածքում իրականացվող վճարային գործառնությունների բաշխման անհամաչափությունից՝ Հայաստանի Հանրապետության վճարահաշվարկային համակարգի զարգացումը որոշվել էր իրականացնել 3 փուլով հետևյալ նախապատվելիությամբ՝

ա) վճարահաշվարկային արարողակարգերի կարգավորում՝ հիմնականում Երևան քաղաքում («միջբանկային փոստի» ներդրում, քլիրինգային համակարգի ստեղծում) (1994)

բ) «նույնաքաղաքային» (միևնույն շրջանում իրականացվող) վճարային արարողակարգերի կարգավորում («նույնաքաղաքային» վճարումների համակարգի ստեղծում) (1995)

գ) միջտարածաշրջանային վճարահաշվարկային արարողակարգերի կարգավորում, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում ժամանակակից վճարահաշվարկային համակարգերի ստեղծում (փորձնական էլեկտրոնային վճարումների համակարգի ստեղծում, CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի ստեղծում, BANKMAIL էլեկտրոնային վճարումների համակարգի ստեղծում, **արժեթղթերի** հաշվառման և հաշվարկների համակարգի նախագծում և մշակում) (1997 - 2000):

Վերջին ժամանակահատվածում ՀՀ բանկային համակարգի զարգացման ուղիներից մեկը եղել է նաև միջազգային վճարային համակարգերի փոխհամագործակցության գործընթացը, մասնավորապես՝ այս տարիների ընթացքում սկսվել է SWIFT միջազգային հեռահաղորդակցման համակարգին անդամակցության գործընթացը, «Արմենիան քարոզ» միասնական վճարային համակարգի ստեղծումը և ներդրումը, ՀՀ տարածքում գործող բանկերի անդամակցություն միջազգային վճարային պլաստիկ քարտերի համակարգերում, retail բիզնեսի զարգացում (2000 -2003):

Չնայած «միջբանկային փոստի» ներդրմամբ որոշ չափով բարելավվեց բանկային վճարումների ապահովությունը, կայունացվեցին փաստաթղթերի միջբանկային առաքումները, սակայն դա սկզբունքորեն չէր լուծում վճարումների արագացման հարցը:

ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից կատարված բարեփոխումներից թերևս ամենանշանակալի կարելի է համարել քլիրինգային համակարգի ներդրումը: Այդ համակարգը գործում է ՀՀ կենտրոնական բանկում 1994 թվից՝ մեկ սեանսով, իսկ 1995 թվից՝ երկու սեանսով և որի ներդրմամբ՝

ա) պարզեցվեցին և հեշտացվեցին կենտրոնական բանկի և առևտրային բանկերի աշխատանքները (նվազեցվեց թղթային հանձնարարականների մշակման ծավալները)

բ) բանկերի համար հնարավորություն ստեղծվեց կենտրոնական բանկում իրենց ունեցած ավելի փոքր լիկվիդային միջոցներով կատարել ավելի մեծ ծավալով վճարումներ:

Ձուտ հաշվարկների կիրառումը բանկերին հնարավորություն է տվել վճարումները իրականացնել իրենց թղթակցային հաշիվներում ավելի պակաս միջոցների առկայության դեպքում:

Հաշվի առնելով լեռնային շրջաններից Երևան վճարային փաստաթղթերի առաքման հիմնախնդիրները, մասնավորապես՝ ձեռնային ժամանակահատվածում, ինչպես նաև միջբանկային հաշվարկների արագացման նպատակով 1994թ. մշակվեց և 1995թ. ներդրվեց «նույնաքաղաքային» վճարումների համակարգը, որը թույլ տվեց նույն քաղաքում (շրջանում) մեկ բանկի մասնաճյուղից մյուս բանկի մասնաճյուղ կատարվող վճարումները իրականացնել առավելագույնը 5 բանկային օրվա ընթացքում (նախկին 10 օրվա փոխարեն)՝ օգտագործելով տեղեկատվության հաղորդման էլեկտրոնային կապը (FVG EMAIL):

Եթե 1993 - 1994թթ. կենտրոնական բանկի կողմից իրականացվում էին քայլեր, որոնք ուղղված էին վճարային համակարգում առօրյա խնդիրների լուծմանը, ապա 1994թ. վերջից սկսեցին մշակվել հեռանկարային ծրագրեր, մասնավորապես.

ա) վճարահաշվարկային համակարգի բարելավման և հետագայում Հայաստանի Հանրապետությունում էլեկտրոնային վճարումների համակարգի ներդրման նպատակով 1994թ. սկսվեցին աշխատանքներ Հայաստանի Հանրապետությունում միջբանկային համակարգչային ցանցի ստեղծման ուղղությամբ

բ) 1995թ. սկսած աշխատանքներ տարվեցին Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում էլեկտրոնային վճարումների գլոբալ համակարգի ստեղծման և ներդրման ուղղությամբ:

1997թ. ընթացքում Հայաստանի Հանրապետությունում ներդրվեց CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցը, որին միացվել են ՀՀ կենտրոնական բանկը, ՀՀ տարածքում գործող առևտրային բանկերի գլխամասերը և մասնաճյուղերը:

Մշակվել է էլեկտրոնային վճարումների համակարգի (BANKMAIL) ծրագրային ապահովման տարբերակը, որը 1997թ-ից տեղակայվել է Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկում և CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցին միացված 20 բանկերում և բանկերի 3 մասնաճյուղում, որոնցից 14 բանկ անցել են էլեկտրոնային վճարումների համակարգով ռեալ վճարումների կատարմանը: Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունում, վերջինիս և Հայաստանի Հանրապետության միջև իրականացվող վճարումների ժամկետները կրճատելու նպատակով ՀՀ կենտրոնական բանկի օգնությամբ ԼՂՀ-ում ստեղծվեց և ՀՀ կենտրոնական բանկի CBANet ցանցին միացվեց ԼՂՀ միջբանկային համակարգչային ցանցը: Ցանցին միացվել է Արցախ բանկը և նրա 5 մասնաճյուղեր, ինչպես նաև ԼՂՀ-ում գործող առևտրային բանկերի մասնաճյուղերը:

Հայաստանի Հանրապետության բանկերի կողմից ընդլայնվեց առաջարկվող ծառայությունների ցանկը՝ մի շարք բանկերի կողմից սկսեցին սպասարկվել և տրամադրվել ճանապարհային չեկեր, միջազգային պլաստիկ քարտեր, ինչպես նաև ստեղծվեց պլաստիկ քարտերով վճարումների առաջին հայկական համակարգը: 1997թ. ընթացքում Հայներարտբանկը, իսկ հետագայում նաև այլ առևտրային բանկերը միացան WESTERN UNION միջազգային հեռագրային փոխանցումների համակարգին, ինչը թույլ տվեց առավել արագ և ապահով կերպով իրականացնել հաճախորդների դրամական փոխանցումները: Ներկայումս Հայներարտբանկը և Հայէկոնոբանկը հանդես են գալիս որպես WESTERN UNION միջազգային հեռագրային փոխանցումների համակարգի լիիրավ անդամներ:

Ուսումնասիրելով 2000 - 2003 թթ. ժամանակահատվածը նկատելի է, որ ՀՀ տարածքում գործող բանկային համակարգի կողմից ընդհանուր առմամբ մեծ առաջընթաց է գրանցվել թե՛ ծառայությունների

մատուցվող տեսականու ավելացման, թե հաճախորդների սպասարկման բնագավառում, թե միջազգային վճարային հարաբերությունների զարգացման բնագավառում:

2001թ. սկսած մշակվել և ներդրվել է միասնական պլաստիկ քարտերի «Արմենիան Քարդ» վճարային համակարգը, ինչը թույլ տվեց իրականացնել անկանխիկ վճարումները պլաստիկ քարտերի միջոցով ՀՀ տարածքում:

Ներկայումս շարունակվում են աշխատանքները էլեկտրոնային վճարումների համակարգի զարգացման ուղղությամբ: Կատարվել են մի շարք նոր մշակումներ՝ կապված համակարգի աշխատանքի արդյունավետության բարձրացման և նոր տեսակի հաղորդագրությունների ներդրման հետ:

Ինքնատուզման հարցեր

1. Վճարահաշվարկային համակարգի ստեղծման պատմությունն ու հիմնական հասկացությունները:
2. Բնութագրել վճարահաշվարկային համակարգի դերը երկրի տնտեսության մեջ:
3. Հայաստանի Հանրապետության վճարահաշվարկային համակարգը և Հայաստանի վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման փուլերը:
4. Տալ վճարահաշվարկային համակարգի հասկացության բնորոշումը:

ԳԼՈՒԽ 2. ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ ԵՎ ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

Թեմայի նպատակն է՝ ներկայացնել դրամավարկային քաղաքականության իրականացման նպատակով կիրառվող լծակները (գործիքները) և դրանց ազդեցությունը վճարահաշվարկային համակարգի վրա: Նկարագրվելու են ՀՀ կենտրոնական բանկի հիմնական գործառնությունները վճարահաշվարկային բնագավառում և դերը հաշվարկներում: Քննարկվելու են վճարումների ժամկետների կրճատման հարցերը և նրանց ազդեցությունը տնտեսության վրա, ՀՀ ԿԲ կողմից տրամադրվող վարկերի դերը, ամփոփ ձևով ներկայացվելու է վճարահաշվարկային բնագավառը կարգավորող օրենսդրական դաշտը, դրանցով կարգավորվող իրավահարաբերությունները:

Ուսուցիչությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- բացատրել ՀՀ կենտրոնական բանկի հիմնական գործառնությունները վճարահաշվարկային բնագավառում
- բացատրել վերը նշված գործառնություններ իրականացման մեխանիզմները
- հասկանալ կիրառվող դրամավարկային գործիքների ազդեցությունը վճարումների վրա
- ներկայացնել վճարումների իրականացման ժամկետների կրճատման փոխազդեցությունը տնտեսության վրա և սպառնացող ռիսկերը
- բացատրել Կենտրոնական բանկերի դերը հաշվարկներում
- ներկայացնել վճարահաշվարկային բնագավառը կարգավորող օրենսդրական և իրավական դաշտը
- ներկայացնել վճարային ծառայություններ մատուցող հաստատությունների մասին հակիրճ տեղեկություններ (Կենտրոնական բանկ, բանկեր, Հայփոստ, այլ կազմակերպություններ):

2.1. ՀՀ կենտրոնական բանկի հիմնական գործառնությունները վճարահաշվարկային բնագավառում

Վճարահաշվարկային բնագավառում ԿԲ-ի կողմից իրականացվող գործառնություններն են՝

- Վճարահաշվարկային հարաբերությունների կանոնակարգում և կարգավորում, ըստ որի կենտրոնական բանկը մասնակցում է վճարային հարաբերությունները կանոնակարգող օրենքների նախագծերի մշակմանը, ինչպես նաև ընդունում է բանկերի համար պարտադիր բնույթ կրող հաշվարկները կարգավորող կանոնակարգիչ ակտեր:
- Վճարահաշվարկային համակարգերի ստեղծում, զարգացում, վճարահաշվարկային համակարգերի գործունեության վերահսկում: Այս ֆունկցիան սահմանված է «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքով, որի համաձայն Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի խնդիրն է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործուն վճարահաշվարկային համակարգի ստեղծումն ու զարգացումը: Դրանով է պայմանավորված կենտրոնական բանկի ակտիվ դերը Հայաստանում վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման գործում, մասնավորապես՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գործող վճարահաշվարկային համակարգերի նախագծման, դրանց գործունեության պայմանների և կանոնների սահմանման, դրանց ադմինիստրավորման, տեխնիկա-ծրագրային ապահովման, անվտանգության արարողակարգերի մշակման, շահագործման մեջ: Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը իրականացնում է վճարահաշվարկային համակարգերի պարբերական ստուգումներ, որոնց ընթացքում ուշադրություն է դարձվում ինչպես վճարումների ժամանակին կատարմանը, այնպես էլ սահմանված կանոնների պահպանմանը: Խախտումների հայտնաբերման դեպքում բանկերից գանձվում են տուգանքներ համապատասխան նորմատիվ ակտերով սահմանված կարգով և չափով:
- Վճարահաշվարկային ծառայությունների մատուցում:
Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը վճարահաշվարկային ծառայություններ է մատուցում միայն բանկերին, ՀՀ կառավարությանը և որոշ հասարակական հիմնադրամներին: Ոչ բանկ կազմակերպությունները, իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք սպասարկվում են Հայաստանի Հանրապետությունում գործող առևտրային բանկերում և ֆինանսական կազմակերպություններում:
Դրամավարկային քաղաքականության իրականացման նպատակով կենտրոնական բանկի լծակներից առնվազն երեքը այս կամ այն չափով կապված են կենտրոնական բանկերում առևտրային բանկերի հաշիվների մնացորդների հետ: Այդ լծակները հետևյալն են.
  - Կենտրոնական բանկում առևտրային բանկերի թղթակցային հաշիվները:
  - Կենտրոնական բանկում պարտադիր պահուստների չափը:
  - Առևտրային բանկերի հաշիվների մնացորդների վրա հաշվեգրվող տոկոսագումարը:
- Նշված լծակների ազդեցությունը տնտեսության վրա մակրոտնտեսական մակարդակով կատարվում է Կենտրոնական բանկում առևտրային բանկերի թղթակցային հաշիվներում ունեցած դրամական միջոցների ծավալի փոփոխման միջոցով, քանի որ այդ միջոցները հաշվարկային օրվա ընթացքում Կենտրոնական բանկի կողմից դրամական միջոցների առաջարկի պոտենցիալ աղբյուր են: Հետևաբար Կենտրոնական բանկի կողմից այդ միջոցների կառավարումը կարելի է դիտարկել որպես դրամի առաջարկի ոլորտում վերջինիս վարած քաղաքականության բաղկացուցիչ մաս:
- Եթե Կենտրոնական բանկը առևտրային բանկերին թույլատրում է օգտագործել պարտադիր պահուստները օրական վճարումների իրականացման համար, և եթե պահուստների չափը ավելի մեծ է վճարումների ծավալից, ապա հաշվարկների իրականացման համար «կենտրոնական բանկի դրամի» օգտագործման այլընտրանքային արժեքը բանկային հատվածի համար շատ փոքր է և նույնիսկ կարող է հավասարվել զրոյի: Մյուս կողմից, եթե սահմանված է պարտադիր պահուստների փոքր սահման, ապա հաշվարկների իրականացման համար «կենտրոնական բանկի դրամի» օգտագործման այլընտրանքային

արժեքը կարող է մոտենալ կամ նույնիսկ հավասարվել կենտրոնական բանկի մեկօրյա վարկերի միջբանկային շուկայի տոկոսադրույքին:

Պարտադիր պահուստների չափը կարող է ժամանակի ընթացքում փոփոխվել՝ վճարային համակարգի վրա որոշակի ազդեցություն թողնելով: Օրինակ, պարտադիր պահուստների չափի նվազեցումը կարող է հանգեցնել վճարումների իրականացման համար կենտրոնական բանկի կողմից նախատեսված դրամական միջոցների պահպանման այլընտրանքային արժեքի աճին: Հնարավոր են դեպքեր, երբ բանկերի պահուստները պահվում են առանձին (հատուկ) հաշիվներում, որոնք վճարումների համար չեն կարող օգտագործվել: Դա հիմնականում կատարվում է հաճախորդների վճարումների իրականացման դեպքում դրամական միջոցների անբավարարության ժամանակ որպես պահեստային միջոցներ օգտագործելու նպատակով: Երբեմն այդ հաշիվները օգտագործվում են նաև բանկերի վարկավորման, պետական պարտքի ֆինանսավորման նպատակներով: Լինելով ոչ փոխարկելի և հետևաբար չհանդիսանալով միջբանկային վճարումների ժամանակ որպես դրամական ակտիվ՝ այդ միջոցները փաստորեն վճարումների իրականացման համար պիտանի չեն: Հետևաբար սառեցված միջոցները չեն հանգեցնում վճարումների համար օգտագործվող կենտրոնական բանկի դրամական միջոցների այլընտրանքային արժեքի նվազեցմանը և այդ իսկ պատճառով դրանց կարելի է դիտարկել որպես այդ արժեքի աճի գործոն, եթե համեմատելիս լինենք այն ռեժիմների հետ, որոնք նախատեսում են հաշվարկներում նշված միջոցների օգտագործման հնարավորությունը:

Ի վերջո կենտրոնական բանկում առևտրային բանկերի ունեցած մնացորդների վրա հաշվարկվող տոկոսադրույքը այդ մնացորդների օգտագործման այլընտրանքային արժեքի վրա նույնպես մեծ ազդեցություն ունի: Այդպիսի տոկոսադրույքի հաշվեգրումն դեպքում կարելի է ենթադրել, որ բանկերի թղթակցային հաշիվները կենտրոնական բանկում կհամալրվեն, ինչը վճարումների ժամանակ օգտագործվող միջոցների ծավալի մեծացման հնարավորություն կտա (պայմանով, որ կենտրոնական բանկը թույլատրում է միջոցների օգտագործումը վճարումներ կատարելիս):

2.2. Կենտրոնական բանկի վարկերը

Կենտրոնական բանկի կողմից տրամադրվող վարկերը, ինչպես նաև REPO գործառնությունները, դրամի առաջարկի կարևորագույն աղբյուրներից են: Վճարային համակարգի վերլուծության համար նպատակահարմար է այդ վարկերը բաժանել միջև հաջորդ աշխատանքային օրը տրամադրվող և ավելի երկարաժամկետ վարկերի ինչպես նաև աշխատանքային օրվա ընթացքում տրամադրվող վարկերի: Դիտարկվող վարկերի մի մասն իրենցից ներկայացնում են օվերդրաֆտով ուղղակի կրեդիտավորում, մինչդեռ մնացածները կրում են անուղղակի բնույթ, կամ, այդ կերպ սասած, կենտրոնական բանկի կողմից աշխատանքային օրվա վերջում կատարվող սովորական հաշվապահական գրանցումների կողմնակի արդյունք են:

Վերը նշված վարկերն ազդում են կենտրոնական բանկում միջոցների պահպանման այլընտրանքային արժեքի վրա առնվազն երեք եղանակով. առաջին հերթին դա կատարվում է վարկի դիմաց տոկոսների վճարման միջոցով: Երկրորդ՝ կարևոր նշանակություն ունեն վարկի տրամադրման պայմանները: Կենտրոնական բանկի կողմից վարկի տրամադրումը կարող է զուգորդվել արգելակիչ կամ խթանիչ միջոցառումներով: Օրինակ, որոշ կենտրոնական բանկեր կիրառում են այդ վարկերի ուղղակի նորմավորում՝ այդ թվում թվտա-ների սահմանման միջոցով: Առաջանում են մի շարք ոչ գնային գործոններ, որոնք մեծացնում կամ նվազեցնում են կենտրոնական բանկի դրամական միջոցների ստացման համախառն ուղղակի կամ անուղղակի ծախսերը:

Եվ երրորդ՝ վճարումների ժամանակ վարկերի օգտագործման վրա ազդեցություն են թողնում այդ վարկերի ժամկետները: Որոշ երկրներում վճարումների իրականացման համար առևտրային բանկի հաշվում միջոցների անբավարարության դեպքում կենտրոնական բանկը անմիջապես մարում է բանկի պարտավորությունը՝ ձևակերպելով դա որպես վարկ: Տեսականորեն վճարումների մարման համար վարկեր կարող են տրամադրվել ամբողջ աշխատանքային օրվա ընթացքում, իսկ օրվա վերջում վերջնական դիրքը (սալդոն) ցույց կտա մինչև հաջորդ օրը տրամադրվող վարկի փաստացի չափը:

Եթե կենտրոնական բանկը մեկօրյա վարկերի դիմաց տոկոս է գանձում միայն աշխատանքային օրվա վերջի դրությամբ վարկի զուտ ծավալի վրա, ապա օրվա ընթացքում փաստորեն հնարավոր է մեծարժեք գումարների ստացումը որպես վարկ՝ գրոյական, կամ շատ փոքր տոկոսադրույքով: Կոնկրետ օրինակի համար կարելի է բերել Ֆեդերալ ռեզերվային համակարգի «հաշվարկային պատուհանը», որը ենթադրում է խիստ սահմանազատում մինչև հաջորդ աշխատանքային օրը տրամադրվող վարկերի և մեկ աշխատանքային օրվա ընթացքում տրամադրվող վարկերի միջև: «Հաշվարկային պատուհանի» սահմաններում վարկերի տրամադրումն իրականացվում է աշխատանքային օրվա վերջում՝ 24 ժամով, մասնավորապես այն պատճառով, որպեսզի հնարավոր լինի խուսափել մինչև հաջորդ աշխատանքային օրը տրամադրվող վարկերը մեկ աշխատանքային օրվա ընթացքում տրամադրվող վարկերի հետ շփոթելուց, քանի որ հաշվի միջոցների գերածախսի փակման գրանցումն իրականացվում է օրվա վերջում:

Կենտրոնական բանկի վարկերի մեկ այլ չափանիշ է այն միմիմալ ժամկետը, որի ընթացքում կարելի է վարկ ստանալ: Ինչ վերաբերվում է աշխատանքային օրվա ընթացքում տրամադրվող վարկերին, ապա ներկայումս միայն ԱՄՆ-ի Ֆեդերալ ռեզերվային համակարգն է դրանց դիմաց տոկոսավճար պահանջում (1994 թ. ապրիլից): Այլ կենտրոնական բանկերը կամ ընդհանրապես այդպիսի վարկեր չեն տրամադրում (ՀՀ կենտրոնական բանկ) կամ տրամադրում են անվճար:

Եթե աշխատանքային օրվա ընթացքում տրամադրված վարկերի օգտագործումը քանակական սահմանափակում ունի կամ ենթադրում է գրավի տրամադրում, ապա վարկի վերգրված արժեքը (вмененная стоимость) աճի միտում կունենա:

Հաշվարկների ժամանակ վճարումների ուշացումը կարող է մեծացնել կամ փոքրացնել կենտրոնական բանկի վարկերի ծավալը: Այդպիսի ուշացումների դեպքում կենտրոնական բանկի դրամական միջոցները կարող են ուղղվել ֆինանսական համակարգ կամ դուրս հանվել դրանից կամ օրվա ընթացքում կամ մինչև հաջորդ օրը:

2.3. Վճարումների ժամկետների կրճատման հարցերը

Վճարային համակարգի ազդեցության զնահատումը տնտեսության վրա թերի կլիներ, եթե չարժարժվեին վճարումների ժամկետների կրճատման որոշ հարցեր: Խոսքը հիմնականում զգնում է խոչորածավալ փոխանցումների համակարգերի մասին, քանի որ հիմնական ազդեցությունը տնտեսական ցուցանիշների վրա թողնում են այդ համակարգերը:

Ժամանակակից պայմաններում համակարգչային տեխնիկայի կիրառումը հնարավորություն է ստեղծում վճարումներն իրականացնել ավագազույն ժամկետներում: Դրա, ինչպես նաև ավտոմատացված քլիրինգային սեանսների հետևանքով քլիրինգային ժամանակահատվածի կրճատումը հանգեցնում են տարբեր տարածաշրջանների միջև ֆինանսական կապերի ամրապնդմանը, հետևաբար նաև այդ տարածաշրջաններում ձևավորված տոկոսադրույքների հավասարեցմանը: Վերջին ժամանակահատվածում սկսել է զարգանալ վճարումների նոր տեսակը՝ հիբրիդային հաշվարկներ, որոնք կիրառման բավականին հետաքրքիր յուրահատկություններ ունեն, և ներկայումս աշխատանքներ են ընթանում ԳՅ-ում տվյալ հաշվարկների կիրառման ուղղությամբ: Հիբրիդային հաշվարկների մասին ավելի մանրամասն ներկայացված է «Հաշվարկներ և դրանց տեսակները» գլխում:

Բացի դրանից, մակրոտնտեսական մակարդակում վճարային համակարգերի ներդրման հետևանքով մեծանում է միջբանկային դրամական շուկաների իրացվելիությունը: Այդպիսի համակարգերի զարգացումն, ամենայն հավանականությամբ, պատճառ կհանդիսանա դրամական շուկաների զարգացման համար:

Չպետք է մոռանալ, որ ավելի բարձր լիկվիդային դրամական շուկայի գոյությունը ակնհայտորեն կմեծացնի կենտրոնական բանկի կողմից վարվող դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետությունը: Վճարումների արագացման հետևանքով կփոքրանա նաև կենտրոնական բանկում պահվող պահուստների նկատմամբ պահանջարկը, քանի որ այդ դեպքում միջբանկային վճարումները կարելի է իրականացնել կենտրոնական բանկում ունեցած միջոցների զգալիորեն ավելի քիչ ծավալի միջոցով: Գետևաբար կարելի է սպասել նաև կենտրոնական բանկի մեկօրյա վարկերի նկատմամբ պահանջարկի կրճատում:

2.4. Կենտրոնական բանկի դերը հաշվարկներում

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կատարված վճարումների զգալի մասն իրականացվում է կենտրոնական բանկի միջոցով: Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում գործող համակարգերում վճարումներն իրականացվում են բանկերի կենտրոնական բանկում ունեցած թղթակցային հաշիվների միջոցով, որտեղ կենտրոնական բանկը հանդես է գալիս որպես վերջնահաշվարկի գործակալ: ԳՅ կենտրոնական բանկը, հանդիսանալով ԳՅ Կառավարության ֆինանսական գործակալ, կազմակերպում է պետական արժեթղթերի տեղաբախշումը և դրանց մարումը: ԳՅ կենտրոնական բանկը պետական արժեթղթերի համակարգում հանդես գալով որպես Կենտրոնական Պահառու՝ վարում է Դիլերների «ԴԵՊՈ» հաշիվները, իրականացնում է պետական արժեթղթերի երկրորդային շուկայում կատարված գործարքների վերջնական հաշվարկները, ինչպես նաև իրականացնում է դրանց մարումը:

2.5. ՀՀ օրենսդրական դաշտ

Հայաստանի Հանրապետության անկախության ձեռքբերումից հետո ժամանակի խնդիր դարձավ նոր օրենսդրական դաշտի ձևավորումը, մասնավորապես բանկային համակարգում, քանի որ նախկին ԽՍՀՄ օրենսդրությունը ոչ միայն չէր համապատասխանում նոր պայմաններին, այլև ինչ որ տեղ խոչընդոտում էր նոր հարաբերությունների ձևավորմանն ու զարգացմանը: Այդ իսկ պատճառով 1993թ. սկսեց ձևավորվել Հայաստանի Հանրապետության նոր օրենսդրությունը:

ԳՅ տարածքում վճարահաշվարկային գործառնությունները կանոնակարգվում են ԳՅ Քաղաքացիական օրենսգրքով, օրենքներով, այլ նորմատիվ ակտերով, փոխադարձ պայմանագրերով ու համաձայնագրերով: Կարևոր նշանակություն ունի հատկապես ԳՅ Քաղաքացիական օրենսգրքը (01.01.1999թ.), որը կանոնակարգում է քաղաքացիական իրավահարաբերությունները, այդ թվում ընդհանուր առմամբ կանոնակարգում է նաև բանկային, ֆինանսական, վճարահաշվարկային, արժեթղթերի, պահատվական (ավանդատնային) և այլ բնագավառները:

ԳՅ վճարահաշվարկային բնագավառի կարևորագույն մասնակիցն է հանդիսանում ԳՅ կենտրոնական բանկը, որի խնդիրները, իրավասությունները, գործունեությունը և պատասխանատվությունները վճարահաշվարկային և այլ բնագավառներում սահմանվում են «ԳՅ կենտրոնական բանկի մասին» ԳՅ օրենքով (30.06.1996թ.):

Բանկերը հանդիսանում են ԳՅ վճարահաշվարկային բնագավառի հիմնական մասնակիցները, որոնց ԳՅ տարածքում ստեղծման, գրանցման, արտոնագրման, գործունեության կարգավորման և դադարեցման, ինչպես նաև վերահսկողության կարգը և պայմանները սահմանվում են «Բանկերի և բանկային գործառնությունների մասին» ԳՅ օրենքով (30.06.1996թ.): Բանկային բնագավառի կանոնակարգիչ ակտերից են հանդիսանում «Բանկերի և վարկային կազմակերպությունների սնանկության մասին» ԳՅ օրենքը (30.11.2001թ.), «Բանկային գաղտնիքի մասին» ԳՅ օրենքը (14.10.1996թ.), ԳՅ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը (կանոնակարգերը):

2000թ. ԳՅ կենտրոնական բանկը, համաձայն զարգացման հայեցակարգի, կատարել է մի շարք նորամուծություններ, որոնց ելությունը կայանում էր ֆինանսական շուկայի մասնակիցներին «տարանջատելու» մեջ: 2001թ. Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել են մի շարք օրենքներ, մասնավորապես «Վարկային կազմակերպությունների մասին», «Լիցենզավորման մասին» օրենքները, համաձայն որոնց, ԳՅ ֆինանսական շուկայի մասնակիցները բաժանվում են երեք հիմնական մասի՝ առևտրային բանկեր, վարկային կազմակերպություններ և վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող կազմակերպություններ:

ԳՅ վճարահաշվարկային բնագավառի մասնակից է հանդիսանում նաև Հայփոստն իր բաժանմունքներով, քանի որ իրականացնում է դրամական փոխանցումներ ինչպես ԳՅ տարածքում, այնպես էլ հանրապետությունից դուրս՝ համաձայն ԳՅ Կառավարության համաձայնագրերի:

ՀՀ տարածքում կրեդիտային փոխանցումները (թղթային և էլեկտրոնային) կանոնակարգվում են «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքով (09.01.1997թ.), իսկ մյուս գործիքների կանոնակարգումն իրականացվում է ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվային ակտերով և մեթոդական ցուցումներով՝ ՀՀ օրենսդրության սահմաններում: ՀՀ տարածքում միջբանկային փոխանցումների, ինչպես նաև ՀՀ բյուջե և սոցիալական ապահովվածության և կենսաթոշակային ֆոնդ ուղղված վճարումների ժամկետները սահմանված են ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի 25.04.2000թ. թիվ 96 որոշումով: Բանկ-հաճախորդ և բանկ - բանկ փոխհարաբերությունները կարգավորվում են պայմանագրերով՝ գործող օրենսդրության սահմաններում:

Վերջին տարիների ընթացքում ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից համալիր միջոցառումներ են ձեռնարկվել՝ ուղղված վճարումների մեխանիզմների բարելավմանը մի կողմից, և վճարահաշվարկային հարաբերությունների կանոնակարգմանը՝ մյուս կողմից: Համաձայն «ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի, ՀՀ կենտրոնական բանկի խնդիրներն են՝

- Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգի կայունության, իրացվելիության, վճարունակության և բնականոն գործունեության համար անհրաժեշտ պայմաններ ապահովելը
- գործուն վճարահաշվարկային համակարգ ստեղծելն ու զարգացնելը:
- Իր խնդիրներն իրագործելու նպատակով Կենտրոնական բանկը, համաձայն օրենքի, սահմանված կարգով իրականացնում է հետևյալ գործառնությունները՝
  - թողարկում է Հայաստանի Հանրապետության արժույթը, կազմակերպում և կարգավորում է դրամաշրջանառությունը
  - իրականացնում է կառավարության բանկային սպասարկումը
  - հանդիսանում է կառավարության ֆինանսական գործակալն ու խորհրդատուն
  - լիցենզավորում է բանկերը, օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ անձանց, կարգավորում և վերահսկում է դրանց գործունեությունը
  - որպես վերջին ատյանի վարկատու վարկեր է տրամադրում բանկերին
  - կարգավորում և վերահսկում է վճարահաշվարկային համակարգի գործունեությունը, այդ թվում՝ բանկ չհանդիսացող կազմակերպություններին
  - տիրապետում, օգտագործում և տնօրինում է Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պահուստները:
- Ելնելով վերը նշվածից, վճարահաշվարկային բնագավառի իրավական դաշտի ձևավորման կարևորագույն դերը վերապահված է ՀՀ կենտրոնական բանկին:

2.6. Վճարային ծառայություններ մատուցող հաստատություններ

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում հաճախորդների վճարահաշվարկային սպասարկումն իրականացվում է հիմնականում բանկերի կողմից: Վերջին ժամանակահատվածում ՀՀ ֆինանսական շուկայի զարգացմանը զուգընթաց ստեղծվել են նոր մասնակիցներ՝ վարկային կազմակերպություններ, պրոցեսինգային ընկերություններ, քլիրինգային պալատներ, դրամական միջոցների փոխանցում իրականացնող կազմակերպություններ, որոնց գործունեությունը լիցենզավորվում է Ազգային ժողովի կողմից 2002թ. ընդունված «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների համաձայն:

2.6.1. Կենտրոնական բանկի դերը

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը կազմավորվել է նախկին ԽՍՀՄ Պետբանկի հիման վրա. Հայաստանի Հանրապետության նախագահի 1991թ.-ի հրամանագրով ԽՍՀՄ Պետբանկի Հայաստանի մասնաճյուղը դարձել է ՀՀ Պետ. բանկ, իսկ 1993թ.-ի «ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքով՝ ՀՀ կենտրոնական բանկ:

ՀՀ կենտրոնական բանկի գործառնությունները վճարահաշվարկային բնագավառում սահմանված են «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքով:

Համաձայն «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» օրենքի, կենտրոնական բանկի հիմնական խնդիրը Հայաստանի Հանրապետությունում գների կայունության ապահովումն է, որի իրագործման նպատակով կենտրոնական բանկը մշակում, հաստատում և իրականացնում է դրամավարկային քաղաքականության ծրագրերը: Վերոհիշյալ օրենքով ՀՀ կենտրոնական բանկին է պատկանում Հայաստանի Հանրապետության տարածքում օրինական վճարամիջոց հանդիսացող թղթադրամի և մետաղադրամի թողարկման և շրջանառությունից հետկանչման մենաշնորհը:

Չնայած ՀՀ կենտրոնական բանկը շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդող հաստատություն է, չի սպասարկում ոչ-բանկ հաստատություններին (բացառությամբ որոշ հասարակական ֆոնդերի) և ֆիզիկական անձանց և միջբանկային շուկայում հանդես է գալիս բացառապես իր հիմնական խնդիրն իրագործելու սահմաններում, այնուամենայնիվ վարում է ՀՀ տարածքում գործող բանկերի թղթակցային հաշիվները, վճարահաշվարկային ծառայություններ է մատուցում վերջիններիս, հանդիսանում է Կառավարության բանկային գործակալը:

Համաձայն վերոհիշյալ օրենքի, ՀՀ կենտրոնական բանկի խնդիրներից մեկն է հանդիսանում գործուն վճարահաշվարկային համակարգի ստեղծումն ու զարգացումը, որի իրագործման նպատակով կենտրոնական բանկը կարգավորում և վերահսկում է վճարահաշվարկային համակարգի գործունեությունը, այդ թվում՝ վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող ոչ բանկ կազմակերպությունների գործունեությունը:

ՀՀ կենտրոնական բանկն իրականացնում է միջբանկային փոխանցումների վերջնական հաշվարկները և որպես միջբանկային փոխանցումների համակարգերի սեփականատեր, իրականացնում է վերահսկողություն այդ համակարգերի մասնակիցների նկատմամբ:

ՀՀ կենտրոնական բանկն ունի երեք կառուցվածքային գրասենյակ՝ տարածքային դրամարկղային կենտրոններ, որոնք գտնվում են Վանաձոր, Ծաղկաձոր և Գորիս քաղաքներում և նպատակ ունեն ապահովել կանխիկ դրամաշրջանառությունը տվյալ տարածաշրջաններում:

2.6.2. Բանկեր

ՀՀ բանկային համակարգը 2003թ. հուլիսի 1-ի դրությամբ ընդգրկում է 22 առևտրային բանկ (որից երկուսը գտնվում են խնամակալության գործընթացում), 2.3.3. մասնաճյուղ և 7 ներկայացուցչություն:

ՀՀ տարածքում գործող բանկերից 5-ը նախկինում ԽՍՀՄ մասնագիտացված բանկեր էին, որոնք ունեին մասնաճյուղերի լայն ցանց (Արդյունաբերաշինարարական, Ագրոարդյունաբերական, Կոմունալ-կենցաղային, Արտահանման-Ներմուծման, Խնայողական): Հետաքրքրության արժանի է հատկապես Հայխնայբանկը, որի հիմնական գործառույթը նախկին ԽՍՀՄ ժամանակահատվածում եղել է ֆիզիկական անձանցից ավանդների ներգրավումը, ինչը և պայմանավորում է ներկայումս այս բանկում ֆիզիկական անձանց **խնայողական հաշիվների** բավականին մեծ քանակը (մոտ 3.5 մլն), ինչպես նաև հանրապետությունում վերջինիս կառուցվածքային ստորաբաժանումների՝ մասնաճյուղերի (շուրջ 100) մեծ ցանցի առկայությունը:

Անկախ սեփականության և կազմակերպարարական տեսակից, ՀՀ տարածքում գործող բոլոր բանկերն ունեն հավասար հնարավորություններ, այդ թվում նաև վճարահաշվարկային բնագավառում, ինչը շնորհիվ է ՀՀ տարածքում գործող բանկերին կենտրոնական բանկի կողմից տրված բանկային գործունեության լիցենզիայով, և նպաստում է վճարահաշվարկային բնագավառում ազատ մրցակցության ապահովմանը: Ներկայումս ՀՀ տարածքում գործող բանկերն առաջարկում են ծառայությունների մատուցման լայն ցանկ, ինչը ներառում է ավանդների ներգրավումը, վարկերի տրամադրումը, վճարային ծառայություններն, այդ թվում՝ չեկերի և պլաստիկ քարտերի տրամադրումն ու սպասարկումը, արժեթղթերի և արտարժույթի առք ու վաճառքը, այլ ծառայություններ: ՀՀ տարածքում գործող բանկերն ընդգրկված են ոչ միայն մանրածախ, այլև մեծածախ վճարային բիզնեսում:

Ըստ Հայաստանի Հանրապետության առանձին տարածաշրջանների, Հայաստանի Հանրապետության բանկերն ունեն ոչ հավասարաչափ բաշխվածություն, մասնավորապես՝ բանկային հաստատությունների հագեցվածությամբ աչքի են ընկնում Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական (Երևանը (մայրաքաղաք) և Նրա շրջակայքը) և հյուսիսային (Շիրակի և Լոռու) տարածաշրջանները, ինչը պայմանավորված է վերոհիշյալ տարածաշրջաններում բնակչության համեմատական խտությամբ:

2.6.3. Հայփոստ

ՀՀ տարածքում վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող մյուս կազմակերպությունը Հայփոստն է, որը ՀՀ-ում ունի գործող շուրջ 800 բաժանմունք: Ներկայումս Հայփոստի միջոցով փոխանցվում են թոշակները, նպաստները, կատարվում են կոմունալ, կապի և այլ մատուցված ծառայությունների դիմաց համապատասխան վճարումներ:

Հայփոստի կողմից մյուս տարածված վճարային ծառայությունը փոստային փոխանցումներն են, որոնք իրականացվում են ինչպես ՀՀ տարածքում, այնպես էլ ՀՀ տարածքից դուրս՝ համաձայն ԱՊՀ և այլ երկրների փոստային ադմինիստրացիաների հետ կնքած պայմանագրերի: ՀՀ տարածքում փոստային դրամական փոխադրությունների տեղափոխման ժամկետը 3 - 4 օր է, իսկ Մերձավոր և Հեռավոր արտասահմանից ստացման և առաքման ժամկետները՝ 7-ից 10 - 15 օր, վճարման առավելագույն ժամկետը 1 ամիս է: Հայփոստն իր հերթին սպասարկվում է ՀՀ բանկերում: Ներկայումս Հայփոստը անդամակցում է նաև Money Gram միջազգային փոխանցումների համակարգում:

2.6.4. Այլ վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող կազմակերպություններ

Բացի վերը հիշատակվածներից, Հայաստանի Հանրապետությունում, համաձայն «Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքի, իրենց գործունեությունը կարող են ծավալել դրամական միջոցների փոխանցում իրականացնող կազմակերպություններ, պրոցեսինգային ընկերություններ («Արքա» ՓԲԸ հանդիսանում «Արմենիան քարդ» միասնական վճարային պլաստիկ քարտերի համակարգի պրոցեսինգային ընկերություն), քլիրինգային հաշվարկներ իրականացնող կազմակերպություններ և վճարային պլաստիկ քարտեր թողարկող և սպասարկող կազմակերպություններ:

2.6.5. Միջազգային փորձը

Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ համարյա բոլոր պետություններում կենտրոնական (ազգային) բանկերի դերը՝ որպես վճարահաշվարկային բնագավառի կարգավորող մարմին, կարևորագույնն է: Դա պայմանավորված է մի քանի հանգամանքներով, որից հիմնականն այն է, որ բոլոր պետությունները՝ ինչպես զարգացած, այնպես էլ զարգացող, ձգտում են դրամավարկային քաղաքականության իրականացման տեսակետից կենտրոնական բանկերի գործունեությունը լինի ինքնուրույն և անկախ այլ պետական մարմինների գործունեությունից:

Բացի այդ, միջազգային գործառնությունները կարող են կարգավորվել հետևյալ իրավական փաստաթղթերով՝

- միջպետական պայմանագրերով/համաձայնագրերով կարող են սահմանվել հաշվարկների իրականացման այլ արարողակարգեր և մեխանիզմներ, որոնք տարբերվում են պայմանագիր/համաձայնագիր կողմ հանդիսացող կողմերի օրենսդրությունից
- միջազգայնորեն ընդունված նորմերով (Հայաստանի Հանրապետության կողմից ճանաչված միջազգային սովորույթներ) ՄԱԿ-ի, IMF և այլ միջազգային կազմակերպությունների կողմից:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Որո՞նք են ՀՀ կենտրոնական բանկի հիմնական գործառնությունները վճարահաշվարկային բնագավառում:
2. Նկարագրել ՀՀ բանկային համակարգի կառուցվածքը, բանկային և վճարային համակարգերի փոխկապվածությունը:
3. Բնութագրել բանկերի դերը վճարահաշվարկային բնագավառում:
4. Ներկայացնել ՀՀ վճարահաշվարկային բնագավառը կանոնակարգող օրենսդրական դաշտը:
5. Բնութագրել վճարային ծառայություններ մատուցող հաստատությունները:

ԳԼՈՒԽ 3. ԱՆԿԱՆԵՏԻԿ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ: ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐՈՒՄ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՎՃԱՐՄԱՆ ՁԵՎԵՐԸ

Թեմայի նպատակն է՝ ներկայացնել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթներ, որոնք կանոնակարգում են ՀՀ տարածքում կանխիկ և ոչ կանխիկ հաշվարկների հասկացությունները, ինչպես նաև ՀՀ տարածքում կիրառվող **անկանխիկ հաշվարկների** ձևերը, անկանխիկ վճարային գործիքների 4 հիմնական խմբերը և դրանց դասակարգման մեթոդները:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագրող: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- տալ կանխիկ և անկանխիկ հաշվարկների սահմանումը
- բնութագրել կանխիկ դրամաշրջանառության առանձնահատկությունները, բացատրել «դրամի թողարկում» գործընթացը
- բացատրել անկանխիկ հաշվարկների ձևեր
- բացատրել կանխիկ և անկանխիկ միջոցների փոխկապակցությունը և ինչպես է դա կատարվում: Վճարահաշվարկային մեխանիզմները շուկայական տնտեսության հիմնական կառույցներից են: Վճարահաշվարկային համակարգը ապահովում է տնտեսության մեջ այդպես կոչված «обмен веществ», և նրա աշխատանքից կախված է նաև տնտեսական համակարգերի գործունեության ընդհանուր արդյունավետությունը:

Վճարումների տեսակները բաժանվում են 2 տեսակի՝ կանխիկ և անկանխիկ:

Ի տարբերություն կանխիկ վճարումների, անկանխիկ վճարումների տեսակները և ձևերը տարբեր են և տարբեր երկրներում որոշվում է տնտեսական զարգացման աստիճանով և սովորույթներով, որոնք սովորաբար ձևավորվել են տարիների ընթացքում:

Դրամական հաշվարկների կազմակերպման և իրականացման գործընթացում առևտրային բանկերի դերը առաջատար է: Բանկային ծառայությունների շարքում, բացի ավանդային և վարկային գործառնություններից, կարևորվում են նաև հաճախորդների վճարահաշվարկային գործառնությունները՝ սովորաբար բանկի գործառնական օրվա 2/3 կազմում է հաշվարկների իրականացման արարողակարգերը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 7-րդ և 51-րդ գլխի համաձայն, սահմանված են կանխիկ և ոչ կանխիկ հաշվարկների հասկացությունները (142 և 929 հ.հ.), ինչպես նաև ՀՀ տարածքում կիրառվող անկանխիկ հաշվարկների ձևերը (930 հ.):

«Հոդված 142. Դրամը (արժույթը)

1. Հայաստանի Հանրապետությունում դրամական միավորը դրամն է:
2. Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում դրամն անվանական արժեքով պարտադիր ընդունման օրինական վճարամիջոց է:
3. Հայաստանի Հանրապետության տարածքում վճարումները կատարվում են կանխիկ և անկանխիկ հաշվարկներով:
4. Հայաստանի Հանրապետության տարածքում օտարերկրյա արժույթի օգտագործման դեպքերը, կարգը և պայմանները սահմանվում են օրենքով:

«Հոդված 929. Կանխիկ և ոչ կանխիկ հաշվարկներ

1. Քաղաքացիների մասնակցությամբ հաշվարկները, որոնք կապված չեն նրանց ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման հետ, կարող են կատարվել կանխիկ դրամով (հոդված 142), առանց գումարի սահմանափակման կամ ոչ կանխիկ ձևով:
2. Իրավաբանական անձանց միջև հաշվարկները, ինչպես նաև քաղաքացիների մասնակցությամբ հաշվարկները՝ կապված նրանց ձեռնարկատիրական գործունեության հետ, կատարվում են ոչ կանխիկ ձևով: Այդ անձանց միջև հաշվարկները կարող են կատարվել նաև կանխիկ դրամով, եթե այլ բան սահմանված չէ օրենքով:
3. Ոչ կանխիկ հաշվարկները կատարվում են բանկերի, այլ վարկային կազմակերպությունների (այսուհետ՝ բանկեր) միջոցով, որոնցում բացված են համապատասխան հաշիվներ, եթե այլ բան չի բխում օրենքից և պայմանավորված չէ հաշվարկների օգտագործվող ձևով:

Հոդված 930. Ոչ կանխիկ հաշվարկների ձևերը

1. Ոչ կանխիկ հաշվարկներ իրականացնելիս թույլատրվում են հաշվարկներ վճարային հանձնարարություններով, ակրեդիտիվով, ինկասո հաշվարկներ, չեկերով, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված ու դրան համապատասխան բանկային կանոններով և բանկային գործունեության մեջ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով սահմանված այլ ձևերի հաշվարկներ:
2. Պայմանագրի կողմերն իրավունք ունեն ընտրել և պայմանագրում սահմանել սույն հոդվածի 1 կետում նշված հաշվարկների ցանկացած ձևը:»

Կանխիկ

Հայաստանի Հանրապետության արժույթը հայկական դրամն է, որի հարյուրերորդական բաժանումը լուման է, որը շրջանառության մեջ է դրվել 1993թ. նոյեմբերին: ՀՀ դրամը ISO ստանդարտներում ստացել է AMD տառային և 051 թվային կոդը: Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում շրջանառության մեջ են գտնվում դրամի հետևյալ անվանատեսակները. 11 տեսակի թղթադրամ՝ դրամ՝ 10, 25, 50, 100, 200, 500, 1000, 5000, 10000, 20000, 50000 և 13 տեսակի մետաղադրամ. լումա՝ 10, 20, 50, դրամ՝ 1, 3, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 25000:

Շրջանառության մեջ գտնվող կանխիկ դրամի մոտ 98%-ը կազմել են թղթադրամները, իսկ 2%-ը՝ մետաղադրամները:

Թեև կանխիկ դրամով կատարված վճարումների ծավալը և քանակը հնարավոր չէ ճշգրիտ որոշել, այնուամենայնիվ ՀՀ տարածքում կանխիկ դրամը դեռևս մնում է առավել լայն տարածում ստացած վճարային գործիքը, ինչը հաճախակի է օգտագործվում հատկապես փոքր վճարումներ կատարելիս, մասնավորապես

մանրածախ առևտրի, վճարումների, աշխատավարձերի, թոշակների և նպաստների վճարումների դեպքում, ինչպես նաև մեծածախ հաշվարկների որոշ ոլորտներում: Շրջանառության մեջ կանխիկ դրամի ծավալի մեծ տեսակարար կշիռը պայմանավորված է նրանով, որ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո թուլացավ բանկային համակարգը, ինչը դժվարացրեց վճարումների անկանխիկ ձևով իրականացումը և հանվեց տնտեսվարող սուբյեկտների կողմից կանխիկ միջոցների ազատ տնօրինման արգելքը:

Սակայն ներկայումս կանխիկ դրամի ծավալը դրամական զանգվածի M1 ագրեգատում ունի նվազման միտում, մասնավորապես 1997թ.-ին կազմել է 85.3%, 1998թ.-ին՝ 78.5%, իսկ M2 ագրեգատում՝ 1997թ.-ին կազմել է 53.5%, 1998թ.-ին՝ 42.6%:

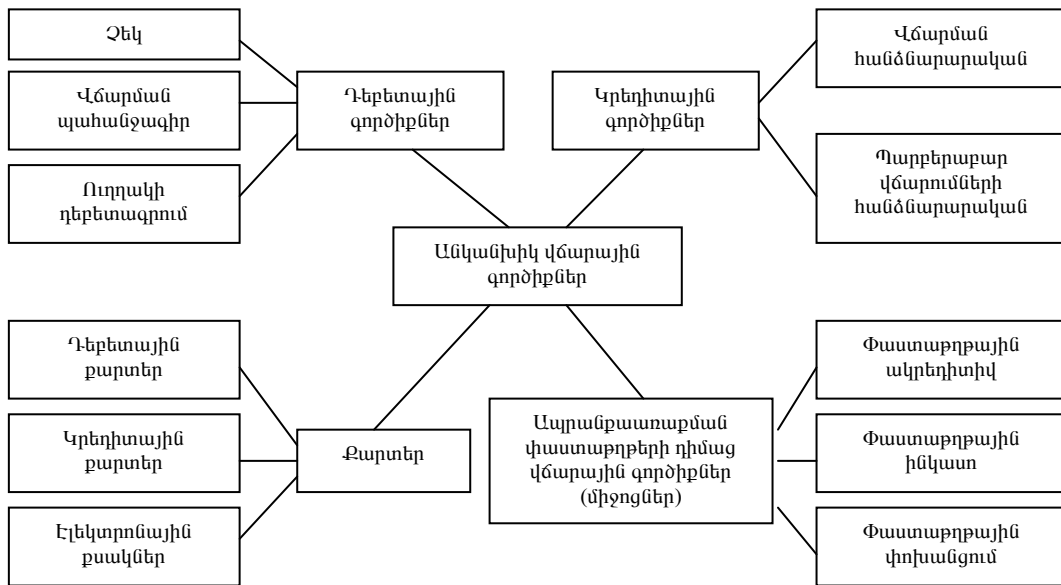
	M2	M1	M0	M0/M1	M0/M2
Dec-97	70,247	46,680	37,596	80.54	53.52
1998					
1 կիսամյակ	76,705	47,072	32,275	68.57	42.08
2 կիսամյակ	95,512	57,537	41,370	71.90	43.31
1999					
1 կիսամյակ	91,879	49,666	33,571	67.59	36.54
2 կիսամյակ	108,545	56,288	42,610	75.70	39.26
2000					
1 կիսամյակ	119,393	55,730	39,286	70.49	32.90
2 կիսամյակ	150,598	76,722	59,486	77.53	39.50
2001					
1 կիսամյակ	154,342	71,420	52,246	73.15	33.85
2 կիսամյակ	157,345	83,429	65,037	77.95	41.33
2002					
1 կիսամյակ	155,384	82,045	59,668	72.73	38.40
2 կիսամյակ	202,588	123,897	88,556	71.48	43.71
2003					
1 կիսամյակ	194,166	113,807	76,479	67.20	39.39

Անկանխիկ հաշվարկների տեսակներ

Անկանխիկ վճարային գործիքները (վճարման միջոցները) բաժանվում են 4 հիմնական խմբի.

- կրեդիտային վճարային գործիքներ (վճարման հանձնարարականներ, ուղղակի կրեդիտագրում)
- դեբետային վճարային գործիքներ (չեկեր, վճարման պահանջագրեր, ուղղակի դեբետագրում, մուրհակներ)
- քարտեր (դեբետային, կրեդիտային, էլեկտրոնային քսակներ) և
- ապրանքաառաքման փաստաթղթերի դիմաց վճարման միջոցներ (ակրեդիտիվներ, փաստաթղթային փոխանցումներ, փաստաթղթային ինկասո):

ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 51-րդ գլխի համաձայն սահմանված են մի շարք անկանխիկ հաշվարկների տեսակներ:

Նկար 3. Անկանխիկ վճարային գործիքների դասակարգման սխեմա

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Տալ ըստ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի դրամի (արժույթի) սահմանումը:
2. Տալ ըստ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի կանխիկ և ոչ կանխիկ հաշվարկների սահմանումը, նկարագրել ոչ կանխիկ հաշվարկների ձևեր:
3. Բացատրել «կանխիկ և անկանխիկ վճարումներ» հասկացությունը, ներկայացնել բացատրությունները օրինակների վրա: Ի՞նչն է ապրանքափոխանակումը (բարտեր):
4. Ներկայացնել վճարային գործիքների և գործառնությունների համառոտ բնութագիրը, պատկերել սխեման ըստ խմբերի:
5. Ներկայացնել դեբետային և կրեդիտային գործիքների օրինակներ:

ՉԼՈՒԽ 4. ԲԱՆԿԱՅԻՆ ՀԱՇԻՎՆԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ բացատրել բանկային հաշվի հասկացությունը, ստեղծման հիմքերը, բանկային հաշիվների տեսակները, հաշիվներով կատարվող գործառնությունները, ինչպես նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները, որով կանոնակարգվում են հաշիվների բացման պայմանագրերի ձևը, հաճախորդների սպասարկման և հաշվի փակման արարողակարգերը, հաշվից միջոցների դուրսգրման ընթացակարգը:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- տալ բանկային հաշվի սահմանումը
- ներկայացնել բանկային հաշիվների ստեղծման պատմությունը, դրանց նպատակը և կիրառումը բանկային գործարքներում
- ներկայացնել բանկային հաշիվները կարգավորող իրավական դաշտը
- բնութագրել հաշիվների տեսակները
- բացատրել յուրաքանչյուր հաշվի կիրառումն ըստ կատարվող գործառնության
- ներկայացնել յուրաքանչյուր հաշվի կիրառման առանձնահատկությունները
- բացատրել հաշիվների բացման արարողակարգը
- բացատրել թղթակցային հաշիվների սպասարկման յուրահատկությունները:

Հաշիվը սահմանված ձևի գրառումների համախմբությունն է, որի միջոցով որոշակի ֆինանսավարկային կազմակերպությունը իրականացնում է դրամական և/կամ այլ տեսակի միջոցների հաշվառումը հօգուտ տվյալ հաշվի սեփականատիրոջ:

Հաշիվների կիրառումը տնտեսական գործունեության ժամանակ հիմնավորված էր առաջընթացի պահանջով: Եթե սկզբնական փուլում վարկի կամ փոխառության ժամանակ վարկատուները (վարկառուները) տրամադրված/ստացված միջոցների վերաբերյալ գրառումները կատարում էին թղթերի (քարի, պապիրուսի, փայտի և այլն) վրա, ապա ժամանակի ընթացքում դրանց կանոնակարգման անհրաժեշտություն է առաջացել, միաժամանակ ապահովելով հստակ հաշվառման պահանջը:

Տարիների ընթացքում, ֆինանսատնտեսական հարաբերությունների և ֆինանսավարկային կազմակերպությունների զարգացմանը զուգընթաց, հաշիվների կիրառման անհրաժեշտությունը և կարևորությունը գնալով մեծանում էր, և 17-րդ դարում գործարար մարդկանց միջև սկսվել է օգտագործվել «հաշիվների» գաղափարը, ինչը հնարավորություն տվեց իդենտիֆիկացնել յուրաքանչյուր մասնակցին: Ընդ որում, սկզբնական շրջանում օգտագործվում էր բանկի անվանումը և հաճախորդի հաշվի համարը, իսկ հետագայում վերը նշված 2 հասկացությունները միաձուլվել են և ներկայումս միջազգային պրակտիկայում օգտագործվող հաշվի համարը միաժամանակ արտացոլում է բանկին և տվյալ բանկի հաճախորդին:

Համաձայն «Բանկերի և բանկային գործառնությունների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 34-ի (Ֆինանսական գործառնություններ), ՀՀ տարածքում գործող բանկերը, դրանց մասնաճյուղերը օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով կարող են բացել և վարել հաշիվներ:

Հաշվարկային/ընթացիկ հաշիվներ - բացվում է ինվալթմենտային անձանց, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող կազմակերպությունների և ձեռնարկությունների, անհատ ձեռներեցների համար:

Անձնական հաշիվ - բացվում է ֆիզիկական անձանց համար:

Կարող են բացվել նաև նպատակային առանձին գործառնությունների (տրամադրված չեկերի, պլաստիկ քարտերի և այլն) հաշվառման համար նախատեսված հաշիվներ:

Վարկային հաշիվ-բացվում է բանկի կողմից տրամադրված վարկերի հաշվառման համար:

Ավանդային/դեպոզիտային հաշիվ - բացվում է բանկի կողմից ֆիզիկական/իրավաբանական անձանցից, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող կազմակերպություններից և ձեռնարկություններից, անհատ ձեռներեցներից ստացված ավանդների/դեպոզիտների հաշվառման նպատակով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 50-րդ գլխի դրույթներով սահմանված են բանկային հաշվի հասկացությունը, բանկային հաշվի պայմանագրի ձևը, հաշվում եղած դրամական միջոցների տնօրինման իրավունքի հավաստումը, բանկի կողմից հաշվով իրականացվող գործառնությունները և ժամկետները, հաշվից դրամական միջոցների դուրսգրման հերթականությունը, բանկային գաղտնիքի և այլ դրույթներ, որոնք վերաբերվում են բանկերում հաշիվների բացմանը, վարմանը և փակմանը:

«Հոդված 912. Բանկային հաշվի պայմանագիրը

1. Բանկային հաշվի պայմանագրով բանկը պարտավորվում է ընդունել և հաճախորդի (հաշվի տիրոջ) բացած հաշվի վրա հաշվարկել մուտք լինող դրամական միջոցները, կատարել հաշվից փոխանցումներ անելու, համապատասխան գումարներ տալու և հաշվով այլ գործառնություններ իրականացնելու հաճախորդի կարգադրությունները:
2. Բանկը կարող է հաշվում եղած դրամական միջոցներն օգտագործել՝ երաշխավորելով հաճախորդի այդ միջոցներն անխոչընդոտ տնօրինելու իրավունքը:
3. **Բանկն** իրավունք չունի որոշել և վերահսկել հաճախորդի դրամական միջոցների օգտագործման ուղղությունները և օրենքով կամ բանկային հաշվի պայմանագրով չնախատեսված այլ սահմանափակումներ անել՝ սեփական հայեցողությամբ իր դրամական միջոցները տնօրինելու նրա իրավունքների նկատմամբ:

Հոդված 913. Բանկային հաշվի պայմանագրի ձևը

1. Բանկային հաշվի պայմանագիրը պետք է կնքվի գրավոր:
2. Բանկային հաշվի պայմանագրի գրավոր ձևը չպահպանելը հանգեցնում է այդ պայմանագրի անվավերության: Նման պայմանագիրն առոչինչ է:

Հոդված 914. Բանկային հաշվի պայմանագրի կնքումը

1. Բանկային հաշվի պայմանագիրը կնքելիս հաճախորդի կամ նրա կողմից նշված անձի համար կողմերի միջև համաձայնեցված պայմաններին համապատասխան, բանկում բացվում է հաշիվ:
2. Բանկը պարտավոր է բանկային հաշվի պայմանագիր կնքել հաճախորդի հետ, որն առաջարկել է հաշիվ բացել տվյալ տեսակի հաշիվների համար բանկի կողմից հայտարարված պայմաններով, որոնք համապատասխանում են օրենքով նախատեսված պահանջներին և դրան համապատասխան սահմանված բանկային կանոններին:
3. Բանկն իրավունք չունի մերժել այնպիսի հաշվի բացումը, որով պետք է կատարվեն օրենքով, բանկի կանոնադրությամբ և նրան տրված թույլտվության (լիցենզիայով) համապատասխան նախատեսված գործառնություններ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նման մերժումը հետևանք է հաճախորդին բանկային սպասարկում մատուցելու բանկի հնարավորությունների բացակայության կամ թույլատրվում է օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով:
4. Բանկի կողմից բանկային հաշվի պայմանագրի կնքումից անհիմն խուսափելու դեպքում, հաճախորդն իրավունք ունի բանկին առաջադրել սույն օրենսգրքի 488 հոդվածով նախատեսված պահանջները:

Հոդված 915. Հաշվում եղած դրամական միջոցների տնօրինման իրավունքի հավաստումը

1. Իր հաշվից դրամական միջոցները փոխանցելու և վճարելու կարգադրություններ անելու իրավունքները հաճախորդը հավաստում է բանկին փաստաթղթեր ներկայացնելու միջոցով, որոնք նախատեսված են օրենքով և սահմանված են դրան համապատասխան բանկային կանոններով ու բանկային հաշվի պայմանագրով:
2. Հաճախորդը իրավունք ունի կարգադրել բանկին իր հաշվից դրամական միջոցներ դուրս գրել երրորդ անձանց պահանջով, այդ թվում՝ կապված այդ անձանց հանդեպ հաճախորդի պարտավորությունների կատարման հետ: Բանկն ընդունում է այդ կարգադրությունները, պայմանով, որ դրանցում նշվեն անհրաժեշտ տվյալներ, որոնք հնարավորություն են ընձեռում համապատասխան պահանջը ներկայացնելիս նույնացնել նման պահանջի իրավունք ունեցող անձին:
3. Պայմանագրով կարող է նախատեսվել հաշվում եղած դրամական միջոցների էլեկտրոնային միջոցներով և այլ փաստաթղթերով տնօրինման իրավունքների հավաստումը, դրանցում օգտագործելով հաճախորդի սեփական ստորագրության (հոդված 324, կետ 2), ծածկագրերի, նշանաբանների և այլ միջոցների նմանօրինակները, որոնք հավաստում են, որ կարգադրությունն արել է դրա համար լիազորված անձը:

Հոդված 916. Բանկի կողմից հաշվով իրականացվող գործառնությունները

Բանկը պարտավոր է հաճախորդի համար կատարել տվյալ տեսակի հաշիվների համար օրենքով, դրան համապատասխան սահմանված բանկային կանոններով և բանկային գործունեության մեջ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով նախատեսված գործառնություններ, եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային հաշվի պայմանագրով:

Հոդված 917. Հաշվով գործառնությունների ժամկետները

1. Բանկը պարտավոր է հաճախորդի հաշվին մուտք եղող դրամական միջոցները մուտքագրել ոչ ուշ, քան համապատասխան վճարային փաստաթուղթը բանկ մուտք լինելու հաջորդ օրը, եթե այլ, ավելի կարճ ժամկետ նախատեսված չէ բանկային հաշվի պայմանագրով:
2. Բանկը պարտավոր է հաճախորդի կարգադրությամբ հաշվից դրամական միջոցներ տալ կամ փոխանցել ոչ ուշ, քան համապատասխան վճարային փաստաթուղթը բանկ մուտք լինելու հաջորդ օրը, եթե այլ ժամկետներ նախատեսված չեն օրենքներով, դրանց համապատասխան սահմանված բանկային կանոններով կամ բանկային հաշվի պայմանագրով:

Հոդված 918. Հաշվի վարկավորելը

1. Այն դեպքերում, երբ բանկային հաշվի պայմանագրին համապատասխան, բանկը վճարումներ է կատարում հաշվից, չնայած դրանում դրամական միջոցների բացակայությանը (հաշվի վարկավորում), նա նման վճարի իրականացման օրվանից համարվում է հաճախորդին համապատասխան գումարով վարկ տրամադրած:
2. Հաշվի վարկավորման հետ կապված կողմերի իրավունքները և պարտականությունները որոշվում են փոխառության (գլուխ 46) և վարկի (գլուխ 47) պայմանագրով, եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային հաշվի կանոններով:

Հոդված 919. Հաշվով գործառնություններ կատարելու համար բանկի ծախսերի համար վճարելը

1. Բանկային հաշվի պայմանագրով նախատեսված դեպքերում հաճախորդը վճարում է իր հաշվում գտնվող դրամական միջոցների գործառնություններ կատարելուն ուղղված բանկի ծառայությունները:
2. Սույն հոդվածի 1 կետում նախատեսված բանկի ծառայությունների վճարը բանկը կարող է յուրաքանչյուր եռամսյակի վերջում վերցնել հաճախորդի հաշվում եղած միջոցներից, եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային հաշվի պայմանագրով:

Հոդված 920. Տոկոսներ դրամական միջոցները բանկի կողմից օգտագործելու համար

1. Եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային հաշվի պայմանագրով, հաճախորդի հաշվում եղած դրամական միջոցների օգտագործման համար բանկը վճարում է տոկոսներ, որոնց գումարը մուտքագրվում է հաշվում:
2. Բանկը սույն հոդվածի 1 կետում նշված տոկոսները վճարում է բանկային պայմանագրով սահմանված չափով, իսկ պայմանագրում համապատասխան պայմանի բացակայության դեպքում՝ ցպահանջ ավանդների համար սահմանված չափով (հոդված 939):
3. Տոկոսների գումարը հաշվում մուտքագրվում է պայմանագրում նախատեսված ժամկետներում, իսկ պայմանագրում նման ժամկետների բացակայության դեպքում՝ յուրաքանչյուր եռամսյակի ավարտից հետո:

Հոդված 921. Բանկի և հաճախորդի հանդիպական պահանջների հաշվանցը

Հոդված 922. Հաշվից դրամական միջոցներ դուրս գրելու հիմքերը

1. Բանկը հաշվից դրամական միջոցներ է դուրս գրում հաճախորդի կարգադրության հիման վրա:

2. Առանց հաճախորդի կարգադրության հաշվում եղած դրամական միջոցների դուրսգրումը թույլատրվում է դատարանի վճռով, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կամ բանկի և հաճախորդի միջև պայմանագրով նախատեսված դեպքերում:

Հոդված 923. Հաշվից դրամական միջոցների դուրսգրման հերթականությունը

1. Հաշվում դրամական միջոցների առկայության դեպքում, որոնց գումարը բավարար է հաշվով ներկայացված բոլոր պահանջների բավարարման համար, այդ միջոցների դուրս գրումը կատարվում է հաճախորդի կարգադրությունները և դուրս գրման այլ փաստաթղթերը մուտք լինելու հաջորդականությամբ (օրացուցային հաջորդականություն), եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

2. Ներկայացված բոլոր պահանջների բավարարման համար հաշվում դրամական միջոցների անբավարարության դեպքում դրամական միջոցները դուրս են գրվում հետևյալ հաջորդականությամբ՝

- առաջին հերթին կյանքին և առողջությանը պատճառված վնասի հետ կապված, ինչպես նաև ալիմենտների բռնագանձման վերաբերյալ պահանջների բավարարման համար կատարողական փաստաթղթով նախատեսված դրամական միջոցների փոխանցումները կամ վճարումները.
- երկրորդ հերթին աշխատանքային պայմանագրով աշխատող անձանց արձակման նպաստների, աշխատավարձի ու հեղինակային պայմանագրերով վարձատրության վճարումների հաշվարկների համար կատարողական փաստաթղթով նախատեսված դրամական միջոցների փոխանցումները կամ վճարումները.
- երրորդ հերթին վճարային փաստաթղթերով պետական բյուջե և համայնքային բյուջեներ կատարվող վճարումները.
- չորրորդ հերթին կատարողական փաստաթղթով նախատեսված այլ դրամական պահանջների բավարարման համար վճարումները.
- հինգերորդ հերթին այլ փաստաթղթերով վճարումները՝ ըստ դրանց ներկայացման օրացուցային հերթականության:

Տվյալ հերթին պատկանող պահանջներով հաշվից միջոցների դուրսգրումը կատարվում է փաստաթղթերի մուտք լինելու օրացուցային հերթականությամբ:

Հոդված 924. Բանկի պատասխանատվությունը հաշվով գործառնությունների ոչ պատշաճ կատարման համար

Հաճախորդի անուճով մուտք եղած դրամական միջոցները նրա հաշվում ժամանակին չփոխանցելու կամ դրանք բանկի կողմից հաշվից անհիմն դուրս գրելու, ինչպես նաև դրամական միջոցների փոխանցման կամ դրանք վճարելու մասին հաճախորդի ցուցումները չկատարելու դեպքում բանկը պարտավոր է այդ գումարից տոկոսներ վճարել սույն օրենսգրքի 438 հոդվածով նախատեսված կարգով և չափով:

Հոդված 925. Բանկային գաղտնիքը

1. Բանկը երաշխավորում է բանկային հաշվի և բանկային ավանդի, հաշվով գործառնությունների և հաճախորդի մասին տեղեկությունների գաղտնիքը:

2. Բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները կարող են տրամադրվել միայն հաճախորդներին կամ նրանց ներկայացուցիչներին: Պետական մարմիններին և դրանց պաշտոնատար անձանց նման տեղեկություններ կարող են տրամադրվել բացառապես օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով:

3. Բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները բանկի կողմից հրապարակվելու դեպքում հաճախորդը, որի իրավունքները խախտվել են նման հրատարակմամբ, իրավունք ունի բանկից պահանջել պատճառված վնասների հատուցում:

Հոդված 926. Հաշվի տնօրինման սահմանափակումը

Հաշվում եղած դրամական միջոցների տնօրինման հաճախորդի իրավունքների սահմանափակում չի թույլատրվում, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերում հաշվում եղած դրամական միջոցների վրա կալանք դնելուց կամ հաշվով գործառնությունների դադարեցումից:

Հոդված 927. Բանկային հաշվի պայմանագրի լուծումը

1. Բանկային հաշվի պայմանագիրը ցանկացած պահի լուծվում է հաճախորդի դիմումի հիման վրա:

2. Բանկի պահանջով դատարանը կարող է լուծել բանկային հաշվի պայմանագիրը՝

- երբ հաճախորդի հաշվում պահվող դրամական միջոցների գումարը պակաս է բանկային կանոններով կամ պայմանագրով նախատեսված նվազագույն չափից կամ երբ նման գումարը չի վերականգնվում դրա վերաբերյալ բանկի զգուշացման օրից մեկ ամսվա ընթացքում

- մեկ տարվա ընթացքում տվյալ հաշվով գործառնությունների բացակայության դեպքում, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

3. Հաշվում եղած դրամական միջոցների մնացորդը տրվում է հաճախորդին կամ նրա ցուցումով փոխանցվում է այլ հաշիվ, հաճախորդի համապատասխան գրավոր դիմումը ստանալուց ոչ ուշ, քան յոթ օրվա ընթացքում:

4. Բանկային հաշվի պայմանագրի լուծումը հիմք է հաճախորդի հաշիվը փակելու համար:

Հոդված 928. Հաշիվները բանկերում

Սույն գլխի կանոնները տարածվում են թղթակցական հաշիվների, թղթակցական ենթահաշիվների և բանկերի այլ հաշիվների վրա, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ դրանց համապատասխան սահմանված բանկային կանոններով»:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Տալ բանկային հաշվի սահմանումը:
2. Թվարկել և բնութագրել բանկային հաշիվների տեսակները:
3. Ներկայացնել բանկային հաշվով գործառնությունների իրականացման և հաշվից միջոցների դուրսգրման կանոնները:
4. Ներկայացնել հաշվի բացման արարողակարգը:
5. Բացատրել թղթակցային հաշիվների բացման ընթացակարգերը:
6. Բնութագրել բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկատվություններ:
7. Թվարկել դրամական միջոցների ամբավարարության դեպքում դրամական միջոցների դուրս գրման հերթականությունը:
8. Ներկայացնել հաշվից դրամական միջոցների դուրս գրման հիմքերը:
9. Ներկայացնել բանկային հաշվի պայմանագրի լուծման հիմքերը:

ԳԼՈՒԽ 5. ՀԱՇՎԵՀԱՄԱՐՆԵՐԻ ԿՈՂԱՎՈՐՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ բացատրել ՀՀ-ում կիրառվող վճարահաշվարկային բնագավառի մասնակիցների կողմից կիրառվող սկզբունքները, նկարագրել ՀՀ տարածքում գործող բանկերում բանկային հաշիվների կողմից կիրառվող սկզբունքները, բանկերի գլխամասերի և դրանց մասնաճյուղերի կողմից կիրառվող սկզբունքները, ինչպես նաև հաճախորդներին: Թեմայի ներկայացման ընթացքում կնկարագրվի նաև հաշիվների կողմից կիրառվող տրամաբանությունը, դրանց կիրառման ոլորտները, բանկային հաշիվ կողմից կիրառվող տարրերը, ՀՀ գանձապետարանին պատկանող հաշիվների կողմից կիրառվող սկզբունքները, ինչպես նաև ստուգման և վերահսկման ալգորիթմները:

Ուսանողների և հմտությունների նկարագրիր: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- կատարել վճարահաշվարկային բնագավառի մասնակիցների դասակարգումը և դրանց շնորհվող համապատասխան կողմից կիրառվող մասնակիցները
- ներկայացնել կողմից կիրառվող կարգը և կանոնները
- բացատրել հաճախորդներին տրամադրվող բանկային հաշիվների կողմից կիրառվող սկզբունքները
- բացատրել հաշվեհամարի կիրառումը վճարման հանձնարարականներում, տարբեր տեսակի ֆորմատներում և այլն
- բացատրել հաշվեհամարի կողմի կառուցվածքը
- կարողանալ տարբերակել հաշվեհամարները, դրանց տարրերը
- հաշվարկել ստուգիչ միջոց և ստուգել այն
- կարողանալ կատարել հաշվեհամարների ստուգման գործընթացը:

I. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

1. ՀՀ տարածքում բանկային հաշվեհամարների կողմից կիրառվող սկզբունքները և վճարային/տեղեկատվական համակարգերի մասնակիցներին տրամադրվող նույնականացման կողմից կիրառվող են Կենտրոնական բանկի խորհրդի կողմից 05 դեկտեմբերի 2002 թ. թիվ 394Ն որոշմամբ հաստատված «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի վճարահաշվարկային համակարգի մասնակիցների, վերջիններիս հաճախորդների հաշվեհամարների ինչպես նաև տեղեկատվական համակարգերի մասնակիցների կողմից կիրառվող» կարգով:

II. ԿՈՂԵՐԻ ԵՎ ՀԱՇՎԵՀԱՄԱՐՆԵՐԻ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒՄԸ

2. Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բանկերին, վարկային կազմակերպություններին, դրանց մասնաճյուղերին, Հայաստանի Հանրապետության գանձապետարանին, վերջինիս մասնաճյուղերին, ինչպես նաև Կենտրոնական բանկի վճարահաշվարկային և տեղեկատվական համակարգերի այլ մասնակիցներին Կենտրոնական բանկի կողմից տրամադրվում են վերջիններիս նույնականացման կոդեր:

3. Տրամադրվող կոդը եզակի է, և վերջինիս միջոցով նույնականացվող անձի կողմից ենթակա չէ փոփոխման կամ օտարման:

4. Կենտրոնական բանկի վճարահաշվարկային և տեղեկատվական համակարգերի մասնակիցների գործունեության լիցենզիան ուժը կորցրած կամ անվավեր ճանաչվելու կամ մասնակցի կողմից վճարահաշվարկային համակարգին անդամակցությունը դադարեցնելու վերաբերյալ Կենտրոնական բանկի խորհրդի որոշման ընդունման պահից՝ տրամադրված կողմ համարվում է անվավեր:

5. Անվավեր ճանաչված կողմ Կենտրոնական բանկի կողմից կարող է կրկնակի տրամադրվել, եթե վերջինիս անվավեր ճանաչման պահից անցել է 7 տարի:

6. Բանկերը իրենց հաճախորդների համար բանկային հաշիվներ բացելիս ապահովում են բանկային հաշիվների՝ հաշվեհամարների համապատասխանությունը:

1. Մասնակցի գլխամասի և մասնաճյուղի կողմի և հաշվեհամարի կառուցվածքը.
ա. Մասնակցի համարը՝ եռանիշ թիվ է, որը նույնականացնում է բանկին, վարկային կազմակերպությանը կամ Կենտրոնական բանկի վճարահաշվարկային կամ տեղեկատվական համակարգի կողմ հանդիսացող այլ մասնակցին:

բ. Բաժանմունքի (գլխամասային գրասենյակի կամ մասնաճյուղի) համարը՝ երկնիշ թիվ է, որը նույնականացնում է գլխամասային գրասենյակին կամ մասնաճյուղին: Ընդ որում, մասնաճյուղի համարը ընկած է 01 թվից մինչև 99-ը ներառյալ թվերի միջակայքում և տրամադրվում է ըստ հաջորդականության, իսկ գլխամասային գրասենյակի համարը համարվում է 00-ն:

գ. Մասնակցի գլխամասային գրասենյակի կամ մասնաճյուղի կողմը՝ հինգանիշ թիվ է, որը նույնականացնում է մասնակցին և վերջինիս գլխամասային գրասենյակը կամ մասնաճյուղը: Այն կազմված է մասնակցի համարից և վերջինիս հաջորդող բաժանմունքի համարից:

1. Կենտրոնական բանկի վճարահաշվարկային կամ տեղեկատվական համակարգերում նոր մասնակիցը գրանցվում է մասնակցի գլխամասային գրասենյակի հինգանիշ կոդով:

2. Եթե համակարգում գրանցված մասնակցի համար գրանցվում է նաև մասնաճյուղ, ապա վերջինիս տրամադրվում է մասնակցի մասնաճյուղի հինգանիշ կոդը:

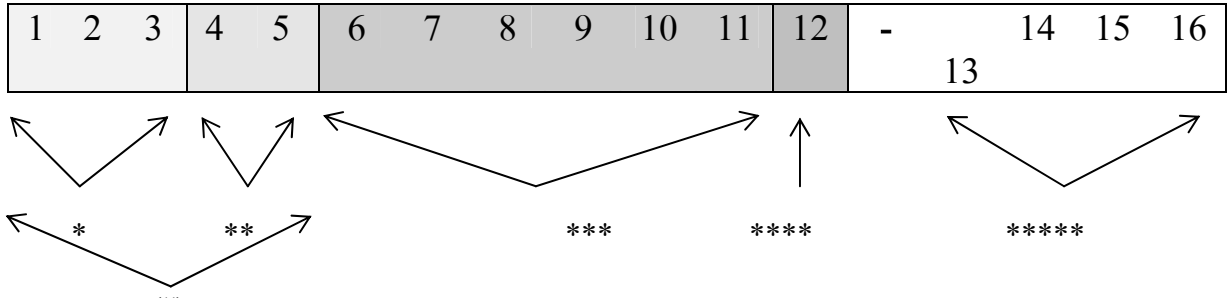
3. Հաշվեհամարը թվերի հաջորդականություն է որի երկարությունը 16 (տասնվեց) միջ է, և կազմված է 12 (տասներկու) պարտադիր միջերից և լրացուցիչ մինչև 4 (չորս) ոչ պարտադիր միջերից:

ա. 12 (տասներկու) պարտադիր միջերը կազմված են հետևյալ բաղադրիչ մասերից՝

1. մասնակցի գլխամասային գրասենյակի կամ մասնաճյուղի կոդը (5 միջ) (մասնակցի համարը (3 միջ) և բաժանմունքի համարը (2 միջ)),
2. հաճախորդին նույնականացնող միջեր (6 միջ),
3. ստուգիչ միջը (1 միջ):

բ. Մինչև 4 (չորս) ոչ պարտադիր միջերը մասնակիցների կողմից օգտագործվում են ըստ անհրաժեշտության՝ իրենց հայեցողությամբ:

1. Յուրաքանչյուր մասնակից ինքն է սահմանում հաշվեհամարում իր հաճախորդների նույնականացման համար առանձնացված 6 (վեց) նիշերի կառուցվածքը, ինչպես նաև ոչ պարտադիր մինչև 4 (չորս) նիշերի քանակը և կառուցվածքը:
2. Ստուգիչ նիշը ձևավորվում և ստուգվում է համաձայն հատուկ ալգորիթմների, որոնցից պարտադիր օգտվում են բոլոր մասնակիցները իրենց հաճախորդներին հաշիվներ տալու ժամանակ: Ստուգիչ նիշի հաշվարկի համար կիրառվում են միայն առաջին 11 նիշերը:
3. Ոչ պարտադիր նիշերի առկայության դեպքում, վերջիններս չեն օգտագործվում հաշվեհամարի ստուգիչ նիշի հաշվարկման համար և լրացվում են ստուգիչ նիշից հետո:
4. Թղթային կրիչների վրա հաշվեհամարի դուրսբերման ժամանակ, լրացուցիչ նիշերի առկայության դեպքում, վերջիններս հիմնական հաշվեհամարից տարանջատվում են «-» նշանով: Էլեկտրոնային վճարումների դեպքում «-» նիշը չի օգտագործվում (չի մուտքագրվում և չի փոխանցվում):
5. Հաշվեհամարի կոդի կառուցվածքը:

- (“)
- * - մասնակցի համարը
- ** - բաժանմունքի (գլխամասային գրասենյակի կամ մասնաճյուղի) համարը
- *** - հաճախորդին նույնականացնող նիշեր
- **** - ստուգիչ նիշը
- ***** - ոչ պարտադիր նիշեր
- (“) - մասնակցի գլխամասային գրասենյակի կամ մասնաճյուղի կոդ

Օրինակ.

ա) 127027482877
 մասնակից - 127
 մասնաճյուղ - 02
 հաճախորդի հաշիվ - 748287
 ստուգիչ նիշ-7

բ) 220185546730 - 21
 մասնակից - 220
 մասնաճյուղ - 18
 հաճախորդի հաշիվ - 554673
 ստուգիչ նիշ - 0
 ոչ պարտադիր նիշեր - 21

Թղթային կրիչի վրա դուրսբերման ժամանակ հաշվեհամարը կունենա հետևյալ տեսքը՝ 220185546730 - 21, իսկ էլեկտրոնային եղանակով վճարումների դեպքում հաշվեհամարը կունենա հետևյալ տեսքը՝ 220185546730

III. ՄԱՍՆԱԿՑԻ ՀԱՍՎՐՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ

1. Մասնակցի համարները դասակարգվում են հետևյալ խմբերի
  - ա. բանկային համարներ
  - բ. վարկային կազմակերպությունների համարներ
  - գ. այլ մասնակիցների համարներ
  - դ. գանձապետական համարներ
2. Մասնակիցների կոդերի դասակարգումը համապատասխանում է մասնակիցների համարների դասակարգմանը:
3. Այլ մասնակիցներ են համարվում բանկերից, վարկային կազմակերպություններից, գանձապետական բաժանմունքներից տարբերվող և ՀՀ կենտրոնական բանկի վճարահաշվարկային և/կամ տեղեկատվական համակարգերում մասնակցող այլ անձինք, բացառությամբ՝ արժույթային դիլերների, փոխանակման կետերի, սակարկությունների կազմակերպողների:
4. Կենտրոնական բանկի, բանկերի, օտարերկրյա բանկերի մասնաճյուղերի համարները տրամադրվում են 100-ից մինչև 599 (ներառյալ) թվերի միջակայքում: Ընդ որում 100-ից մինչև 105 թվերը (ներառյալ) վերապահվում են Կենտրոնական բանկին:
5. Վարկային կազմակերպությունների համարները տրամադրվում են 600-ից մինչև 799 (ներառյալ) թվերի միջակայքում, հաջորդաբար, 600-ին հաջորդող յուրաքանչյուր թվից:

6. Այլ մասնակիցների համարները տրամադրվում են 800-ից մինչև 899 (ներառյալ) թվերի միջակայքում, հաջորդաբար, 800-ին հաջորդող յուրաքանչյուր թվից:
7. Գանձապետական համարները տրամադրվում են 900-ից մինչև 929 (ներառյալ) թվերի միջակայքում, հաջորդաբար յուրաքանչյուր թվից:
8. Մասնակիցների յուրաքանչյուր խմբի համար սահմանված վերջին թիվը տրամադրելուց հետո նոր մասնակից գրանցելու անրաժեշտության դեպքում հաջորդաբար կարող են տրամադրվել.
  - ա. տվյալ խմբի մասնակիցների համար սահմանված թվերի միջակայքում ընկած այն թվերը, որոնք չեն օգտագործվել որպես այլ մասնակցի համար,
  - բ. անվավեր ճանաչված տվյալ խմբի այն մասնակցի կոդերը՝ անվավեր ճանաչման պահից 7 տարի հետո:
9. Համարների և կոդերի դասակարգման օրինակներ.
  - ա. բանկային համարներն են (օր. 100,...244, 247, 248... և այլն մինչև 599)
  - բ. եթե բանկի համարը 248 է, ապա բանկի գլխամասային գրասենյակի կոդը կլինի 24800.
  - գ. բանկի մասնաճյուղի համարներն են (օր. 01, 02,..., 11, 12 և այլն մինչև 99).
  - դ. եթե բանկի համարը 248 է, ապա բանկի մասնաճյուղի կոդը կլինի 24801, 24802 և այլն.
  - ե. վարկային կազմակերպությունների համարներն են (օր. 601, 602, 603... և այլն մինչև 799).
  - զ. եթե վարկային կազմակերպության համարը 605 է, ապա վարկային կազմակերպության գլխամասային բաժանմունքի կոդը կլինի 60500.
  - է. վարկային կազմակերպությունների մասնաճյուղերի համարներն են (օր. 01, 02,..., 11, 12 և այլն մինչև 99).
  - ը. եթե վարկային կազմակերպության համարը 602 է, ապա վերջինիս մասնաճյուղի կոդը կլինի 60201, 60202 և այլն.
  - թ. այլ մասնակիցների համարներն են (օր. 801, 802, 803... և այլն մինչև 899).
  - ժ. այլ մասնակիցների բաժանմունքների համարներն են (օր. 01, 02,..., 11, 12 և այլն մինչև 99).
  - ժա. եթե մասնակցի համարը 803 է, ապա վերջինիս գլխամասային բաժանմունքի կոդը կլինի 80300.
  - ժբ. գանձապետական համարներն են (օր. 900, 901, 902... և այլն մինչև 929).
  - ժգ. գանձապետական բաժանմունքների համարներն են (օր. 01, 02,..., 11, 12 և այլն մինչև 99):

Եթե մասնակցի մասնաճյուղերի քանակը գերազանցում է 99-ը, ապա Կենտրոնական բանկը մասնակցի մասնաճյուղերը նույնականացնելու համար կարող է տվյալ խմբի մասնակիցների համար սահմանված թվերի միջակայքում վերջինիս տրամադրել երկրորդ համարը: Օրինակ, եթե մասնակցի համարը 106 է, որն արդեն ունի 99 մասնաճյուղեր (այսինքն վերջինիս մասնաճյուղերին տրամադրվել են 10601-ից մինչև 10699 բոլոր կոդերը), 100-րդ, 101- րդ և այլ մասնաճյուղերի գրանցման համար մասնակցին տրամադրվում է նոր համար՝ 107 և վերջինիս 100-րդ, 101- րդ և հետագա մասնաճյուղերին կտրամադրվեն 10701, 10702 և այլն կոդերը:

IV. ՍՏՈՒԳԻՉ ՆԻՇԻ ՉԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԱԼԳՈՐԻԹՄԸ

1. Ստուգիչ նիշի հաշվարկման ժամանակ իրականացվում են հետևյալ հաջորդական քայլերը
  - ա. հաշվեհամարի առաջին 11 նիշից յուրաքանչյուրը բազմապատկվում է իրեն համապատասխանող կշռային գործակցով (2 և 1 թվերով)
  - բ. Բազմապատկման արդյունքները գումարվում են: Ընդ որում, յուրաքանչյուր նիշ գումարվում է որպես առանձին թիվ
  - գ. Ստուգիչ նիշը ստանալու համար գումարման արդյունքում ստացված թվին հաջորդող և առանց մնացորդի 10-ին բաժանվող թվից հանում ենք վերոհիշյալ գումարման արդյունքը: Ստուգիչ նիշը կարող է լինել 0-ից 9-ը ցանկացած թիվ: Եթե բազմապատկման արդյունքների գումարման ժամանակ ստացվում է առանց մնացորդի 10-ին բաժանվող թիվ, ապա ստուգիչ նիշը հավասար կլինի 0-ի:
2. Հաշվեք հետևյալ հաշվեհամարի ստուգիչ նիշը

Օրինակ 1. 12702748287K

1	2	7	0	2	7	4	8	2	8	7	K	Կոդը (բազմապատկում) կշռային գործակիցներ բազմապատկման արդյունքները
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2		
2	2	14	0	4	7	8	8	4	8	14		

$2 + 2 + 1 + 4 + 0 + 4 + 7 + 8 + 8 + 4 + 8 + 1 + 4 = 53$
 $K = 60 - 53 = 7$
 Մեր հաշվեհամարը կլինի՝ 127027482877

Օրինակ 2. 22018554673K

2	2	0	1	8	5	5	4	6	7	3	K	Կոդը (բազմապատկում) կշռային գործակիցներ բազմապատկման արդյունքները
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2		
4	2	0	1	16	5	10	4	12	7	6		

$4 + 2 + 0 + 1 + 1 + 6 + 5 + 1 + 0 + 4 + 1 + 2 + 7 + 6 = 40$
 Քանի որ գումարման արդյունքում ստացված թիվը (40) վերջանում է 0-ով, ապա ստուգիչ նիշը հավասար կլինի 0-ի:
 Մեր հաշվեհամարը կլինի՝ 220185546730

V. ՍՏՈՒԳԻՉ ՆԻՇԻ ՍՏՈՒԳՄԱՆ ԱԼԳՈՐԻԹՄԸ

1. Հաշվեհամարում ստուգիչ նիշի ստուգումը իրականացվում է հետևյալ հաջորդական քայլերի միջոցով.
  - ա. Հաշվեհամարի առաջին 12 նիշերը (ներառյալ ստուգիչ նիշը) բազմապատկվում է իրեն համապատասխանող կշռային գործակցով (2 և 1 թվերով):
  - բ. բազմապատկման արդյունքները գումարվում են: Ընդ որում, յուրաքանչյուր նիշ գումարվում է որպես առանձին թիվ:
  - գ. եթե ստացված արդյունքը առանց մնացորդի բաժանվում է 10-ի ապա ստուգիչ նիշը ճիշտ է հաշվարկված:
2. 30. Հաշվարկված ստուգիչ նիշի ստուգման ալգորիթմի օրինակ:
Օրինակ, մեր հաշվեհամարն է՝ 127027482877

1	2	7	0	2	7	4	8	2	8	7	7
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	X
2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1
2	2	14	0	4	7	8	8	4	8	14	7

$$2 + 2 + 1 + 4 + 0 + 4 + 7 + 8 + 8 + 4 + 8 + 1 + 4 + 7 = 60$$

Քանի որ գումարը (60) առանց մնացորդի բաժանվում է 10-ի, ուրեմն ստուգիչ նիշը ճիշտ է հաշվարկված:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Բացատրել հաշվեհամարների կոդավորման սկզբունքները:
2. Բնութագրել մասնակիցներին ըստ ներկայացվող կողերի:
3. Ներկայացնել հաշվեհամարների կողի կառուցման սկզբունքները:
4. Բացատրել հաշվեհամարների կոդավորման տրամաբանությունը:
5. Բացատրել ստուգիչ նիշի ձևավորման ալգորիթմը:

ԳԼՈՒԽ 6.ՎՃԱՐՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ՁԵՎԵՐԸ

Թեմայի նպատակն է՝ բացատրել միջազգային պրակտիկայում ընդունված վճարամիջոցների տարրական սահմանումները, վճարամիջոցների աշխատանքային սխեմաները, այդ վճարամիջոցների կիրառման յուրահատկությունները և առանձնահատկությունները, ինչպես նաև համառոտ բնութագրված է ՀՀ տարածքում կանխիկ դրամաշրջանառությունը: Նկարագրվելու է նաև դրամական միջոցների փոխանցման հասկացությունը, տարատեսակները, առևտրային գործարքների ժամանակ միջոցների փոխանցման օրինակները, չեկերի վերաբերյալ դրույթներ սկսած միջազգային օրենսդրությունից ընդհուպ չեկերի տեսակներն ու տարատեսակները: Ներկայացվելու են նաև չեկերի շրջանառության կարևորագույն պահերը և ստանդարտ սխեմաները, մուրհակների մասին դրույթներ, բնութագրվելու են մուրհակների հիմնական տեսակները, դրանց շրջանառության սխեմաները, օրենսդրության հիմնական պահերը, միջազգային փորձը, միջազգային պրակտիկայում լայն տարածում ունեցող գործառնություններ՝ ինկասո, ակրեդիտիվ, երաշխիք և պլաստիկ քարտեր:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան՝

- համառոտ բնութագրել ՀՀ տարածքում կիրառվող վճարամիջոցները
- բացատրել վճարման հիմնական եղանակները և բնութագրել դրանք
- տալ դեբետային և կրեդիտային փոխանցումների հասկացողությունների սահմանումը, դրանց հիմնական տարբերությունը
- պատկերել և բացատրել միջոցների փոխանցումը **վճարման հանձնարարականներով**
- պատկերել և բացատրել փաստաթղթային փոխանցման սխեման
- պատկերել և բացատրել վճարում բաց հաշվով (open account payment)
- բացատրել չեկերով վճարումները, պատկերել չեկերով վճարումների իրականացման սխեման
- տալ մուրհակի սահմանումը, բնութագրել մուրհակների տեսակները
- բացատրել մուրհակի օգտագործումը տնտեսական գործարքներում, պատկերել և բացատրել հասարակ մուրհակով և փոխանցելի մուրհակով վճարումը
- տալ ինկասոյի սահմանումը, պատկերել և բացատրել փաստաթղթային ինկասոյի միջոցով գործարքների իրականացման սխեման
- պատկերել և բացատրել զուտ ինկասոյի միջոցով գործարքների իրականացման սխեման
- բնութագրել երաշխիքը և երաշխիքների տեսակները, երաշխիքային գործարքների մասնակիցներին
- ներկայացնել հակիրճ բնութագրում պլաստիկ քարտերի վերաբերյալ, սահմանումը, տեսակները, մասնակիցները:

6.1. Ներածություն

Միջազգային բանկային պրակտիկայում կիրառվող վճարման ձևերը և եղանակները բավական բազմազան են և պայմանավորված են ինչպես տվյալ երկրի սովորույթներով և գործող օրենսդրությամբ, այնպես էլ միջազգային առևտրային սովորույթներով և միջազգային համաձայնագրերով, երբ խոսքը գնում է միջազգային առևտրի մասին: Սովորաբար, վճարման ձևերը և եղանակները նախօրոք համաձայնեցվում են ապրանք կամ ծառայություն մատուցող և ձեռք բերող կողմերի միջև և այնուհետև ֆիքսվում են վերջիններիս կողմից կնքված պայմանագրերում:

Վճարման եղանակները սահմանում են, թե երբ և ինչպես (միանվագ կամ մաս-մաս) է իրականացվում ապրանքի վճարումը: Այս կամ այն վճարման եղանակի ընտրությունը կախված է տնտեսվարող սուբյեկտների միջև հաստատված հարաբերություններից, սահմանված ապրանքատեսակի առևտրի առանձնահատկություններից: Վճարման հիմնական եղանակներն են՝

- ա) կանխիկ վճարը
- բ) կանխավճարը
- գ) ապառիկ վճարը:

Միջազգային առևտրում կանխիկ վճարի տակ հասկացվում են այնպիսի վճարումներ, որոնց ընթացքում ապրանքի դիմաց վճարումը գնորդի կամ գնորդի բանկի կողմից կատարվում են ապրանքի կամ ապրանքային փաստաթղթերի ստացումից ոչ ուշ: Կախված կողմերի պայմանավորվածությունից, վճարման ձևերից գնորդի կողմից ապրանքը կարող է վճարվել տարբեր կերպ՝ առաքման վերաբերյալ վաճառողի տեղեքսի դիմաց, վաճառողի բանկի տեղեքսի դիմաց, որով վերջինս հայտնում է գնորդի բանկին տրանսպորտային փաստաթղթերի ընդունման և առաքման մասին, տրանսպորտային փաստաթղթերի դիմաց, ապրանքի դիմաց և այլն:

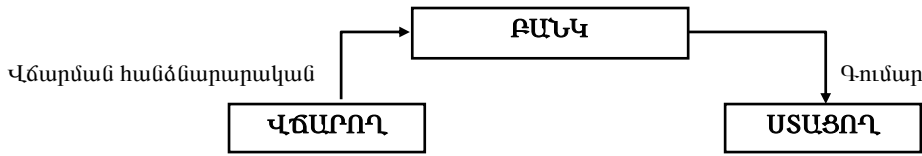
Կանխավճարը ենթադրում է գնորդի կողմից որոշակի գումարի փոխանցում վաճառողին մինչև ապրանքի առաքումը կամ պատրաստումը: Այդ գումարը կազմում է որոշակի մաս ընդհանուր վճարվելիք գումարից (սովորաբար 10 - 30%, կարող է լինել նաև 100%): Սովորաբար կանխավճարը ապահովվում է վաճառողի բանկի (կամ այլ առաջնակարգ բանկի) կողմից կանխավճարի վերադարձի երաշխիքով, կամ գնորդի և վաճառողի միջև կնքված պայմանագրում նշվում է, որ պայմանագրով սահմանված պարտականությունների չկատարման դեպքում կանխավճարը պետք է լրիվ չափով վերադարձվի գնորդին:

Ապառիկ վճարը ենթադրում է վաճառողի կողմից գնորդին առևտրային վարկի տրամադրում: Ըստ ժամկետի առևտրային վարկերը լինում են՝ կարճաժամկետ (մինչև 1 տարի), միջին ժամկետի (մինչև 5 տարի), երկարաժամկետ (5 տարուց ավելի): Առևտրային վարկը կարող է տրամադրվել վճարի հետաձգման, երկարացման պայմաններով, կամ դրամային վարկի ձևով:

6.2. Փոխանցում

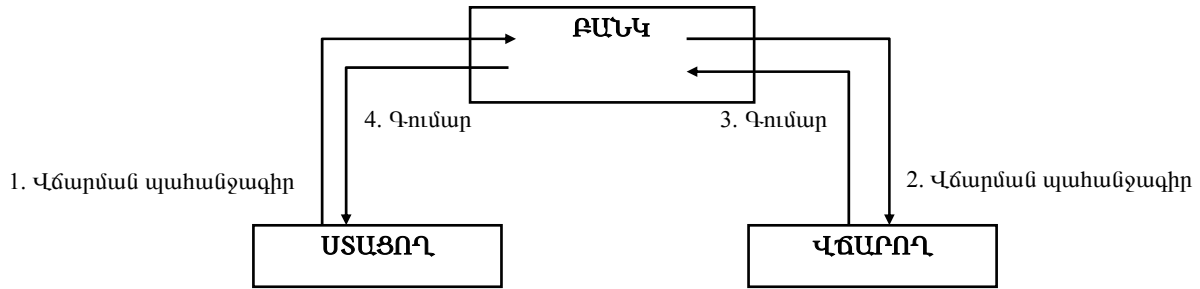
Բանկային փոխանցումները իրականացվում են կրեդիտային և դեբետային եղանակներով:

Կրեդիտային փոխանցումն այն փոխանցումն է, որը նախաձեռնել է վճարողը, և որի ժամանակ վճարային փաստաթուղթը (գործիքը) փոխանցվող դրամական միջոցների հետ շարժվում է միևնույն ուղղությամբ:

Նկար 4. Կրեդիտային փոխանցման օրինակ

Դեբետային փոխանցումը այն փոխանցումն է, որը նախաձեռնել է ստացողը, և որի ժամանակ վճարային փաստաթուղթը (գործիքը) և փոխանցվող դրամական միջոցները շարժվում են հակառակ ուղղությամբ:

Նկար 5. Դեբետային փոխանցման օրինակ

Անկախ փոխանցման եղանակից, երկու դեպքում էլ փոխանցման էությունը մնում է նույնը՝ միջոցների շարժ է կատարվում բանկային մեկ հաշվից մյուսը: Եթե փոխանցումը կատարվել է նույն բանկում եղած հաշիվների միջև, ապա այն կոչվում է ներքին կամ «հաշվապահական» փոխանցում, վճարումն իրականացվում է հաշվապահական մատյաններում համապատասխան ձևակերպումների միջոցով):

Բանկային պրակտիկայում անկանխիկ վճարումները իրականացվում են տարբեր տիպի կրեդիտային և/կամ դեբետային վճարային գործիքներով, որոնցից են.

Վճարման հանձնարարականներով միջոցների փոխանցումը՝ բանկի հաճախորդի, հանձնարարականն է իր թղթակից բանկին՝ վճարել կամ այլ բանկին հանձնարարել վճարել որոշակի գումար շահառուին (բենեֆիցիարին) իր հաճախորդի կարկաղդության և վերջինիս հաշվին: Եթե վճարողը և ստացողը սպասարկվում են նույն բանկում (մասնաճյուղում) ապա միջոցների փոխանցումը իրականացվում է բանկի կողմից իր հաշվապահական մատյաններում համապատասխան ձևակերպումների միջոցով: ՀՀ տարածքում այս գործիքը ամենատարածվածն է (95%), կանոնակարգվում է 1997թ. հունվարի 9-ին ընդունված «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքով: Վճարման հանձնարարականներով միջոցների փոխանցման հետ կապված դրույթները մանրամասն ներկայացված են 8-րդ գլխում:

Բանկերի մասնակցությունը այս տիպի գործարքներում, համեմատած վճարման այլ ձևերի (ինկասո, ակրեդիտիվ) նվազագույնն է՝ նրանք պատասխանատու չեն ոչ ապրանքի առաքման, ոչ էլ փաստաթղթերի փոխանցման և ստուգման համար, այլ իրականացնում են միայն գումարի փոխանցումը հանձնարարականում նշված ժամկետների համաձայն:

6.2.1. Փաստաթղթային (պայմանական) փոխանցում

Վճարման հանձնարարականներով միջոցների փոխանցման տարատեսակն է հանդիսանում փաստաթղթային (պայմանական) փոխանցում, որը կարգավորվում է ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի կողմից հաստատված 1999թ. մարտի 16 թիվ 39 որոշմամբ հաստատված կարգով:

Վաճառողը տրամադրում է ապրանքը և ապրանքային փաստաթղթերը անմիջապես գնորդին, իսկ գնորդը իրականացնում է վճարը պայմանագրով սահմանված ժամկետում, կարգադրելով իր բանկին կատարել համապատասխան փոխանցում: Գնորդի բանկն, ընդունելով իր հաճախորդ-գնորդի վճարման հանձնարարագիրը, իր անունից ներկայացնում է վաճառողի բանկին բանկային վճարման հանձնարարագիր: Վաճառողի բանկը հանձնարարագրի հիման վրա կատարում է վճարում վաճառողի օգտին:

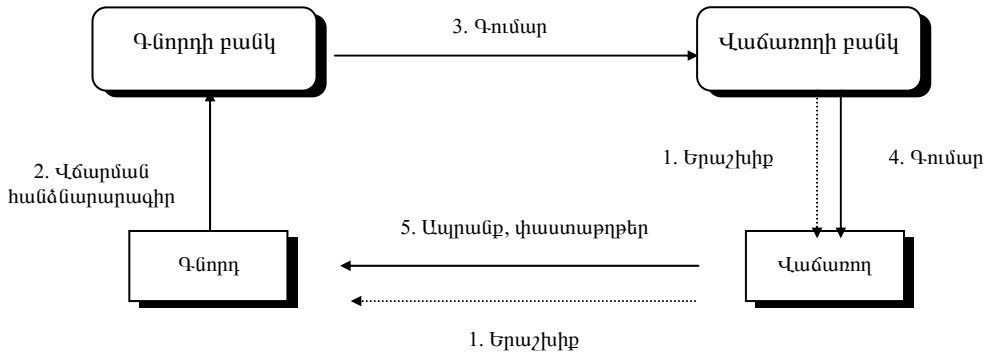
Բանկերի մասնակցությունը այս տիպի գործարքներում համեմատած վճարման այլ ձևերի (ինկասո, ակրեդիտիվ) նվազագույնն է՝ նրանք պատասխանատու չեն ոչ ապրանքի առաքման, ոչ էլ փաստաթղթերի փոխանցման և ստուգման համար, այլ իրականացնում են միայն գումարի փոխանցումը հանձնարարագրում նշված ժամկետների համաձայն: Վճարման այս ձևը առավելագույնս ձեռնտու է գնորդի համար, քանզի նա վճարում է ապրանքը ստանալուց հետո, սակայն վաճառողի համար պարունակվում է չվճարման կամ վճարի ուշացման ռիսկ: Ուստի այս ձևը ցանկալի է կիրառել միայն այն դեպքերում, երբ մատակարարը և գնորդը ճանաչում և վստահում են միմյանց:

Միջազգային բանկային պրակտիկայում կիրառվում է փոխանցման այլ ձև՝ պայմանագրով նախատեսված չափով կանխավճար դեռևս չառաքված ապրանքի համար: Սովորաբար կանխավճարը կազ-

մում է ողջ գումարի 15-30%, սակայն կարող է կազմել նաև 100%: Կանխավճարով փոխանցումը ձեռնտու չէ գնորդին, քանզի ապրանքը չառաքելու դեպքում առկա է կանխավճարի կորստի/չվերադարձի ռիսկը: Միջազգային բանկային պրակտիկայում գնորդին այս տեսակի ռիսկերից ձերբազատելու համար կիրառվում են ստորև բերված մեթոդները:

ա) Կանխավճարի վերադարձի բանկային երաշխիք.

Այս դեպքում մինչև գնորդի կողմից կանխավճարի փոխանցումը վաճառողը գնորդի պահանջով դիմում է իր կամ որևէ առաջնակարգ բանկի՝ գնորդի օգտին կանխավճարի վերադարձի երաշխիք տրամադրելու խնդրանքով: Ըստ այդ երաշխիքի, վաճառողի կողմից պայմանագրի չկատարման դեպքում երաշխավորող բանկը պարտավորվում է, վերադարձնել գնորդին ինչպես կանխավճարի գումարը, այնպես էլ այն տոկոսները, որոնք կարելի էր ստանալ այդ միջոցների օգտագործման համար կանխավճարի փոխանցման ողջ ժամանակահատվածում: Վճարումը իրականացվում է համաձայն նկար N6-ի:

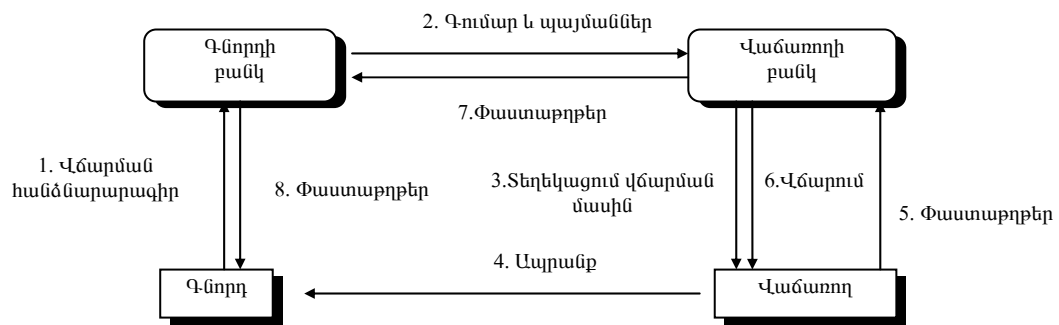
Նկար 6. Կանխավճարի վերադարձի բանկային երաշխիքի կիրառմամբ սխեմա

բ) Փաստաթղթային (պայմանական) փոխանցում.

Այս դեպքում գնորդի բանկի կողմից կանխավճարի փոխանցումը վաճառողի բանկին իրականացվում է այն պայմանով, որ վաճառողի բանկի կողմից այդ միջոցները կհաշվեգրվեն վաճառողի հաշվին միայն վերջինիս կողմից վճարման հանձնարարագրում նշված փաստաթղթերի ներկայացման դեպքում: Ընդ որում, նշվում է ժամկետը, որի ընթացքում պետք է ներկայացվեն փաստաթղթերը: Նշված ժամկետում փաստաթղթերի չներկայացման դեպքում գնորդի բանկին ուղարկվում է հարցում կատարված փոխանցման վերաբերյալ:

ա) և բ) կետերում նշված մեխանիզմները, որոնք հիմնականում կիրառվում են միջազգային առևտրի ժամանակ, ձեռնտու են և՛ վաճառողի, և՛ գնորդի համար, քանի որ գնորդի համար բացառվում է վճարված ապրանքի չառաքման դեպքում կանխավճարի չվերադարձի ռիսկը, իսկ վաճառողի համար բացառվում է առաքված ապրանքի չվճարման ռիսկը:

Վճարումը ներկայացված է նկար 7-ում:

Նկար 7. Փաստաթղթային (պայմանական) փոխանցման գործարքի օրինակ

Միջազգային գործարքներում կանխավճարը կիրառվում է վճարման այլ ձևերի հետ համատեղ, օրինակ մի մասը փոխանցվում է կանխավճարով, իսկ մյուս մասը՝ ինկաստոյով կամ ակրեդիտիվով:

ՀՀ տարածքում իրականացվող առևտրային գործարքներում փոխանցումը հանդիսանում է ամենատարածված անկանխիկ վճարման ձևերից մեկը, այն կիրառվում է ինչպես կանխավճարով իրականացվող գործարքներում, այնպես էլ «վճար ապրանքի դիմաց» իրականացվող վճարումներում: Այս վճարումները պարունակում են վաճառողի և գնորդի համար տարբեր տեսակի ռիսկեր - կանխավճարի դեպքում գնորդի համար առկա է ապրանքի չառաքումը և կանխավճարի չվերադարձի ռիսկը, իսկ «վճար ապրանքի դիմաց» վճարման դեպքում՝ վաճառողի համար առկա է չվճարման կամ ուշացված վճարման ռիսկը:

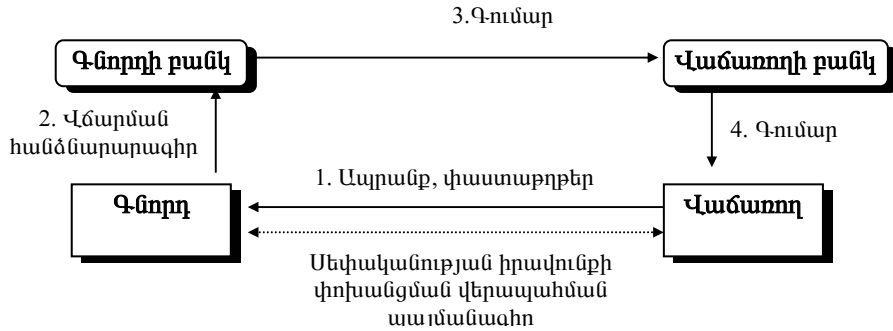
Փաստաթղթային փոխանցման առավելությունը նրանում է, որ գնորդը երաշխավորված է, որ գումարը հասանելի կլինի վաճառողի համար միայն ապրանքի առաքման դեպքում, իսկ վաճառողը երաշխավորված է բանկի կողմից, որ կստանա գումարը առաքված ապրանքի դիմաց:

6.2.2. Վճարում բաց հաշվով (open account payment)

Վճարում բաց հաշվով (open account) այնպիսի վճարում է, որի ժամանակ վաճառողը առաքում է ապրանքը առանց որևէ վճարման երաշխիքի, իսկ գնորդը իրականացնում է վճարումը պայմանագրով

սահմանված ժամկետներում (սովորաբար ամիսը մեկ անգամ, եռամսյակը մեկ անգամ կամ կիսամյակը մեկ անգամ): Քանի որ վճարողը ոչ մի վճարման երաշխիք չունի, ուստի այդ ձևի վճարումները կատարվում են կամ այն ֆիրմաների միջև, որոնք վաղեմի գործընկերներ են և իրականացնում են փոքր քանակությամբ կանոնավոր առաքումներ, կամ հիմնական ֆիրմայի և նրա դուստր ձեռնարկությունների միջև: Վճարումը բաց հաշվին իրենից ներկայացնում է առևտրային վարկի մի տեսակ: Որոշ երկրներում (Ավստրիա, Գերմանիա, Շվեյցարիա) վաճառողի ռիսկը նվազեցնելու համար, երբ կիրառվում է վճարում բաց հաշվին, օգտագործվում է սեփականության իրավունքի փոխանցման վերապահում, որը իրենից ներկայացնում է հատուկ պայմանագիր, համաձայն որի մինչև ապրանքի դիմաց լիակատար վճարումը, վաճառողը հանդիսանում է ապրանքի սեփականատեր: Այս վերապահումը հնարավորություն է տալիս վաճառողին չվճարման դեպքում հետ պահանջել ապրանքը կամ գնորդի անվճարունակության դեպքում ետ ստանալ իր ապրանքը այն մրցութային զանգվածից, որը պետք է բաշխվի գնորդի այլ պարտատերերի միջև:

Բաց հաշվով վճարումը իրականացվում է գնորդի կողմից իր բանկին վճարային հանձնարարագրի ներկայացման միջոցով (հասարակ բանկային փոխանցում) և կատարվում է համաձայն նկար 8-ի:

Նկար 8. Բաց հաշվով իրականացվող վճարման օրինակ

6.2.3. Վճարման պահանջագրեր

ՀՀ տարածքում իրականացված վճարումներում դեբետային գործիքները հիմնականում հանդես են գալիս միայն թրթային եղանակով, մասնավորապես վճարման պահանջագրի տեսքով: Վճարման պահանջագիրն իրենից ներկայացնում է դեբետային գործիքի տարատեսակ, որը վճարման է ներկայացվում ստացողի կողմից, և որի դիմաց վճարը կատարվում է միայն վճարողի կողմից ակցեպտավորման դեպքում: Ակցեպտ պահանջող վճարման պահանջագրի վճարը կարող է կատարվել ինչպես համախառն հաշվարկների, այդ թվում էլ Լեկտրոնային վճարումների համակարգի միջոցով, այնպես էլ քլիրինգային համակարգով:

Քանի որ վճարման պահանջագրի կատարումը պահանջում է վճարողի ակցեպտը, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ որպես դեբետային գործիք վերջինիս շրջանառությունը ամբողջականորեն կանոնակարգված չէ և վերջինիս կանոնակարգումը մասամբ իրականացվում է պայմանագրերով, այդ իսկ պատճառով ներկայումս պահանջագրերը լայն տարածում չեն գտել:

Վճարման պահանջագիրն իրենից ներկայացնում է դեբետային գործիքի տարատեսակ, որը վճարման է ներկայացվում ստացողի կողմից, և որի դիմաց վճարը կատարվում է միայն վճարողի կողմից ակցեպտավորման դեպքում: Անակցեպտ կերպով վճարը կատարվում է միայն դատական և հարկային մարմինների կողմից՝ տնտեսվարող սուբյեկտներից տուգանքային գումարների գանձման նպատակով ներկայացված պահանջագրերով, որոնք ունեն նախապատվելիություն այլ վճարումների հանդեպ և վճարողի մոտ պահանջագրի ներկայացման պահին միջոցների անբավարարության դեպքում վերջիններս հաշվառվում են հատուկ քարտադարանում և վճարվում առաջնահերթորեն՝ վճարողի հաշվին միջոցների գոյացման դեպքում: Ներկայումս վճարման պահանջագրերով գործառնությունների կատարումը կարգավորվում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 51 գլխի «Ինկասո հաշվարկներ» դրույթներով, սակայն այն հիմնականում վերաբերվում է ինկասո գործառնություն կատարման ժամանակ կիրառվող արարողակարգերին: Այդ իսկ պատճառով ներկայումս պահանջագրերը տնտեսվարող սուբյեկտների շրջանում լայն տարածում չեն գտել:

Վճարման պահանջագրերի տարատեսակն է հանդիսանում ուղղակի դեբետագրման գործիքը, որի վերաբերյալ դրույթները ներկայացված են 11-րդ գլխում:

6.3. Չեկ

Չեկը վճարային փաստաթուղթ է, որը պարունակում է չեկ դուրսգրողի հրամանը իրեն սպասարկող բանկին՝ վճարել չեկի վրա նշված գումարը չեկատիրոջը:

Զարգացած երկրներից շատերն ունեն իրենց ազգային չեկային օրենսդրությունը և այլ նորմատիվ ակտեր, որոնք կանոնակարգում են չեկային գործառնությունները և այդ գործառնություններում ընդգրկված կողմերի իրավունքները և պարտավորությունները: 1931թ. ժնկյան կոնվենցիան հաստատել էր «Չեկերի համընդհանուր օրենքը», որը ստորագրվել էր մի շարք եվրոպական պետությունների կողմից, որոնք պարտավորվել էին իրենց ազգային չեկային օրենքներում հետևել այդ օրենքի դրույթներին: Մի շարք անգլո-ամերիկյան երկրներում, ինչպիսիք են ԱՄՆ, Կանադան, Մեծ Բրիտանիան, չեկերի և մուրհակների համար օրենսդրական հիմք է ծառայել 1882թ. անգլիական օրենքը «Փոխանցելի մուրհակների մասին», որը իր հետագա զարգացումն է ստացել ԱՄՆ-ում կոնգրեսի կողմից հաստատված «Uniform Commercial Code», «Regulation J», «Regulation CC», Մեծ Բրիտանիայում 1957թ. և 1992թ. ընդունված դրույթներ «Cheque law» անվանմամբ, որոնք լրացրել են 1882թ. օրենքը: 1992թ. Ռուսաստանի Գերագույն խորհուրդը հաստատել էր «Դրույթներ չեկերի մասին» օրենքը:

Որոշ զարգացած երկրներում չեկերը լայնորեն են կիրառվում հաշվարկներում՝ օրինակ 1993թ. տվյալներով ԱՄՆ-ում չեկերով իրականացվող տարեկան վճարումները կազմել են ընդհանուր անկանխիկ վճարումների քանակի 80.4%, ծավալի 12.6%, Ֆրանսիայում՝ տարեկան այն կազմել է ընդհանուր անկանխիկ վճարումների քանակի 49.1%, ծավալի 4.6%, Կանադայում՝ տարեկան այն կազմել է ընդհանուր անկանխիկ վճարումների քանակի 58.7%, ծավալի 98.8%: Այլ երկրներում, ինչպիսիք են Գերմանիան, Ճապոնիան այդ գործիքը լայն տարածում չի գտել:

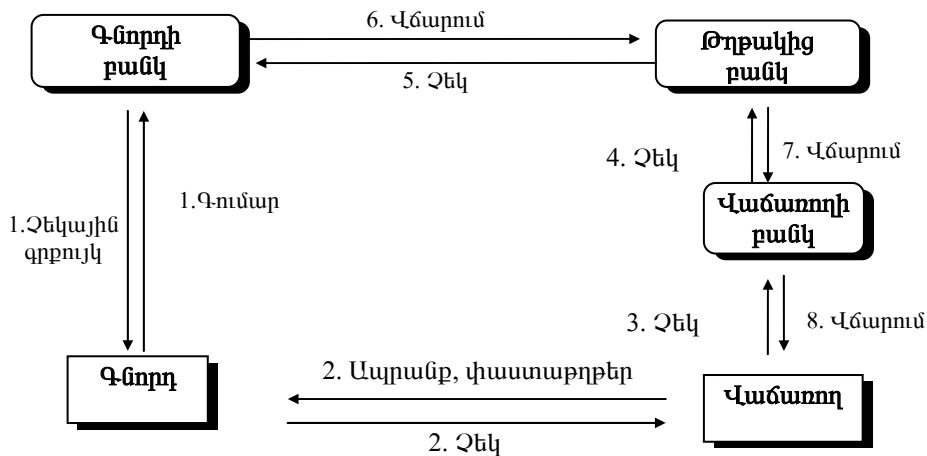
Հաճախորդի չեկերը այն չեկերն են, որոնք դուրս են գրվում ֆիզիկական, իրավաբանական անձանց կողմից իրենց սպասարկող բանկի վրա և վճարվում են հաճախորդի միջոցների հաշվին:

Բանկային չեկերը այն չեկերն են, որոնք դուրս են գրում բանկերը կամ իրենց հաճախորդները և վճարվում են բանկի միջոցների հաշվին:

Հաճախորդների չեկերով վճարումներն իրականացվում են հետևյալ կերպ՝ գնորդը ապրանքների դիմաց դուրս է գրում չեկ և տրամադրում է այն վաճառողին: Վաճառողը չեկը ներկայացնում է իրեն սպասարկող բանկ, որի կողմից վերջինս թղթակցային բանկերի միջոցով ներկայացվում է վճարման գնորդի (չեկ դուրս գրողի) բանկ: Գնորդի հաշվին միջոցների առկայության դեպքում բանկը իրականացնում է չեկի դիմաց վճարումը: Հաճախորդի չեկերի կիրառման դեպքում վճարող բանկը պատասխանատու չէ ներկայացված չեկի վճարման համար, եթե հաճախորդի հաշվին չկան բավարար միջոցներ և օվերդրաֆտ չի նախատեսված դրանց համար: Վերոհիշյալ չեկերով վճարումները իրականացվում են նկար 9-ի համաձայն:

Չեկերի վճարման հուսալիությունը բարձրացնելու նպատակով միջազգային առևտրում կիրառվում են հաճախորդի չեկեր երաշխավորված բանկի կողմից: Չեկերի երաշխավորումը կատարվում է 2 եղանակով.

- չեկի վրա բանկի կողմից համապատասխան գրառմամբ (բանկի կողմից ակցեպտավորված չեկեր)
- չեկին կցված երաշխիքային քարտի կիրառմամբ (օրինակ՝ Եվոլչեկեր), որի առկայության դեպքում միայն չեկը կարող է ընդունվել որպես վճարման միջոց:

Նկար 9. Չեկերով վճարումների իրականացման սխեմա

Բանկային չեկերի կիրառման դեպքում այն բանկը, որը դուրս է գրել չեկը, պատասխանատու է այդ չեկի վճարման համար: Քանի որ այս չեկերը ավելի ապահով են վճարման հուսալիության տեսակետից, այդ պատճառով միջազգային առևտրում դրանք ավելի լայն են կիրառվում, քան հաճախորդի չեկերը: Այս չեկերով վճարումներն իրականացվում են հետևյալ կերպ՝ գնորդը իրեն սպասարկող բանկին ներկայացնում է հանձնարարություն՝ վաճառողի անունով որոշակի գումարի չեկի դուրսգրման վերաբերյալ: Դուրս գրվելից չեկին համապատասխանող գումարը դեբետագրվում է հաճախորդի հաշվից, որից հետո բանկը դուրս է գրում բանկային չեկ վաճառողի երկրում իրեն թղթակից բանկի վրա: Չեկը ուղարկվում է վաճառողին, որը ներկայացնում է այն իրեն սպասարկող բանկին, վերջինս էլ թղթակցային բանկերի միջոցով չեկը ներկայացնում է վճարման այն բանկին, որի վրա այն դուրս է գրված:

Վաճառողի համար չեկով վճարումը պարունակում է չվճարման ռիսկ, քանի որ չեկի դուրսգրումը դեռ վճարում չէ, և վաճառողը կարող է համոզվել չեկի վճարումնակության մեջ միայն վճարող բանկից չեկի դիմաց վճարումը ստանալուց հետո: Այդ պատճառով միջազգային առևտրային գործարքներում ոչ բանկային չեկերը կիրառվում են միայն այն դեպքում, երբ կողմերը վստահում են միմյանց, հակառակ դեպքում կարող են կիրառվել առաջնակարգ բանկերի կողմից երաշխավորված ոչ բանկային չեկեր, կամ առաջնակարգ բանկերի վրա դուրս գրված բանկային չեկեր: Չեկերի տեսակների և դրանց շրջանառության վերաբերյալ դրույթները ներկայացված են գլուխ 12-ում:

Ներկայումս ՀՀ տարածքում իրականացվող ներքին առևտրային գործարքներում մասամբ կիրառվում են ինչպես բանկային այնպես էլ հաճախորդի չեկեր: Չեկերի շրջանառությունը ՀՀ-ում կարգավորվում է ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի համապատասխան դրույթներով:

6.4. Մուրհակ

Մուրհակն առանց որևէ պայմանի դրամական պարտավորություն պարունակող փաստաթուղթ է (Մուրհակը պարտքի պարտավորության տարատեսակ է, սահմանված ձևով կազմված, որը տալիս է անվիճելի

իրավունք պահանջելու մուրհակում նշված գումարի վճարումը մուրհակի մարման ժամկետի լրանալուն պես): Առևտրատնտեսական գործարքներում մուրհակը օգտագործվում է մի քանի դար շարունակ: Գոյություն ունեն ոչ միայն ազգային օրենսդրություններ, այլ և մուրհակին վերաբերվող միջազգային համաձայնություններ, որոնցով կանոնակարգվել է մուրհակի միջազգային շրջանառությունը, ինչը արտացոլվել է 1930թ. մի շարք եվրոպական երկրների կողմից ստորագրված ժնևյան կոնվենցիայով հաստատված «Մուրհակների համընդհանուր օրենք»-ով: Կոնվենցիան ստորագրած երկրները պարտավորվել էին իրենց ազգային մուրհակի օրենքներում հետևել այդ օրենքի դրույթներին:

Մուրհակը առևտրային վարկի ամենահարմար և տարածված ձևերից մեկն է, որը տրվում է տնտեսվարող անձանց կողմից՝ առանց բանկի միջամտության: Այս պարագայում մուրհակը ոչ միայն վարկավորման, այլ նաև վճարման գործիք է, ինչը նվազեցնում է կանխիկ փողի պահանջարկը: Քանի որ մուրհակը շրջանառու գործիք է, այսինքն՝ կարող է փոխանցվել մեկ անձից մյուսին, այն կարող է որպես վճարման գործիք օգտագործվել մի քանի գործարքներում, մարել մի քանի պարտավորություններ: Որպես արժեթուղթ մուրհակը կարող է հանդես գալ տարբեր տեսակի արժեթղթային գործարքներում (առք ու վաճառքի, գրավի, և այլն): Որոշ երկրներում մուրհակները լայնորեն են կիրառվում սպառողական վարկերի տրամադրման ժամանակ, օրինակ, Ֆրանսիայում բանկային համակարգի միջոցով տարեկան վճարվում է 160 միլիոն մուրհակ, Իտալիայում՝ 72 միլիոն մուրհակ:

Տարբերվում են մուրհակների վճարման հետևյալ ժամկետները՝

ա) Ըստ ներկայացման, երբ վճարը պետք է իրականացվի մուրհակը ներկայացնելուն պես, ինչը սահմանվում է «Վճարել ըստ ներկայացման» արտահայտությամբ: Կարող են սահմանվել ներկայացման նվազագույն և առավելագույն ժամկետները, վերջինիս բացակայության դեպքում մուրհակը վճարման կարող է ներկայացվել մեկ տարվա ընթացքում՝ դուրսգրման օրվանից սկսված:

բ) Ներկայացման օրվանից որոշ ժամանակ հետո (a viso մուրհակ) վճարը պետք է իրականացվի մուրհակը ներկայացնելուց նշված ժամկետից հետո, ինչը սահմանվում է «Վճարել ներկայացումից այսքան ժամանակ հետո» արտահայտությամբ:

գ) Դուրսգրման օրվանից որոշ ժամանակ հետո (a dato մուրհակ), վճարը պետք է իրականացվի մուրհակի դուրսգրումից որոշ ժամանակ հետո, ինչը սահմանվում է «Վճարել մուրհակի դուրսգրումից այսքան օր հետո» արտահայտությամբ:

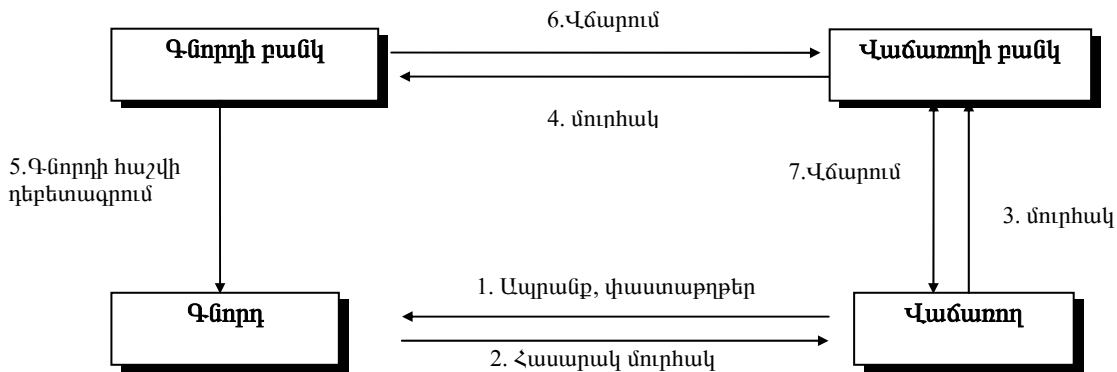
դ) Որոշակի օրը՝ այս դեպքում մուրհակի վրա նշվում է վճարման կոնկրետ օրը:

Մուրհակները լինում են 2 տեսակի.

Հասարակ մուրհակ - պարտապանի (գնորդի) ստորագրությամբ գրավոր պարտավորությունն է՝ վճարել պարտատիրոջը (վաճառողին) որոշակի գումար նշված ժամկետում: Հասարակ մուրհակը կարող է փոխանցվել երրորդ անձին փոխանցագրի (ինդոսամենտի) միջոցով:

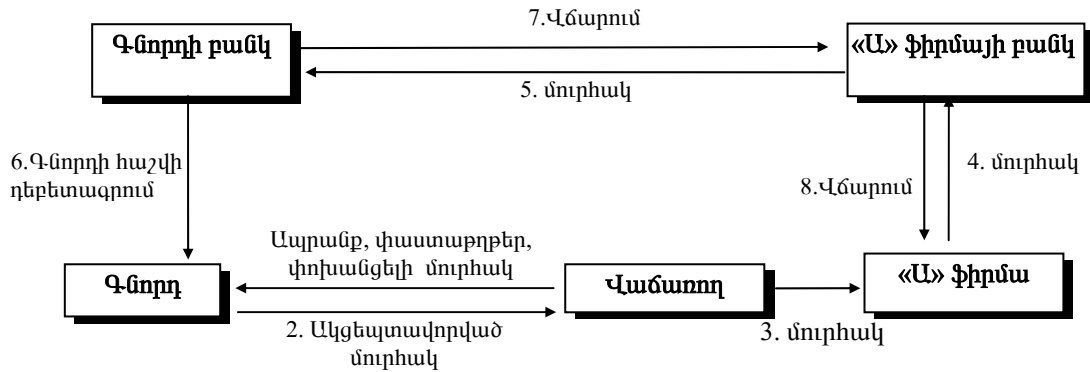
Հասարակ մուրհակով վճարումը իրականացվում է համաձայն նկար 10-ի:

Վաճառողը առաքում է ապրանքը, իսկ գնորդը դուրս է գրում հասարակ մուրհակ և փոխանցում է այն վաճառողին: Մարման ժամկետը լրանալիս վաճառողը իր բանկի միջոցով ներկայացնում է այն գնորդին վճարման:

Նկար 10. Հասարակ մուրհակներով գործառնության սխեմա

Փոխանցելի մուրհակ - պարտատիրոջ (տրասանտի) գրավոր, անվերապահ հրամանն է պարտապանին (տրասատին) սահմանված ժամկետին վճարել մուրհակում սահմանված գումարը այն անձին, որի անունով դուրս է գրված մուրհակը (ռեմիտենտ): Առանց պարտապանի ստորագրության, մուրհակը հանդիսանում է պարտատիրոջ հանձնարարականը պարտապանին և կոչվում է տրատա: Միայն ստորագրելով (ակցեպտավորելով) մուրհակը՝ տրասատը իր վրա է վերցնում պարտավորություն ժամանակին վճարել մուրհակը: Փոխանցելի մուրհակում ի սկզբանե մասնակցում են երեք կողմեր՝ մուրհակ դուրսգրողը, վճարողը և այն անձը, ում օգտին դուրս է գրված մուրհակը, վերջինս կարող է փոխանցել մուրհակը մեկ այլ անձի փոխանցագրով: Փոխանցելի մուրհակով վճարումը իրականացվում է համաձայն նկար 11-ի՝

Նկար 11. Փոխանցելի մուրհակներով գործառնության սխեմա

Ենթադրենք, որ վաճառողն ունի որոշ պարտավորություններ «Ա» ֆիրմայի նկատմամբ և միաժամանակ պետք է առաքի ապրանքը Գնորդին: Վաճառողը առաքում է ապրանքը և միաժամանակ ուղարկում է «Ա» ֆիրմայի անունով գնորդի վրա դուրս գրված տրատա: Գնորդը ակցեպտավորում է մուրհակը և փոխանցում է այն վաճառողին: Վաճառողը փոխանցում է մուրհակը «Ա» ֆիրմային:

«Ա» ֆիրմայի կողմից մուրհակը կարող է օգտագործվել տարբեր ձևով՝

1. «Ա» ֆիրման կարող է պահել մուրհակը իր մոտ մինչև մարման ժամկետը և այնուհետև ներկայացնել այն գնորդին վճարման: Այս դեպքում մուրհակը մարվում է և բացառվում են դրա հետ կապված հետագա գործառնությունները:
2. «Ա» ֆիրման իր հերթին որոշում է մինչև մուրհակի մարման ժամկետը մարել իր այլ պարտավորությունները: Այդ դեպքում «Ա» ֆիրման մուրհակը փոխանցագրով փոխանցում է իր պարտատերին, որը մուրհակը վճարման կներկայացնի գնորդին:
3. «Ա» ֆիրմային մինչև մուրհակի մարման ժամկետը լրանալը անհրաժեշտ են միջոցներ: Այդ դեպքում նա կարող է վաճառել այն բանկին՝ հաշվառման տոկոսադրույքով (հաշվառել բանկում): Բանկը կարող է պահել իր մոտ մուրհակը և ներկայացնել այն վճարման Գնորդին կամ հաշվառել այն Կենտրոնական կամ մեկ այլ բանկում:

Մուրհակները լայնորեն կիրառվում են առևտրային գործարքներում ինչպես ինքնուրույն վճարման գործիք, այնպես էլ այնպիսի վճարման ձևերում, ինչպիսիք են ինկաստոն և ակրեդիտիվը: Դա պայմանավորված է նրանով, որ մուրհակատիրոջ իրավունքները պաշտպանված են մուրհակների օրենսդրությամբ և շատ երկրներում գործում են մուրհակային դատարաններ, որոնցում արագացված և հեշտացված է մուրհակների հետ կապված բողոքարկման ընթացակարգը: Առավել ապահով են համարվում հայտնի ֆիրմաների, ինչպես նաև առաջատար բանկերի կողմից ակցեպտավորած մուրհակները:

Գնորդի համար մուրհակների կիրառման առավելությունը կայանում է նրանում, որ գնումն իրականացվում է հետաձգված վճարմամբ, իսկ վաճառողի համար՝ որ վաճառողը կարող է մուրհակը հաշվառել բանկում (իսկ այն երկրներում, որտեղ գործում է մուրհակի օրենքը, այդ օրենսդրությամբ և պարզեցված դատավարությամբ պաշտպանված են վաճառողի իրավունքները գնորդի կողմից մուրհակի դիմաց չվճարման դեպքում):

ՀՀ տարածքում իրականացվող ներքին առևտրային գործարքներում կիրառվում են միայն կառավարական մուրհակներ սահմանափակ թվով: Մուրհակների սահմանափակ կիրառումը պայմանավորված է համապատասխան օրենսդրական դաշտի բացակայությամբ, ինչպես նաև նրանով, որ սահմանված չի ՀՀ բանկերում դրանց հաշվառման և հաշվարկների իրականացման հստակ կարգը:

6.5. Ինկաստ

Ինկաստն վաճառողի (արտահանողի) հանձնարարությունն է իր բանկին՝ անմիջականորեն կամ այլ բանկի միջոցով ստանալ գնորդից (ներմուծողից) որոշակի գումար կամ հաստատում, որ գումարը կվճարվի որոշակի ժամկետի ընթացքում:

Ինկաստն լայն տարածում է գտել միջազգային առևտրում: Ինկաստն օգտագործվում է ինչպես կանխիկ եղանակով վճարումներում, այնպես էլ ապառիկ եղանակով (առևտրային վարկի պայմաններով) հաշվարկներում: Ինկաստի գործարքները կանոնակարգվում են «Ինկաստի ունիֆիկացված կանոններով» (Uniform Rules for Collections - URC), որոնք մշակվել և հաստատվել են Փարիզի Միջազգային Առևտրային Պալատի կողմից: Ներկայումս գործում է 1996թ. խմբագրության URC-ն - ICC N522: Կանոններին միացել են աշխարհի բազմաթիվ երկրների բանկեր, որոնց համար, ինչպես նաև որոնց հաճախորդների համար Կանոնները պարտադիր են ինկաստի ձևով հաշվարկների իրականացման ժամանակ: Ունիֆիկացված Կանոնները հնարավոր է շրջանցել ինկաստի գործառնությունների մեջ ընդգրկված բոլոր շահագրգիռ կողմերի փոխադարձ համաձայնության դեպքում:

URC-ը սահմանում են ինկաստի տեսակները, գործառնությունների իրականացման հաջորդականությունը և ձևերը, կողմերի պարտականությունները և պատասխանատվությունը, տալիս են տարբեր տերմինների միանշանակ մեկնաբանություն:

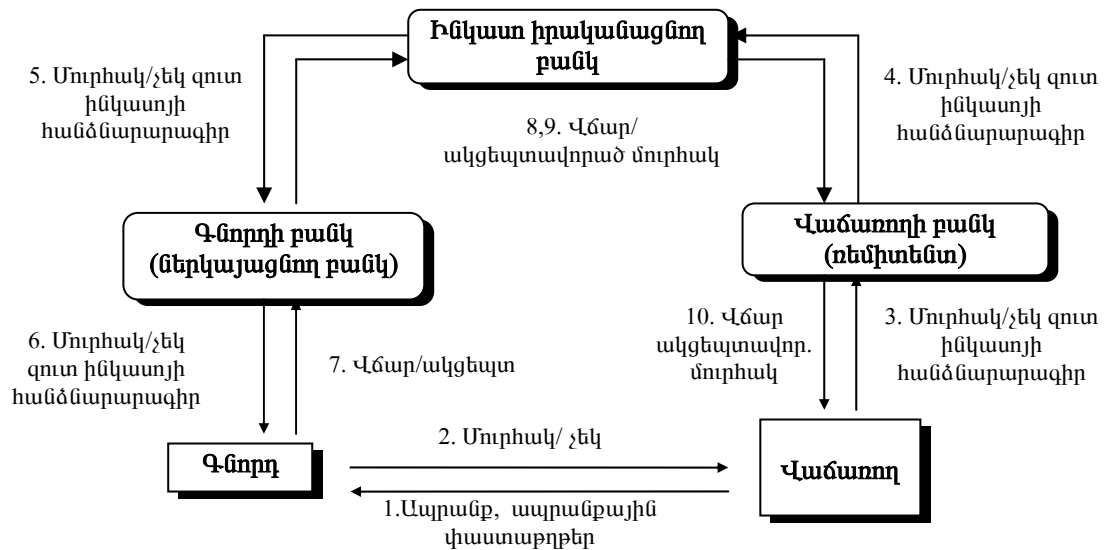
Փաստաթղթերը, որոնցով իրականացվում են ինկասոյի գործառնությունները, ստորաբաժանվում են երկու խմբի՝

ա) ֆինանսային փաստաթղթեր՝ փոխանցելի և հասարակ մուրհակներ, չեկեր, վճարային ստացակամներ և նման փաստաթղթեր, որոնք օգտագործվում են վճարը ստանալու համար

բ) առևտրային փաստաթղթեր՝ առևտրային հաշիվներ, տրանսպորտային փաստաթղթեր, սերտիֆիկատներ, ապահովագրեր և այլ ոչ ֆինանսական սեփականության իրավունքի փաստաթղթեր ինկասոյի մասնակից կողմերն են՝

1. ինկասոյի նախաձեռնողը - վաճառողը, որը հանձնարարում է ինկասոյի գործառնությունը իրեն սպասարկող բանկին
2. ռեմիտենտ բանկը - այն բանկը, որին վաճառողը հանձնարարում է ինկասոյի գործառնությունը
3. **ինկասո** իրականացնող բանկը - ցանկացած ոչ ռեմիտենտ բանկ, որը մասնակցում է ինկասոյի հանձնարարության կատարմանը
4. ներկայացնող բանկը - ինկասո իրականացնող բանկը, որը ներկայացնում է ինկասոն վճարողին
5. վճարողը - գնորդն է, ում ներկայացվում է ինկասոն և որը կատարում է վճարը:
Հայտնի են ինկասոյի հետևյալ տեսակները.

Ձուտ ինկասո (clean collections)՝ այս տեսակի ինկասոն ընդգրկում է միայն ֆինանսական փաստաթղթերի (հասարակ և փոխանցելի մուրհակների, չեկերի) ինկասո և իրականացվում է համաձայն նկար 12-ի: Վաճառողը, շրջանցելով բանկը, ուղարկում է ապրանքը և առևտրային փաստաթղթերը անմիջապես գնորդին, և գնորդը, ստանալով դրանք, դառնում է ապրանքի սեփականատերը մինչև վճարի կամ ակցեպտի իրականացումը: Ռեմիտենտ բանկն ինկասո իրականացնող բանկին ներկայացնում է միայն չեկը՝ վճարման կամ փոխմուրհակը՝ ակցեպտի/վճարման: Վճարման այս ձևը չի երաշխավորում մատակարարին գումարի ստացումը, ուստի այս ձևը ցանկալի է կիրառել միայն այն դեպքերում, երբ մատակարարը և գնորդը ճանաչում և վստահում են միմյանց:

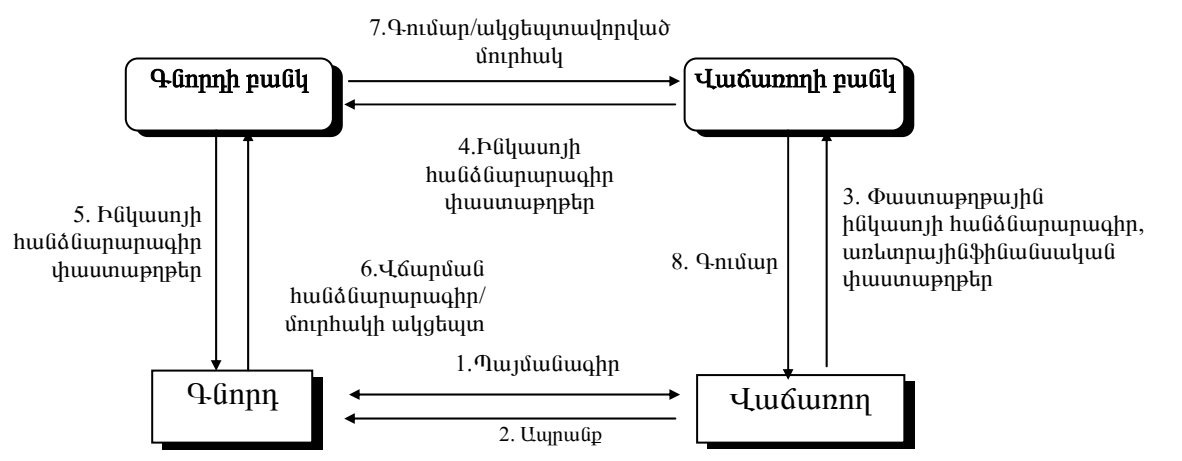
Նկար 12. Ձուտ ինկասոյի գործառնության սխեմա

Փաստաթղթային ինկասո (documentary collections)

Այս տեսակի ինկասոն ընդգրկում է ինչպես միայն առևտրային (հաշիվ-ապրանքագրեր, տրանսպորտային փաստաթղթեր, սերտիֆիկատներ և այլն), այնպես էլ առևտրային և ֆինանսական փաստաթղթերի ինկասո:

1. Փաստաթղթային ինկասոյի միջոցով իրականացվող գործարքները կատարվում են ըստ նկար 13-ի՝ Պայմանագրի կնքում, որում նշվում է.
  - ա) Բանկերի անվանումը, որոնց միջոցով կատարվում են հաշվարկները.
  - բ) վճարման եղանակը
  - գ) բանկային գանձումների կարգը
  - դ) վճարման ժամկետները և պայմանները
  - ե) փաստաթղթերի ցուցակը, որոնց դիմաց կատարվում է վճարումը/ակցեպտը:
2. Ապրանքի առաքում ըստ պայմանագրում նշված պայմանների:
3. Բեռնափոխադրողից ստանալով տրանսպորտային փաստաթղթերը՝ վաճառողը ինկասոյի հանձնարարագրին կից փաստաթղթերի ողջ փաթեթը (տրանսպորտային փաստաթղթեր, առևտրային հաշիվներ, սերտիֆիկատներ, ապահովագրեր, գնորդի վրա դուրս գրված փոխանցելի մուրհակներ) ներկայացնում է իրեն սպասարկող բանկին:
4. Վաճառողի բանկը (ռեմիտենտ բանկը), արտաքննապես ստուգելով ներկայացված և ինկասոյի հանձնարարագրում նշված փաստաթղթերի նույնությունը, ուղարկում է փաստաթղթերը ինկասոյի հանձնարարագրի հետ միասին գնորդին սպասարկող բանկին կամ ինկասո իրականացնող բանկին:

5. Ինկասո իրականացնող բանկը հանձնում է փաստաթղթերը գնորդին՝ ըստ ինկասոյի հանձնարարագրում նշված հրահանգների: Ինկասո իրականացնող բանկը կան անմիջապես է ներկայացնում ինկասոյի հանձնարարագիրը գնորդին, կան կատարում է դա այլ բանկի միջոցով: Ինկասոյի հանձնարարագրում կարող են լինել 3 տիպի հրահանգներ փաստաթղթերի գնորդին հանձնելու վերաբերյալ.
  - ա) փաստաթղթերի հանձնում վճարի դիմաց (documents against payment)
  - բ) փաստաթղթերի հանձնում փոխմուրհակի ակցեպտի դիմաց (documents against acceptance)
  - գ) փաստաթղթերի հանձնում առանց որևէ պայմանի (documents without payment):
 Այն դեպքում, երբ ինկասոյի հանձնարարագրում նշված է «փաստաթղթերի հանձնում վճարի դիմաց», փաստաթղթերը տրվում են գնորդին միայն վճարի դիմաց:
 Այն դեպքում, երբ ինկասոյի հանձնարարագրում նշված է «փաստաթղթերի հանձնում փոխանցվող մուրհակի ակցեպտի դիմաց», փաստաթղթերը տրվում են գնորդին, վերջինիս կողմից փոխմուրհակի ակցեպտավորման դիմաց: Ակցեպտավորած մուրհակը ինկասոյի հանձնարարագրի հրահանգների համաձայն, կան պահվում է ինկասո իրականացնող բանկում, կան ուղարկվում է ռեմիտենտ բանկին: Վճարման ժամկետը լրանալիս, փոխմուրհակը ներկայացվում է գնորդին վճարման: Հաճախ վաճառողը վստահ լինելու համար, որ ժամկետը լրանալիս մուրհակը կվճարվի, կարող է պահանջել գնորդի բանկի երաշխիքը մուրհակի վրա ավալի (aval) ձևով կամ բանկային երաշխիքի (bill of exchange guarantee) ձևով:
 Այն դեպքում, երբ փաստաթղթերը տրվում են կարծաժամկետ առևտրային վարկի պայմանով (սովորաբար մինչև 3 ամիս ժամկետով), բայց ապահովված չեն փոխմուրհակով, բանկը հանձնում է փաստաթղթերը գնորդին առանց որևէ պայմանի: Այս դեպքում, որպես վճարման երաշխիք վաճառողը ձգտում է ստանալ գնորդից բանկային երաշխիք կամ որոշակի ժամկետում վճարը իրականացնելու գնորդի գրավոր պարտավորությունը:
6. Ինկասո իրականացնող բանկը գնորդից ստանում է հանձնարարագիր վճարման վերաբերյալ (ակցեպտավորված մուրհակը):
7. Վճարը ստանալուց հետո հասույթը փոխանցում է ռեմիտենտ բանկին (ակցեպտավորված մուրհակը պահում է իր մոտ և վճարում է ժամկետը լրանալուն պես կամ ակցեպտավորված մուրհակը ուղարկում է ռեմիտենտ բանկին):
8. Ռեմիտենտ բանկը մուտքագրում է հասույթը վաճառողի հաշվին (ակցեպտավորված մուրհակը պահում է իր մոտ և վճարման ժամկետը լրանալուն պես ներկայացնում է գնորդի բանկին վճարման):
 Փաստաթղթային ինկասոյի թերությունը կայանում է նրանում, որ բանկերը գործում են որպես ինկասո իրականացնող գործակալ և մատուցում են զուտ «փոստային» ծառայություն՝ պարտավորվելով միայն ստուգել ներկայացված փաստաթղթերի արտաքինապես համապատասխանությունը ինկասո հանձնարարագրում նշվածներին: Ինկասո իրականացնող բանկը պարտավորվում է փաստաթղթերը գնորդին հանձնել միայն ինկասոյի հանձնարարագրում նշված պայմանների համաձայն և չի կրում ոչ մի պատասխանատվություն գնորդի կողմից վճարն իրականացնելու համար: Ռիսկերը, որոնք պարունակում են վճարման այս ձևը, ավելի քիչ են, քան «բաց հաշվով» վճարումներում (վաճառողի համար) և կանխիկ վճարումներում (գնորդի համար):

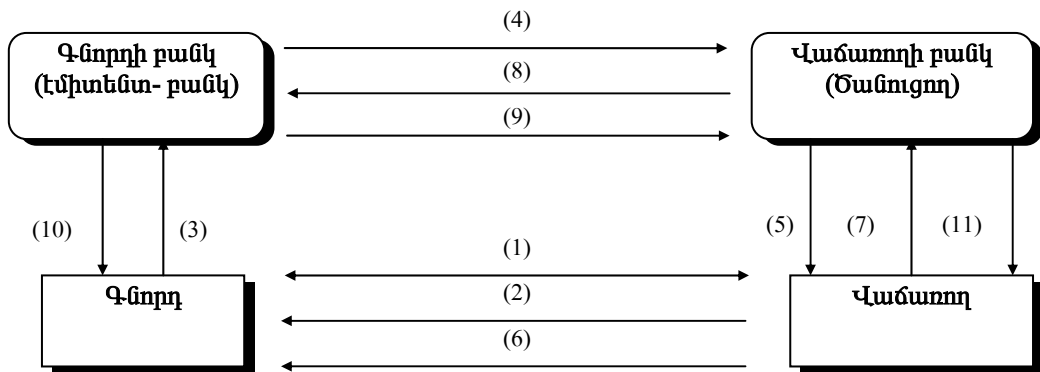
Նկար 13. Փաստաթղթային ինկասոյի գործառնության սխեմա

ՀՀ տարածքում իրականացվող առևտրային գործարքներում փաստաթղթային ինկասոն կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ վաճառողը և գնորդը մշտական գործընկերներ են և վստահում են միմյանց, քանի որ վճարումը երաշխավորված չէ բանկի կողմից, և վաճառողի համար առկա է գնորդի կողմից չվճարման ռիսկը կամ առաքված ապրանքից հրաժարվելու ռիսկը և կիրառվում է հիմնականում միջազգային առևտրի ժամանակ:

6.6. Փաստաթղթային ակրեդիտիվ

Փաստաթղթային ակրեդիտիվը (Letter of Credit - L/C) իրենից ներկայացնում է միակողմանի պարտավորություն, որն իր վրա է վերցնում բանկը հաճախորդ-իրամանագրողի (գնորդի) հանձնարարությամբ հոգուտ բենեֆիցիարի (վաճառողի), և վճարումն իրականացվում է միայն բենեֆիցիարի կողմից իր բանկի միջոցով ակրեդիտիվով նախատեսված առևտրային և ֆինանսական փաստաթղթերի ներկայացման դեպքում: Ակրեդիտիվը միջազգային առևտրում լայն տարածում է գտել: Ակրեդիտիվը օգտագործվում է ինչպես կանխիկ եղանակով վճարումներում, այնպես էլ ապառիկ եղանակով (առևտրային վարկի պայմաններով) հաշվարկներում: Ակրեդիտիվային գործարքները կանոնակարգվում են «Փաստաթղթային ակրիդիտիվների միասնական կանոններ և կարգեր» (Uniform Customs and Practice for Documentary Credits - UCP) փաստաթղթով, որոնք մշակվել և հաստատվել են Փարիզի միջազգային առևտրային պալատի կողմից: Ներկայումս գործում է 1993թ. խմբագրության UCP-ն - ICC N500: Կանոններին միացել են աշխարհի բազմաթիվ երկրների բանկեր, որոնց համար, ինչպես նաև որոնց հաճախորդների համար, Կանոնները պարտադիր են ակրեդիտիվով հաշվարկների իրականացման ժամանակ: Ունիֆիկացված Կանոնները հնարավոր է շրջանցել ակրեդիտիվային գործառնությունների մեջ ընդգրկված բոլոր շահագրգիռ կողմերի փոխադարձ համաձայնության դեպքում:

Փաստաթղթային ակրեդիտիվի միջոցով իրականացվող գործարքները կատարվում են հետևյալ հաջորդականությամբ (նկար 14).

Նկար 14. Փաստաթղթային ակրեդիտիվի օրինակ

- 1. Կողմերը՝ վաճառողը (արտահանողը) և գնորդը (ներմուծողը) պայմանագիր են կնքում (1), որտեղ նշվում է, որ ապրանքի դիմաց վճարումները պետք է կատարվեն փաստաթղթային ակրեդիտիվի միջոցով: Ակրեդիտիվը բացվում է ներմուծողի հանձնարարությամբ՝ դիմումի հիման վրա, որտեղ փաստորեն կրկնվում են պայմանագրի բոլոր այն պայմանները, որոնք վերաբերում են վճարումների կարգին: Պայմանագրում հիմնականում նշվում են. ա) բանկի անվանումը, որում բացվում է ակրեդիտիվը բ) ակրեդիտիվի տեսակը գ) ծանուցող և կատարող բանկի անվանումը դ) բանկային գանձումների կարգը ե) վճարման պայմանները զ) փաստաթղթերի ցուցակը, որոնց դիմաց կատարվում է վճարումը է) ակրեդիտիվի գործողության, առաքման ժամկետները և այլն: 2. Պայմանագիրը կնքելուց հետո վաճառողը ապրանքը նախապատրաստում է առաքման, որի մասին տեղյակ է պահում գնորդին (2) (որպես կանոն՝ տելեքսով): 3. Ծանուցումը ստանալուց հետո, գնորդը իր բանկին դիմում-հանձնարարական է ուղարկում ակրեդիտիվի բացման համար, որտեղ նշվում են բոլոր անհրաժեշտ պայմանները (3): Գնորդը, որը հանձնարարական է տալիս ակրեդիտիվի բացման համար, կոչվում է հրամանագրող (The applicant): Ակրեդիտիվ բացող բանկը, որը կոչվում է նաև էմիտենտ-բանկ (The issuing bank), գործում է հրամանագրողի հրահանգների հիման վրա: 4. Ակրեդիտիվը բացելուց հետո, ուր էմիտենտ-բանկը նշում է, թե ինչ կարգով պետք է կատարվի միջոցների հաշվեգրումը, այդ փաստաթուղթը ուղարկում է Վաճառողին, որը կոչվում է բենեֆիցիար (The beneficiary), ուն օգտին այն բացվել է (4): էմիտենտ - բանկը ակրեդիտիվն ուղարկում է բենեֆիցիարին, որպես կանոն, վերջինիս սպասարկող բանկի միջոցով, որի խնդիրն է ակրեդիտիվը ծանուցել բենեֆիցիարին: Այսպիսի բանկը կոչվում է Ծանուցող բանկ (The advising bank): 5. Ակրեդիտիվը ստանալուց հետո, ծանուցող բանկը ստուգում է ակրեդիտիվի ճշտությունը և հանձնում է բենեֆիցիարին (5): Շատ դեպքերում Ծանուցող բանկը էմիտենտ-բանկի կողմից նշանակվում է որպես ակրեդիտիվը կատարող բանկ (nominated bank), այսինքն լիազորվում է կատարել վճարում, նեգոցիացիա կամ ակցեպտավորում : 6. Ստանալով ակրեդիտիվը՝ բենեֆիցիարը այն համեմատում է պայմանագրի պայմանների հետ: Եթե բենեֆիցիարը համաձայն է իր օգտին բացված ակրեդիտիվի պայմանների հետ, ապա նա սահմանված ժամկետում իրականացնում է ապրանքի առաքումը (6) և, բեռնափոխադրողից ստանալով տրանսպորտային փաստաթղթերը, (7) ակրեդիտիվով պահանջվող այլ փաստաթղթերի (հաշիվներ, բնորոշումներ,

սերտիֆիկատներ, անհրաժեշտության դեպքում ապահովագրական փաստաթղթեր, փոխանցելի մուրհակներ) հետ միասին ներկայացնում է իր բանկին: Տարածայնությունների հայտնաբերման դեպքում բենեֆիցիարը կարող է տեղեկացնել իր բանկին ակրեդիտիվի պայմանական ընդունման մասին (հաճախ նաև չընդունման) և հրամանագրողից պահանջել անհապաղ փոփոխություններ մտցնել:

7. Վաճառողի բանկը ստուգում է բոլոր փաստաթղթերը, ապա փաստաթղթերը (նաև մուրհակները, եթե ակրեդիտիվի պայմանով նախատեսված է դրանց ներկայացումը) ուղարկում է էմիտենտ-բանկին վճարման, ակցեպտավորման կամ նեգոցիացիայի՝ կից նամակում ցույց տալով, թե ինչ կարգով պետք է կատարվի հասույթի հաշվեգրումը (8):

8. Ստանալով փաստաթղթերը՝ էմիտենտ բանկը ստուգում է դրանք, որից հետո վճարման ենթակա գումարը փոխանցում է Վաճառողի բանկին (9), դեբետագրում է Գնորդի հաշիվը և փաստաթղթերը ուղարկում Գնորդին, որը տնօրինում է ապրանքը (10): Բենեֆիցիարի բանկը հասույթը հաշվեգրում է Բենեֆիցիարի հաշվին (11):

Էմիտենտ - բանկը կարող է անձամբ կատարել ակրեդիտիվը (այսինքն կատարել վճարումը, կամ ակցեպտավորել մուրհակը, կամ կատարել փաստաթղթերի նեգոցիացիա) կամ լիազորել արտահանողի բանկին (կամ ցանկացած այլ բանկին)՝ կատարել ակրեդիտիվը:

Երբ բանկի կողմից փաստաթղթերի ստուգման ժամանակ հայտնաբերվում է, որ դրանք չեն համապատասխանում ակրեդիտիվում նշվածներին կամ հակասում են ակրեդիտիվի պայմաններին, ապա հարցում է կատարվում գնորդին այդ փաստաթղթերի ընդունման վերաբերյալ: Բանկի հետագա գործողությունները պայմանավորված են գնորդի համաձայնության կամ մերժման հետ: Այն դեպքում, երբ էմիտենտ բանկն ընդունել է ակրեդիտիվի պայմաններին չհամապատասխանող փաստաթղթեր, նա պատասխանատվություն է կրում գնորդի առջև: Եթե ակրեդիտիվով նախատեսվում է գնորդին կարճաժամկետ վարկի տրամադրում, ապա փաստաթղթերը էմիտենտ-բանկի կողմից տրվում են նրան, առանց վերջինիս հաշվից վճարման գումարը հանելու: Վաճառողի համար, սակայն, դա չի նշանակում վճարման երաշխիքի թուլացում: Ակրեդիտիվը իրենից ներկայացնում է բանկի պայմանական-դրամական պարտավորություն և հենց ինքն իրենով արդեն համարվում է մատակարարվող ապրանքի համար վճարման ապահովում: Այդ պատճառով էլ փաստաթղթերի գումարը, որը ներկայացվում է ակրեդիտիվում հետաձգված վճարի տեսքով, բանկը վճարում է ժամկետը լրանալուն պես:

Համաձայն «Փաստաթղթային ակրեդիտիվների միասնական կանոններ և կարգեր»-ի տարբերում են ակրեդիտիվի կատարման հետևյալ եղանակները՝

- 1. *Ներկայացմամբ վճարվող ակրեդիտիվներ:*
- 2. *Հետաձգված վճարումով ակրեդիտիվներ:*
- 3. *Ակցեպտի միջոցով վճարվող ակրեդիտիվներ:*
- 4. *Նեգոցիացիայի միջոցով վճարվող ակրեդիտիվներ:*

1. Ներկայացմամբ վճարվող ակրեդիտիվների դեպքում բանկը պարտավորվում է ակրեդիտիվի գումարը վճարել բենեֆիցիարին անմիջապես՝ վերջինիս կողմից ներկայացրած փաստաթղթերի դիմաց, եթե դրանցում պահպանվել են ակրեդիտիվում նշված պայմանները և ժամկետները: Ներկայացմամբ վճարվող ակրեդիտիվները փաստաթղթային անկանխիկ հաշվարկներում համարվում են վճարման առավել արագ և հուսալի միջոց:

2. Հետաձգված վճարումով ակրեդիտիվների դեպքում վճարումը հետաձգվում է մինչև սահմանված ժամկետը առանց մուրհակի ներկայացման պայմանի: Այդ դեպքում կատարող բանկը փաստաթղթերի դիմաց բենեֆիցիարին տալիս է ստորագրված պարտավորագիր հետևյալ բովանդակությամբ՝

«Սույնով պարտավորվում ենք վճարել Ձեզ...../գումար/, ...ամսաթվից.....օր հետո, Ձեր կողմից ներկայացված վճարման պահանջագրի դիմաց: Խնդրում ենք պահանջագիրը ներկայացնել ժամկետից մի քանի օր առաջ՝ վճարման պահանջով»:

3. Ակցեպտի միջոցով վճարվող ակրեդիտիվների դեպքում կատարող բանկը պարտավորվում է ակցեպտավորել և սահմանված ժամկետում վճարել փոխանցելի մուրհակները, որոնք ներկայացվում են բենեֆիցիարի կողմից: Ակցեպտը հանդիսանում է բանկի պարտավորությունը՝ վճարել մուրհակը նախատեսված ժամկետում:

4. Նեգոցիացիայի միջոցով վճարվող ակրեդիտիվների դեպքում կատարող բանկը պարտավորվում է գնել փոխանցելի մուրհակները կամ ակրեդիտիվով ներկայացված փաստաթղթերը:

Կախված ակրեդիտիվով նախատեսված լիազորությունից՝ տարբերում են ազատ նեգոցիացիայով ակրեդիտիվներ (երբ մուրհակները և փաստաթղթերը կարող է նեգոցիացնել յուրաքանչյուր ցանկացած բանկ) և ակրեդիտիվներ, որոնք նախատեսում են նեգոցիացիա կոնկրետ նշված բանկի կողմից:

Տարբերում են ակրեդիտիվի հետևյալ հիմնական տեսակները.

- 1. *Վերադարձելի և անվերադարձելի (Revocable and irrevocable):*
- 2. *Հաստատված և չհաստատված (Confirmed and unconfirmed):*
- 3. *Վերականգնողական (Revolving):*
- 4. *Պահուստային (Standby):*
- 5. *Կանխավճարային (Red Clause):*
- 6. *Փոխանցելի (Transferable):*
- 7. *Հանդիպակաց (Back to back):*

1. **Վերադարձելի ակրեդիտիվը (Revocable)** էմիտենտ-բանկի կողմից ցանկացած պահին կարող է փոփոխվել կամ չեղյալ համարվել՝ առանց այդ մասին բենեֆիցիարին նախապես ծանուցելու:

2. **Անվերադարձելի (Irrevocable)** ակրեդիտիվները չեն կարող փոփոխվել կամ չեղյալ համարվել առանց կողմերի համաձայնության: Միջազգային առևտրում, որպես կանոն, օգտագործվում են անվերադարձելի ակրեդիտիվները:

3. **Հաստատված ակրեդիտիվը** երրորդ ոչ էմիտենտ բանկի կողմից հաստատված ակրեդիտիվ է, որը ենթադրում է հաստատող բանկի կողմից վճարման լրացուցիչ երաշխիք: Եթե էմիտենտ-բանկը լիազորում կամ խնդրում է այլ բանկի հաստատել իր կողմից բացված ակրեդիտիվը, և վերջինս համաձայնվում է, ապա այդ հաստատումը դառնում է այդ բանկի (հաստատող) կայուն պարտավորությունը՝ ի լրումն բացող բանկի նմանատիպ պարտավորության: Ակրեդիտիվը հաստատող բանկն իր վրա պարտավորություն է վերցնում վճարել փաստաթղթերի դիմաց, որոնք համապատասխանում են ակրեդիտիվի պայմաններին: Միջազգային պրակտիկայում ներմուծողի բանկի կողմից բացված ակրեդիտիվը սովորաբար հաստատում է արտահանողի բանկը:

4. **«Վերականգնողական» (Revolving) ակրեդիտիվը** օգտագործվում է պարբերաբար կրկնվող մատակարարումների դեպքում, որոնք սովորաբար իրականացվում են պայմանագրում նշված գրաֆիկի միջոցով: Վերականգնողական ակրեդիտիվները նախատեսում են ակրեդիտիվի սկզբնական գումարի (քվոտա) ավտոմատ վերականգնում յուրաքանչյուր օգտագործումից հետո, մինչև սահմանված առավելագույն գումարը: Վերականգնողական ակրեդիտիվների բացման դեպքում, բանկերը, որպես կանոն, նշում են քվոտայի գումարը, քանի՞ անգամ և ի՞նչ լիմիտի սահմաններում պետք է վերականգնվի ակրեդիտիվը:

5. **Պահուստային ակրեդիտիվը**, կամ ինչպես կոչվում է՝ “Standby Letter of Credit”-ը, որը երբեմն անվանում են նաև մաքուր ակրեդիտիվ, ակրեդիտիվի առանձնահատուկ ձև է և իր էությանը ավելի մոտ է բանկային երաշխիքին: **Երաշխիքի** տրման ճանապարհով, չվճարման դեպքում, բանկը պարտավորվում է առաջին իսկ պահանջի դեպքում կատարել վճարումը բենեֆիցիարին, եթե վերջինս դիմում է բանկին առաքված ապրանքի դիմաց իրեն չի վճարելու:

Պահուստային ակրեդիտիվը կարող է օգտագործվել արտահանողի օգտին վճարումների լրացուցիչ ապահովման համար, նաև ինկաստի ձևով հաշվարկների կամ բանկային փոխանցումների դեպքում: Բայց այդպիսի ակրեդիտիվը կարող է հանդես գալ նաև որպես ներմուծողի կողմից նախօրոք վճարված կանխավճարի փոխհատուցման ապահովում կամ տուգանքների վճարման ապահովում ներմուծողի օգտին, բենեֆիցիարի կողմից պայմանագրի չկատարման դեպքում: Այն պաշտպանում է ներմուծողի շահերը, նմանատիպ լինելով կանխավճարային երաշխիքներին:

6. **Կանխավճարային (Red Clause) ակրեդիտիվ**, որը նախատեսում է չառաքված ապրանքի վճարում: Այսինքն, Ծանուցող բանկը էմիտենտ բանկի հանձնարարությամբ և նրա պատասխանատվությամբ կարող է նշված գումարը կամ նրա մի մասը վճարել բենեֆիցիարին՝ նախքան վերջինիս կողմից անհրաժեշտ փաստաթղթերի ստանալը: Կանխավճարը, որպես կանոն, կատարվում է բենեֆիցիարի կողմից անդորրագիր՝ «առաքումը իրականացնելու պարտավորություն»՝ կամ նույնատիպ փաստաթուղթ ներկայացնելու դիմաց, ընդ որում բենեֆիցիարը պարտավորվում է սահմանված ժամկետում ներկայացնել ակրեդիտիվով նախատեսված փաստաթղթերը: Այդպիսի ակրեդիտիվը Ծանուցող բանկին թույլ է տալիս արտահանողին վճարել ակրեդիտիվի գումարի մի մասը որպես կանխավճար՝ ապրանքի առաքումն իրականացնելու համար: Այն դեպքում, երբ բենեֆիցիարը չի առաքում ապրանքը և հրաժարվում է վերադարձնել կանխավճարը, Ծանուցող բանկը իրեն իրավունք է վերապահում Բացող բանկից փոխհատուցում պահանջել՝ տոկոսների հետ միասին: Իր հերթին Բացող բանկը իրավունք ունի այն գանձել հրամանագրողից: Բանկերը նման ակրեդիտիվները բնորոշում/գնահատում են որպես չապահովված վարկի ձև և հազվադեպ են օգտագործում:

7. **Փոխանցելի (Transferable) ակրեդիտիվը** ենթադրում է ակրեդիտիվի ամբողջական կամ մասնակի օգտագործման հնարավորությունը մեկ կամ մի քանի անձանց կողմից: Փոխանցելի ակրեդիտիվը բենեֆիցիարին թույլ է տալիս ակրեդիտիվի իր իրավունքները կամ նրա մի մասը փոխանցել այլ բենեֆիցիարներին: Փոխանցելի ակրեդիտիվ բացվում է այն ժամանակ, երբ բենեֆիցիարը ապրանքի հիմնական մատակարարող չի հանդիսանում, այլ հանդես է գալիս որպես միջնորդ՝ գնորդի և մատակարարի միջև: Ակրեդիտիվը համարվում է փոխանցելի, եթե ակրեդիտիվի բացման դիմումում նշված է “transferable” (փոխանցելի) բառը:

8. Երբ ակրեդիտիվի պայմանները չեն թույլատրում ակրեդիտիվի փոխանցում, այդ դեպքում միջնորդը (առաջին բենեֆիցիարը) դիմում է ծանուցող բանկին, կամ այլ երրորդ բանկի բացելու **«Հանդիպակաց» (Back-to-back)** ակրեդիտիվ երկրորդ բենեֆիցիարի օգտին, օգտագործելով հիմնական ակրեդիտիվը: Այսպիսով, միջնորդը հիմնական ակրեդիտիվի մեջ հանդես է գալիս որպես բենեֆիցիար, իսկ “Հանդիպակաց” ակրեդիտիվում որպես հրամանագրող:

Հաշվարկների ակրեդիտիվային ձևը շահավետ է Վաճառողի համար, քանի որ այն իրենից ներկայացնում է վճարման հաստատում և հուսալի ապահովում, որը ստացվում է նախքան ապրանքի տեղ հասնելը: Ակրեդիտիվի հիման վրա վճարումը իրականացվում է անկախ Գնորդի համաձայնությունից (եթե, իհարկե, Վաճառողի ներկայացրած փաստաթղթերը համապատասխանում են ակրեդիտիվի պայմաններին): Բացի այդ, Վաճառողը ակրեդիտիվի հիման վրա հնարավորություն ունի վճարումը ստանալ շատ արագ կերպով, հաճախ նաև՝ նախքան ապրանքի նշանակման կետ հասնելը: Վերջապես, բենեֆիցիարը կարող է բանկի կողմից արտոնյալ վարկ ստանալ՝ գրավ դնելով ակրեդիտիվը (հատկապես այն դեպքում, եթե նա որպես միջնորդ է հանդես գալիս):

Միևնույն ժամանակ, ակրեդիտիվը Վաճառողի համար համարվում է հաշվարկի առավել բարդ ձև, քանի որ վճարման ստացումը կապված է փաստաթղթերի ճշգրիտ ձևակերպման և դրանք ժամանակին բանկ ներկայացնելու հետ: Խիստ պահանջներ ներկայացնելով փաստաթղթերի ձևակերպման ճշտության նկատմամբ՝ բանկերը պաշտպանում են Գնորդի շահերը, քանի որ գործում են վերջինիս հրահանգների հիման վրա:

Հաշվարկների ակրեդիտիվային ձևի հիմնական թերությունը ակրեդիտիվային հաշվարկներում ներգրավված կողմերի համար համարվում է, նախ՝ բանկերի միջև փաստաթղթերի շարժի ձգձգումը, երկրորդ՝ ակրեդիտիվի բարձր արժեքը: Գործառնությունների (ակրեդիտիվի բացում, ծանուցում, հաստատում, ընդունում, փաստաթղթերի ստուգում) իրականացման համար բանկերը գանձում են կոմիսիոն վճարներ՝ կախված ակրեդիտիվի գումարի չափից: Այդպիսի բանկային ծախսերը բանկերի կողմից գանձվում են, համաձայն բանկերում գործող ակրեդիտիվին վերաբերող սակագների: Ակրեդիտիվ բացելու դեպքում հրամանագրողը պարզ և հստակ նշում է, թե ում հաշվին պետք է կատարվեն ակրեդիտիվի հետ կապված ծախսերը՝ գնորդի թե

վաճառողի: ՀՀ տարածքում առևտրային գործարքներում ակրեդիտիվային հաշվարկների ձևը չի կիրառվում վերջիններիս բարդության, բարձր արժեքի և օրենսդրական դաշտի բացակայության պատճառով և հիմնականում հաշվարկի այդ ձևը օգտագործվում է միջազգային գործարքների ժամանակ:

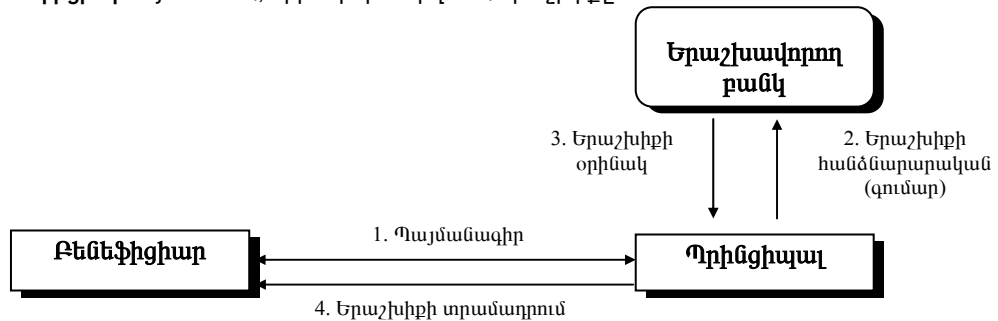
6.7. Երաշխիքներ

Միջազգային առևտրային գործարքներում ինչպես ներմուծողին (ապրանք գնողին կամ ծառայություն պատվիրողին), այնպես էլ արտահանողին (վաճառողին կամ ծառայություն մատուցողին) դժվար է գնահատել հակառակ կողմի իրական գործնական և ֆինանսային հնարավորությունները: Ելնելով դրանից, ինչպես արտահանողները, այնպես էլ ներմուծողները ձգտում են իրենց շահերի լրացուցիչ ապահովման, ընդ որում՝ այնպիսի ապահովմանը, որն ընդհանրապես կվերացնի վնասների կրումը և հնարավորություն կտա արագորեն բավարարելու պարտատերերի պահանջները այն գործընկերների նկատմամբ, որոնք չեն կատարել իրենց պարտավորությունները: Երաշխիք /guarantee/ - բանկի, ֆինանսական կազմակերպության կամ պետության պարտավորությունը որևէ գործողության կամ գործառնության համար՝ վճարել այն դեպքում, երբ երրորդ կողմը հրաժարվում է որոշակի պարտավորությունների կատարումից:

Նման ապահովումը տրվում է բանկերի կողմից միակողմանի գրավոր պարտավորության տեսքով, որը կոչվում է բանկային երաշխիք: Այն կարելի է անվանել նաև երաշխիքային նամակ, քանի որ հաճախ հանդես է գալիս նամակի տեսքով, որը հասցեագրված է այն կողմին, որի օգտին տրվել է (բենեֆիցիարին):

Այսպիսով, երաշխիքը կարելի է բնութագրել որպես երաշխավորող բանկի պարտավորություն, որը նա ստանձնում է որևէ անձի հանդեպ (բենեֆիցիարի) այլ անձի հանձնարարությամբ (պրինցիպալի)՝ վերջինիս բենեֆիցիարի հանդեպ ունեցած պարտավորության լրացուցիչ ապահովման համար: Երաշխիքի տրամադրմամբ բանկը պարտավորվում է վճարել ըստ բենեֆիցիարի առաջին պահանջի, եթե կատարվել են երաշխիքի տեքստում նշված պայմանները: Երաշխիքի իրացումը կատարվում է այն պահին, երբ երաշխավոր-բանկը կատարում է բենեֆիցիարի հանդեպ իր պարտավորությունները (նրան որոշակի գումարի վճարման ճանապարհով): Երաշխիքն ինքնուրույն պարտավորություն է՝ անկախ հիմնական պարտքի հետ կապված հարաբերություններից կամ պարտատիրոջ և հիմնական պարտապանի միջև կնքված պայմանագրից: Երաշխիքը ենթարկվում է այն երկրի օրենսդրությանը, որի բանկի կողմից այն դուրս է գրվել:

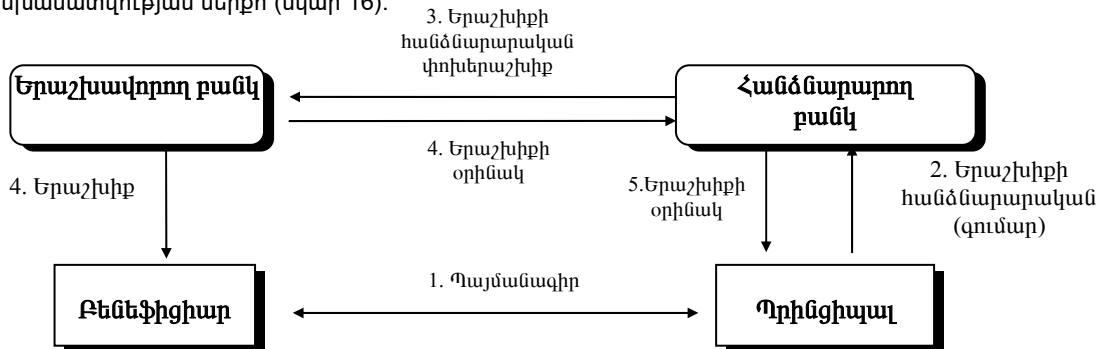
- Երաշխիքային գործարքների մասնակից կողմերն են՝
- **պրինցիպալ**՝ այն անձն է, որի հանձնարարությամբ տրվում է երաշխիքը, և որի պարտավորությունները ապահովվում են տվյալ երաշխիքով
- **երաշխավորող**՝ այն բանկն է, որը իր վրա է վերցնում պարտավորություն տվյալ երաշխիքով
- **բենեֆիցիար**՝ այն անձն է, որի օգտին տրված է երաշխիքը:

Նկար 15. Երաշխիքային գործառնության սխեմա

Միջազգային պրակտիկայում օգտագործվում են ուղղակի երաշխիքներ և փոխերաշխիքներ: Ուղղակի երաշխիքների դեպքում երաշխավոր-բանկը իր վրա պարտավորություն է վերցնում անմիջապես բենեֆիցիարի հանդեպ (նկար 15):

Փոխերաշխիքում որպես երաշխավորող հանդես է գալիս բենեֆիցիարի բանկը կամ վերջինիս երկրում գտնվող այլ բանկ՝ պրինցիպալի բանկի հանձնարարությամբ: Պրինցիպալի բանկը փոխերաշխիքը ներկայացնում է թղթակից բանկին և խնդրում է նրա երաշխավորությունը հօգուտ բենեֆիցիարի, իր լրիվ պատասխանատվության ներքո (նկար 16):

Նկար 16. Փոխերաշխիքի կիրառման սխեմա

Երաշխիքները կատարման տեսակետից լինում են պայմանական և անվերապահ: **Անվերապահ** երաշխիքի դեպքում երաշխավոր-բանկը բենեֆիցիարի հանդեպ իր պարտավորությունը (վճարումը) կատարում է նրա առաջին իսկ պահանջի դեպքում, նույնիսկ եթե այն ոչինչով չի պայմանավորված և չի հաստատված լրացուցիչ փաստաթղթերի ներկայացմամբ: Երաշխիքի այս տեսակը առավել շահավետ է բենեֆիցիարի համար, քանի որ առավելապես պաշտպանում է նրա շահերը: Բենեֆիցիարը պահանջը պետք է ներկայացնի երաշխիքի գումարի և ժամկետի սահմաններում:

Անվերապահ երաշխիքները բանկերի կողմից տրվում են, որպես կանոն, մշտական հուսալի հաճախորդների հանձնարարությամբ, այդպիսի երաշխիքների դեպքում սովորաբար պահանջվում է ապահովման ներդրում:

Պայմանական երաշխիքի իրացումը կախված է որոշակի պայմանների կատարումից:

Երաշխիքները լինում են վճարային և պայմանագրային:

Վճարային երաշխիքները տրվում են բանկերի կողմից գնորդների՝ վաճառողների հանդեպ ունեցած վճարային պարտավորությունների ապահովման համար (Հավելված 8,9): Նման երաշխիքները պաշտպանում են արտահանողների շահերը: Դրանք օգտագործվում են նախ և առաջ առևտրային վարկի գծով հաշվարկների իրականացման դեպքում:

Բանկային փոխանցումների և ինկաստի վճարման պայմաններով հաշվարկների ընդլայնման հետ միասին գնալով մեծանում է բանկային երաշխիքների դերը ներմուծողի կողմից ապրանքի դիմաց ժամանակին վճարումների ապահովման համար: Այդպիսի վճարային երաշխիքները կարող են լինել ինչպես անվերապահ, այնպես էլ պայմանական:

Ինկաստ գործառնությունների ժամանակ, կանխիկ վճարումների պայմաններում, անվերապահ վճարային երաշխիքների ներկայացումը պետք է նախատեսվի պայմանագրով, հատկապես այն դեպքերում, երբ գնորդը հնարավորություն ունի ապրանքը ստանալ նախքան վճարումը:

Բանկային երաշխիքների մյուս տեսակը, որն օգտագործվում է միջազգային հաշվարկներում, դա պայմանագրային երաշխիքներն են: Այդպիսի երաշխիքները տրվում են բանկերի կողմից ներմուծողների (պատվիրատու) շահերը պաշտպանելու համար:

Պայմանագրային երաշխիքների թվին են պատկանում կանխավճարի վերադարձման երաշխիքները (Advance Payment Guarantee), կատարման երաշխիքները (Performance Guarantee), տենդերային երաշխիքները (սակարկությունների մասնակցության երաշխիք) (Bid Bond), ժամանակավոր ներմուծման երաշխիքները (մաքսային մաքրման երաշխիքները):

Կանխավճարի վերադարձման երաշխիքները տրվում են բանկի կողմից արտահանողի հանձնարարությամբ, որը պայմանագրի պայմաններին համաձայն, որպես կանխավճար, ստանում է ապրանքի ամբողջ արժեքը կամ նրա մի մասը: Այդպիսի երաշխիքները ենթադրում են բանկի պարտավորությունը կանխավճարի գումարի վերադարձման համար, եթե արտահանողը չի կատարում ապրանքի արտահանման գծով իր պարտավորությունները: Եթե պայմանագիրը նախատեսում է ապրանքի մաս-մաս առաքում, ապա երաշխավոր-բանկի պարտավորության ծավալները փոքրանում են արտահանողի կողմից կատարվող բեռնափոխադրումներին զուգընթաց:

Արտասահմանյան բանկերի կողմից հայրենական բանկերի օգտին տրված կանխավճարի վերադարձման երաշխիքները սովորաբար լինում են բացարձակ և կարող են իրացվել բենեֆիցիարի առաջին իսկ պահանջի դեպքում:

Կատարման երաշխիքը տրվում է արտահանողի հանձնարարությամբ՝ ներմուծողի օգտին:

Արտաքին առևտրային պայմանագրի պայմանները սովորաբար նախատեսում են պատժամիջոցներ արտահանողի հանդեպ, վերջինիս իր պարտավորությունները չկատարելու դեպքում: Որպես այդպիսիք հանդես են գալիս պայմանական տուգանքները: Կատարման երաշխիքը ապահովում է երաշխավոր բանկի կողմից տուգանքների գումարների վճարումը, բենեֆիցիարի ներկայացրած պահանջի դիմաց արտահանողի կողմից իր պարտականությունների չկատարման դեպքում: Այս երաշխիքները հիմնականում տրվում են կապալային շինարարություն իրականացնելիս: Նրանց գումարը սովորաբար չի գերազանցում պայմանագրի գումարի 10-15%-ը:

Տենդերային երաշխիքը ապահովում է որոշակի գումարի (պայմանագրի 1-5%-ի չափով) վճարումն այն դեպքում, երբ սակարկությունը շահած ֆիրման հրաժարվում է կնքել պայմանագիրը, և նախատեսում է վճարում բենեֆիցիարին վերջինիս առաջին իսկ ներկայացրած պահանջի դեպքում: Եթե սակարկության պայմանները նախատեսում են Տենդերային երաշխիքի բացում տեղական բանկերից որևէ մեկում, այդ դեպքում պրինցիպալի՝ սակարկության մասնակցի բանկը ներկայացնում է փոխերաշխիք տեղական բանկի օգտին՝ հանձնարարելով վերջինիս երաշխիք ներկայացնել սակարկության կազմակերպողի օգտին:

Պայմանագրի ստորագրումից հետո տենդերային երաշխիքը կարող է վերածնակերպվել որպես պայմանագրի կատարման երաշխիք:

Մաքսային մաքրման երաշխիքները (ժամանակավոր ներմուծման երաշխիք) տրվում են բանկերի կողմից՝ կապալառուի հանձնարարությամբ շինարարական կամ այլ աշխատանքների համար անհրաժեշտ սարքավորումների և նյութերի ժամանակավոր անմաքս ներմուծումն ապահովելու համար: Այդ սարքավորումները (նյութերը) աշխատանքների կատարումից հետո նորից արտահանվում են: Ժամանակավոր ներմուծման երաշխիքը ապահովում է մաքսերի վճարումը, եթե սարքավորումները չեն արտահանվում:

Ի տարբերություն ակրեդիտիվների և ինկաստի, բանկային երաշխիքները միջազգային փաստաթղթերով չեն կարգավորվում: Նրանց օգտագործումը կանոնակարգվում է երաշխավորի երկրի օրենսդրությամբ:

Միջազգային առևտրային պալատի կողմից 1978թ. մշակվել են «Պայմանագրային երաշխիքների ունիֆիկացված կանոններ» («ICC Uniform Rules for Contract Guarantees» N325), սակայն դրանք լայն տարածում չեն գտել և ներկայումս միջազգային առևտրում ավելի լայն կիրառում են գտել 1992թ. թողարկված

«Ցպահանջ երաշխիքների ունիֆիկացված կանոններ » (“ICC Uniform Rules for Demand Guarantees” N458), որոնք կիրառվում են այն դեպքում, եթե այդ մասին հատուկ նշված է երաշխիքի տեքստում:

Մուրհակների ավալները և պահուստային ակրեդիտիվները իրենց էությամբ նույնպես երաշխիքներ են: Դրանց օգտագործումը ավելի նախընտրելի է, քանի որ դրանք կարգավորվում են միջազգային օրենքներով և կանոններով:

Նշենք, որ երաշխիքները կարող են տրամադրվել ոչ միայն բանկերի և այլ ֆինանսական կազմակերպությունների, այլև միջազգային ճանաչում ունեցող խոշոր ֆիրմաների կողմից:

Ներկայումս ՀՀ տարածքում երաշխիքների /երաշխավորությունների/ հետ կապված գործառնությունները կանոնակարգվում են Քաղաքացիական օրենսգրքով:

6.8. Պլաստիկ քարտեր

Պլաստիկ քարտը՝ դեբետային, վարկային (կրեդիտային), էլեկտրոնային կասկի կամ միջազգային պրակտիկայում ընդունված այլ տեսակի քարտի ձևով վճարային գործիք է, որը օգտագործվում է կանխիկ դրամ ստանալու կամ անկանխիկ եղանակով վճարումներով կատարելու համար:

Պլաստիկ քարտերի սպասարկման ժամանակ առաջացած վճարման պարտականությունների կատարման երաշխավորը հանդիսանում է քարտեր թողարկող բանկը: Դրա համար էլ քարտերն իրենց գործածման ամբողջ ընթացքում մնում են բանկի սեփականությունը, իսկ հաճախորդը (քարտատերը) ստանում է դրանք միայն օգտագործման:

Հաճախորդին քարտի տրամադրման ժամանակ իրականացվում է վերջինիս պերսոնալիզացումը՝ դրա վրա գրանցվում են տվյալներ, որոնք հնարավորություն են տալիս իդենտիֆիկացնել քարտը և քարտատիրոջը, ինչպես նաև իրականացնել քարտերի վճարունակության ստուգում: Վաճառքի հաստատման կամ կանխիկ դրամի տրամադրման գործընթացը հեղինակայնացման գործընթաց է:

Ըստ օգտագործվող տեխնոլոգիայի, քարտերը լինում են.

- Մագնիսական քարտեր

Մագնիսական քարտերը կարող են պահել 130 բիտ տեղեկատվություն: Մագնիսական եղանակով տեղեկատվություն գրանցումը ներկայումս ամենատարածվածն է աշխարհում, չնայած հայտնի է, որ այն չի ապահովում անվտանգության անհրաժեշտ մակարդակ: Խնդիրը կայանում է նրանում, որ մագնիսական քարտերի սպասարկման առկա ենթակառուցվածքի փոխարինման համար անհրաժեշտ գումարները զգալիորեն գերազանցում են կեղծումների և գողությունների արդյունքում առաջացող հսկայական կորուստները (օրինակ ԱՄՆ-ում պլաստիկ քարտերով զեղծարարությունների հետևանքով կորուստները կազմում են տարեկան շուրջ 1 մլրդ դոլար): Մագնիսական քարտերի այլ թերությունների թվին է պատկանում on-line ռեժիմում քարտի սպասարկման անհրաժեշտությունը, ինչը ծախսատար է և հեռահաղորդակցման գծերի բարձր որակ է պահանջում:

Սմարտ քարտեր

Սմարտ քարտերի հիմքում ընկած է միկրոսխեման, որը թույլ է տալիս կատարել տեղեկատվության մշակման բարդ գործառնություններ և գրեթե անհնարին է դարձնում քարտերով զեղծարարությունների կատարումը: Բացի դրանից, այն հնարավորություն ունի պահել 80 անգամ ավելի շատ տեղեկատվություն, քան մագնիսական քարտը: Նրանց հիմնական առավելություններից մեկը off-line ռեժիմում աշխատելու հնարավորությունն է:

Սմարտ քարտերը թույլ են տալիս զգալիորեն ընդլայնել սպառողին մատուցվող ծառայությունների շրջանակը: Բացի վճարային միջոց լինելուց, սմարտ քարտերը կարող են ծառայել որպես անձ հաստատող փաստաթուղթ, որևէ հաստատության անցագիր, փոխարինել բժշկական քարտը կամ քննական գրքույքը (ուսանողների), և այլն: Սմարտ քարտերը կարող են օգտագործվել այն դեպքերում, երբ պահանջվում է անվտանգության բարձր մակարդակ, բազմաուղրտ կիրառում, ինչպես նաև էլեկտրոնային քսակի կիրառումը (electronic purse): Սա քարտ է, որի վրա հաճախորդը նախօրոք մուտքագրվում է որոշակի գումար և սովորաբար օգտագործում այն փոքրածեք գումարների ժամանակ:

Միջազգային պրակտիկայում լայն տարածում են գտել պլաստիկ քարտերով վճարումների անկանխիկ հաշվարկային համակարգերը: Նման համակարգերը մեծ արդյունավետությամբ ներդրվել են ԱՄՆ-ում, Եվրոպայում և այլ երկրներում (VISA, Master Card, American Express), այնուհետև լայն կիրառում են գտել աշխարհի շատ բանկերում:

Պլաստիկ քարտերը կարելի է դասակարգել հետևյալ տեսակների՝

ա) Կրեդիտային և դեբետային քարտեր

Դեբետային են այն քարտերը, որոնք կարող են կիրառվել քարտային(ընթացիկ) հաշվի մնացորդի սահմաններում և որոնց հաշվի դեբետագրումը կատարվում է անմիջապես գումարը կատարելիս կամ կանխիկը ստանալիս: Կրեդիտային են այն քարտերը, որոնք կարող են կիրառվել անկախ հաճախորդի քարտային հաշվի մնացորդից՝ տրամադրված վարկի լիմիտի սահմաններում, փաստացի օգտագործված գումարը փոխհատուցելով քարտային պայմանագրով սահմանված ժամկետներում:

բ) Բանկային , T&E քարտեր, մասնավոր (private) քարտեր, դիսկոնտ քարտեր

Բանկային քարտերը թողարկվում են բանկերի կողմից՝ դրանք կարող են լինել ինչպես դեբետային այնպես էլ կրեդիտային: T&E (travel and entertainment cards -ճանապարհորդությունների և զվարճությունների) քարտերը թողարկվում են հատուկ կազմակերպությունների կողմից, ինչպիսիք են American Express, Diners Club և այլն, ընդունվում են առևտրի և սպասարկման ոլորտի բազմաթիվ կազմակերպությունների կողմից և տրամադրում են քարտատերերին բազմաթիվ արտոնություններ տոմսերի ձեռք բերման, հյուրանոցներում սպասարկման, ապրանքների զեղծով ձեռքբերման, ապահովագրման բնագավառներում: Ըստ իրենց բնույթի, դրանք կրեդիտային քարտեր են: Մասնավոր (private, retail) քարտերը թողարկվում են լիցքակալանների, հանրախանութների համակարգերի կողմից, և կարող են կիրառվել միայն այդ համակարգերում: Դիսկոնտ քարտերը հատուկ քարտեր են, որոնք թույլ են տալիս զեղծով օգտվել տարբեր ծառայություններից:

գ) Անձնական և կորպորատիվ քարտեր

Անձնական քարտերը տրամադրվում են առանձին անձանց և կապված են անձնական հաշիվների հետ, կորպորատիվ քարտերը տրամադրվում են ձեռնարկություններին, որոնք իրենց հերթին դրանք կարող են տրամադրել առանձին ղեկավար անձնակազմի աշխատակիցներին, որոնց համար բացվում են կորպորատիվ հաշիվի հետ կապված անձնական քարտային հաշիվներ: Պատասխանատվությունը վճարման համար կրում է կազմակերպությունը(կորպորացիան): Անձնական և կորպորատիվ քարտերը լինում են սովորական (mass), բիզնեսային (business) և ոսկյա (gold), որոնք տարբերվում են վարկային գծի տրամադրման հնարավորություններով և չափով, ինչպես նաև տրամադրվող լրացուցիչ հնարավորություններով:

դ) ATM քարտեր, POS քարտեր

ATM քարտերը դեբետային քարտերի տարատեսակ են, որոնք սպասարկվում են միայն բանկումատներում և հնարավորություն են տալիս քարտատերերին, առանց բանկ հաճախելու՝ ստանալ կանխիկ դրամ մարդաշատ վայրերում տեղադրված բանկումատներում: POS քարտերը նույնպես դեբետային քարտեր են և սպասարկվում են հատուկ սարքերի՝ POS տերմինալների միջոցով:

ե) Մագնիսային և smart քարտեր

Մագնիսային քարտերը պարունակում են մագնիսային շերտագիծ, որի վրա ձայնագրված են քարտատերի իդենտիֆիկացման համար անհրաժեշտ տվյալներ: Chip կամ smart քարտերը պարունակում են միկրոսխեմա, որը կարող է պարունակել մեծ ծավալի տեղեկատվություն, ինչը կարող է նորացվել: Դա հնարավորություն է տալիս լայնացնել քարտի ֆունկցիոնալ հնարավորությունները և բարձրացնում է քարտի հուսալիությունը: Որոշ քարտեր պարունակում են ինչպես մագնիսային շերտագիծ, այնպես էլ միկրոսխեմա, ինչը թույլ է տալիս համատեղելի դարձնել քարտը տարբեր քարտային համակարգերի համար:

Համաշխարհային հայտնի կազմակերպությունների (VISA, EUROCARD, MASTERCARD) պլաստիկ քարտերով վճարումները իրականացվում են հետևյալ կերպ՝ հաճախորդը բացում է քարտեր թողարկող բանկում քարտային հաշիվ և ստանում է պլաստիկ քարտ: Այնուհետև սպասարկման կետում (խանութում, կանխիկացման կետում) քարտը տեղադրվում է բանկումատում կամ POS տերմինալում և հավաքվում է հատուկ, միայն քարտատիրոջը հայտնի PIN կոդը, որի միջոցով իրականացվում է քարտատիրոջ նույնականացումը: Եթե քարտը օրինական է և PIN կոդը ճիշտ է հավաքված, ապա ստուգվում է քարտատիրոջ հաշիվին բավարար միջոցների առկայությունը, որի դեպքում պրոցեսինգային (հավաստագրման) կենտրոնը կամ քարտ թողարկող բանկը թույլատրում է կատարել գործարքը: Որոշ տեղերում, որտեղ չկա POS տերմինալներ, հավաստագրումը իրականացվում է հեռախոսի միջոցով, այդ դեպքում կոդը չի հավաքվում, բայց հատուկ իմպրինտերի միջոցով ստացվում է քարտի պատճենը՝ սլիպը, որն այնուհետև սպասարկող կազմակերպության կողմից ներկայացվում է վճարման բանկին: Օրվա վերջում հաշվարկվում են քարտային համակարգի բոլոր անդամների կողմից կատարված գործարքների ծավալները և յուրաքանչյուր մասնակցի դիրքը, որի հիման վրա կատարվում են անհրաժեշտ վճարումները:

Քարտային բիզնեսում համաշխարհային մասշտաբով մրցակցում են երկու խոշորագույն կազմակերպություններ՝ VISA INTERNATIONAL և MASTERCARD, որոնց քարտերը սպասարկվում են աշխարհի բազմաթիվ երկրներում: Բացի այդ տարբեր երկրներում գոյություն ունեն ազգային քարտային համակարգեր՝ որոնք են օրինակ ֆրանսիական CARDBLUE, ռուսական STB, UNION, անգլիական MONDEX: Բացի այդ գոյություն ունեն բազմաթիվ քարտային նախագծեր, որոնք սպասարկում են տարածաշրջաններ կամ առանձին ոլորտներ:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Համառոտ բնութագրել ՀՀ տարածքում կիրառվող վճարամիջոցները:
2. Կանխիկ:
3. Տալ դեբետային և կրեդիտային փոխանցումների հասկացողությունների սահմանումը: Դրանց հիմնական տարբերությունը:
4. Պատկերել և բացատրել միջոցների փոխանցումը վճարման հանձնարարականներով:
5. Պատկերել և բացատրել փաստաթղթային փոխանցման սխեման:
6. Պատկերել և բացատրել վճարում բաց հաշիվով (open account payment)
7. Ինչն է չեկը, բացատրել չեկերով վճարումները, պատկերել չեկերով վճարումների իրականացման սխեման:
8. Մուրհակի սահմանումը, բնութագրել մուրհակների տեսակները:
9. Բացատրել մուրհակի օգտագործումը տնտեսական գործարքներում, պատկերել և բացատրել հասարակ մուրհակով և փոխանցելի մուրհակով վճարումը:
10. Տալ ինկաստյի սահմանումը, պատկերել և բացատրել փաստաթղթային ինկաստյի միջոցով գործարքների իրականացման սխեման:
11. Պատկերել և բացատրել զուտ ինկաստյի միջոցով գործարքների իրականացման սխեման:
12. Բնութագրել երաշխիքը և երաշխիքների տեսակները, Բնութագրել երաշխիքային գործարքների մասնակիցներին:
13. Պլաստիկ քարտեր, սահմանումը, տեսակները, մասնակիցները:

ԳԼՈՒԽ 7. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ բացատրել միջազգային առևտրային գործարքների ժամանակ կիրառվող ստանդարտ մոտեցումները, որոնք համընդհանուր են միջազգային բանկային պրակտիկայի համար: Խոսքը վերաբերում է այնպիսի տնտեսական ոլորտներին, ինչպիսիք միջազգային առևտուրը, զբոսաշրջությունը, ներդրումային գործառնություններն են: Դասախոսության ժամանակ ներկայացվելու է ստանդարտ միջազգային առևտրային պայմանագրի օրինակելի ձևը, հիմնական դրույթներ, որոնք կարգավորում են պայմանագրի առարկան, կողմերի պատասխանատվությունը և պարտավորությունները, ֆորս-մաժորային հանգամանքներ, և վճարումների և հաշվարկների կարգը:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- բնութագրել միջազգային պայմանագրերի կնքման հիմքերը
- նկարագրել միջազգային պրակտիկայում ընդունված վճարման և հաշվարկների ձևերը
- բացատրել առևտրատնտեսական փաստաթղթերի հիմնական տեսակները
- նկարագրել միջազգային առաքման բազիսային պայմանները (ԻՆԿՈՏԵՐՄՍ- International Commercial Terms)

7.1. Նախաբան

Խորհրդային միության փլուզումից և Հայաստանի Հանրապետության անկախանալուց հետո ՀՀ-ն որդեգրեց շուկայական հարաբերությունների ազատ քաղաքականություն, ինչը թույլ տվեց բազմաթիվ տնտեսվարող սուբյեկտների անմիջականորեն մասնակցել միջազգային առևտրային գործարքներին:

Այդ առումով արդիական է դառնում միջազգային առևտրում ընդունված վճարման ձևերի իմացությունը և այնպիսի գործիքների կիրառումը, որոնք առավելագույնս կպաշտպանեն ՀՀ արտահանողների/ներմուծողների շահերը: Միջազգային փորձը կարող է օգտավետ լինել նաև այն առումով, որ ՀՀ ներքին առևտրային գործարքներում լայնորեն կիրառվող այնպիսի տրադիցիոն վճարման ձևի, ինչպիսին է բանկային փոխանցումը, հետ միասին կարող են կիրառվել այլ ձևեր, որոնք շահավետ կլինեն ոչ միայն մի կողմի համար, այլ ավելի հավասարակշռված ձևով կպաշտպանեն երկու կողմի (գնորդի և վաճառողի) շահերը:

7.2. Միջազգային առևտրային պայմանագրեր

Միջազգային առևտրային գործարքների իրականացումը պահանջում է որոշակի իրավական նորմերի կիրառում: Միջազգային առևտրային գործարքները պարտադիր կերպով ուղեկցվում են արտասահմանյան գործընկերոջ հետ համապատասխան պայմանագրի կնքմամբ, որը հանդիսանում է տնտեսվարող սուբյեկտների կողմից միջազգային առևտրային գործարքները կարգավորող միակ փաստաթուղթը: Որոշ երկրների ազգային օրենսդրությունները պարտադիր պահանջում են գրավոր պայմանագրերի առկայություն: Գրավոր պայմանագրերը ցանկալի է կիրառել ոչ միայն միջազգային առևտրային գործարքներում, այլև ՀՀ ներքին գործարքներում, ինչը թույլ կտա հստակեցնել կողմերի պարտավորությունները և կարող է հիմք ծառայել պարտականությունները չկատարող կողմի նկատմամբ հայց հարուցելու համար:

Միջազգային առևտրում լայն տարածում է գտել տիպային պայմանագրերի կիրառումը: Տիպային պայմանագրերը կարող են լինել տարբեր ձևերի: Տիպային պայմանագիրը կարող է լինել պատրաստի փաստաթղթի տեսքով, որը կարող է օգտագործվել մասնակիցների կողմից, վերջինների ստորագրմամբ և չլրացված հոդվածների (կողմերի անվանում, ապրանքի քանակ, որակ, գին, առաքման ժամկետներ) լրացմամբ: Տիպային պայմանագիր են համարվում նաև զման-վաճառքի ընդհանուր պայմանները, որոնք իրենցից ներկայացնում են պայմանագրի այն հոդվածները, որոնք մշակված են, էլնելով առևտրային փորձից, որպես կանոն, կախված առաքման բազիսային պայմաններից և ունեն ստանդարտ ձև: Առանձին այդ պայմանները չեն կարող համարվել առևտրային պայմանագիր, բայց կարող են ներառվել առևտրային պայմանագրում:

Ավելի հաճախ միջազգային առևտրում կիրառվում է տիպային պայմանագիր կազմված երկու մասից՝ համաձայնեցման ենթակա մասից և ընդհանուր պայմաններից, որոնք ստանդարտ են:

Միջազգային պայմանագրերը բաղկացած են մի քանի մասերից՝

Նախաբան - պայմանագրի ներածական մասն է, որում նշվում է պայմանագրի համարը, կնքման ամսաթիվը և տեղը, մասնակից կողմերը:

Պայմանագրի առարկան - այս մասում համառոտ ձևով նշվում է գործարքի տեսակը, ապրանքի անվանումը, քանակը, եթե անհրաժեշտ է նաև ապրանքի բնութագրումը, առաքման բազիսային պայմանները:

Առաքման բազիսային պայմաններ - այս մասը պարունակում է հատուկ պայմաններ, որոնք սահմանում են ապրանքի առաքման հետ կապված գնորդի և վաճառողի պարտավորությունները, ինչպես նաև սահմանում են վաճառողից գնորդին ապրանքի պատահական կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցման պահը:

Ապրանքի քանակը - այս մասում սահմանվում են քանակի չափման միավորները, քանակի որոշման կարգը, կիրառվող չափման միավորների համակարգը:

Ապրանքի որակը - այս մասում կարող են նշվել ապրանքի որակական չափանիշները:

Առաքման օրը և ժամկետը - այս մասում նշվում են այն ժամկետները, որոնց ընթացքում ապրանքը պետք է առաքվի պայմանագրով նշված վայր:

Պայմանագրի գինը և արժույթը - այս մասում նշվում է որոշակի արժույթով արտահայտված այն գումարը, որը գնորդը պետք է վճարի վաճառողին ողջ ապրանքի կամ ապրանքի միավորի համար, որոնք առաքվել են վաճառողի կողմից նշված առաքման վայր առաքման բազիսային պայմաններին համաձայն: Պայմանագրի **գինը** կախված է գնի ֆիքսման ձևից(անփոփոխ, փոփոխվող, սահուն, հետագայում ֆիքսվող):

Վճարման պայմաններ - այս մասը սահմանում է վճարման արժույթը, վճարման ժամկետը, վճարման եղանակը և ձևը, վերապահումներ, ուղղված արժութային ռիսկերի վերացմանը կամ նվազեցմանը: Վճարման պայմանները պարունակում են նաև հնարավոր բանկային ծախսերի և կոմիսիոն գանձումների փոխհատուցման պայմանները:

Բեռի փաթեթավորում և պիտակավորում - այս մասում նշվում է փաթեթավորման ձևը և բնույթը, բերվում է պիտակավորման բնութագիրը, փաթեթավորման ծախսերի հատուցման հարցերը:

Ընդունում-հանձնում - այս մասում նշվում է ընդունման-հանձնման տեսակը, տեղը, ժամկետը, ապրանքի քանակի և որակի ստուգման ձևը, ում կողմից է իրականացվում ընդունում-հանձնումը:

Բողոքարկում - այս մասը սահմանում է վաճառողի կողմից պայմանագրին չհամապատասխանող ապրանքի առաքման (ըստ քանակի, ըստ որակի,) կամ պայմանագրի այլ պայմանների խախտման դեպքում գնորդի բողոքարկման կարգը և ժամկետը:

Ֆորս - մաժոր - այս մասը սահմանում է, թե ինչը կարող է համարվել ֆորս-մաժոր, և թույլ է տալիս ֆորս-մաժորային պայմանների դեպքում կամ տեղափոխել պայմանագրի ժամկետները, կամ ազատվել պայմանագրով ստանձած պարտավորություններից:

Արբիտրաժ - այս մասում նշվում է վեճերի և տարաձայնությունների լուծման կարգը:

Սանկցիաներ - այս մասը սահմանում է այն տուգանքները, տույժերը, որոնք պետք է վճարի պայմանագրի դրույթները խախտող կողմը:

Լրացումներ, այլ պայմաններ - այս մասում նշվում են բոլոր լրացումները և այլ պայմանները:

Կողմերի իրավաբանական հասցեներ - պարունակում է կողմերի ճշգրիտ հասցեները և բանկային ռեկվիզիտները:

Սույն նյութի հետագա գլուխներում ավելի մանրամասն քննարկվում են պայմանագրերում կիրառվող ապրանքի առաքման բազիսային պայմանները:

7.3. Ապրանքի առաքման բազիսային պայմաններ

Ապրանքների առաքումը կարող է իրականացվել ինչպես միանվագ մատակարարմամբ նշված ժամկետում, այնպես էլ փոխադարձաբար սահմանված ժամանակացույցով:

Առաքման բազիսային պայմաններ են կոչվում այն հատուկ պայմանները, որոնք սահմանում են ապրանքի առաքման հետ կապված գնորդի և վաճառողի պարտավորությունները, ինչպես նաև սահմանում են ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցման պահը վաճառողից գնորդի վրա: Այսպիսով, բազիսային պայմանները սահմանում են, թե ով է կրում ապրանքի առաքման հետ կապված ծախսերը, որոնք կարող են ներառել`

- ա) առաքման նախապատրաստման հետ կապված ծախսեր
- բ) ներքին փոխադրման համար բեռնման ծախսեր
- գ) ապրանքի փոխադրման ծախսեր՝ ուղարկման կետից մինչև հիմնական փոխադրման միջոցները
- դ) արտահանման կետում հիմնական փոխադրամիջոցների վրա բեռնման ծախսեր
- ե) միջազգային փոխադրամիջոցներով ապրանքի փոխադրման ծախսեր
- զ) ապրանքի ապահովագրման ծախսեր
- է) ապրանքի պահպանման ծախսեր
- ը) բեռնաթափման ծախսեր
- թ) նշանակման վայրից ապրանքի գնորդի պահեստ տեղափոխման ծախսեր
- ժ) մաքսային տուրքերի և վճարների հետ կապված ծախսեր:

Վաճառողի կողմից կատարված ծախսերը ներառվում են ապրանքի գնի մեջ: Առաքման պայմանները կոչվում են բազիսային, քանի որ դրանք սահմանում են ապրանքի գնի բազիսը և ազդում են ապրանքի գնի մակարդակի վրա:

Առաքման բազիսային պայմանները սահմանված են Փարիզի Միջազգային առևտրային պալատի (International Commercial Chamber - ICC) կողմից «Միջազգային առևտրային պայմաններով» (ԻՆԿՈՏԵՐՄՍ-International Commercial Terms) 2000թ. խմբագրությամբ:

E խումբ - գնորդը ստանում է ապրանքը վաճառողի պահեստից/գործարանից:

F խումբ - վաճառողը պարտավոր է տեղափոխել ապրանքը մինչև տրանսպորտային միջոցը:

C խումբ - վաճառողը պարտավոր է վարձակալել տրանսպորտային միջոց, սակայն չի կրում ոչ մի պատասխանատվություն ապրանքի վնասման դեպքում տեղափոխման և/կամ բեռնաթափումից հետո:

D խումբ - վաճառողը պատասխանատվություն է կրում ապրանքի համար մինչև վերջնական կետը:

Օրինակ ... մատակարարումը CIP 33 - Երևան - «Չվարթնոց» օդանավակայան:

Այս դեպքում վաճառողը պարտավոր է ստանալ արտահանման թույլտվություն, վճարել արտահանման հետ կապված բոլոր տուրքերը, վարձակալել օդանավ, իրականացնել փոխադրման ընթացքում ապրանքի ապահովագրումը (տեղափոխման ժամանակ ապրանքի վնասման դեպքում բոլոր ծախսերը կատարում է վաճառողը), կատարել բեռնման ծախսերը, տեղափոխել ապրանքը մինչև «Չվարթնոց» օդանավակայան, իրականացնել բեռնաթափումը, գնորդին տրամադել բոլոր ապրանքային, ապահովագրական, ֆինանսական փաստաթղթերը: Գնորդը ընդունում է ապրանքը «Չվարթնոց» օդանավակայանում և իրականացնում է դրա հետագա փոխադրումը:

ԻՆԿՈՏԵՐՄՍ-ի պայմաններն են (2000թ).

ԽՈՒՄ Բ	ԿՈՂԸ	ԿՈՂԻ անգլերեն անվանումը	ԿՈՂԻ հայերեն անվանումը
E	EXW	Ex works	Ֆրանկո (ազատ) վաճառողի գործարանից/պահեստից
	FCA	Free Carrier (...namid place)	(Ֆրանկո) Ապրանքի մատակարարումը ապրանքափոխադրողին (...սահմանված կետում)
F	FAS	Free alongside ship (...namid port of shipment)	Ֆրանկո (ազատ) նավամատույց (...սահմանված բեռնման նավահանգիստ)
	FOB	Free on board (...namid port of shipment)	Ֆրանկո (ազատ) նավի վրա (...սահմանված բեռնման նավահանգիստ)
	CFR	C&F- cost and freight (...namid port of destination)	Գինը (ապրանքի) և վարձակալումը (...սահմանված նավահանգստում)
	CIF	Cost, insurance, freight (...nemid port of destination)	Գինը (ապրանքի), ապահովագրումը, վարձակալումը (...սահմանված նավահանգստում)
C	CPT	Carriage paid to (...nemid port of destination)	Տեղափոխումը վճարված է մինչև (...սահմանված վայրը)
	CIP	Carriage and insurance paid to (...nemid port of destination)	Տեղափոխումը և ապահովագրությունը վճարված է մինչև (... սահմանված վայրը)
	DAF	Delivered at frontier (...nemid place)	Ապրանքը առաքված է մինչև սահման (...սահմանված կետում)
	DES	Delivered ex ship (...nemid port of destination)	Առաքված է նավից (...սահմանված ընդունման նավահանգստում)
D	DEQ	Delivered ex quay (duty paid) (...nemid port of destination)	Առաքված է նավահանգիստ (ներառյալ մաքսատուրքեր) (...սահմանված ընդունման նավահանգստում)
	DDU	Delivered duty unpaid (...nemid place of destination)	Առաքված է առանց մաքսատուրքերի վճարման (...սահմանված կետում)
	DDP	Delivered duty paid (...nemid place of destination)	Առաքված է, տուրքերը վճարված է (...սահմանված կետում)

Ինքնատուգման հարցեր

1. Միջազգային առևտրային պայմանագրեր:
2. Ապրանքի առաքման բազիսային պայմանները:
3. Նկարագրել միջազգային պայմանագրերում օգտագործվող հիմնական կետերը:
4. Նկարագրել առաքման բազիսային պայմանները (ըստ ԻՆԿՈՏԵՐՄՍ-ի):
5. Բնութագրել յուրաքանչյուր խումբը:

ՓԼՈՒՒՑ 8. ՎՃԱՐՄԱՆ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆ

Թեմայի նպատակն է՝ բացատրել վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների գործարքի մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները, վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների իրականացման համար անհրաժեշտ կանոնները, դրանց ժամանակ առաջացող անսպասելի իրավիճակներում մասնակիցների վարվելաձևը (վարքագիծը) և պատասխանատվությունը, հիմք ընդունելով «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքը, որը ուժի մեջ է մտել 1997 թվականի հունվարի 9-ից:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- բնութագրել վճարման հանձնարարական հասկացողությունը
- բնութագրել միջոցների փոխանցման մասնակիցներին
- նկարագրել միջոցների փոխանցման արարողակարգը
- բացատրել ներկայացման, ակցեպտավորման, կատարման, վճարման ժամկետները
- բացատրել գործառնական օռ հասկացողությունը
- բացատրել վճարման հանձնարարականի նվազագույն վավերապայմանները
- նկարագրել հաճախորդին պայմանագրի էական պայմանները բացատրելու պարտավորությունը
- բացատրել կիրառվող անվտանգության արարողակարգը
- բացատրել շահառուի նույնացման սկզբունքները
- բացատրել վճարման հանձնարարականի մեթոման, չեղյալ համարման և անվավեր ճանաչելու հիմքերը
- բացատրել վճարման հանձնարարականով պարտավորության կատարման պահերը
- բացատրել միջոցների փոխանցման համակարգի կանոնները և պայմանագրերը
- բնութագրել ՀՀ տարածքում կիրառվող վճարման առավելագույն ժամկետները:

8.1. Ներածություն

Սույն գլուխը նկարագրում է վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների գործարքի մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները, վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների իրականացման համար անհրաժեշտ կանոնները, դրանց ժամանակ առաջացող անսպասելի իրավիճակներում մասնակիցների վարվելագիծը (վարքագիծը) և պատասխանատվությունը, հիմք ընդունելով «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքը, որը ուժի մեջ է մտել 1997 թվականի հունվարի 9-ից: Մինչև «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը, չի եղել որևէ սպառիչ կանոնակարգիչ ակտ, որով սահմանվեին «վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցման իրավական ռեժիմը», «միջոցների փոխանցման գործարքի մասնակիցների իրավունքներն ու պարտավորությունները, ինչպես նաև նրանց պատասխանատվությունը՝ պարտավորությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար»:

8.2. Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումը

Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումը դասվում է կրեդիտային փոխանցումների շարքին, քանի որ փոխանցումն իրականացվում է վճարման կրեդիտային գործիքի՝ վճարման հանձնարարականի միջոցով: Ի տարբերություն միջոցների դեբետային փոխանցումների, որտեղ փոխանցման նախաձեռնող է համարվում միջոցների վերջնական ստացողը (հասցեատերը)՝ «շահառուն» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4 կետ 7), կրեդիտային փոխանցումների նախաձեռնողը վճարողն է և միջոցների փոխանցման սկիզբ է համարվում նրա կողմից վճարման հանձնարարականի ներկայացումը իրեն սպասարկող բանկին: Միջոցների փոխանցումն իր մեջ ներառում է «վճարողի բանկի», «միջնորդ բանկի» (միջոցների փոխանցման մեջ ներառված լինելու դեպքում), «շահառուի բանկի» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4 կետեր 4,5,8) բոլոր այն հաջորդական գործողությունները, որոնք կատարվում են վճարողի կողմից բանկ ներկայացված վճարման հանձնարարականում սահմանված շահառուին «նախատեսված գումարը վճարելու նպատակով»: Միջոցների փոխանցման ամբողջական գործարքը կարող է բաղկացած լինել մի շարք վճարման հանձնարարականներից, որոնք կարող են ուղարկվել վճարողի բանկի և միջնորդ բանկի/բանկերի կողմից «վճարողի վճարման հանձնարարականը կատարելու նպատակով»: Միջոցների փոխանցումն ավարտվում է շահառուի բանկի կողմից միջոցների փոխանցման նախաձեռնողի (վճարողի) վճարման հանձնարարականում նշված շահառուի օգտին վճարման հանձնարարականի ակցեպտավորմամբ («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 15 կետ 2):

8.3. Վճարման հանձնարարականը

Վճարման հանձնարարականը՝ վճարային գործիք է, որն իրենից ներկայացնում է «ուղարկողի» (վճարող, վճարողի բանկ կամ միջնորդ բանկ) («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4 կետ 3) հանձնարարականը «ստացող բանկին» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4 կետ 6) «բանավոր»՝ անմիջականորեն կամ հեռախոսի միջոցով, «գրավոր»՝ թղթային եղանակով կամ «էլեկտրոնային եղանակով»՝ էլեկտրոնային վճարումների համակարգի կամ այլ նմանատիպ համակարգերի միջոցով՝ կատարելու որոշակի գործողություններ: Կոնկրետ դեպքերից ելնելով, բանկին կարող է հանձնարարվել կատարել հետևյալ գործողությունները.

1. «վճարել շահառուին»՝ այն դեպքում, երբ վճարողը և շահառուն սպասարկվում են միևնույն բանկում/բանկի մասնաճյուղում կամ
2. «հանձնարարել այլ բանկին՝ վճարել շահառուին»՝ այն դեպքում, երբ վճարողը և շահառուն սպասարկվում են տարբեր բանկերում/բանկի տարբեր մասնաճյուղերում:

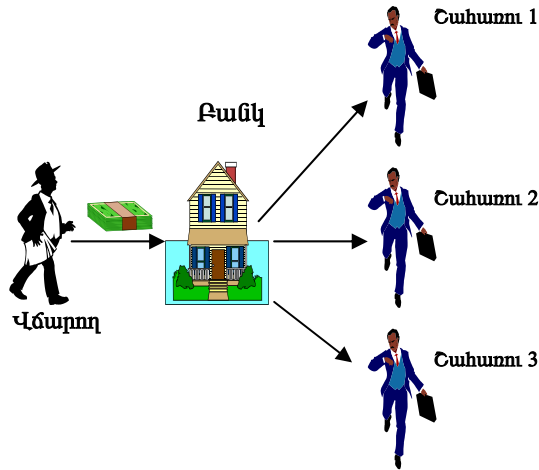

Վճարողը իր կողմից, բանկ ներկայացված վճարման հանձնարարականում կարող է սահմանել (ֆիքսել) շահառուին վճարվելիք գումարը («հաստատագրված գումար») կամ այն կարող է հաշվարկվել բանկի կողմից («հաշվարկվող գումար») վճարողի կողմից տրված հանձնարարության հիման վրա:

Որպեսզի վճարողի կողմից տրված հանձնարարությունը համարվի վճարման հանձնարարական, այն.

1. չպետք է սահմանի «վճարման ժամկետից բացի» և, «շահառուին վճարելու այլ պայման» (ի տարբերություն այլ գործիքների, օրինակ՝ ակրեդիտիվ, փաստաթղթային փոխանցում և այլն, որտեղ սահմանվում է պայման շահառուին վճարել միայն վերջինիս կողմից շահառուի բանկին համապատասխան փաստաթղթերի ներկայացման դեպքում) և
2. վճարման հանձնարարականի «ստացող բանկը» («վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4 կետ 6) «հատուցում է ստանում» հանձնարարականն ուղարկողից՝ դեբետագրելով իր մոտ վարվող ուղարկողի հաշիվը (ընթացիկ, ԼՈՐՈ) «կամ այլ ձևով»՝ օրինակ՝ ուղարկողը ֆիզիկական անձ լինելու դեպքում կանխիկ գումարը ստանալով կամ ուղարկողը բանկ լինելու դեպքում՝ ուղարկողի կողմից իր մոտ վարվող ստացող բանկի ՆՈՍՏՐՈ հաշիվը կրեդիտագրելով («վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 3 կետ 1 ենթակետ բ) և
3. հանձնարարությունը տրվում է բանկին ուղարկողի կողմից անմիջականորեն կամ «միջնորդավորված եղանակով՝ գործակալի, միջոցների փոխանցման կամ հեռահաղորդակցման համակարգի միջոցով» (էլեկտրոնային վճարումների համակարգ, S.W.I.F.T., հեռախոս, ֆաքս, հեռատիպ և այլն) («վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 3 կետ 1 ենթակետ գ):
Եթե ուղարկողի կողմից տրված վճարման հանձնարարականը «նախատեսում է մեկից ավելի վճարում» իրականացնել շահառուին (պարբերական վճարումների հանձնարարական և այլն), «ապա այն առանձին վճարման հանձնարարական է յուրաքանչյուր վճարման համար»:

Օրինակ 1. X-ը, որն ունի հաշիվ Բանկ A-ում, հանձնարարում է A (իր) բանկին վճարել 6.500 դրամ Y-ին, ընդ որում.

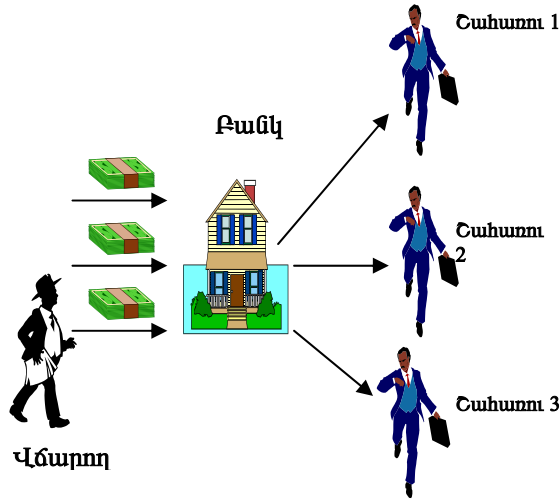
Նկար 17. Վճարման հանձնարարականներով փոխանցման իրականացման սխեմա

- 13.12.1999թ. - 500 դրամ
- 17.12.1999թ. - 1.000 դրամ
- 23.12.1999թ. - 5.000 դրամ:

Սույն հանձնարարականը պետք է դիտարկվի բանկի կողմից որպես X-ի կողմից իրեն տրված երեք առանձին վճարման հանձնարարական և նշված (տվյալ դեպքում՝ երեք) վճարումներից յուրաքանչյուրի չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման դեպքում բանկը պատասխանատվություն է կրում միայն չկատարված կամ ոչ պատշաճ կատարված հանձնարարականի մասով:

Նույնը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ ուղարկողը ստացող բանկին վճարման հանձնարարական է տալիս իրականացնելու վճարումներ մի քանի շահառուների (նկարներ 17, 18).

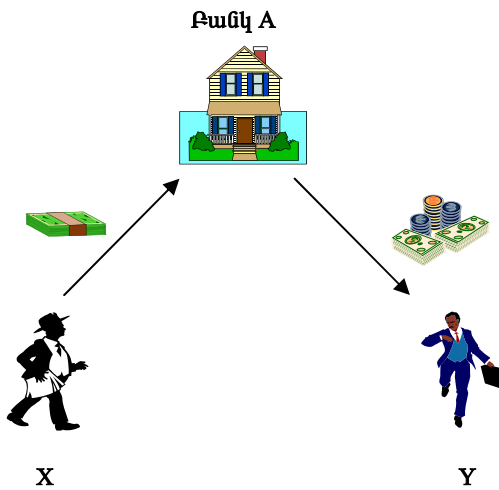
Ի կատարումն 3-րդ հոդվածի կետ 3-ի՝ «վճարահաշվարկային համակարգի գործունեության սահունությունն ապահովելու» նպատակով 1999թ. հունվարի 9-ին ՀՀ կենտրոնական բանկի Խորհրդի նիստի թիվ 9 որոշման համաձայն սահմանվել են «վճարման հանձնարարականների, դրանք չեղյալ համարելու հանձնարարականների և տեղեկացումների վավերապայմանները»:

Նկար 18. Վճարման հանձնարարականներով փոխանցման իրականացման սխեմա

8.4. Միջոցների փոխանցման գործարքի մասնակիցները

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածում տրված են միջոցների փոխանցման գործարքի մասնակիցների (կողմերի) սահմանումները: Դրանք ամբողջովին հասկանալու համար դիտարկենք կոնկրետ օրինակներ:

Նկար 19. Միջոցների փոխանցման գործարքի մասնակիցները

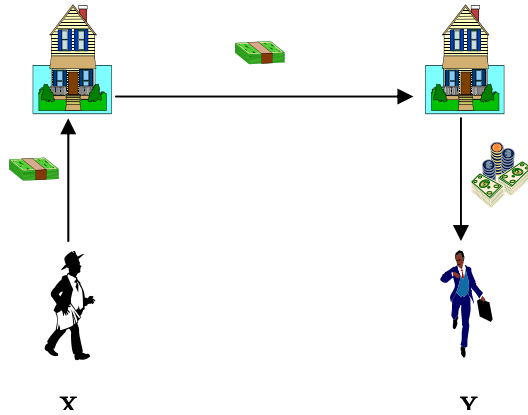
Օրինակ 1. X-ը, որն ունի հաշիվ Բանկ A-ում, հանձնարարում է A (իր) բանկին վճարել 1.000.000 դրամ Y-ին, գումարը հաշվեգրելով Y-ի նույն բանկում գտնվող հաշվին: Բանկ A-ն դեբետագրում է X-ի հաշիվը և կրեդիտագրում Y-ի հաշիվը, որից հետո տեղեկացնում է Y-ին ստացված գումարի վերաբերյալ:

Օրինակ 2. X-ը, որն ունի հաշիվ Բանկ A-ում, հանձնարարում է բանկ A-ին վճարել 1.000.000 դրամ Y-ին, որի հաշիվը գտնվում է բանկ B-ում: Բանկ A-ն և բանկ B-ն ունեն թղթակցային հարաբերություններ:

Բանկ A-ին տրված վճարման հանձնարարականի տեսանկյունից X-ը «ուղարկող է», բանկ A-ն «ստացողի բանկ», իսկ Y-ը՝ «շահառու»: Ի կատարումն X-ի կողմից տրված վճարման հանձնարարականի բանկ A-ն իր կողմից հանձնարարություն է տալիս բանկ B-ին վճարելու 1.000.000 դրամ Y-ին՝ գումարը հաշվեգրելով վերջինիս իր մոտ վարվող հաշվին: Այս հանձնարարությունը «վճարման հանձնարարական է», որի տեսանկյունից բանկ A-ն վճարման հանձնարարականի «ուղարկողն է», բանկ B-ն վճարման հանձնարարականը «ստացող բանկը», Y-ը՝ «շահառուն»: Երբ բանկ A-ն վճարման հանձնարարական է ուղարկում բանկ B-ին, բանկ A-ն «կատարում է» X-ի կողմից տրված հանձնարարությունը («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 19 կետ 1): Միջոցների փոխանցման տեսանկյունից X-ը միջոցների փոխանցման «նախաձեռնողն է» կամ «վճարողը», բանկ A-ն «նախաձեռնողի բանկն է» կամ «վճարողի բանկը», բանկ B-ն՝ «շահառուի բանկն է»: Երբ բանկ A-ն կատարել է X-ի կողմից տրված հանձնարարությունը, X-ը պարտավորություն է ստանձնում վճարել բանկ A-ին վճարման հանձնարարականում

նշված գումարը («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 25 կետ 2):

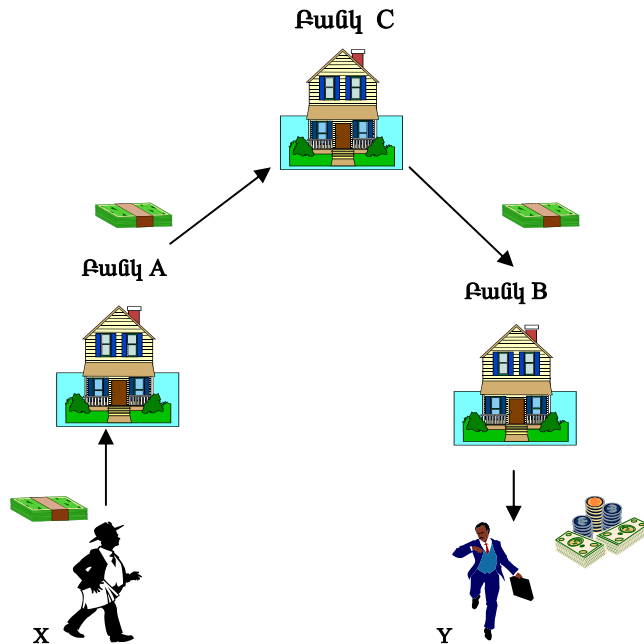
Երբ բանկ B-ն ակցեպտավորում է բանկ A-ի կողմից տրված վճարման հանձնարարականը, բանկ B-ն պարտավորություն է ստանձնում՝ վճարել Y-ին բանկ A-ի կողմից տրված վճարման հանձնարարականում նշված գումարը («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 27), իսկ բանկ A-ն պարտավորություն է ստանձնում իր հերթին՝ վճարել բանկ B-ին («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 25 կետ 1):

Նկար 20. Միջոցների փոխանցման արարողակարգը

Երբ բանկ B-ն ակցեպտավորում է վճարման հանձնարարականը, X-ի վճարումը Y-ին համարվում է կատարված («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 29 կետ 1): Այս օրինակում երկու վճարման հանձնարարական է ներգրավված միջոցների փոխանցման համար: **Օրինակ 3.** X-ը, որն ունի հաշիվ Բանկ A-ում, հանձնարարում է A (իր) բանկին վճարել 1.000.000 դրամ Y-ին գումարը հաշվեգրելով Y-ի հաշվին, որը գտնվում է բանկ B-ում: Բանկ A-ն և բանկ B-ն միմյանց հետ չունեն թղթակցային հարաբերություններ, սակայն յուրաքանչյուրն ունի թղթակցային հարաբերություններ բանկ C-ի հետ:

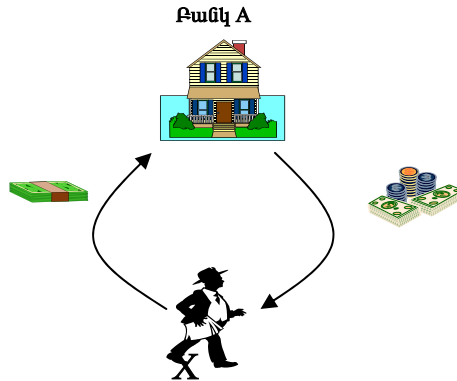
Օրինակ 4. X-ը, որն ունի հաշիվ Բանկ A-ում, հանձնարարում է բանկին փոխանցել 1.000.000 դրամ իր մյուս հաշվին, որը գտնվում է նույն բանկում:

Նկար 21. Միջոցների փոխանցման արարողակարգը տարբեր մասնակիցների միջև

Այս օրինակը նման է օրինակ 1-ին, սակայն այս դեպքում X-ը և՛ վճարման հանձնարարականի «ուղարկողն է», և՛ միաժամանակ «շահառուն», բանկ A-ն՝ վճարման հանձնարարականի «ստացող բանկն է»: Միջոցների փոխանցման տեսանկյունից X-ը միջոցների փոխանցման «նախաձեռնողն է» կամ «վճարողը», բանկ A-ն «նախաձեռնողի բանկն է» կամ «վճարողի բանկը», որը միաժամանակ հանդես է գալիս որպես «շահառուի բանկ»:

Օրինակ 5. X-ը, որն ունի հաշիվ Բանկ A-ում, հանձնարարում է A (իր) բանկին 1.000.000 դրամ փոխանցել իր մյուս հաշվին, որը գտնվում է բանկ B-ում: Բանկ A-ն և բանկ B-ն ունեն թղթակցային հարաբերություններ:

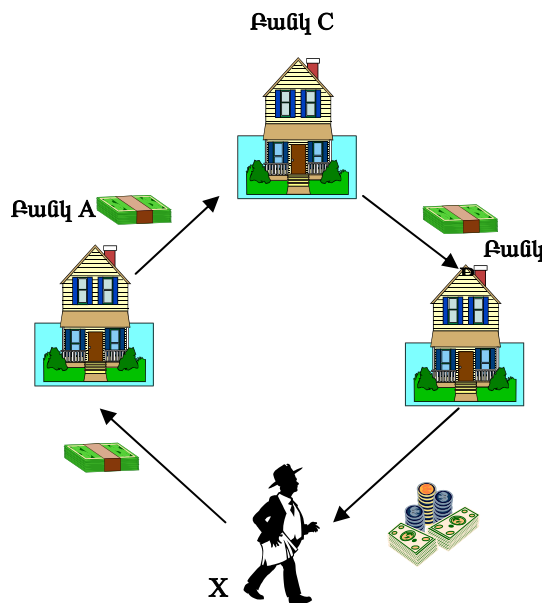

Նկար 22. Ներբանկային /միևնույն հանախոռոչի/ միջոցների փոխանցման ընթացակարգ

Այս օրինակը նման է օրինակ 2-ին, սակայն այս դեպքում X-ը իր կողմից բանկ A-ին ներկայացրած վճարման հանձնարարականի «ուղարկող» լինելով՝ միաժամանակ «շահառուն է»:

Օրինակ 6. X-ը, որն ունի հաշիվ Բանկ A-ում, հանձնարարում է A (իր) բանկին փոխանցել 1.000.000 դրամ իր մյուս հաշվին, որը գտնվում է բանկ B-ում: Բանկ A-ն և բանկ B-ն միմյանց հետ չունեն թղթակցային հարաբերություններ, սակայն յուրաքանչյուրն ունի թղթակցային հարաբերություններ բանկ C-ի հետ:

Այս օրինակը նման է օրինակ 3-ին, սակայն այս դեպքում X-ը իր կողմից բանկ A-ին ներկայացրած վճարման հանձնարարականի «ուղարկող» լինելով՝ միաժամանակ «շահառուն է»:

Նկար 23. Միջնորդ բանկի միջոցով միջոցների փոխանցում

Վճարողի կողմից վճարման հանձնարարականով կարող է հանձնարարվել շահառուի բանկին՝ վճարել վճարման հանձնարարականում սահմանված գումարը շահառուին՝ ա) կրեդիտագրելով նրա հաշիվը բանկում (անկանխիկ եղանակ) կամ բ) այն կանխիկ տրամադրելով («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4 կետ 8):

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի օրենքի տեսանկյունից բանկը, բանկի մասնաճյուղը, գործառնական գրասենյակը (կետը) դիտարկվում են որպես «միջոցների փո»

խանցման ինքնուրույն մասնակիցներ», որոնց վրա տարածվում են օրենքից բխող և «բանկերի համար սահմանված միջոցների փոխանցման կապակցությամբ ծագող իրավունքներն ու պարտավորությունները» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 4 կետ 9):

8.5. Միջոցների փոխանցման համակարգերը

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածում տրված է «միջոցների փոխանցման համակարգերի» սահմանումը, որպես «ՀՀ կենտրոնական բանկի, բանկի կամ բանկերի հաղորդակցման մասնագիտացված համակարգեր»: Այն ներառում է այնպիսի համակարգեր, որոնք ապահովում են «վճարման հանձնարարականների, դրանք չեղյալ համարելու հանձնարարականների և հաշիվների մասին տեղեկացումների (քաղվածքների) փոխանցումը դրանցում հասցեագրված անձանց», ինչպես նաև հաշվարկների իրականացումը, ինչպիսին է, օրինակ, ՀՀ կենտրոնական բանկի էլեկտրոնային վճարումների համակարգը: Այդպիսի համակարգեր կարող են համարվել, առկայության դեպքում, նաև ավտոմատացված քլիրինգային համակարգերը, որոնց միջոցով իրականացվում է վճարման հանձնարարականների մշակումը և փոխանցումը համակարգի նասնակից հանդիսացող բանկերի միջև: Բացի այդ, միջոցների փոխանցման համակարգերի շարքին են դասվում նաև այն համակարգերը, որոնցով իրականացվում են միայն փոխանցման (հեռահաղորդակցման) ծառայություններ, ինչպիսիք են՝ միջազգային S.W.I.F.T. համակարգը, TELEX-ը, հեռատիպը, Fax-ը և այլն:

8.6. Հաճախորդին պայմանագրի էական պայմանները բացատրելու պարտավորությունը

Միջոցների փոխանցում իրականացնելիս, յուրաքանչյուր անձ պետք է հստակ իմանա միջոցների փոխանցման ժամանակ ծագող իր իրավունքները, պարտականությունները, ինչպես նաև պարտականությունների չկատարումից կամ ոչ պատշաճ կատարումից բխող պատասխանատվությունը: Ստանձնած պարտավորությունները ժամանակին և պատշաճ ձևով կատարելու համար հաճախորդը պետք է տեղյակ լինի իրեն սպասարկող բանկի «գործառնական օրվա» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 7), բանկի կողմից կիրառվող «անվտանգության արարողակարգի» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 8), սակագների մասին և այլ էական պայմաններին: Այդ նպատակով բանկը «պայմանագիր կնքելիս պարտավոր է հաճախորդին պատշաճ կերպով ծանոթացնել նրա իրավունքներին, պարտականություններին և պայմանագրի էական պայմաններին» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 6 կետ 1): Հակառակ դեպքում «հաճախորդի հայցով պայմանագիրը կարող է անվավեր ճանաչվել» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 6 կետ 2):

8.7. Գործառնական օրը: Վճարման հանձնարարականի ստացման պահը

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածով սահմանվում է «գործառնական օր» հասկացողությունը, որն իրենից ներկայացնում է բանկի աշխատանքային օրվա (բանկային օրվա) այն ժամանակահատվածը, «որի ընթացքում բանկն ընդունում, ակցեպտավորում և (կամ) ուղարկում (փոխանցում) է վճարման հանձնարարականները, դրանք չեղյալ համարելու հանձնարարականները, ինչպես նաև տրամադրում է հաշվի մասին տեղեկացումներ (քաղվածքներ)» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 7 կետ 1): Օրինակ, բանկի աշխատանքային օրը կարող է լինել 9:00-ից մինչև 18:00, իսկ վերը նշված գործողությունների համար սահմանված լինի գործառնական օր՝ ժամը 9:30-ից մինչև 14:00: Յուրաքանչյուր բանկ ինքնուրույն է սահմանում իր գործառնական օրվա ժամերը, որպես հինք հաշվի առնելով Կենտրոնական բանկի գործառնական ժամերը՝ գործող միջոցների փոխանցման համակարգերի աշխատանքային ժամերը (էլեկտրոնային վճարումների համակարգ, S.W.I.F.T. և այլն), որպեսզի կարողանա ժամանակին կատարել իր հաճախորդի կողմից տրված վճարման հանձնարարականները: «Բանկը պարտավոր է հաճախորդի առաջին իսկ պահանջով կամ նրա հետ համապատասխան պայմանագիր կնքելիս վերջինիս տեղեկացնել միջոցների փոխանցումների բանկի գործառնական ժամերի մասին»:

8.8. Անվտանգության արարողակարգը

Բանկը չարաշահումներից, խարդախություններից, սխալներից խուսափելու նպատակով, որպես կանոն, մինչև միջոցների փոխանցման իրականացումը պետք է հանդավի, որ իրեն ներկայացված վճարման հանձնարարականի չեղյալ համարելու հանձնարարականն ուղարկողը դրանցում նշված անձն է («պատկանելիության հավաստում») և, հնարավորինս պետք է բացահայտի այդ հանձնարարականներում տեղ գտած սխալները: Այդ աշխատանքներն իրականացնելու նպատակով բանկի և հաճախորդի միջև կիրառվում են «փոխադարձ համաձայնությամբ սահմանված» հատուկ արարողակարգեր, որոնք անվանվում են սույն օրենքում որպես «անվտանգության արարողակարգեր» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 8 կետ 1):

Թղթային եղանակով վճարման հանձնարարականները չեղյալ համարելու հանձնարարականների օգտագործման ժամանակ «պատկանելիության հավաստման» համար կիրառվում է հաճախորդի կողմից բանկին նախապես ներկայացված ստորագրությունների և կնիքի նմուշների (նմուշների քարտ) հետ հանձնարարականների վրա դրված ստորագրությունների և կնիքի համեմատման մեխանիզմը, իսկ սխալների բացահայտումն իրականացվում է վիզուալ եղանակով: Էլեկտրոնային վճարումների համակարգերում, որպես ստանդարտ պրակտիկա, կիրառվում են հատուկ անվտանգության համակարգեր, որոնք իրենց մեջ պարունակում են «հատուկ ալգորիթմներ, նշանաբաններ, զաղտնաբաններ, զաղտնագրման և ինքնուրույնը հաստատող այլ միջոցներ» և թույլ են տալիս ոչ միայն կատարել «պատկանելության հավաստումը», այլ բացահայտել որոշ սխալներ: Սակայն տվյալ հասկացությունը, սույն օրենքի իմաստով, չի վերաբերվում այն արարողակարգերին, որոնք կիրառվում են բանկի կողմից միակողմանի:

«Բանկի կիրառած արարողակարգը պետք է ապահովի միջոցների փոխանցման անխաչընդոտ իրականացումը» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 8 կետ 2) և որպես հինք բանկն իր կողմից կիրառվող անվտանգության արարողակարգի մասին նախապես տե-

ղեկացնում է հաճախորդին: «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ միջոցների փոխանցման համակարգերի հուսալիության, անվտանգության, պաշտպանման մակարդակի բարձրացման նպատակով «Կենտրոնական բանկը կարող է սահմանել միջոցների փոխանցման համակարգերի կողմից կիրառվող անվտանգության արարողակարգերին ներկայացվող պահանջները» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 8 կետ 3): Նման պահանջների սահմանված լինելու դեպքում բանկերը պարտավոր են կիրառել անվտանգության այնպիսի արարողակարգեր, որոնք բավարարում են ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված նվազագույն պահանջները:

8.9. Վճարման հանձնարարականի վավերությունը

Վճարման հանձնարարականում «որպես ուղարկող նշված անձի» կամ նրա կողմից լիազորված անձի («ներկայացուցիչ») կողմից բանկին անմիջականորեն ներկայացված վճարման հանձնարարականը սույն հոդվածի համաձայն համարվում է վավեր («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 9 կետ 1): Եթե բանկի և վճարման հանձնարարական ուղարկողի միջև փոխադարձ համաձայնությամբ («կնքված պայմանագրի համաձայն») սահմանված է անվտանգության արարողակարգ («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 8) և ուղարկողի կամ նրա անունից գործող լիազոր անձի կողմից բանկին ուղարկված (օրինակ՝ էլեկտրոնային վճարումների համակարգով) բոլոր վճարման հանձնարարականները պարտադիր կերպով պետք է վավերացվեն այդ արարողակարգի միջոցով, և բանկը «բարեխղճորեն» կատարել է այդ պայմանը, արարողակարգով վավերացված բոլոր վճարման հանձնարարականները նույնպես համարվում են վավեր: Սույն հոդվածի համաձայն ստացված վճարման հանձնարարականը վավեր ճանաչելու համար բանկից պահանջվում է նաև ապացուցել, որ նա ոչ միայն վավերացրել է այն անվտանգության արարողակարգի միջոցով, այլ նաև կատարել է իր և ուղարկողի միջև կնքված պայմանագրով սահմանված կամ ուղարկողի կողմից տրված հանձնարարությունը՝ կապված ուղարկողի կողմից տրված վճարման հանձնարարականների ակցեպտավորման սահմանափակումների հետ: Օրինակ, ուղարկողը կարող է արգելել բանկին ակցեպտավորել իր կողմից տրված այն վճարման հանձնարարականները, որոնց մեջ նշված գումարը գերազանցում է իր կողմից սահմանվածին, կամ կարող է սահմանել իր այն հաշիվները բանկում, որոնցից թույլատրվում է դեբետագրում կատարել, կամ կարող է նախնապես տրամադրել բանկին այն շահառուների ցուցակը, որոնց հետ նա գործարքներ է իրականացնում և արգելի բանկին ակցեպտավորել այն վճարման հանձնարարականները, որտեղ նշված լինեն ցուցակի մեջ տեղ չգտած այլ շահառուներ, և այլն: Միևնույն ժամանակ, բանկը պարտավոր չէ կատարել ուղարկողի այն հանձնարարականները (հրահանգները), որոնք հակասում են բանկի և ուղարկողի միջև կնքված գրավոր պայմանագրի դրույթներին կամ տրվել են բանկին «գործողություն ձեռնարկելու հնարավորություն» չընձեռող եղանակով և ժամկետում:

Խարդախությունները կարող են լինել 3 տիպի.

1. ստացող բանկը ստանում է վճարման հանձնարարականը, սակայն այն ուղարկվել է մի անձի կողմից, որը լիազորված չէր գործելու վճարման հանձնարարականում որպես ուղարկող նշված անձի անունից
2. վճարման հանձնարարականը իրոք ուղարկվել է նրանում նշված ուղարկողի կողմից, սակայն մինչև ստացող բանկի կողմից ստանալը չլիազորված անձի կողմից այն խարդախորեն փոփոխման է ենթարկվել (օրինակ, փոփոխվել է շահառուն)
3. վճարման հանձնարարականը իրոք ուղարկվել է նրանում նշված ուղարկողի կողմից և այն ստացվել է բանկի կողմից, սակայն մինչև բանկի կողմից այն կատարելը (շահառուի բանկի դեպքում՝ վճարելը) չլիազորված անձի կողմից խարդախորեն նոր հանձնարարական է տրվել՝ ուղղելու ստացված վճարման հանձնարարականը՝ օրինակ, փոխելով շահառուին:

8.10. Վճարման հանձնարարականի անվավերության հետևանքները

Այն դեպքերում, երբ ստացող բանկը «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածով անվավեր ճանաչվող հանձնարարականը այնուամենայնիվ ակցեպտավորում է, և ուղարկողը կատարել է ստացող բանկին վճարելու իր պարտավորությունը (ստացող բանկը դեբետագրել է ուղարկողի իր մոտ վարվող հաշիվը), «ապա ուղարկողի պահանջով» ստացող բանկը պարտավոր է վերադարձնել իր կողմից ստացված գումարը այն չափով, որքանով իրավունք չունի ստանալ, և «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 34-րդ հոդվածով սահմանված չափով տոկոսներ վճարել ուղարկողին «բանկի կողմից գումարի ստացման օրվանից մինչև այդ գումարն ամբողջությամբ վերադարձնելու օրը»: Ստացող բանկը պարտավոր չէ տոկոսներ վճարել ուղարկողին և «ուղարկողը գրկվում է տոկոսներն ստանալու իրավունքից» միայն այն դեպքում, երբ ուղարկողը ստացող բանկից իր հաշվից գումարի դեբետագրման կամ վճարման հանձնարարականն ակցեպտավորելու մասին տեղեկացումն փոխհամաձայնեցված եղանակով (բանավոր, գրավոր կամ էլեկտրոնային եղանակով) ստանալու պահից «հնարավոր կարճ ժամկետում, բայց ոչ ուշ, քան 20 օրվա ընթացքում» առարկություններ չի ներկայացրել բանկին («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 10 կետ 1): Այս կետը սահմանված է որոշ չափով ստացող բանկի շահերը պաշտպանելու համար: Առարկություններ ներկայացնելու համար առավելագույն ժամկետ է սահմանված, որպեսզի ուղարկողը, ստանալով բանկից իր հաշվից գումարի դեբետագրման կամ վճարման հանձնարարականն ակցեպտավորելու մասին տեղեկացումը, բարեխղճորեն կատարի իր պարտականությունը՝ պարզելու ստացող բանկի կողմից վճարման հանձնարարականի կատարման ընթացքում թույլ տված սխալը և անմիջապես տեղեկացնելու այդ մասին ստացող բանկին, որպեսզի ստացող բանկը կարողանա հետ ստանալ շահառուից նրան սխալմամբ ուղարկված միջոցները:

Ստացող բանկի գումարը հետ վերադարձնելու և տոկոսներ ուղարկողին վճարելու պարտավորությունը չի կարող փոփոխվել ստացող բանկի և ուղարկողի միջև կնքված պայմանագրով կամ միջոցների փոխան-

ցումների համակարգի կանոններով («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 10 կետ 2):

8.11. Մխալը վճարման հանձնարարականում

Հնարավոր է, որ ուղարկողը ստացող բանկին վճարման հանձնարարական ներկայացնելիս սխալներ թույլ տա, օրինակ, սխալմամբ նշի տվյալ վճարման հանձնարարականում նշված գումարը ստանալու իրավունք չունեցող շահառու կամ ավելի մեծ գումար կամ սխալմամբ ուղարկի արդեն ուղարկված վճարման հանձնարարականի կրկնօրինակը: Այս դեպքերը բացահայտելու համար է, որ ստացող բանկի և ուղարկողի միջև կիրառվում է «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 8-ում սահմանված անվտանգության արարողակարգը: Այն դեպքերում, երբ ստացող բանկի և ուղարկողի միջև կիրառվում է ստացող բանկի կողմից առաջարկված անվտանգության արարողակարգը և ուղարկողը սխալ է թույլ տվել վճարման հանձնարարականում, սակայն այն ուղարկել է պահպանելով սահմանված անվտանգության արարողակարգի բոլոր պահանջները, և ապացուցում է, որ սխալը կհայտնաբերվեր, եթե ստացող բանկը նույնպես պահպաներ այդ պահանջները, ապա ստացող բանկը պարտավոր է հետ վերադարձնել ուղարկողին:

1. ուղարկողի կողմից վճարման հանձնարարականում սխալ շահառու նշված լինելու կամ նախկինում ուղարկված վճարման հանձնարարականի կրկնօրինակը ուղարկած լինելու դեպքում ուղարկողի կողմից վճարման հանձնարարականում նշված ամբողջ գումարը
2. ուղարկողի կողմից վճարման հանձնարարականում ավել գումար նշված լինելու դեպքում՝ «ուղարկողի վճարման հանձնարարականում սխալմամբ նշված գումարի և ուղարկողի նախատեսված գումարի տարբերությունը»:

Նշված դեպքերից յուրաքանչյուրի ժամանակ «ստացող բանկը կարող է օրենսդրությամբ սահմանված կարգով շահառուից հետ պահանջել վերջինիս սխալմամբ վճարված գումարը»: Այս կետը սահմանված է պաշտպանելու ուղարկողին, քանի որ այն դեպքերում, երբ ուղարկողը համաձայնվում է կիրառել ստացող բանկի կողմից իրեն առաջարկված անվտանգության արարողակարգը, նա պետք է վստահ լինի, որ տվյալ անվտանգության արարողակարգի միջոցով ուղարկված սխալ պարունակող վճարման հանձնարարականները կհայտնաբերվեն ստացող բանկի կողմից և չեն կատարվի:

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածով սահմանվածը վերաբերվում է նաև «վճարման հանձնարարականը չեղյալ համարելու հանձնարարականներին» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 11 կետ 3):

8.12. Վճարման հանձնարարականի ուղարկումը միջոցների փոխանցումների կամ հաղորդակցման այլ համակարգի միջոցով

Հաճախակի, ուղարկողը ստացող բանկին վճարման հանձնարարականներ ուղարկելիս օգտվում է միջոցների փոխանցումների (օրինակ, բանկ-բանկ փոխանցումների ժամանակ էլեկտրոնային վճարումների համակարգ, S.W.I.F.T.) կամ հաղորդակցման այլ համակարգից (օրինակ, հեռախոս, ֆաքս, հեռախոս և այլն): Նման դեպքերում միջոցների փոխանցումների կամ հաղորդակցման այլ համակարգերը համարվում են ուղարկողի վճարման հանձնարարականները կամ այլ հաղորդագրությունները փոխանցելու համար ընտրված գործակալ: Կարող են լինել դեպքեր, երբ ուղարկողի կողմից համակարգին տրված վճարման հանձնարարականը չհամապատասխանի ստացող բանկի կողմից համակարգից ստացված վճարման հանձնարարականին: Այսպիսի դեպքերում, «ստացող բանկը հիմք է ընդունում համակարգից ստացված վճարման հանձնարարականը» և դրանում նշված տվյալները («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 12 կետ 1), և օգտագործված միջոցների փոխանցման համակարգերի կամ հաղորդակցման այլ համակարգերի թերությունների պատճառով վճարման հանձնարարականների սխալ կատարումից վնասներ է կրում ուղարկողը՝ փոխանցման համար համակարգ ընտրողը:

Նշվածը չի վերաբերում միայն ՀՀ կենտրոնական բանկի էլեկտրոնային վճարումների համակարգին, քանի որ ՀՀ կենտրոնական բանկը տվյալ համակարգի սեփականատերն է և նա պատասխանատու է համակարգի թերությունների պատճառով վճարման հանձնարարականների սխալ կատարման համար («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 12 կետ 2): Տվյալ դեպքում, համակարգին տրված հանձնարարականը դիտարկվում է որպես ՀՀ կենտրոնական բանկին տրված և դրա սխալ կատարման համար ՀՀ կենտրոնական բանկը պատասխանատու է որպես միջնորդ բանկ:

8.13. Շահառուի նույնացումը

Շահառուի բանկը վճարման հանձնարարականում նշված գումարը շահառուին վճարելուց առաջ, առաջին հերթին, պարտավոր է նույնացնել նրան, որպեսզի գումարը վճարի ուղարկողի կողմից նախատեսված շահառուին: Սակայն լինում են դեպքեր, երբ միջոցների փոխանցման նախաձեռնողը վճարման հանձնարարականում շահառուին նշելիս սխալ է թույլ տալիս՝ նշվում է շահառուին չնույնացնող հաշվի համար կամ անուն: Նույնը կարող է տեղի ունենալ, երբ խարոսխոսության հետևանքով փոփոխվեն շահառուին նույնացնող վավերապայմանները: «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 1 կետը սահմանված է այն դեպքերի համար, երբ շահառուի բանկի կողմից ստացված վճարման հանձնարարականը պարունակում է իր մեջ հանձնարարություն՝ վճարում իրականացնել շահառուի բանկում չսպասարկվող կամ չնույնացվող շահառուին: Նման դեպքերում, երբ վճարման հանձնարարականում նշված շահառուն չի նույնացվում «կամ տվյալ բանկին անհայտ է շահառուի անունը, հաշվի համարը կամ նույնացման համարը», վճարման հանձնարարականը ենթակա չէ շահառուի բանկի կողմից ակցեպտավորման «և ոչ ոք շահառուի իրավունքները ձեռք չի բերում» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 13 կետ 1): Տվյալ միջոցների փոխանցման շրթայուն ներգրավված յուրաքանչյուր օղակը (ուղարկողը) իրավունք ունի հետ ստանալ տվյալ վճարման հանձնարարականի հետ կապված իրեն կողմից փոխանցված (վճարված) գումարը:

Այն դեպքերում, երբ շահառուի բանկը նույնացնում է շահառուին անունով և հաշվի կամ նույնացման այլ համարով, սակայն անունն ու համարը նույնացնում են տարբեր շահառուների, ապա շահառուի բանկը շահառուին նույնացնելիս հիմք է ընդունում համարը, եթե նա տեղյակ չէ, որ անունն ու համարը նույնացնում են տարբեր անձանց: «Շահառուի բանկը պարտավոր չէ պարզել. թե արդյոք անունն ու համարը նույնացնում են նույն անձին» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 13 կետ 2 ենթակետ ա): Սույն կետը սահմանված է այն մեծամասնություն կազմող դեպքերի համար, երբ շահառուի բանկի կողմից ստացված վճարման հանձնարարականները բանկում ենթարկվում են ավտոմատ մշակման, որի ընթացքում շահառուի նույնականացումը իրականացվում է հաշվի համարի կամ նույնացման այլ համարի հիման վրա առանց մարդու միջամտության: Բանկերը այսօր նախընտրում են և հնարավորին չափով ավտոմատացնում իրենց մոտ իրականացվող փաստաթղթերի մշակման գործընթացը, քանի որ դրանց մշակումը ձեռքի կատարմամբ բավականին աշխատարար է և թանկ և չի բացառում սխալի կատարման հնարավորությունը:

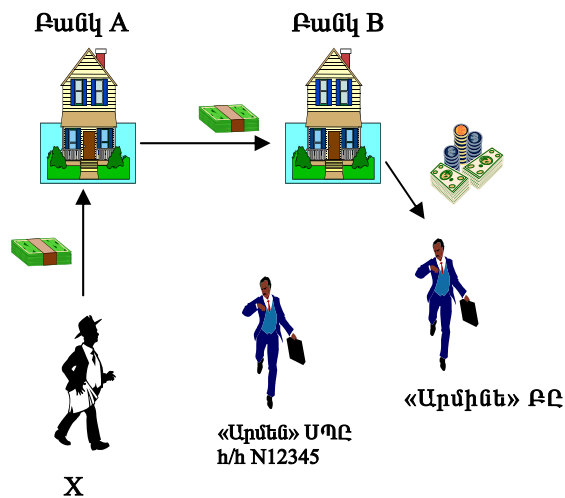
Այս դեպքերում վճարողը պարտավոր չէ վճարել միայն այն դեպքում, երբ նա բանկ չէ («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 13 կետ 3 ենթակետ ա) և կարող է ապացուցել, որ «վճարման հանձնարարականում համարով նույնացված անձը, օրենքի կամ պայմանագրի համաձայն, իրավունք չունի վճարողից վճարում ստանալ» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 13 կետ 3 ենթակետ բ) և մինչև վճարողի բանկի կողմից վճարման հանձնարարականի ակցեպտավորելը տեղյակ չի պահվել «շահառուին համարով նույնացնելու շահառուի բանկի իրավունքի մասին» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 13 կետ 3 ենթակետ գ): Շահառուից վճարված գումարը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով հետ պահանջելու իրավունքը նման դեպքում տրվում է վճարողի բանկին («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 13 կետ 4 ենթակետ բ): Մնացած դեպքերում վճարողը պարտավոր է վճարել և շահառուից վճարված գումարը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով հետ պահանջելու իրավունքը տրվում է վճարողին («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 14 կետ 4 ենթակետ ա):

Այն դեպքում, երբ շահառուի բանկը վճարել է վճարում ստանալու իրավունք չունեցող, սակայն ուղարկողի կողմից ներկայացված վճարման հանձնարարականում նշված անունով նույնացված շահառուին կամ տեղյակ էր, որ ուղարկողի վճարման հանձնարարականում շահառուի անունն ու համարը նույնացնում են տարբեր անձանց, վճարման հանձնարարականը համարվում է չակցեպտավորված («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 13 կետ 2 ենթակետ բ):

Օրինակ 1. X-ը ցանկանում է 1.000.000 դրամ փոխանցել «Արմեն» ՍՊԸ-ը, որը սպասարկվում է բանկ B-ում և որի հաշվեհամարն է տվյալ բանկում՝ N12345: X-ը վճարման հանձնարարական է տալիս իրեն սպասարկող բանկ A-ին՝ հանձնարարելով 1.000.000 դրամ փոխանցել բանկ B-ում սպասարկվող «Արմեն» ՍՊԸ-ը («Արմեն» ՍՊԸ փոխարեն), գումարը հաշվեգրելով նրա տվյալ բանկում գտնվող N12346 հաշվին (N12345-ի փոխարեն): Բանկ B-ն, լինելով տվյալ դեպքում շահառուի բանկը, մինչև շահառուին վճարում իրականացնելը պարտավոր է նույնացնել նրան: Սակայն, փնտրում իրականացնելով տվյալների շտեմարանում (բազայում), շահառուի բանկը չի գտնում իր մոտ սպասարկվող նման հաճախորդ՝ «Արմեն» ՍՊԸ՝ N12346 հաշվեհամարով:

Նման դեպքում բանկ B-ն չի ակցեպտավորում վճարման հանձնարարականը և ետ է ուղարկում ստացված գումարը:

Օրինակ 2. X-ը ցանկանում է 1.000.000 դրամ փոխանցել «Արմեն» ՍՊԸ-ը, որը սպասարկվում է բանկ B-ում և որի հաշվեհամարն է տվյալ բանկում՝ N12345: X-ը վճարման հանձնարարական է տալիս իրեն սպասարկող բանկ A-ին՝ հանձնարարելով 1.000.000 դրամ փոխանցել բանկ B-ում սպասարկվող «Արմեն» ՍՊԸ-ը, գումարը հաշվեգրելով նրա տվյալ բանկում գտնվող N12346 հաշվին (N12345-ի փոխարեն):

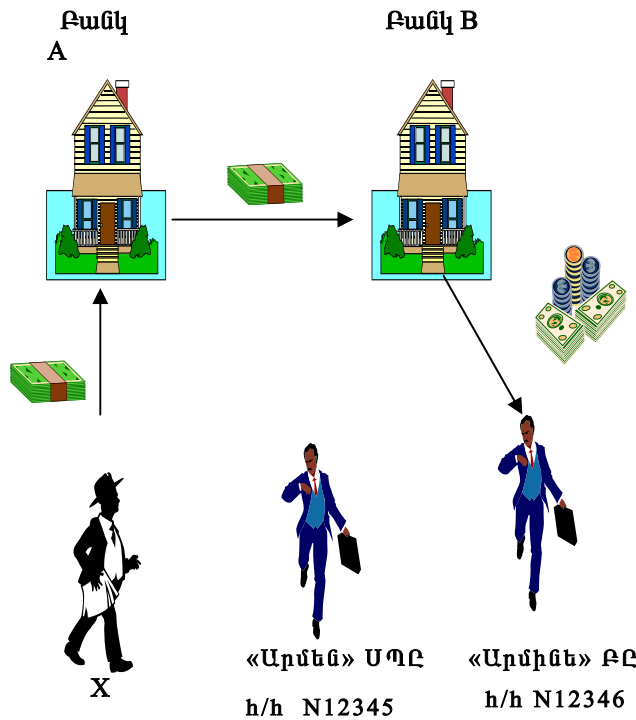
Նկար 24. Շահառուի նույնացման ընթացակարգը

X-ը նախապես՝ մինչև միջոցների փոխանցման նախաձեռնումը չի տեղեկացվել այն մասին, որ շահառուի բանկը շահառուին նույնացնելիս հիմնվելու է նրա հաշվի համարի վրա: Բանկ B-ն, լինելով տվյալ դեպքում շահառուի բանկը, մինչև շահառուին վճարում իրականացնելը փնտրում է տվյալների շտեմարանում (բազայում) շահառուին N12346 հաշվեհամարով (փաստաթղթի մշակումը իրականացվում է ավտոմատ ռեժիմով) և գտնում «Արմինե» ԲԸ-նը: Բանկ B-ն տեղյակ չէ, որ շահառուի անունն ու հաշվի համարը նույնացնում են տարբեր անձանց:

Նման դեպքում բանկ B-ն ակցեպտավորում է վճարման հանձնարարականը և 1.000.000 դրամ գումարը հաշվեգրում «Արմինե» ԲԸ-ն N12346 հաշվին: Այն դեպքում, երբ. ա) X-ը բանկ չէ և ապացուցում է, որ «Արմինե» ԲԸ կնքված պայմանագրի համաձայն նշված գումարը ստանալու իրավունք չուներ, բանկ A-ն պարտավոր է 1.000.000 դրամ վերադարձնել X-ին: Տվյալ դեպքում «Արմինե» ԲԸ-ից հատուցում կարող է պահանջել բանկ A-ն; բ) մնացած դեպքերում և եթե X-ը բանկ է (ցանկացած բանկ պետք է տեղյակ լինի, որ շահառուին նույնացնումը կարող է իրականացվել շահառուի բանկի կողմից՝ հիմնվելով հաշվի համարի վրա), X-ը պարտավոր էր վճարել և կարող է հատուցում պահանջել «Արմինե» ԲԸ-ից:

Օրինակ 3. X-ը ցանկանում է 1.000.000 դրամ փոխանցել «Արմեն» ՍՊԸ-ը, որը սպասարկվում է բանկ B-ում և որի հաշվեհամարն է տվյալ բանկում՝ N12345: X-ը վճարման հանձնարարական է տալիս իրեն սպասարկող բանկ A-ին՝ հանձնարարելով 1.000.000 դրամ փոխանցել բանկ B-ում սպասարկվող «Արմեն» ՍՊԸ-ը, գումարը հաշվեգրելով նրա տվյալ բանկում գտնվող N12346 հաշվին (N12345-ի փոխարեն): X-ը նախապես՝ մինչև միջոցների փոխանցման նախաձեռնումը տեղեկացվել է այն մասին, որ շահառուի բանկը շահառուին նույնացնելիս հիմնվելու է նրա հաշվի համարի վրա: Բանկ B-ն, լինելով տվյալ դեպքում շահառուի բանկը, մինչև շահառուին վճարում իրականացնելը փնտրում է տվյալների շտեմարանում (բազայում) շահառուին N12346 հաշվեհամարով (փաստաթղթի մշակումը իրականացվում է ավտոմատ ռեժիմում) և գտնում «Արմինե» ԲԸ-նը: Բանկ B-ն տեղյակ չէ, որ շահառուի անունն ու հաշվի համարը նույնացնում են տարբեր անձանց:

Նկար 25. Շահառուի նույնացման ընթացակարգը

Նման դեպքում բանկ B-ն ակցեպտավորում է վճարման հանձնարարականը և 1.000.000 դրամ գումարը հաշվեգրում «Արմինե» ԲԸ-ն N12346 հաշվին: Նման դեպքում, կարևոր չէ՝ X-ը բանկ է, թե՛ ոչ (եթե բանկ A-ն ապացուցում է, որ X-ը նախապես տեղեկացվել է այն մասին, որ շահառուի բանկը շահառուին նույնացնելիս հիմնվելու է հաշվի համարի վրա), նա պարտավոր է վճարել: Տվյալ դեպքում X-ը կարող է հատուցում պահանջել «Արմինե» ԲԸ-ից:

8.14. Վճարման հանձնարարականն ակցեպտավորելը

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի 2 կետում սահմանվում է շահառուի բանկի կողմից վճարման հանձնարարականի ակցեպտավորումը, ըստ որի վճարման հանձնարարականը շահառուի բանկի կողմից ակցեպտավորված է համարվում, երբ.

1. Նա վճարում է շահառուին (օրինակ, կանխիկ եղանակով) կամ փոխհամաձայնեցված (բանավոր, գրավոր կամ էլեկտրոնային) եղանակով տեղեկացում է ուղարկում շահառուին «վճարման հանձնարարականի ստացման կամ վճարման հանձնարարականի ստացման կապակցությամբ շահառուի հաշիվը կրեդիտագրելու» մասին («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 15 կետ 2 եմբակետ ա): Սույն կետը սահմանված է այն դեպքերի համար, երբ շահառուի բանկը, ստանալով ուղարկողի վճարման հանձնարարականը, մինչև ուղարկողից հանձնարարականում նշված գումարի ստացումը, վճարում է շահառուին (կանխիկ կամ անկանխիկ եղանակով): Բացառություն են կազմում

այն դեպքերը, երբ տեղեկացման մեջ շահառուի բանկը նշում է, որ շահառուն չի կարող տնօրինել միջոցները մինչև ուղարկողի կողմից գումարի վճարելը:;

2. «Ուղարկողը վճարում է շահառուի բանկին վճարման հանձնարարականի գումարը» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 15 կետ 2 ենթակետ բ): Սույն կետը սահմանված է այն դեպքերի համար, երբ ուղարկողը բանկ է: Նման դեպքերում վճարման հանձնարարականը շահառուի բանկի կողմից ակցեպտավորված է համարվում երբ. ա) ՀՀ կենտրոնական բանկի կամ միջոցների փոխանցման համակարգի միջոցով հաշվարկներ իրականացնելիս՝ շահառուի բանկը ստանում է ՀՀ կենտրոնական բանկից կամ միջոցների փոխանցման համակարգի միջոցով տեղեկացում (քաղվածք) վերջնահաշվարկի կատարման մասին («պարտավորության վերջնահաշվարկը») («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 26 կետ 2), բ) փոխադարձ թղթակցային հաշիվների միջոցով վճարումներ իրականացնելիս՝ թղթակցող բանկից իր ՆՈՍՏՐՈ հաշվի կրեդիտագրման մասին տեղեկացում (քաղվածք) ստանալուց հետո շահառուի բանկը կրեդիտագրված գումարը դուրս է գրում կամ, եթե դուրս չի գրում՝ այն օրացուցային օրվա ավարտին, որի ընթացքում կարող էր դուրս գրել, կամ

3. «Վճարման հանձնարարականում նշված վճարման օրվան հաջորդող՝ շահառուի բանկի գործառնական օրվա սկզբին, եթե այդ պահին ուղարկողը վճարել է բանկին վճարման հանձնարարականի գումարը, կամ ուղարկողի տվյալ բանկում գտնվող հաշվի մնացորդը բավարար է վճարման հանձնարարականի գումարը հատուցելու համար»: «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ կետի գ) ենթակետը սահմանված է այն դեպքերի համար, երբ ուղարկողի և շահառուի հաշիվները գտնվում են նույն բանկում (այս դեպքերում կարևոր չէ ուղարկողը բանկ է, թե ոչ) և վճարումը շահառուի բանկի կողմից իրականացվելու է ուղարկողի հաշվի դեբետագրումով և շահառուի հաշվի կրեդիտագրումով: Նման դեպքերում վճարման օրը ուղարկողի հաշվին պետք է բավարար քանակությամբ միջոցներ լինեն վճարման պարտավորությունը կատարելու համար (եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկ-հաճախորդ պայմանագրով): Երբեմն, ուղարկողի հաշվի մնացորդի բավարար լինելու հարցի որոշումը ձգձգվում է մինչև վճարման օրվա ավարտը:

Այդ պատճառով է, որ նման պարագաներում հաշվին բավարար քանակությամբ միջոցների առկայության հարցը որոշվում է վճարման հանձնարարականի վճարման օրվան հաջորդող օրվա սկզբին: Բացառություն են կազմում այն դեպքերը, երբ տվյալ վճարման հանձնարարականը մերժվել է մինչև տվյալ գործառնական օրվա սկզբը, կամ շահառուի բանկի գործառնական օրվա սկզբից մեկ ժամվա ընթացքում, կամ «վճարման հանձնարարականում նշված վճարման օրվան հաջորդող՝ ուղարկողի գործառնական (աշխատանքային) օրվա սկզբից մեկ ժամվա ընթացքում, եթե ուղարկողի գործառնական (աշխատանքային) օրը սկսվում է ավելի ուշ, քան ստացող բանկի գործառնական օրը» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 15 կետ 2 ենթակետ գ): Այս ենթակետը սահմանված է այն դեպքերի համար, երբ ուղարկողը և շահառուի բանկը գործում են տարբեր ժամանակային գոտիներում կամ ուղարկողի գործառնական օրվա սկզբը չի համընկնում շահառուի բանկի գործառնական օրվա սկզբի հետ (մասնավորապես, երբ ուղարկողի գործառնական օրը սկսում է ավելի ուշ, քան շահառուի բանկում): Նման դեպքերում, անգամ եթե ուղարկողը վճարման օրը պարտաճանաչ կատարի հանձնարարականում նշված գումարը շահառուի բանկին իր վճարելու պարտավորությունը, այդ մասին շահառուի բանկը կարող է իմանալ որոշ ժամանակ հետո:

8.15. Վճարման հանձնարարականը մերժելը

Ոչ բոլոր դեպքերում է ստացող բանկը ակցեպտավորում ուղարկողի կողմից իրեն տրված վճարման հանձնարարականները: Երբեմն ստացող բանկը կարող է հնարավորություն չունենալ (օրինակ, տեխնիկայի խափանումը էլեկտրոնային վճարումների համակարգով վճարումն իրականացնելու հանձնարարականի ներկայացման դեպքում) կամ որոշակի հանգամանքներից ելնելով՝ չկարողանա ակցեպտավորել ուղարկողից ստացված վճարման հանձնարարականը (օրինակ, ուղարկողի միջոցները (հաշվի մնացորդը) բավական չէ տվյալ վճարման հանձնարարականը կատարելու համար և բանկը օվերդրաֆտ չի տրամադրում):

Նման դեպքերում նա մերժում է վճարման հանձնարարականը և պարտադիր այդ մասին տեղեկացնում (ուղարկողի հետ նախորդ համաձայնեցված եղանակով բանավոր, գրավոր կամ էլեկտրոնային եղանակով) ուղարկողին՝ նշելով մերժման պատճառը, որպեսզի ուղարկողին հնարավորություն տրվի՝ միջոցների փոխանցումն ավտերմատիվ եղանակներով իրականացնել: Մերժման մասին տեղեկացումը բանկի կողմից պետք է ուղարկվի այնպիսի եղանակով, որպեսզի կանխվի տվյալ վճարման հանձնարարականի ակցեպտավորումը («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 15 կետ 2 ենթակետեր բ և գ): Հակառակ դեպքում՝ վճարման հանձնարարականը կակցեպտավորվի և այլևս չի կարող մերժվել («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 15 կետ 5): Ցանկացած դեպքում վճարման հանձնարարականը մերժված է համարվում ուղարկողի կողմից մերժման մասին տեղեկացումը ստանալու պահից («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 16 կետ 1):

Բոլոր չակցեպտավորված վճարման հանձնարարականները մերժված են համարվում այն պահից, երբ.

1. «ստացող բանկի բանկային գործունեության լիցենզիան ուժը կորցրած կամ անվավեր է ճանաչվել, եթե տվյալ բանկը շահառուն չէ» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 16 կետ 3 ենթակետ ա), կամ
2. ստացող բանկի նկատմամբ սկսվել է սնանկացման վարույթ («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 16 կետ 3 ենթակետ բ), կամ
3. «ստացող բանկը դադարեցնում կամ հրաժարվում է վճարումներ կատարել կամ այդ մասին տեղեկացնում է ուղարկողին» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 16 կետ 3 ենթակետ գ):

«Վճարման հանձնարարականի մերժումը բացառում է դրա հետագա ակցեպտավորումը» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 16 կետ 4): Դա նշանակում է, որ ստացող բանկը չի կարող ակցեպտավորել այն վճարման հանձնարարականները, որոնք նա արդեն մերժել է, քանի որ մերժման մասին տեղեկացումը ստանալուն պես ուղարկողը կարող է նախաձեռնել միջոցների փոխանցումը այլ այլընտրանքային (ալտերնատիվ) եղանակով:

8.16. Վճարման հանձնարարականը չեղյալ համարելու հանձնարարականի ակցեպտավորումը

Եթե ուղարկողի կողմից ստացող բանկին տրվում է չեղյալ համարելու հանձնարարական, որը չեղյալ է համարում արդեն իսկ ակցեպտավորված հանձնարարականը, ապա տվյալ չեղյալ համարելու հանձնարարականը ենթակա է ակցեպտավորման միայն այն դեպքերում, երբ.

1. ստացող բանկը համաձայն է այն ակցեպտավորել, կամ միջոցների փոխանցումների համակարգի կանոնները թույլ են տալիս այն իրականացնել «առանց ստացող բանկի համաձայնության» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 17 կետ 5) և ստացող բանկի կողմից (բացի շահառուի բանկը), ի կատարումն ուղարկողի կողմից տրված վճարման հանձնարարականը չեղյալ համարելու հանձնարարականի, «համապատասխանորեն ուղարկված վճարման հանձնարարականը չեղյալ համարելու հանձնարարականը հաջորդ ստացող բանկի կողմից» ակցեպտավորված է («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 17 կետ 6)
  2. ստացող բանկը շահառուի բանկ լինելու դեպքում բանկի կողմից ստացված վճարման հանձնարարականը չեղյալ համարելու հանձնարարականը տրվել է բանկին չեղյալ համարելու շահառուի բանկի կողմից ակցեպտավորված այն վճարման հանձնարարականը, որը «չի ուղարկվել դրանում որպես ուղարկող նշված անձի կամ նրա լիազորված ներկայացուցչի կողմից կամ սխալմամբ ուղարկվել է և հանդիսանում է նախկինում ուղարկված վճարման հանձնարարականի կրկնօրինակ, կամ պարունակում է հանձնարարություն վճարում իրականացնել սխալմամբ նշված գումարը ստանալու իրավունք չունեցող շահառուի, կամ պարունակում է նշում ավելի մեծ գումարի, քան «շահառուն իրավունք ունի ստանալ վճարողից» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 17 կետ 7):
- Շահառուի բանկի կողմից ակցեպտավորված վճարման հանձնարարականը չեղյալ համարելու դեպքում շահառուից գումարը օրենքով սահմանված կարգով հետ պահանջելու իրավունքը ունի շահառուի բանկը: Ցանկացած վճարման հանձնարարական, որը ո՛չ ակցեպտավորված, ո՛չ էլ մերժված է, վճարման հանձնարարականում նշված կատարման կամ վճարման օրվանից հետո «հինգերորդ գործառնական օրվա ավարտի պահին» չեղյալ է համարվում («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 17 կետ 8):

8.17. Վճարման հանձնարարականի կատարումը և կատարման օրը

Միջոցների փոխանցման մասնակից հանդիսացող բոլոր ստացող բանկերի կողմից (վճարողի բանկ, միջնորդ բանկեր, բացառությամբ շահառուի բանկի) ստացված վճարման հանձնարարականները կատարված են համարվում, երբ տվյալ բանկը, ի կատարումն իր կողմից ստացված վճարման հանձնարարականի, իր հերթին, վճարման հանձնարարական է ուղարկում տվյալ միջոցների փոխանցման հաջորդ օղակին:

Շահառուի բանկը ստացված վճարման հանձնարարականը ակցեպտավորում է («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 15 կետ 2), բայց չի կատարում («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 19 կետ 1): Ստացող բանկի կողմից ստացված վճարման հանձնարարականը կատարված է համարվում անգամ այն դեպքում, երբ ստացող բանկը սխալ է թույլ տվել այն կատարելիս, օրինակ՝ իր կողմից ուղարկված վճարման հանձնարարականը սխալ շահառուի է հասցեագրել, սխալ գումարով, սխալ շահառուի բանկին և այլն: Այնուամենայնիվ, այդ դեպքերում վճարման հանձնարարականը նույնպես կատարված է համարվում, սակայն սխալ կատարված:

Ուղարկողի կողմից վճարման հանձնարարականում կարող է նախատեսվել «կատարման օր»՝ այն օրը, երբ ստացող բանկը պարտավոր է կատարել իր կողմից ստացված վճարման հանձնարարականը: Կատարման օրը կարող է սահմանվել նաև ուղարկողի կողմից ստացող բանկին տրված առանձին հանձնարարությամբ կամ ստացող բանկի և ուղարկողի միջև կնքված պայմանագրով և «չի կարող նախորդել տվյալ վճարման հանձնարարականի ստացման օրվան»: Սակայն, երբ ուղարկողի կողմից վճարման հանձնարարականում չի նշվում «կատարման օրը», ապա այդ դեպքերում վճարման հանձնարարականի «կատարման օր» է համարվում ստացող բանկի կողմից վճարման հանձնարարականի ստացման օրը (եթե վճարման հանձնարարականը ստացող բանկի կողմից ստացվում է իր գործառնական օրվա ընթացքում) կամ «դրան անմիջապես հաջորդող այն օրը, երբ ստացող բանկը վճարման հանձնարարականներ է ուղարկում կամ կարող էր ուղարկել՝ ի կատարումն» իր կողմից ստացված վճարման հանձնարարականի (եթե ստացող բանկը վճարման հանձնարարականը ստանում է իր գործառնական օրվա ավարտից հետո և համաձայն «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 7 կետ 2-ի հանձնարարականը ստացված է համարվում հաջորդ գործառնական օրվա սկզբին) («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 19 կետ 2):

Այն դեպքերում, երբ ուղարկողի կողմից տրված վճարման հանձնարարականում նշված է միայն «վճարման օրը», ապա եթե ստացող բանկը շահառուի բանկն է՝ վճարման օրը նաև կատարման օրն է, մնացած դեպքերում (երբ ստացող բանկը շահառուի բանկը չէ) կատարման օրը ստացող բանկի «գործառնական այն օրն է, երբ ստացող բանկի կողմից համապատասխան վճարման հանձնարարականի ուղարկումն» կապահովվի, որպեսզի շահառուի բանկի կողմից վճարումը շահառուին կատարվի վճարման հանձնարարականում նշված վճարման օրը («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 19 կետ 2):

8.18. Ստացող բանկի պարտավորությունները վճարման հանձնարարականը կատարելիս

Ստացող բանկը «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 15-ի համաձայն վճարման հանձնարարականը ակցեպտավորելիս պարտավոր է համապատասխան գործողություններ կատարել, որպեսզի ապահովի ուղարկողի կողմից տրված վճարման հանձնարարականի պատշաճ կատարումը: Դա իրականացնելու համար նա պարտավոր է.

1. «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ուղարկողի կողմից իրեն ներկայացված վճարման հանձնարարականի կատարման նպատակով, ուղարկողի կողմից ընտրված՝ եղանակով կամ «նույնչափ արագ եղանակով» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 20 կետ 3), կատարման օրվա ընթացքում ուղարկել միջոցների փոխանցումների համակարգով և միջնորդ բանկերի միջոցով տրված հանձնարարականին համապատասխանող նոր վճարման հանձնարարական («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 20 -րդ հոդվածի կետ 1 ենթակետ ա):
2. Բավականին հաճախ, ուղարկողի համար վճարման հանձնարարականի կատարման արագությունը կարևոր դեր է խաղում: Այդ դեպքերում նա վճարման հանձնարարականում նշում է միջոցների փոխանցման եղանակը և համակարգը: Որպես կանոն, ստացող բանկը հետևում է ուղարկողի կողմից տրված հանձնարարականին՝ եղանակի և համակարգի կիրառման մասով, սակայն երբեմն կարող է հնարավոր չլինել օգտագործել նշված եղանակը կամ համակարգը, օրինակ՝ միջբանկային համակարգչային ցանցի ժամանակավոր խափանման դեպքում ստացող բանկին հնարավորություն է տրվում ուղարկողի կողմից տրված վճարման հանձնարարականը կատարելու նպատակով օգտագործել միջոցների փոխանցման այլ տերմինալ եղանակ կամ համակարգ: Դա չի վերաբերվում միջնորդ բանկի ընտրությանը: Եթե ուղարկողը նշել է կոնկրետ միջնորդ բանկ, ապա ստացող բանկը միջոցների փոխանցումը պետք է իրականացնի միայն նշված միջնորդ բանկի միջոցով: Այնուամենայնիվ, ստացող բանկը կարող է ինքնուրույն ընտրել միջնորդ բանկ, որն իր հերթին հանձնարարականը ուղարկելու է ուղարկողի կողմից նշված միջնորդ բանկին, միայն այն դեպքում, երբ ստացող բանկը չունի թղթակցային հարաբերություններ ուղարկողի կողմից վճարման հանձնարարականում նշված միջնորդ բանկի հետ:
3. Եթե ուղարկողի կողմից վճարման հանձնարարականում նախատեսված չէ կոնկրետ եղանակ, սակայն ուղարկողը հանձնարարել է հանձնարարականն ուղարկել ամենաարագ եղանակով՝ վճարման հանձնարարականն ուղարկել «իր համար հնարավոր արագ եղանակով»: Նույն պարագայում, եթե ուղարկողի կողմից վճարման հանձնարարականում նշված է նաև վճարման օր և նշված չէ կատարման օր, ապա այդ դեպքում ստացող բանկը վճարման հանձնարարական է ուղարկում այնպիսի եղանակով և ժամկետում, «որոնք անհրաժեշտ են՝ շահառուին վճարման օրը (շահառուի բանկի կողմից վճարման հանձնարարականը մինչև վճարման օրվա գործառնական ժամերի ավարտը ստանալու դեպքում) կամ դրանից հետո հնարավոր կարճ ժամկետում (շահառուի բանկի կողմից վճարման հանձնարարականը վճարման օրը գործառնական ժամերի ավարտից հետո ստանալու դեպքում) վճարումն ապահովելու համար» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 20 կետ 1 ենթակետ բ):

Եթե ուղարկողի կողմից վճարման հանձնարարականում նշված և նախատեսված չէ միջոցների փոխանցման եղանակ, համակարգ և միջնորդ բանկեր, ապա ստացող բանկը, «գործելով բարեխղճորեն», կարող է հանձնարարականը կատարելիս ինքնուրույն ընտրել միջոցների փոխանցման եղանակը, համակարգը և/կամ միջնորդ բանկերը («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 20 կետ 2):

Ստացող բանկը ուղարկողի վճարման հանձնարարականը կատարելու դիմաց հատուցումը կարող է ստանալ տարբեր եղանակներով՝ կանխիկ եղանակով, ուղարկողի կողմից տրված առանձին հանձնարարականի հիման վրա ուղարկողի հաշվից գումարը գանձելով կամ, որոշ դեպքերում, «ուղարկողի կողմից տրված վճարման հանձնարարականի գումարի հաշվին»: Ստացող բանկն իրավունք չունի առանց ուղարկողի համաձայնության հանձնարարականի կատարման դիմաց հատուցումը ստանալ ուղարկողի կողմից տրված վճարման հանձնարարականի գումարի հաշվին («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 20 կետ 4): Եթե ուղարկողը թույլ չի տվել ստացող բանկին հատուցումը ստանալ վճարման հանձնարարականում նշված գումարից, ապա ստացող բանկն ի կատարումն ուղարկողի վճարման հանձնարարականի իր հերթին միջոցների փոխանցման հաջորդ օղակին վճարման հանձնարարական ուղարկելիս պարտավոր է պահանջել՝ տրամադրված ծառայության դիմաց վճարի գանձումը չիրականացնել վճարման հանձնարարականում նշված գումարից:

8.19. Վճարման հանձնարարականի սխալ կատարումը

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածով սահմանվում են այն դեպքերը, երբ ստացող բանկը սխալ է թույլ տալիս ուղարկողի կողմից իրեն ներկայացված վճարման հանձնարարականը կատարելիս: Ստացող բանկը կարող է ավելի մեծ կամ փոքր գումար, քան նախատեսված էր ուղարկողի կողմից փոխանցել այլ շահառուին, քան նախատեսված էր փոխանցել և այլն:

Այն դեպքում, երբ ստացող բանկը ավելի մեծ գումար է փոխանցել, քան նախատեսված էր ուղարկողի կողմից կամ մի քանի անգամ միևնույն գումարի վճարման հանձնարարական է ուղարկել (ինչը նույնն է, ինչ որ ավելի մեծ գումարի վճարման հանձնարարական ուղարկել, քանի որ ուղարկողի հաշվի վրա դեբետադրվել է ավելի մեծ գումարի), ուղարկողը պարտավոր է ստացող բանկին վճարել «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 25 կետ 2-ի համաձայն միայն իր կողմից ստացող բանկին ներկայացված վճարման հանձնարարականում նշված գումարը, և ստացող բանկը պարտավոր է ուղարկողին վերադարձնել ավելի փոխանցված գումարը: Ստացող բանկն իրավունք ունի շահառուից պահանջել «սխալ վճարման հանձնարարականով ստացված գումարի և ուղարկողի վճարման հանձնարարականի գումարի տարբերությունը՝ օրենքով սահմանված կարգով» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 21 կետ 1):

8.20. Վճարման հանձնարարականի սխալ կատարման մասին հայտնելու ուղարկողի պարտավորությունը

Որպես կանոն, ստացող բանկը, կատարելով ուղարկողի կողմից իրեն տրված վճարման հանձնարարականները, տեղեկացնում է այդ մասին (վճարման հանձնարարականն ակցեպտավորելու կամ ուղարկողի հաշիվը դեբետագրելու մասին) ուղարկողին նրա հետ նախապես փոխհամաձայնեցված եղանակով (բանավոր՝ անմիջականորեն, գրավոր կամ էլեկտրոնային եղանակով՝ հաշվից քաղվածքների կամ հաշվի մնացորդի մասին տեղեկանքներ տրամադրելով): Ուղարկողը, յուրաքանչյուր անգամ տեղեկացում ստանալով, պարտավոր է համեմատել իր կողմից տրված վճարման հանձնարարականի տվյալները ստացող բանկի կողմից կատարվածի հետ և սխալի բացահայտման դեպքում «հնարավոր կարճ ժամկետում, բայց ոչ ուշ, քան վերոհիշյալ տեղեկացումն ստանալու պահից վաթսուն օրվա ընթացքում» այդ մասին հայտնել ստացող բանկին: «Հակառակ դեպքում, «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 25 կետ 3-ի համաձայն, ուղարկողը մինչև ստացող բանկի կողմից իր սխալը հայտնաբերելու պահը զրկվում է իրեն վերադարձման ենթակա գումարի վրա հաշվարկվող տոկոսները ստանալու իրավունքից» և ստացող բանկը իրավունք չունի ուղարկողից հատուցում պահանջել, եթե ուղարկողը չկատարի կամ ոչ պատշաճ կատարի վերը նշված իր պարտականությունը:

8.21. Վճարումը: Վճարման հանձնարարականի վճարման օրը

Վճարողը ստացող բանկին ներկայացված վճարման հանձնարարականում կարող է սահմանել այն օրը (գործառնական օրը), «երբ վճարման հանձնարարականի գումարը ենթակա է վճարման շահառուին շահառուի բանկի կողմից»: Այդ գործառնական օրը կոչվում է «վճարման հանձնարարականի վճարման օր»:

Վճարողը, վճարման հանձնարարականում վճարման օր նշելիս, պետք է ընտրի այնպիսի օր, որ ստացող բանկը հնարավորություն ունենա իր տրամադրության տակ գտնվող եղանակներից որևէ մեկով այնպես կատարել վճարումը, որ, իր հերթին, հնարավորություն տա շահառուի բանկին նշված վճարման օրը գումարը հասանելի դարձնել շահառուին, ինչը նշանակում է, որ ցանկացած դեպքում վճարման օրը «չի կարող նախորդել շահառուի բանկի կողմից տվյալ վճարման հանձնարարականի ստացման օրվան»: Հակառակ դեպքում, ստացող բանկը կարող է հրաժարվել վճարողի վճարման հանձնարարականը կատարելուց և մերժել այն:

Վճարման օրը ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից վճարման հանձնարարականների համար սահմանված վավերապայմանների շարքում ոչ պարտադիր լրացման դաշտ է, այդ իսկ պատճառով այն վճարողի կողմից վճարման հանձնարարականում նշված չլինելու դեպքում «այդպիսինն է համարվում շահառուի բանկի կողմից վճարման հանձնարարականի ստացման օրը»:

Օրինակ 1. Վճարողը 28.09.1999թ. վճարման հանձնարարական է ներկայացնում իրեն սպասարկող A բանկին, որը գործում է Վանաձորում՝ հանձնարարելով 28.09.1999թ-ին (վճարման օր) վճարում իրականացնել Մեղրի քաղաքում գործող B բանկում սպասարկվող շահառուին: A բանկը, հաշվի առնելով այն անգամաքը, որ նա ի վիճակի չէ, անգամ էլեկտրոնային վճարումների համակարգով, կատարել վճարման հանձնարարականը այնպես, որ B բանկին հնարավորություն ընձեռնվի 28.09.1999թ. վճարման հանձնարարականում նշված գումարը հասանելի դարձնել շահառուին, մերժում է վճարողի կողմից իրեն ներկայացված վճարման հանձնարարականի կատարումը:

Օրինակ 2. Վճարողը 28.09.1999թ. վճարման հանձնարարական է ներկայացնում իրեն սպասարկող A բանկին, որը գործում է Վանաձորում՝ հանձնարարելով 05.10.1999թ. (վճարման օր) վճարում իրականացնել Մեղրի քաղաքում գործող B բանկում սպասարկվող շահառուին: A բանկը կատարում է վճարման հանձնարարականը այնպիսի եղանակով, որ B բանկին հնարավորություն ընձեռնվի 05.10.1999թ. վճարման հանձնարարականում նշված գումարը հասանելի դարձնել շահառուին: B բանկը, անգամ եթե ստանա վճարման հանձնարարականը 03.10.1999թ-ին, պարտավոր է վճարման հանձնարարականում նշված գումարը շահառուին հասանելի դարձնել 05.10.1999թ-ին:

Օրինակ 3. Վճարողը 28.09.1999թ. վճարման հանձնարարական է ներկայացնում իրեն սպասարկող A բանկին, որը գործում է Վանաձորում՝ հանձնարարելով վճարում իրականացնել Մեղրի քաղաքում գործող B բանկում սպասարկվող շահառուին՝ չնշելով վճարման օրը: A բանկը կատարում է վճարման հանձնարարականը վճարողի կողմից հանձնարարված եղանակով: Եթե B բանկը ստանա վճարման հանձնարարականը 03.10.1999թ-ին, նա պարտավոր է այդ օրը վճարման հանձնարարականում նշված գումարը հասանելի դարձնել շահառուին:

8.22. Ստացող բանկին վճարելու ուղարկողի պարտավորությունը

Այն պահին, երբ ստանալով ուղարկողի կողմից ուղարկված վճարման հանձնարարականը, շահառուի բանկը ակցեպտավորում է այն, ուղարկողը շահառուի բանկին վճարման հանձնարարականում նշված գումարի չափով վճարելու պարտավորություն է ստանձնում: Եթե վճարման հանձնարարականում նշված է վճարման օր, ապա «ուղարկողը պարտավոր չէ վճարել վճարման հանձնարարականի գումարը մինչև վճարման օրը» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 25 կետ 1):

Օրինակ 1. Ուղարկողը վճարման հանձնարարական է ուղղում շահառուի բանկին, որտեղ նշված է որպես վճարման օր 29.09.1999թ.: Շահառուի բանկը ստանում է վճարման հանձնարարականը 28.09.1999թ. և նույն օրը ակցեպտավորում է այն: Ուղարկողը վճարման պարտավորություն է ստանձնում 29.09.1999թ-ին վճարել շահառուի բանկին վճարման հանձնարարականում նշված գումարը:

Այն պահին, երբ ստանալով ուղարկողի վճարման հանձնարարականը, շահառուի բանկից բացի այլ ստացող բանկ ակցեպտավորում է այն, ուղարկողը ստացող բանկին վճարման հանձնարարականում նշված գումարի չափով վճարելու պարտավորություն է ստանձնում, «բացառությամբ սույն հոդվածի 4 և 22 կետերով նախատեսված դեպքերի»: Եթե վճարման հանձնարարականում նշված է կատարման օր, ապա «ուղարկողը

պարտավոր չէ վճարել վճարման հանձնարարականի գումարը մինչև կատարման օրը» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 25 կետ 2):

8.23. Ուղարկողի վճարումը ստացող բանկին

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածով սահմանված ուղարկողի կողմից ստանձնած ստացող բանկին վճարելու պարտավորությունը կատարված է համարվում հետևյալ դեպքերում.

1. Եթե ուղարկողը բանկ է և հաշվարկն իրականացվում է ՀՀ կենտրոնական բանկի միջոցով, ապա պարտավորությունը կատարված է համարվում այն պահից, երբ ստացող բանկը ստանում է ՀՀ կենտրոնական բանկից անմիջականորեն կամ միջոցների փոխանցումների համակարգի միջոցով քաղվածք՝ պարտավորության վերջնահաշվարկի կատարման մասին («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 26 կետ 2):
2. Եթե ուղարկողը բանկ է և հաշվարկը իրականացվում է բանկերի փոխադարձ թղթակցային հաշիվների միջոցով կամ ՀՀ կենտրոնական բանկից տարբեր հաշվարկային բանկի միջոցով. ա) այն դեպքում, երբ ուղարկողը կրեդիտագրում է ստացող բանկի իր մոտ գտնվող ԼՈՐՈ հաշիվը, կամ հաշվարկային բանկում վարվող ստացող բանկի հաշիվը, այն պահից, երբ ստացող բանկը դուրս է գրում իր հաշվին կրեդիտագրված գումարը կամ, եթե գումարը դուրս չի գրվում, այն «օրացուցային օրվա ավարտին, որի ընթացքում կրեդիտագրված գումարը կարող էր դուրս գրվել, և ստացող բանկը տեղյակ էր այդ մասին» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 26 կետ 3), բ) այն դեպքում, երբ ստացող բանկը դեբետագրում է ուղարկողի իր մոտ վարվող ԼՈՐՈ հաշիվը՝ այն պահից, երբ հաշիվը դեբետագրվում է և «այն ծավալով, որով հաշվի մնացորդը բավարար է ստացող բանկի պահանջը բավարարելու համար» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 26 կետ 4):
3. Եթե ուղարկողը և ստացող բանկը «փոխադարձ պարտավորությունների հաշվակցում նախատեսող միջոցների փոխանցումների համակարգի անդամներ են», օրինակ՝ ՀՀ կենտրոնական բանկի քլիրինգային վճարումների համակարգի, ապա, «փոխադարձ պարտավորությունների հաշվակցման պայմանագրի առկայության դեպքում», այն պահից, երբ ստացող բանկը ստանում է «համակարգի կանոններով սահմանված կարգով պարտավորությունների վերջնահաշվարկը» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 26 կետ 5) «հաշվակցված պարտավորությունների ծավալով» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 26 կետ 6):
4. Մնացած դեպքերում՝ ուղարկողի ստացող բանկին վճարելու պարտավորության կատարման պահը որոշվում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 26 կետ 7):

8.24. Շահառուին վճարելու և տեղեկացնելու շահառու բանկի պարտավորությունը

Բացառությամբ «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 17-ի և հոդված 28-ի 4-րդ կետով նախատեսված դեպքերի, երբ շահառուի բանկը ակցեպտավորում է ստացված վճարման հանձնարարականը, նա պարտավոր է գումարը վճարել շահառուին. ա) վճարման հանձնարարականում վճարման օր նշված լինելու դեպքում՝ վճարման օրը, բ) վճարման օր նշված չլինելու դեպքում՝ իր կողմից վճարման հանձնարարականի ակցեպտավորման օրը: Երբեմն ստացող բանկը վճարման հանձնարարականը ստանում է իր գործառնական օրվա ավարտից հետո (օրինակ՝ S.W.I.F.T. համակարգի միջոցով), այդ դեպքերում հանձնարարականը ստացված է համարվում հաջորդ գործառնական օրվա սկզբին («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 7 կետ 2) և բանկը, ակցեպտավորելով այն, պարտավոր է վճարման հանձնարարականի գումարը վճարել շահառուին վճարման օրվան «հաջորդող գործառնական օրվա ընթացքում»:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ շահառուի բանկը, ստանալով վճարման հանձնարարականը և ակցեպտավորելով այն, այնուամենայնիվ չի կատարում կամ ոչ պատշաճ է կատարում շահառուի նկատմամբ իր կողմից ստանձնած վճարման պարտավորությունը, նա պարտավոր է «հատուցել շահառուի կրած բոլոր այն վնասները, որոնք հետևանք են եղել» վճարման պարտականության չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման, եթե չապացուցի, որ վճարման պարտականության չկատարումը կամ ոչ պատշաճ կատարումը հետևանք է «շահառուի տվյալ վճարումն ստանալու իրավունքի վերաբերյալ իր ունեցած հիմնավոր կասկածի» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 27 կետ 1):

Շահառուն կարող է տեղեկանալ իր օգտին ստացված գումարների մասին անմիջականորեն ներկայանալով շահառուի բանկ, հեռախոսի կամ այլ հեռահաղորդակցման միջոցներով (հեռախոսի, ֆաքս, տելեքս, CBANet միջբանկային համակարգչային ցանց), «փոստով՝ պատվիրված կամ հուսալի այլ նամակով» կամ էլեկտրոնային վճարումների համակարգի միջոցով՝ տեղեկացում (տեղեկանք հաշվի մնացորդի վերաբերյալ) կամ հաշվից քաղվածք ստանալով: Շահառուն համարվում է տեղեկացված. ա) բանավոր տեղեկացման դեպքում՝ տեղեկացման պահից, իսկ բ) գրավոր կամ էլեկտրոնային եղանակով տեղեկացման դեպքում՝ համապատասխան տեղեկացումը (տեղեկանքը հաշվի մնացորդի վերաբերյալ) կամ հաշվից քաղվածքը շահառուի բանկի կողմից ուղարկելու պահից: Շահառուի բանկը պարտավոր է շահառուին տեղեկացում ուղարկելու նպատակով այնպիսի «միջոց ընտրել և եղանակ կիրառել, որոնք կապահովեն շահառուի կողմից տեղեկացման ստանալը»:

8.25. Շահառուի բանկի վճարումը շահառուին

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածով սահմանվում է, թե երբ է կատարված համարվում շահառուի բանկի շահառուին վճարելու պարտավորությունը: Եթե շահառուի բանկի կողմից ստացված վճարման հանձնարարականով նախատեսվում է վճարումը շահառուին իրականացնել շահառուի հաշվին գումարը կրեդիտագրելով, և շահառուի բանկը կրեդիտագրում է

շահառուի հաշիվը, ապա շահառուի բանկի շահառուին վճարելու պարտավորությունը կատարված է համարվում երբ և որ չափով.

1. շահառուի բանկը «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված կարգով շահառուին տեղեկացնում է իր օգտին ստացված գումարի (հաշվին գումարը կրեդիտագրելու) և այն դուրս գրելու իրավունքի մասին («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդված կետ 1 ենթակետ ա), կամ
2. շահառուի բանկը շահառուի օգտին ստացված գումարը ուղղում է շահառուի առկա պարտավորությունների կատարմանը «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի համաձայն («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 28, կետ 1, ենթակետ բ), կամ
3. վճարման հանձնարարականում նշված գումարը տրամադրվում է շահառուի տնօրինմանը կանխիկով («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի -րդ հոդված 28, կետ 1, ենթակետ գ):

Այն դեպքում, երբ շահառուի բանկը կրեդիտագրում է շահառուի հաշիվը, սակայն չի իրականացնում վերը նշված 3 կետերից որևէ մեկը, ապա շահառուի բանկի շահառուին վճարման պարտավորության կատարման պահիդ որոշվում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 28, կետ 2):

Կիրառվող միջոցների փոխանցումների համակարգերի կանոններով կարող է նախատեսվել շահառուին պայմանական վճարումների կատարման մեխանիզմներ, երբ շահառուի բանկը մինչև ուղարկողից ակցեպտավորված վճարման հանձնարարականում նշված գումարը ստանալը վճարում է շահառուին այն պայմանով, որ եթե շահառուի բանկը այնուամենայնիվ չստանա այդ գումարը ուղարկողից, շահառուին պարտավոր է այն վերադարձնել շահառուի բանկին: Այդպիսի դեպքերում (պայմանական վճարում ստանալու դեպքում) շահառուին պարտավոր է շահառուի բանկին վերադարձնել ստացված գումարը, եթե.

1. վճարողը և շահառուին նախապես՝ մինչև տվյալ միջոցների փոխանցման սկսելը տեղեկացվել են իրենց սպասարկող բանկերի կողմից, որ վճարումը լինելու է պայմանական («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 28, կետ 4, ենթակետ ա) և
2. «վճարողի բանկը, շահառուի բանկը և շահառուին համաձայնվել են կիրառել պայմանական վճարումներ նախատեսող կանոններ» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 28, կետ 4, ենթակետ բ) և
3. շահառուի բանկը տվյալ իր կողմից ակցեպտավորված, վճարման հանձնարարականում նշված գումարը չի ստացել ուղարկողից («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 28, կետ 4, ենթակետ գ):

Ստացած դեպքերում շահառուի բանկը չի կարող հետ պահանջել շահառուից իրեն վճարված գումարը և շահառուի բանկի և շահառուի միջև «կնքված պայմանագրի այն դրույթը, որի համաձայն շահառուի բանկն իրավունք ունի շահառուից պահանջել վերջինիս վճարված վճարման հանձնարարականի գումարը, եթե շահառուի բանկն այն չի ստացել ուղարկողից»՝ անվավեր է («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 28, կետ 3):

Այն դեպքերում, երբ կիրառվում է պայմանական վճարումների մեխանիզմը, և շահառուին պարտավոր է և վերադարձնում է շահառուի բանկին իրեն պայմանական վճարված գումարը, շահառուի բանկի կողմից վճարման հանձնարարականի ակցեպտավորումը «ուժը կորցնում է» և վճարողի կողմից վճարումը շահառուին համարվում է կատարված («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 28, կետ 4):

8.26. Վճարողի վճարումը շահառուին: Հիմնական պարտավորության կատարումը

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածով սահմանվում է, թե երբ է կատարված համարվում վճարողի շահառուին վճարելու հիմնական պարտավորությունը: Վճարողի կողմից վճարումը շահառուին կատարված է համարվում շահառուի բանկի կողմից վճարման հանձնարարականի ակցեպտավորման պահին ակցեպտավորված գումարի չափով («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 29, կետ 1):

Օրինակ 1. Եթե վճարողը նախաձեռնել է վճարում 1.000.000 դրամի չափով, միևնույն ժամանակ հանձնարարելով վճարումը իրականացնել 19.09.1999թ-ին և շահառուի բանկի կողմից վճարման հանձնարարականը ակցեպտավորվել է հօգուտ վճարողի կողմից վճարման հանձնարարականում նշված շահառուի 20.09.1999թ-ին 900.000 դրամ գումարի չափով, ապա վճարողի վճարումը շահառուին կատարված է համարվում 20.09.1999թ. 900.000 դրամի չափով: Բացառություն են կազմում «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածով և 28-րդ հոդվածի 4-րդ կետով նախատեսված դեպքերը:

Վճարողի շահառուի նկատմամբ ստանձնած վճարման հիմնական պարտավորությունը կատարված է համարվում, եթե վճարումը իրականացված է վճարողի և շահառուի միջև կնքված պայմանագրով (որի համաձայն առաջացել է վճարողի շահառուին վճարելու հիմնական պարտավորությունը) սահմանված չափով, ժամկետին, ձևով կամ միջոցով, հակառակ դեպքում՝ շահառուին կարող է վնասներ կրել:

Վճարման հանձնարարականների կատարման ժամանակ միջոցների փոխանցման մասնակից հանդիսացող ստացող բանկերն իրենց կողմից կատարվող աշխատանքի (մատուցվող ծառայության) դիմաց հատուցումը որպես կանոն ստանում են իրենց և հաճախորդների միջև սահմանված (կնքված պայմանագրով) չափերով, ձևով և ժամկետներում:

8.27. Միջոցների փոխանցման համակարգի կանոնները և պայմանագրերը

Միջոցների փոխանցման համակարգի կանոնները, որպես կանոն, կարգավորում են համակարգի մասնակից հանդիսացող բանկերի փոխադարձ իրավունքներն ու պարտականությունները: Դրանք կարող են

իրենց մեջ ներառել բավականին լայն շրջանակի հարցեր, ինչպիսիք են օրինակ, վճարման հանձնարարականների ձևերը և դրանց մեջ պարունակվող վավերապայմանները, անվտանգության արարողակարգը, հանձնարարականները չեղյալ համարելու իրավունքներն ու դրա արարողակարգը, բանկերի փոխհատուցում ստանալու իրավունքները, միջոցների փոխանցման ավարտի ձգձգման դիմաց փոխհատուցում ստանալու հարցերը, հաշվարկների իրականացման ժամկետները և ձևերը, առաջացող հնարավոր ռիսկերի բախշման մեխանիզմները և այլն:

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 30-րդ հոդվածում սահմանվում են նաև «միջոցների փոխանցումների համակարգի կանոնները» հասկացողությունը: Դրանք այն կանոններն են, որոնք.

1. սահմանվում են ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից և կարգավորում են ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից ստեղծված էլեկտրոնային վճարումների համակարգի միջոցով փոխանցումներ իրականացնող բանկերի իրավունքներն ու պարտականությունները, կամ
2. սահմանվում են բանկերի կողմից և կարգավորում են բանկերի կողմից ստեղծված միջոցների փոխանցման համակարգերի (օրինակ, բանկերի կողմից ստեղծված և ՀՀ կենտրոնական բանկից դուրս գործող քլիրինգային համակարգեր) միջոցով փոխանցումներ իրականացնող կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 30, կետ 2):

8.28. Ստացող բանկին ներկայացված կալանքի կամ արգելանքի մասին որոշումները: Միջոցների փոխանցումն արգելող դատարանի որոշումները

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ, դատարանը կարող է միայն չորս տեսակի արգելքներ դնել միջոցների փոխանցման կամ հաշվի մնացորդի տնօրինման վրա.

- վճարողին արգելել վճարման հանձնարարականներ ուղարկել
- վճարողի բանկին արգելել վճարողի վճարման հանձնարարականներն ակցեպտավորել
- շահառուի բանկին արգելել ակցեպտավորված վճարման հանձնարարականի միջոցները շահառուի տնօրինմանը հանձնել կամ
- շահառուին արգելել շահառուի բանկի կողմից ակցեպտավորված վճարման հանձնարարականի գումարն իր հաշվից դուրս գրել («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 32 կետ 1):

Այն դեպքում, երբ ուղարկողի՝ ստացող բանկում գտնվող հաշվի վրա Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կալանք կամ արգելանք պետք է դրվի, դրա իրականացման համար հանձնարարականը (դատարանի որոշումը) ստացող բանկին անհրաժեշտ է ուղարկել այնպիսի ժամկետում և եղանակով, որ ստացող բանկը մինչև վճարման հանձնարարականի ակցեպտավորումը «այն մերժելու կամ անհրաժեշտ գործողություններ կատարելու» համար հնարավորություն ունենա: Հակառակ դեպքում, եթե ստացող բանկը ակցեպտավորել է ուղարկողի կողմից տրված վճարման հանձնարարականը, նա իրավունք ունի առաջնահերթության կարգով գանձել ուղարկողի հաշվից վճարման հանձնարարականի գումարը («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 32 կետ 2):

Վճարողը նույնպես կարող է արգելանք կամ կալանք դնել շահառուին փոխանցվող միջոցների վրա, սակայն արգելանքը կամ կալանքը նա կարող է դնել միայն շահառուի բանկում («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 32, կետ 3):

8.29. Հաշիվը: Վճարման հանձնարարականների կատարման հերթականությունը

Որպես կանոն հաճախորդը բանկում կարող է ունենալ ցանկացած տիպի և քանակությամբ հաշիվներ: Սակայն միջոցների փոխանցումներ կատարելիս բանկը պարտավոր է միջոցների դեբետագրումը կատարել հաճախորդի այն հաշվից, որը նա նշել է վճարման հանձնարարականում կամ տվել է «առանձին հրահանգով»: Եթե հաճախորդի կողմից տրված չէ այդպիսի հրահանգ և վճարման հանձնարարականում նշված չէ որևէ հաշիվ, ապա բանկը կարող է գումարը դեբետագրել հաճախորդի իր մոտ վարվող «ցանկացած հաշվից, բացառությամբ այն հաշիվների, որոնցից վճարման հանձնարարականի գումարի գանձումը հակասում է այդ հաշվի սպասարկման պայմանագրին կամ տվյալ հաշվի մնացորդի տնօրինման այլ սահմանափակումներին» (օրինակ, ժամկետային ավանդային հաշիվներ) («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 33 կետ 1):

«Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 33-րդ հոդվածով սահմանված է նաև օրենքում կիրառվող «հաշվի մնացորդ» հասկացողությունը: «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով «հաշվի մնացորդը» հոդված 33 կետ 1-ի համաձայն, հաշվում «առկա այն միջոցներն են (ցպահանջ կամ ժամկետային), որոնք հաշվետերը (հաճախորդը) կամ նրա կողմից լիազորված անձը կարող է հաշվից դուրս գրել կամ այլ կերպ տնօրինել առանց լրացուցիչ սահմանափակումների» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 33 կետ 2): Հաշվին առկա միջոցների օգտագործման վրա սահմանափակումներ կարող են դրվել հաշվի սպասարկման պայմանագրով (օրինակ, պայմանագրով կարող է արգելվել օգտագործել որպես ժամկետային ավանդ ներդրված միջոցները), դատարանի որոշմամբ կամ համակարգի կանոններով (օրինակ՝ օգտագործման արգելք կարող է դրվել համակարգի կողմից գրավարկված պետական պարտատոմսերի մարումից առաջացած դրամական միջոցների վրա մինչև ստանձնած պարտավորությունների կատարումը): Եթե հաշվի սպասարկման պայմանագրով այլ բան նախատեսված չէ, հաշվի ժամկետայնությունը սահմանափակում չի համարվում:

Ուղարկողը կարող է բանկին ներկայացնել «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 33, կետ 1-ի համաձայն սահմանված հաշվից տվյալ օրը կատարման կամ վճարման ենթակա մեկից ավելի վճարման հանձնարարականներ: Սակայն կարող են լինել դեպքեր, երբ տվյալ

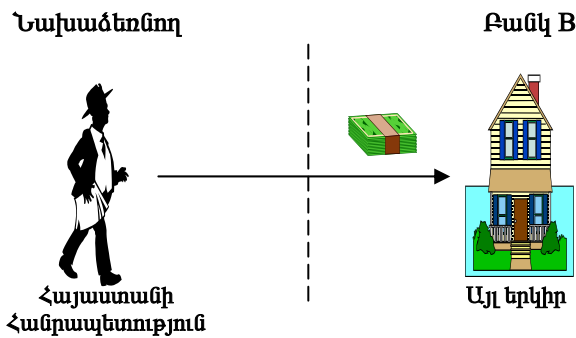
պահին հաշվի մնացորդը բավարար չէ բոլոր հանձնարարականները կատարելու համար: Այդ դեպքերում «բանկը կարող է վճարման հանձնարարականները կատարելու կապակցությամբ ուղարկողի հաշիվը դեբետագրել ցանկացած հերթականությամբ» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 33, կետ 3):

Հաշվետերն իր հաշվին կրեդիտագրված միջոցները կարող է դուրս գրել հաշվից (ստանալ կանխիկով) կամ դրանք ուղղել իրեն կողմից ստանձնած պարտավորությունների կատարմանը: Ցանկացած դեպքում «հաշվին առաջինը կրեդիտագրված միջոցները համարվում են հաշվից առաջինը դուրս գրված կամ պարտավորությունների կատարմանն ուղղված» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 33 կետ 4): Այստեղ գործում է FIFO մեխանիզմը՝ առաջինը մուտքագրվածը առաջինն է ելքագրվում:

8.30. Հայաստանի Հանրապետության բանկերի և օտարերկրյա բանկերի միջև միջոցների փոխանցումների իրավական կարգավորումը

Միջոցների փոխանցումները կարող են իրականացվել ինչպես Հայաստանի Հանրապետության տարածքի ներսում ամբողջությամբ՝ միջոցների փոխանցման նախաձեռնումից սկսած մինչև դրա ավարտը նեռարյալ, այնպես էլ մասնակի՝ մի մասը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, մյուսը՝ հանրապետության տարածքից դուրս: Այն դեպքերում, երբ միջոցների փոխանցման մի մասը կարգավորվում է «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքով, իսկ մյուսը՝ այլ երկրի օրենքներով, բավականին դժվար է պարզել միջոցների փոխանցման մասնակիցների իրավունքներն ու պարտավորությունները, ինչպես նաև գուշակել միջոցների փոխանցման արդյունքը, եթե դրա իրականացման ժամանակ սխալ է թույլ տրվել: Այս հիմնախնդրին է անդրադառնում «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածը: Միջոցների փոխանցման մասնակիցները կարող են պայմանագրով (փոխադարձ համաձայնությամբ) սահմանել որևէ երկրի (այդ թվում՝ երրորդ երկրի, եթե կողմերի երկրների օրենսդրությունը միջոցների փոխանցումների մասով հստակ չէ) օրենսդրությունը իրենց միջև միջոցների փոխանցումների կարգավորման նպատակով: Եթե պայմանագրով նախատեսված չէ այդպիսի կետ, ապա «Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտ և ոչ ռեզիդենտ մասնակիցների միջև միջոցների փոխանցումները կարգավորվում են ստացող բանկի գտնվելու վայրի պետության օրենսդրությանը համապատասխան» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 35, կետ 1):

Օրինակ 1. Միջոցների փոխանցման նախաձեռնողը, որը Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտ է, վճարման հանձնարարական է ուղարկում B բանկին, որը այլ երկրի ռեզիդենտ բանկն է: Տվյալ օրինակում կարևոր չէ, թե B բանկը վճարողի բանկն է, միջնորդ բանկ, թե շահառուի բանկ:

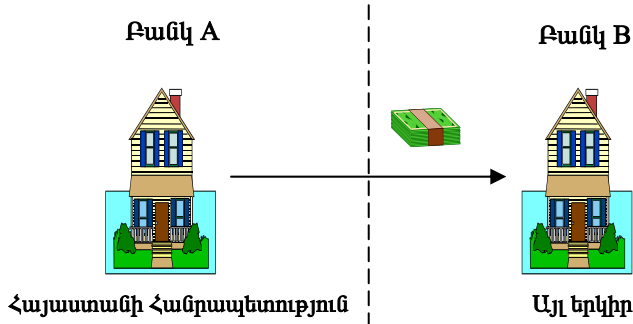
Նկար 26. Միջազգային վճառումների սխեմա

Եթե միջոցների փոխանցման նախաձեռնողի և B բանկի միջև կնքված պայմանագրով սահմանված է, որ իրենց միջև հարաբերությունները կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության, B բանկի երկրի կամ այլ երկրի օրենսդրությամբ, ապա յուրաքանչյուր հարցի ծագման դեպքում կողմերը պետք է ղեկավարվեն նշված պետության օրենսդրությամբ: Եթե այդպիսի բան սահմանված չէ պայմանագրով, ապա տվյալ օրինակում միջոցների փոխանցումը կարգավորվում է ստացող բանկի երկրի՝ տվյալ դեպքում B բանկի երկրի օրենսդրությամբ:

Օրինակ 2. A բանկը, որը Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտ բանկն է, միջոցներ է փոխանցում B բանկին, որը այլ երկրի ռեզիդենտ բանկն է: Տվյալ օրինակում կարևոր չէ՝ B բանկը միջնորդ բանկ է, թե շահառուի բանկ:

Եթե A և B բանկերի միջև կնքված պայմանագրով սահմանված է, որ իրենց միջև միջոցների փոխանցումները կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության, B բանկի երկրի կամ այլ երկրի օրենսդրությամբ, ապա յուրաքանչյուր հարցի ծագման դեպքում կողմերը պետք է ղեկավարվեն նշված պետության օրենսդրությամբ: Եթե այդպիսի բան սահմանված չէ պայմանագրով, ապա տվյալ օրինակում միջոցների փոխանցումը կարգավորվում է (ինչպես առաջին օրինակում) ստացող բանկի երկրի՝ տվյալ դեպքում B բանկի երկրի օրենսդրությամբ:

Շահառուն և շահառուի բանկը նույնպես կարող են պայմանագրով (փոխադարձ համաձայնությամբ) սահմանել որևէ երկրի (այդ թվում՝ երրորդ երկրի) օրենսդրությունը իրենց միջև միջոցների փոխանցումների ժամանակ փոխհարաբերությունները կարգավորելու նպատակով:

Նկար 27 . Միջազգային վճարումների իրականացում քրթակցային հաշիվներով

Բացի այդ, իրենց միջև օգտագործվող համակարգի կանոնները կարող են նախատեսել նման կարգավորման պայմաններ: Եթե պայմանագրով կամ համակարգի կանոններով նախատեսված չէ այդպիսի դրույթ, ապա «շահառուի և շահառուի բանկի միջև միջոցների փոխանցումների հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են շահառուի բանկի գտնվելու վայրի պետության օրենսդրությանը համապատասխան» («Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ կետով):

Օրինակ 3. Շահառուի բանկը Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտ բանկն է, իսկ շահառուն՝ այլ երկրի ռեզիդենտն է:

Տվյալ դեպքում, եթե շահառուի բանկի և շահառուի միջև կնքված պայմանագրով կամ իրենց միջև կիրառվող (կիրառման դեպքում) համակարգի կանոններով սահմանված չեն փոխհարաբերությունների կարգավորման համապատասխան դրույթներ, ապա դրանց միջև միջոցների փոխանցումների հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են շահառուի բանկի՝ տվյալ դեպքում Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ:

8.31. Վճարման առավելագույն ժամկետներ

Հայաստանի Հանրապետությունում կատարվող բոլոր վճարումները՝ այդ թվում նաև Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջե և Հայաստանի Հանրապետության սոցիալական ապահովագրության պետական հիմնադրամ ուղղված բոլոր վճարումները, կատարվում են առավելագույնը ստորև բերված աղյուսակներում նշված ժամկետներում (բացառությամբ այն դեպքերի երբ վճարողի կողմից նշված է «վճարման օր» ժամկետը): Հաստատված է ՀՀ կենտրոնական բանկի խորհրդի կողմից 04/25/2000 թիվ 96 որոշմամբ:

ՆԵՐՔԱՆԿԱՅԻՆ ՓՈԽԱՆՑՈՒՄՆԵՐ

Վճարման շրթան			
ԲՄ	ԳԲ	ԲՄ	Ժամկետ
ԲՄ	ԳԲ	-	(1)+1
ԲՄ	ԳԲ	ԲՄ	(1)+1

ՄԻՋՔԱՆԿԱՅԻՆ ՓՈԽԱՆՑՈՒՄՆԵՐ «ԼՈՐՈ», «ՆՈՍՏՐՈ» ՀԱՇՎՎՆԵՐՈՎ

Վճարման շրթան				
ԲՄ1	ԳԲ1	ԳԲ2	ԲՄ2	Ժամկետ
ԲՄ1	ԳԲ1	ԳԲ2	-	(1)+1
-	ԳԲ1	ԳԲ2	-	(1)+1
-	ԳԲ1	ԳԲ2	ԲՄ2	(1)+2
ԲՄ1	ԳԲ1	ԳԲ2	ԲՄ2	(1)+2

ՄԻՋՔԱՆԿԱՅԻՆ ՓՈԽԱՆՑՈՒՄՆԵՐ ՄԻՋՆՈՐԴ ԲԱՆԿԻ ՄԻՋՈՑՈՎ

Վճարման շրթան					
ԲՄ1	ԳԲ1	ՄԻՋ	ԳԲ2	ԲՄ2	Ժամկետ
ԲՄ1	ԳԲ1	ՄԻՋ	ԳԲ2	-	(1)+2
-	ԳԲ1	ՄԻՋ	ԳԲ2	-	(1)+2
-	ԳԲ1	ՄԻՋ	ԳԲ2	ԲՄ2	(1)+3
ԲՄ1	ԳԲ1	ՄԻՋ	ԳԲ2	ԲՄ2	(1)+3

բանկի անվանումը

Վճարման ՀԱՆՔՆԱՐԱՐԱԿԱՆ N

<p><u>Վճարող</u></p> <p>ՀՅՏ ՀՊՅՀ ԽՈՒ <input type="text"/></p> <p>ՂԵՔԵՏ <input type="text"/></p> <p><u>Մտագրող</u></p> <p>ԿՐԵՂԻՏ <input type="text"/></p>	<p>ԳՈՒՄԱՐ (ըստերով) և աղբյուրը</p> <hr/> <hr/> <hr/> <p>Վճարումը Էլեկտրոնային ☐</p> <p>«__» _____ 200__ թ.</p>	
<p>ԳՈՒՄԱՐ (ըստերով)</p> <hr/> <hr/>		
<p>Վճարման նպատակը</p> <hr/>		
<p>Թափանցի քոռոչնակմիջոց և աշխատակցի ստորագրությունը</p>	<p>_____ / Վճարողի ստորագրություն</p> <p>_____ / Թվարկի ստորագրություն</p>	<p>Կ.Տ.</p>

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Տալ վճարման հանձնարարականի սահմանումը, բնութագրել վճարման հանձնարարականի նվազագույն վավերապայմանները:
2. Բացատրել վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումը (պատկերել սխեմա), կոնկրետ օրինակներով բնորոշել միջոցների փոխանցման գործարքի մասնակիցներին:
3. Բացատրել վճարման հանձնարարականի ներկայացման, ակցեպտավորման և կատարման օրերը:
4. Միջոցների փոխանցման գործարքի մասնակիցները:
5. Հաճախորդին պայմանագրի էական պայմանները բացատրելու պարտավորությունը:
6. Բացատրել միջոցների փոխանցման համակարգերը, բանկի «գործառնական օր» հասկացողությունը, վճարման հանձնարարականի ստացման պահը:
7. Վճարման հանձնարարականի վավերությունը:
8. Վճարման հանձնարարականի անվավերության հետևանքները, սխալը վճարման հանձնարարականում:
9. Շահառուի նույնացումը:
10. Վճարման հանձնարարականն ակցեպտավորելը:
11. Վճարման հանձնարարականը մերժելը:
12. Վճարման հանձնարարականը չեղյալ համարելը:
13. Վճարման հանձնարարականի կատարումը և կատարման օրը:
14. Վճարումը: Վճարման հանձնարարականի վճարման օրը:
15. Շահառուի բանկի վճարումը շահառուին:
16. Միջոցների փոխանցումն արգելող դատարանի որոշումները:
17. Հաշիվը: Վճարման հանձնարարականների կատարման հերթականությունը:
18. ՀՀ բանկերի և օտարերկրյա բանկերի միջև միջոցների փոխանցումների իրավական կարգավորումը:
19. Վճարման առավելագույն ժամկետներ:

ԳԼՈՒԽ 9. ՊԱՐԲԵՐԱԲԱՐ ՎՃԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆ

Թեմայի նպատակն է՝ նկարագրել պարբերաբար վճարումների հանձնարարականի (standing orders) վճարման գործիքը, որը հանդիսանում է կրեդիտային փոխանցումների տարատեսակ, նկարագրել այս գործիքի կիրառման ոլորտները, բնութագրել պարբերաբար վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների գործարքի մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները, վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների իրականացման համար անհրաժեշտ կանոնները:

Ունակությունների և հնտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- բնութագրել պարբերաբար վճարման հանձնարարական հասկացողությունը
- նկարագրել գործիքի կիրառման առանձնահատկությունները
- բնութագրել մասնակիցներին և տալ յուրաքանչյուր մասնակցի համար առավելություններ այդ գործիքի կիրառման տեսակետից
- ստանալ պատկերացում անհրաժեշտ ձևերի ճիշտ լրացման և կազմման մեթոդիկայի հետ:

Պարբերաբար վճարումների հանձնարարականը (standing orders) հանդիսանում է կրեդիտային փոխանցումների տարատեսակ, որն իր մեջ պարունակում է հանձնարարություն մեկ անգամ դեբետագրելու վճարողի հաշիվը, պարբերաբար վճարումների հանձնարարականը պարունակում է հանձնարարություն վճարողի հաշիվը դեբետագրելու բազմակի անգամներ: Սակայն, ի տարբերություն սովորական վճարման հանձնարարականի, որն իր մեջ պարունակում է հանձնարարություն մեկ անգամ դեբետագրելու վճարողի հաշիվը, պարբերաբար վճարումների հանձնարարականը պարունակում է հանձնարարություն վճարողի հաշիվը դեբետագրելու բազմակի անգամներ: Մասնավորապես, այն նախատեսված է միևնույն շահառուին ֆիքսված գումարի պարբերաբար վճարումներ կատարելու համար:

Այս գործիքը լայնորեն կիրառվում է Շվեյցարիայում, Անգլիայում, Նիդեռլանդներում, Պորտուգալիայում, Գերմանիայում, Բելգիայում ապահովագրավճարների, տարբեր տեսակի վարձավճարների, բաժանորդագրությունների, ապրանքների և ծառայությունների: Այս գործիքը լայնորեն կիրառվում է ապահովագրավճարների, տարբեր տեսակի վարձավճարների, բաժանորդագրությունների, ապրանքների և ծառայությունների դիմաց կատարվող վճարումների վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների գործարքի մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները, վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների իրականացման համար անհրաժեշտ կանոնները, դրանց ժամանակ առաջացող անսպասելի իրավիճակներում մասնակիցների վարվելաձևը (վարքագիծը) և պատասխանատվությունը հիմք ընդունելով «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքը, որը ուժի մեջ է մտել 1997 թվականի հունվարի 9-ից:

Պարբերաբար վճարումների հանձնարարականի առավելությունը վճարողի համար կայանում է նրանում, որ մեկանգամյա հանձնարարությամբ որոշակի ժամանակահատվածում կարելի է իրականացնել մեկից ավելի փոխանցումներ, ինչը

ա) թեթևացնում է վճարողի հոգսերը կապված յուրաքանչյուր անգամ վճարային պարտավորության ֆիքսման հետ

բ) կրճատում է յուրաքանչյուր անգամ վճարումների կատարման համար թղթային կամ այլ եղանակով հանձնարարականի կազմման և բանկ ներկայացման ծախսերը

գ) կրճատում է յուրաքանչյուր անգամ վճարումների կատարման համար բանկին վճարվող կոմիսիոնների հետ կապված ծախսերը:

Իսկ բանկի համար վերոհիշյալ գործիքի առավելությունը կայանում է նրանում, որ բանկը նախօրոք տեղեկություններ է ստանում հաճախորդի կողմից կատարվելիք վճարումների գումարի և կատարման ժամկետների մասին և հնարավորություն է ունենում առավել ճկուն ձևով իրականացնել ակտիվների կառավարում:

Հայաստանում այս գործիքը նպատակահարմար է օգտագործել հատկապես.

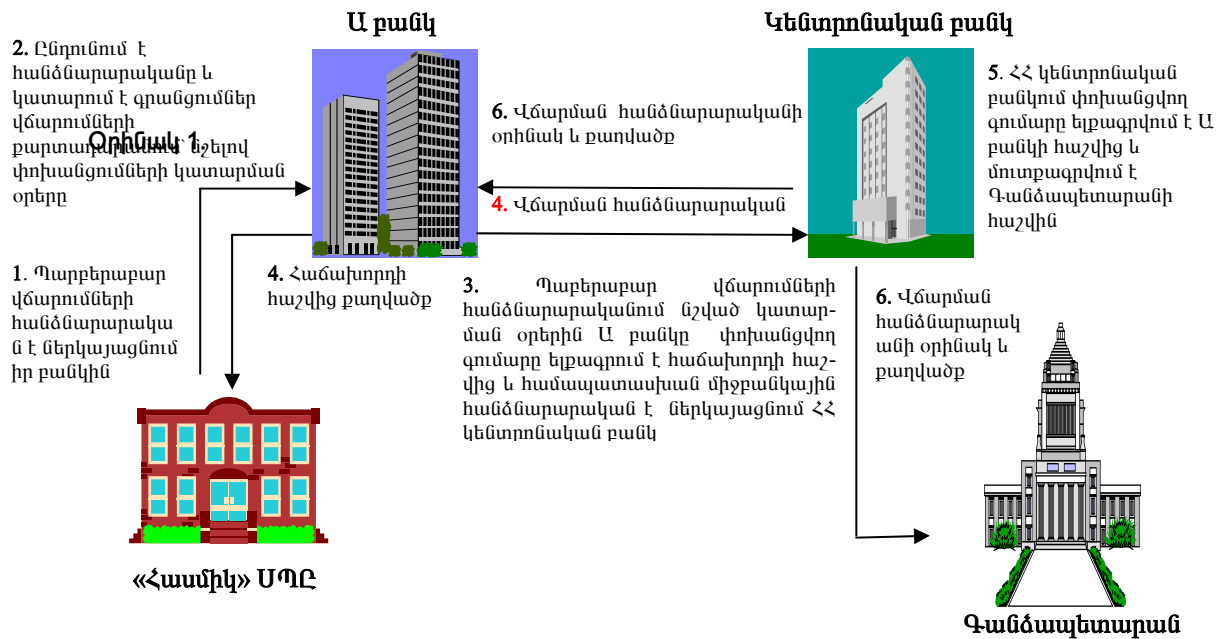
1. ապառքով գնված ապրանքների և ծառայությունների գումարների մասնակիորեն (մաս-մաս) վճարումների
2. բնակարանային կոմունալ-կենցաղային վարձերի, անդամավճարների, վարձակալական վճարների, հեռախոսավարձերի հաստատագրված վճարումների, ուսման վարձերի
3. շահութահարկի, եկամտահարկի, հաստատագրված վճարների գծով տարվա ընթացքում ՀՀ բյուջե կատարվելիք վճարումների դեպքերում:

Պարբերաբար վճարումների հանձնարարականի ձևը պարունակում է դաշտեր, որոնք պարտադիր պետք է լրացվեն վճարողի կողմից, ինչը հնարավորություն է տալիս վճարողի բանկին ժամանակին և ճիշտ իրականացնել պարբերաբար նախատեսվող վճարումները: Վերոհիշյալ գործիքով վճարումներն ավելի ճկուն դարձնելու նպատակով նախատեսվում է պարբերաբար վճարումների հանձնարարականի վավերապայմանների (վճարվող գումարի, կատարման ժամկետների, շահառուի, շահառուի բանկի) փոփոխման հնարավորություն, ինչպես նաև հանձնարարական ամբողջովին չեղյալ համարելու հնարավորություն, ինչը կարող է իրականացվել պարբերաբար վճարումների հանձնարարականի փոփոխելու կամ չեղյալ համարելու հանձնարարականի միջոցով:

Վճարողի թղթային եղանակով ներկայացված ՊՎՀ-ը պարտադիր պետք է պարունակի հետևյալ վավերապայմանները (օրինակելի ձևը կցվում է).

- ՊՎՀ-ի համարը
- հանձնարարականի ներկայացման ամսաթիվը
- այն ամսաթիվը, մինչև որն ընկած ժամանակահատվածում հանձնարարականն ուժի մեջ է գտնվելու

- վճարումների կատարման սկիզբը և պարբերականությունը, որտեղ հստակորեն պետք է նշված լինի, թե, որ օրվանից է սկսվելու վճարի կատարումը վճարողի բանկի կողմից և ինչպիսի պարբերականությամբ է այն կրկնվելու
- վճարողի անունը կամ անվանումը
- վճարողի բանկի (մասնաճյուղի) անվանումը
- վճարողի հաշվի համարը վճարողի բանկում
- շահառուի անունը կամ անվանումը
- շահառուի բանկի անվանումը
- շահառուի հաշվի համարը շահառուի բանկում
- վճարման գումարը թվերով և տառերով
- արժույթը բառերով
- վճարման նպատակը
- վճարողի ստորագրությունը (եթե վճարողը ֆիզիկական անձ է) կամ վճարողի իրավասու անձի ստորագրությունը և կնիքը (եթե վճարողը իրավաբանական անձ է)
- վճարողի ՀՊՏ ՀՎՀՀ կողը, եթե վճարումներն ուղղված են ՀՀ պետական բյուջե:
- Վճարողի կողմից ներկայացվող ՊՎՀ-ի չեղյալ համարելու/փոփոխման հանձնարարականը հանձնարարականը պարտադիր պետք է պարունակի հետևյալ վավերապայմանները (օրինակելի ձևը կցվում է).
  - ՊՎՀ-ի չեղյալ համարելու/փոփոխման հանձնարարականի համարը
  - ՊՎՀ-ի չեղյալ համարելու/փոփոխման հանձնարարականի ներկայացման ամսաթիվը
  - վճարողի բանկի անվանումը
  - վճարողի անվանումը
  - ՊՎՀ-ի համարը և վճարողի բանկ ներկայացման ամսաթիվը, որը պետք է փոփոխվի կամ չեղյալ համարվի
- «Չեղյալ համարել» տարբերակը
- «Փոփոխել» տարբերակն ըստ փոփոխվող չափանիշների ցանկի
- վճարողի ստորագրությունը (եթե վճարողը ֆիզիկական անձ է) կամ վճարողի իրավասու անձի ստորագրությունը և կնիքը (եթե վճարողը իրավաբանական անձ է):

Նկար 28. Պարբերաբար վճարումների հանձնարարականի կիրառման օրինակ

«Հասմիկ» ՍՊԸ-ն, ելնելով նախորդ տարվա ընթացքում ստացված փաստացի եկամտի մեծությունից, նոր տարվա՝ 1999թ.-ի ընթացքում պարտավոր է ՀՀ բյուջե փոխանցել եռամսյակային շահութահարկ՝ 100000 դրամ յուրաքանչյուր եռամսյակի վերջին ամսվա 30-ի դրությամբ: «Հասմիկ» ՍՊԸ ֆինանսական կառավարիչը որոշում է վերոհիշյալ վճարն իրականացնել իր կազմակերպությանը սպասարկող բանկի (բանկ Ա) միջոցով ներկայացնելով Պարբերաբար վճարումների հանձնարարական, որում նշվում է

ՊԱՐԲԵՐԱԲԱՐ ՎՃԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆ N

Ներկայացման ամսաթիվ «----» ----- 2000 թ. Ուժի մեջ է մինչև «----» ----- 200- թ.

Կատարման սկիզբը և պարբերականությունը (շաբաթական, ամսական, եռամսյակային, տարեկան)

<u>Վճարող</u>	ԳՈՒՄԱՐ (թվերով)
<u>Վճարողի քանկ</u>	
ՀՊՏ ՀՎՀՀ կոդը <input type="text"/>	
ԴԵԲԵՏ <input type="text"/>	Արժույթ
<u>Շահառու</u>	
<u>Շահառու քանկ</u>	
ԿՐԵԴԻՏ <input type="text"/>	
ԳՈՒՄԱՐ (բառերով)	

Վճարման նպատակը

Բանկի դրոշմակնիքը և աշխատակցի ստորագրությունը	Վճարողի կնիքը և ստորագրությունը / _____ / Ա կարգի ստորագրություն Կ.Տ. / _____ / Բ կարգի ստորագրություն
---	--

Ինքնաստուգման հարցեր

- Տալ պարբերաբար վճարումների հանձնարարականի սահմանումը:
- Բնութագրել պարբերաբար վճարումների հանձնարարականով գործարքի առանձնահատկությունները:
- Պատկերել գործարքի կատարման սխեման:
- Նկարագրել վճարողի և շահառուի շահերը/առավելությունները վերոհիշյալ գործարքի ժամանակ:

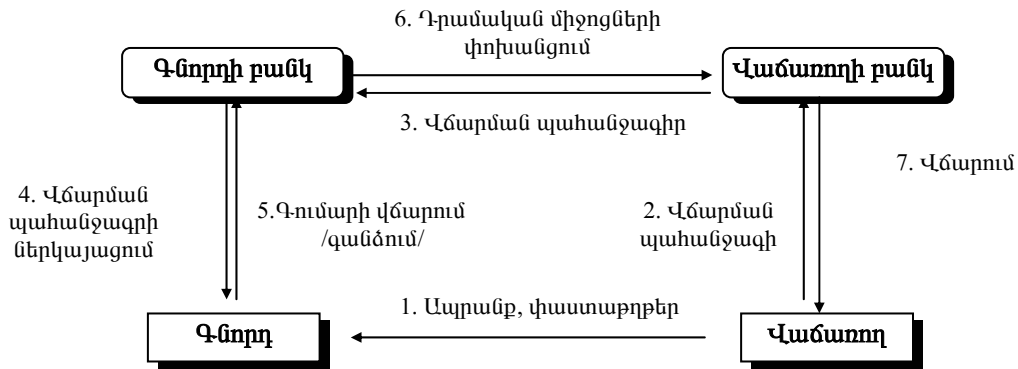
ԳԼՈՒԽ 10. ՎՃԱՐՄԱՆ ՊԱՀԱՆՋԱԳԻՐ

Թեմայի նպատակն է՝ նկարագրել վճարման պահանջագրերով վճարային գործիքը, դեբետային գործիքների կիրառումը, նկարագրել այս գործիքի կիրառման ոլորտները, բնութագրել գործարքի մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները, վճարման պահանջագրերով միջոցների փոխանցումների իրականացման համար անհրաժեշտ կանոնները:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան՝

- բնութագրել վճարման պահանջագիր հասկացողությունը
- նկարագրել գործիքի կիրառման առանձնահատկությունները
- բնութագրել մասնակիցներին և տալ յուրաքանչյուր մասնակցի համար առավելություններ այդ գործիքի կիրառման տեսակետից
- ստանալ պատկերացում անհրաժեշտ ձևերի ճիշտ լրացման և կազմման մեթոդիկայի հետ:

Վճարման պահանջագիրն իրենից ներկայացնում է դեբետային գործիքի տարատեսակ, որը վճարման է ներկայացվում ստացողի կողմից, և որի դիմաց վճարը կատարվում է միայն վճարողի կողմից ակցեպտավորման դեպքում: Անակցեպտ կերպով վճարը կատարվում է միայն դատական և հարկային մարմինների կողմից տնտեսվարող սուբյեկտներից տուգանքային գումարների գանձման նպատակով ներկայացված պահանջագրերով, որոնք ունեն նախապատվելիություն այլ վճարումների հանդեպ և վճարողի մոտ պահանջագրի ներկայացման պահին միջոցների անբավարարության դեպքում վերջիններս հաշվառվում են հատուկ քարտադարանում և վճարվում են առաջնահերթորեն վճարողի հաշվին միջոցների գոյացման պահին: Ներկայումս վճարման պահանջագրերով գործառնությունների կատարումը կարգավորվում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 51-րդ գլխի «Ինկասո հաշվարկներ» դրույթներով, սակայն այն հիմանկանում վերաբերվում է ինկասո գործառնության կատարման ժամանակ կիրառվող արարողակարգերին: Այդ իսկ պատճառով, ներկայումս պահանջագրերը տնտեսվարող սուբյեկտների շրջանում լայն տարածում չեն գտել: Ստորև ներկայացված է վճարման պահանջագրի կիրառման սխեման:

Նկար 29. Վճարման պահանջագրի կիրառման սխեման

ԳԼՈՒԽ 11. ՈՒՂՂԱԿԻ ԴԵԲԵՏԱԳՐՈՒՄ (DIRECT DEBIT)

Թեմայի նպատակն է՝ նկարագրել ուղղակի դեբետագրում վճարային գործիքը, դրա օգտագործումը առևտրային գործարքներում, նկարագրել այս գործիքի կիրառման ոլորտները, բնութագրել գործարքի մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները, վճարման պահանջագրերով միջոցների փոխանցումների իրականացման համար անհրաժեշտ կանոնները:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան՝

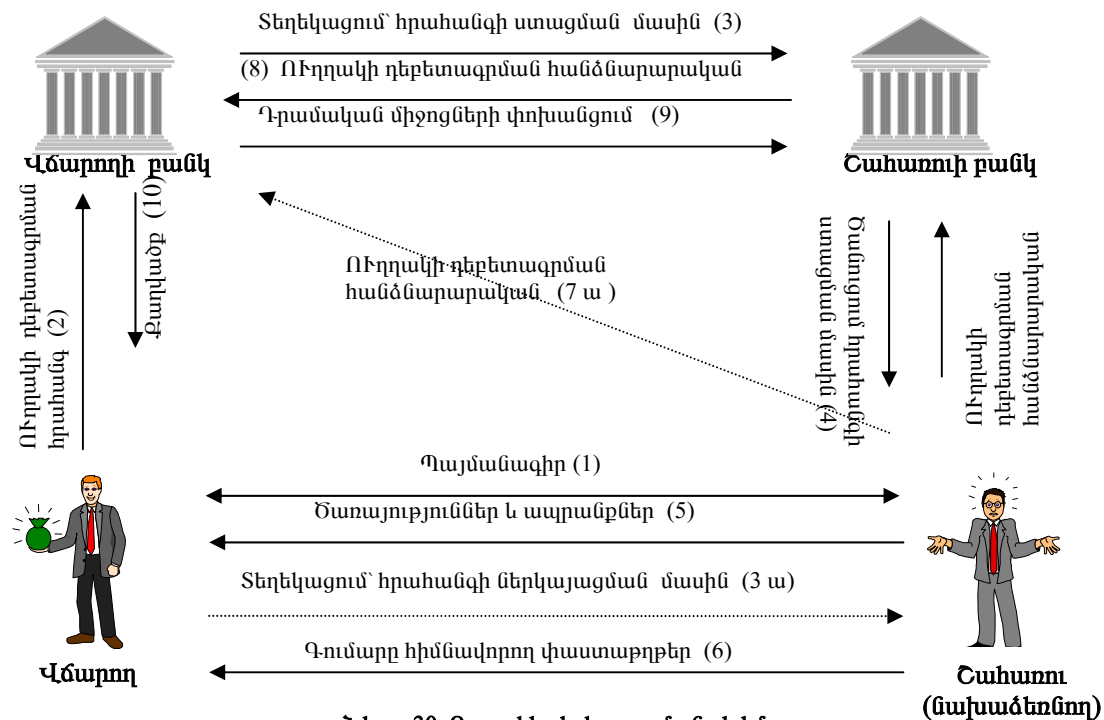
- բնութագրել ուղղակի դեբետագրում գործարքի հասկացողությունը
- նկարագրել գործիքի կիրառման առանձնահատկությունները
- բնութագրել մասնակիցներին և տալ յուրաքանչյուր մասնակցի համար առավելություններ այդ գործիքի կիրառման տեսակետից
- ստանալ պատկերացում անհրաժեշտ ձևերի ճիշտ լրացման և կազմման մեթոդիկայի հետ կարողանալ ընտրել և կազմել հաճախորդի համձնարարությամբ ճիշտ վճարման ձևը:

Ուղղակի դեբետագրումը շահառուի կողմից նախաձեռնված վճարողի հաշվի դեբետագրման գործընթացն է, որի դեպքում շահառուն գումար ստանալու նպատակով բանկ է ներկայացնում ուղղակի դեբետագրման համձնարարական հիմք ընդունելով վճարողի կողմից իրեն սպասարկող բանկին ներկայացված ուղղակի դեբետագրման հրահանգը (նախնական համաձայնությունը):

Ուղղակի դեբետագրման գործիքը օգտագործվում է ապահովագրական ընկերությունների, տեղական կառավարման մարմինների, կոմունալ ծառայությունների, էլեկտրաէներգիայի, կապի միջոցների, պետական տրանսպորտի, ֆինանսական կազմակերպությունների, ձեռնարկությունների, մատակարարների և այլ կազմակերպությունների կողմից:

Այս գործիքի կիրառման ոլորտները մեծ մասամբ պահանջում են որոշակի պարբերականությամբ՝ փոփոխական գումարով, վճարողի և շահառուի միջև պարտավորությունների պարտադիր կատարում: Պարտավորությունների կատարման հետ կապված հոգսերի թեթևացման նպատակով վճարողի կողմից շահառուի համաձայնությամբ, կիրառվում է ուղղակի դեբետագրման գործիքը:

Վճարողը կարող է հետ կանչել կամ փոփոխել ուղղակի դեբետագրման հրահանգը, որն իրականացվում է ուղղակի դեբետագրման հրահանգի ետ կանչի/փոփոխման հրահանգի ներկայացմամբ: Վճարողի կողմից ետ կանչի/փոփոխման հրահանգի ներկայացումը չի պահանջում շահառուի համաձայնությունը:

Նկար 30. Ուղղակի դեբետագրման սխեմա

Միջազգային պրակտիկայում կիրառվում է նաև հետևյալ մասնավոր դեպքը՝ երբ վճարողը և շահառուն սպասարկվում են միևնույն բանկում, ապա կարող են կնքել եռակողմ պայմանագիր, որի համաձայն սահմանված ժամկետներում վճարողի կողմից ներկայացված պահանջի դիմաց, բանկը կարող է ստանձնել պարտավորություն վերադարձնել շահառուին փոխանցված միջոցները, եթե:

- ուղղակի դեբետագրման համձնարարականի դիմաց վճարված գումարը չի համապատասխանում շահառուի կողմից ներկայացված հիմնավորող փաստաթղթերում նշված գումարին, կամ
- ուղղակի դեբետագրման համձնարարականը կատարվել է, սակայն գումարը հիմնավորող փաստաթղթերը շահառուի կողմից վճարողին չեն տրամադրվել:

Լրացվում է շահառուի կողմից
Ուղղակի դեբետագրման հանձնարարական

Հավելված 2

Ուղղակի դեբետագրման հանձնարարական N

[Empty box for account number]

Հիմք՝ Ուղղակի դեբետագրման հրահանգ [Empty box]

«___» _____ 200__ թ.
Ներկայացման ամսաթիվ

Վճարող _____
Վճարողի բանկ _____

ՀՊՏ ՀՎՀՀ կոդը

ԳԵԲԵՏ

[Grid for account numbers]

ԳՈՍՄԱՐ (թվերով)

ԱՐԺՈՒՅԹ (կողով)

Շահառու _____
Շահառուի բանկ _____

ԿՐԵՂԻՏ

[Grid for account numbers]

Հանձնարարականի
ներկայացման եղանակ
ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ
ԹՂԹԱՅԻՆ

ԳՈՍՄԱՐ, ԱՐԺՈՒՅԹ (բառերով)
_____
_____

Գործարքի նպատակը

Վճարողի Բանկի դրոշմակնիքը և
աշխատակցի ստորագրությունը

«___» _____ 200__ թ.
ստացման ամսաթիվ

/ _____ /
Բ կարգի ստորագրություն

Կ.Տ.

Շահառուի Կնիքը և ստորագրությունը

/ _____ /
Ա կարգի ստորագրություն

/ _____ /
Բ կարգի ստորագրություն

Կ.Տ.

Շահառուի Բանկի դրոշմակնիքը
և աշխատակցի ստորագրությունը

«___» _____ 200__ թ.
ամսաթիվ

/ _____ /
Բ կարգի ստորագրություն

Կ.Տ.

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Տալ պարբերաբար ուղղակի դեբետագրման գործիքի սահմանումը:
2. Բնութագրել հիմնական հասկացություններ, մասնակիցներ և դրանց ֆունկցիաները ուղղակի դեբետագրման գործարքի իրականացման ժամանակ:
3. Ներկայացնել ուղղակի դեբետագրման գործարքի մասնակիցների առավելությունները:
4. Պատկերել ուղղակի դեբետագրման գործարքի սխեման:

ԳԼՈՒԽ 12. ՉԵԿ

Թեմայի նպատակն է՝ նկարագրել միջազգային փորձը չեկերի կիրառման բնագավառում, ներկայացնել չեկային օրենսդրության առանձնահատկություններն ըստ երկրների, ներկայացնել չեկերում կիրառվող նվազագույն պարտադիր վավերապայմանները, դրա օգտագործումը առևտրային գործարքներում, նկարագրել այս գործիքի կիրառման ոլորտները, բնութագրել գործարքի մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները: Դասընթացի ժամանակ ուսանողներին կներկայացվեն չեկերի տեսակները, դրանց դասակարգումն ըստ հատկանիշների, ներկայացվելու է նաև 33 քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները, որոնք կարգավորում են չեկերի շրջանառությունը 33 տարածքում: Թեմայի վերջում կներկայացվեն ճանապարհային չեկերի վերաբերյալ դրույթներ, ճանապարհային չեկերի տեսակները, կիրառման հիմնական ոլորտները, ճանապարհային չեկերի թողարկման, իրացման, սպասարկման և փոխհատուցման ընթացակարգերը (ողջ դասընթացը ուղեկցվելու է պրակտիկ նյութերի կիրառմամբ և օրինակելի ձևերի ներկայացմամբ):

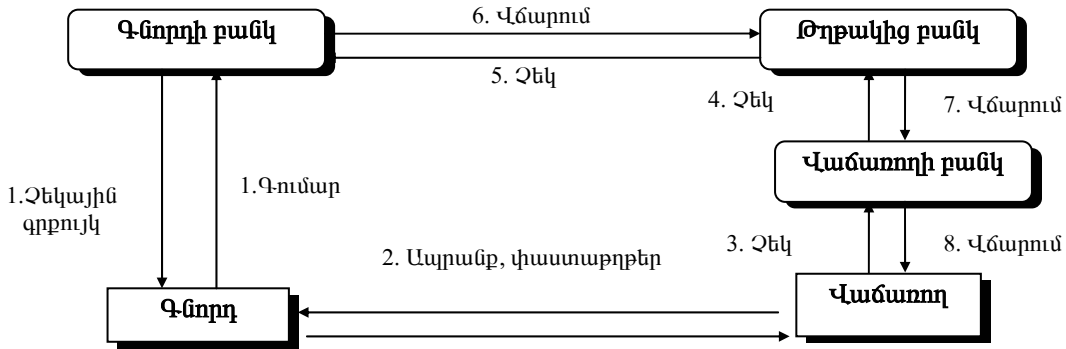
Ուսնակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան՝

- տալ չեկի սահմանումը
  - բնութագրել չեկային օրենսդրությունները, բացատրել եվրոպական և ամերիկյան օրենսդրությունների տարբերությունը
  - պատկերել չեկերով իրականացվող վճարումների սխեման
  - նկարագրել գործիքի կիրառման առանձնահատկությունները
  - բնութագրել մասնակիցներին և տալ յուրաքանչյուր մասնակցի համար առավելություններ այդ գործիքի կիրառման տեսակետից
  - ներկայացնել չեկերի կիրառման դեպքում հնարավոր ռիսկերը
  - ստանալ պատկերացում անհրաժեշտ ձևերի ճիշտ լրացման և կազմման մեթոդիկայի հետ
  - բնութագրել չեկերի տեսակները և բացատրել յուրաքանչյուրը
  - բացատրել չեկերի թողարկման, սպասարկման և փոխհատուցման արարողակարգերը
  - ներկայացնել 33 տարածքում չեկային շրջանառությունը կարգավորող օրենսդրությունը
  - կարողանալ ընտրել և կազմել հաճախորդի հանձնարարությամբ առևտրային գործարքի համար նախընտրելի չեկի տեսակը
  - ստանալ պատկերացում ճանապարհային չեկերի վերաբերյալ
  - բացատրել ճանապարհային չեկերի թողարկման, սպասարկման և փոխհատուցման արարողակարգերը
  - բնութագրել ճանապարհային չեկերի տեսակները
  - բացատրել ճանապարհային չեկերի կիրառման առավելությունները:
1. Չեկը վճարային փաստաթուղթ է, որը պարունակում է չեկ դուրս գրողի հրամանը իրեն սպասարկող բանկին՝ վճարել չեկի վրա նշված գումարը չեկատիրոջը:
2. Չեկերի համընդհանուր օրենքին համաձայն չեկը պետք է պարունակի՝
3. «Չեկ» բառն, ընդգրկված փաստաթղթի տեքստում այն լեզվով, որով կազմված է փաստաթուղթը:
4. Անպայման և հասարակ հրահանգ՝ վճարելու որոշակի գումար:
5. Վճարողի անվանումը:
6. Այն տեղի անվանումը, որտեղ կատարվելու է վճարումը:
7. Չեկի դուրսգրման տեղը և անսաթիվը:
8. Չեկը դուրս գրողի (տվողի) ստորագրությունը:

Name and Address of Drawer	CHECK NO _____
	_____ (Date)
Pay yo the order of _____	_____
(Name of Payee)	(Amount in Figures)
_____ DOLLARS	
(Amount in Words)	
Name of Drawee Bank	_____ (Signature of Drawer)

Չեկերով վճարումներն իրականացվում են հետևյալ կերպ՝ գնորդը ապրանքների դիմաց դուրս է գրում չեկ և տրամադրում է այն վաճառողին: Վաճառողը չեկը ներկայացնում է իրեն սպասարկող բանկ, որի կողմից վերջինս թղթակցային բանկերի միջոցով ներկայացվում է վճարման գնորդի (չեկ դուրս գրողի) բանկ: Գնորդի հաշվին միջոցների առկայության դեպքում բանկը իրականացնում է չեկի դիմաց վճարումը: Զաճախորդի չեկերի կիրառման դեպքում վճարող բանկը պատասխանատու չէ ներկայացված չեկի վճարման

համար, եթե հաճախորդի հաշվին չկան բավարար միջոցներ և օվերդրաֆտ չի նախատեսված դրանց համար: Վերոհիշյալ չեկերով վճարումները իրականացվում են նկար 31-ի համաձայն:

Նկար 31. Չեկերով վճարումների իրականացման սխեմա

Չեկերի վճարման հուսալիությունը բարձրացնելու նպատակով միջազգային առևտրում կիրառվում են հաճախորդի չեկեր՝ երաշխավորված բանկի կողմից: Չեկերի երաշխավորումը կատարվում է 2 եղանակով.

- 1. չեկի վրա բանկի կողմից համապատասխան գրառմամբ (բանկի կողմից *ակցեպտավորված չեկեր*)
- 2. չեկին կցված *երաշխիքային քարտի կիրառմամբ* (օրինակ՝ Եվրոչեկեր):

Բանկային չեկերի կիրառման դեպքում այն բանկը, որը դուրս է գրել չեկը, պատասխանատու է այդ չեկի վճարման համար: Քանի որ այս չեկերը ավելի ապահով են վճարման հուսալիության տեսակետից, այդ պատճառով միջազգային առևտրում դրանք ավելի լայն են կիրառվում, քան հաճախորդի չեկերը:

Վաճառողի համար չեկով վճարումը պարունակում է չվճարման ռիսկ, քանի որ չեկի դուրս գրումը դեռ վճարում չէ, և վաճառողը կարող է համոզվի չեկի վճարունակության մեջ միայն վճարող բանկից չեկի դիմաց վճարումը ստանալուց հետո: Այդ պատճառով միջազգային առևտրային գործարքներում ոչ բանկային չեկերը կիրառվում են միայն այն դեպքում երբ կողմերը վստահում են միմյանց, հակառակ դեպքում կարող են կիրառվել առաջնակարգ բանկերի կողմից երաշխավորված ոչ բանկային չեկեր, կամ առաջնակարգ բանկերի վրա դուրս գրված բանկային չեկեր:

- 1. Չեկերը կարելի է դասակարգել, ելնելով տարբեր հատկանիշներից՝

ըստ գումարը ստացողի

ա) Անվանական - չեկը դուրս է գրվում որոշակի անձի անունով և պարունակում է «միայն», «ոչ հրամանին» («Pay ..... only» կամ «Pay ..... not order») արտահայտությունները: Այդ չեկով գումարը կարող է ստանալ միայն չեկի վրա նշված անձը, չեկը չի կարող փոխանցվել փոխանցագրով, կարող է կատարվել չեկի և դրա հետ կապված իրավունքի փոխանցում ցեսիայի միջոցով:

բ) Օրդերային - չեկը դուրս է գրվում որոշակի անձի անունով կամ հրամանով և պարունակում է «հրամանով» (Pay to the order of .....) արտահայտությունը: Գումարը կարող է ստանալ կամ չեկի վրա նշված անձը (չեկը պահողը), կամ էլ նրա հրամանով մեկ այլ անձ, ում կնշի չեկը պահողը: Օրդերային չեկերը կարող են փոխանցվել մեկ այլ անձի փոխանցագրի (endorsement) միջոցով: Փոխանցագիրը կարող է կատարվել ցանկացած անձի օգտին, որը իր հերթին կարող է փոխանցագրել չեկը: Փոխանցագիրը կարող է լինել անվանական, եթե փոխանցագրում նշվում է այն անձը, ում փոխանցվում է չեկը, կամ բլանկային, եթե փոխանցագիրը չի պարունակում այն անձի անվանումը, ում փոխանցվում է չեկը կամ պարունակում է միայն փոխանցողի (ինդոսամտի) ստորագրությունը: Փոխանցագրով ինդոսատին փոխանցվում են չեկից բխող բոլոր իրավունքները:

Եթե անվանական փոխանցագիրը պարունակում է «ոչ հրամանով» կամ «միայն» արտահայտությունները, ապա այդպիսի փոխանցագրով չեկը հետագա փոխանցմանը ենթակա չէ: Չեկատերը, ում փոխանցվել է չեկը բլանկային փոխանցագրով կարող է՝

- ա) դարձնել բլանկային փոխանցագիրը անվանական, ավելացնելով իր կամ մեկ ուրիշի անունը
- բ) փոխանցել չեկը նոր բլանկային կամ անվանական փոխանցագրի միջոցով
- գ) փոխանցել չեկը առձեռն:

Չեկատերը կարող է փոխանցել չեկը բանկին և հանձնարարել նրան իր փոխարեն ստանալ չեկի վճարը, իրականացնել այն բոլոր գործողությունները, որոնք ուղղված են չեկով սահմանված իրավունքների իրագործման և պաշտպանման համար: Այդ փոխանցագիրը կոչվում է հանձնարարական և պարունակում է «ինկաստյի», «վստահում են», «գումարի ստացում», «վճարեք .....բանկի հրամանով» և այլ արտահայտություններ, որոնք նկատի ունեն հանձնարարություն: Հանձնարարական փոխանցագրով ստացված չեկը կարող է փոխանցվել միայն հանձնարարական փոխանցագրով, եթե նախորդ փոխանցագրով չի արգելվում հետագա փոխանցումը:

Միջազգային պրակտիկայում կիրառվում է հանձնարարական փոխանցագրի ստանդարտ ձևը "Pay to the order of any Bank, Banker or Trust Company.Prior endorsements guaranteed":

գ) Ըստ ներկայացնողի չեկ - չեկը դուրս գրելիս գումարը ստացողը կամ չի նշվում, կամ գրվում է «ըստ ներկայացնողի» կամ «վճարել չեկը ներայացնողին» (որոշ երկրներում այն չեկերը, որոնց վրա ոչինչ չի

նշված, համարվում են անվավեր): Այդ չեկերով գումարը կարող է ստանալ ցանկացած անձ, որը կներկայացնի այն բանկ: Չեկերը կարող են փոխանցվել ի տնօրինություն առձեռն կամ փոխանցագրի միջոցով:

2. ըստ չեկը դուրս գրողի

ա) **Հաճախորդի չեկեր** (ոչ բանկային չեկեր) - այն չեկերն են, որոնք դուրս են գրվում ֆիզիկական, իրավաբանական անձանց կողմից իրենց սպասարկող բանկի վրա: Այդ չեկերի տարատեսակ են հանդիսանում ֆիրմային չեկերը (Հավելված 1) և այդ չեկերի բլանկները ունեն ստանդարտ ձև (կամ հաճախորդի խնդրանքով կարող են տրամադրվել հատուկ դիզայնով չեկեր) և տրամադրվում են հաճախորդներին բանկում ընթացիկ կամ չեկային հաշվի առկայության դեպքում:

բ) **Բանկային չեկեր** - այն չեկերն են, որոնք դուրս են գրում բանկերը և որոնց ներկայացման դեպքում վճարվում են բանկի միջոցների հաշվին (Հավելված 2):

Այս չեկերը լինում են երկու տեսակի՝ ծանուցված և չծանուցված: Ծանուցված չեկերը կամ պարունակում են ցուցմունք, թե ինչպես չեկատիրոջ բանկը կարող է ստանալ փոխհատուցում իր կողմից վճարված չեկի համար, կամ էլ այդպիսի ծանուցում ուղարկվում է վճարող բանկին չեկը դուրս գրող բանկի կողմից առանձին: չծանուցված բանկային չեկերը չեն պարունակում ծածկման եղանակը, և չեկը վճարվում է միայն համապատասխան միջոցներ չեկը դուրս գրող բանկից ստանալուց հետո:

ԱՄՆ - ում կիրառվում են երկու տեսակի բանկային չեկեր՝

«Cashier’s cheque» - չեկ, որը բանկը դուրս է գրում իր կամ իր բաժանմունքի վրա, ինչը նշանակում է, որ բանկը ինքն է վճարում այդ չեկի դիմաց, վերջինս իրեն ներկայացնելու դեպքում:

«Teller’s cheque» - չեկ, որը բանկը դուրս է գրում մեկ այլ բանկի վրա (իրեն թղթակից բանկի վրա), այդ դեպքում վճարող է հանդիսանում թղթակից բանկը:

գ) **Գանձապետակա (Treasure cheque)** - չեկեր, որոնք դուրս են գրվում գանձապետարանի կողմից և վճարվում են սովորաբար բյուջետային միջոցների հաշվին:

դ) **Փոստային (Post cheque)** - չեկեր, որոնք դուրս են գրվում փոստում դրամական փոխանցումներ կատարելու համար: Այն անձը, որի անունով դուրս է գրվել չեկը, կարող է դրանով կանխիկ գումար ստանալ իրեն սպասարկող բանկում կամ փոստում: Այս չեկերը կիրառվում են, երբ վճարողը չզիտի գումար ստացողի հաշվի համարը կամ այդպիսին գոյություն չունի (լայնորեն օգտագործվում են թոշակների, սոցիալական նպաստների ապահովագրական գումարների վճարման ժամանակ):

3. ըստ չեկի գումարի՝

ա) **Լիմիտավորված** - չեկեր, որոնցով ստանալիք գումարը չի կարող գերազանցել որոշակի արժեքի՝ նշված չեկի վրա կամ նախորդ համաձայնեցված չեկը թողարկող և վճարող կողմերի միջև:

բ) **Չլիմիտավորված** - չեկեր, որոնցով ստանալիք գումարը չի սահմանափակված:

4. ըստ չեկի գումարի ստանալու հնարավորության

ա) **Կանխիկ չեկեր**, որոնցով չեկը պահողը կարող է գումարը ստանալ կանխիկ ձևով՝ ներկայացնելով այն վճարող բանկին:

բ) **Հաշվարկային չեկեր**, որոնց դիմային մասում նշվում է «հաշվարկային» կամ «վճարել հաշվի վրա» արտահայտությունները, և վճարումը կատարվում է միայն չեկի գումարը հաշվանցելով չեկը պահողի հաշվին:

գ) **Կրոս չեկեր** - հաշվարկային չեկերի տարատեսակ է, որի դիմային մասը պարունակում է երկու գուգահեռ գծեր: Վճարող բանկը կարող է ընդունել կրոսչեկը միայն իր հաճախորդից կամ այլ բանկից, ինչը նշանակում է, որ վճարը ստանալու համար այն անձը, որի անունով դուրս է գրվել չեկը, պետք է ներկայացնի այն իրեն սպասարկող բանկին, որի միջոցով կիրականացվի չեկի ներկայացումը վճարող բանկին և վճարումը: Կրոսավորումը կարող է լինել ընդհանուր և հատուկ: Կրոսավորումը ընդհանուր է, եթե գուգահեռ գծերի միջև չի նշված որևէ բանկի անվանումը: Ընդհանուր կրոսավորում ունեցող չեկը վճարող բանկի կողմից կարող է վճարվել ցանկացած բանկին: Վճարող բանկը այդպիսի չեկը կարող է վճարել ոչ բանկ հանդիսացող անձին, եթե այդ անձը վճարող բանկի հաճախորդն է: Կրոսավորումը հատուկ է, եթե գուգահեռ գծերի միջև նշված է բանկի անվանումը: Հատուկ կրոսավորում ունեցող չեկը վճարող բանկի կողմից կարող է վճարվել միայն գծերի մեջ նշված բանկին կամ, եթե այդ նշված բանկը ինքը վճարող բանկն է՝ վերջինիս հաճախորդին: Սակայն եթե գծերի միջև նշված բանկը թղթակից չի վճարող բանկին, ապա այն կարող է չեկի ինկասացիան հանձնարարել մեկ այլ բանկին:

Սերտիֆիկատավորված (ակցեպտավորված) չեկեր - հաճախորդի չեկեր, որոնց վրա դրվում է վճարող բանկի ակցեպտը, սովորաբար հատուկ շտամպի ձևով: Ակցեպտավորելով չեկը, բանկը

ա) հաստատում է չեկը դուրսգրողի ստորագրությունը և այն, որ սառեցրել է որոշակի գումար, որը

- 1. հավասար է չեկում նշված գումարին և
- 2. այդ գումարը կօգտագործվի չեկը վճարելու համար, կամ

բ) բանկը կվճարի չեկը ներկայացնելիս:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ժնկյան «Չեկերի համընդհանուր օրենքը», ինչպես նաև Ռուսաստանի Դաշնության «Դրույթներ չեկերի մասին» օրենքը չեն ընդունում չեկերի բանկային ակցեպտը, և այն հիմնականում կիրառվում է ԱՄՆ-ում:

Եվրոչեկեր (Eurocheque) - ստանդարտացված չեկեր են, որոնք թողարկվում են միջազգային Eurocheque կազմակերպության անդամ բանկերի կողմից և տրամադրվում են հաճախորդներին երաշխիքային քարտի հետ միասին: Այդ վճարային գործիքը ստեղծվել է 60-ական թվականներին, երբ մի շարք խոշոր Եվրոպական բանկեր իրենց հաճախորդներին թույլատրեցին դուրս գրել չեկեր և դրանցով կանխիկ դրամ ստանալ արտասահմանյան թղթակից բանկերում: 1972թ. ներդրվեց Եվրոչեկի և երաշխիքային քարտի միասնական ձևը, ինչը նպաստեց այդ գործիքի լայն տարածմանը: Ներկայումս այդ չեկերը ընդունվում են ապրանքների և ծառայությունների վճարման համար ավելի քան 40 Եվրոպական և Հյուսիսաֆրիկյան երկրներում: Երաշխիքային քարտը կատարում է մի քանի գործառնություն՝ ա) թույլատրում է նույնականացնել չեկ ներկայացնողին օրինական չեկատիրոջ հետ, բ) երաշխավորում է, որ բանկը, որը ընդունել է չեկը հաճախորդից, կստանա փոխհատուցում երաշխավորված գումարի սահմաններում, գ) քարտը կարող է

օգտագործվել որպես դեբետային քարտ բանկոմատներից կանխիկ ստանալու համար: Եվրոյի հիմնական առանձնահատկությունը նրանում է, որ այն կարող է ընդունվել վճարման միայն երաշխիքային քարտը ներկայացնելիս:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթներ չեկերի վերաբերյալ

Հոդված 945. Ընդհանուր դրույթներ չեկերով հաշվարկների մասին

1. Չեկով հաշվարկներ կատարելիս, չեկով վճարող կարող է լինել միայն այն բանկը, որտեղ չեկ տվողն ունի միջոցներ, և որոնք նա իրավունք ունի տնօրինել չեկ ներկայացնելով:
2. Մինչև չեկը ներկայացնելու ժամկետի ավարտը չի թույլատրվում այն հետ կանչել:
3. Չեկ տալը չի մարում այն դրամական պարտավորությունը, ի կատարումն որի տրված է չեկը:
4. Վճարային շրջանառության մեջ չեկերի օգտագործման կարգը և պայմանները կարգավորվում են սույն օրենսգրքով, իսկ դրանով չկարգավորված մասով՝ այլ օրենքներով և դրանց համապատասխան սահմանված բանկային կանոններով:

Հոդված 946. Չեկի ռեկվիզիտները

1. Չեկը պետք է պարունակի՝
  - 1) «չեկ» անվանումը.
  - 2) հանձնարարություն վճարողին որոշակի դրամական գումար վճարելու մասին.
  - 3) վճարողի անվանումը և այն հաշվի նշումը, որից պետք է կատարվի վճարումը.
  - 4) վճարման արժույթի նշումը.
  - 5) չեկը կազմելու տարվա, ամսի, ամսաթվի և տեղի նշումը.
  - 6) չեկը դուրս գրող անձի՝ չեկը տվողի ստորագրությունը:
 Փաստաթղթը, որում բացակայում է նշված վավերապայմաններից որևէ մեկը, չեկ չէ: Չեկը, որը չի պարունակում նշում այն կազմելու տեղի մասին, համարվում է ստորագրված չեկ տվողի գտնվելու վայրում: Տոկոսների մասին ցուցումը համարվում է չզրված:
2. Չեկի ձևը և դրա լրացման կարգը որոշվում են օրենքով և դրան համապատասխան սահմանված բանկային կանոններով:

Հոդված 947. Չեկի վճարումը

1. Չեկը վճարվում է չեկ տվողի միջոցներից: Միջոցների դեպոզիտում հետքերով չեկը ծածկելու համար միջոցների դեպոզիտում կարգը և պայմանները սահմանվում են բանկային կանոններով:
2. Չեկը ենթակա է վճարման օրենքով սահմանված ժամկետում այն վճարման ներկայացնելու պայմանով:
3. Չեկով վճարողը պարտավոր է իրեն մատչելի բոլոր եղանակներով հավաստիանալ չեկի իսկության մեջ, ինչպես նաև այն բանում, որ չեկ ներկայացնողը դրանով լիազորված անձն է: Փոխանցագրված չեկը վճարելիս վճարողը պարտավոր է ստուգել ինդոսամենտների իսկությունը, սակայն պարտավոր չէ պարզել ինդոսամենտների ստորագրությունների ճշտությունը:
4. Վճարողի կողմից կեղծ, հափշտակված կամ կորցրած չեկ վճարելու հետևանքով ծագած վնասները կրում է վճարողը կամ չեկ տվողը, կախված այն բանից, թե ում մեղքով են դրանք պատճառվել:
5. Չեկ վճարած անձն իրավունք ունի պահանջել, որ իրեն տրվի չեկը՝ վճարը ստանալու մասին ստորագրությամբ:

Հոդված 948. Իրավունքները չեկով փոխանցելը

1. Չեկով իրավունքների փոխանցումը կատարվում է սահմանված կարգով, սույն հոդվածով նախատեսված կանոնների պահպանմամբ:
2. Ինդոսամենտ կատարելու հատկությամբ օժտված անվանական չեկը կարող է փոխանցվել:
3. Փոխանցվող չեկի վրա կատարված ինդոսամենտն ունի վճարն ստանալու մասին ստացականի ուժ: Վճարողի կողմից կատարված ինդոսամենտն անվավեր է: Ինդոսամենտով ստացված փոխանցվող չեկի տերը համարվում է դրա օրինական տիրապետողը, եթե իր իրավունքը հիմնավորում է ինդոսամենտների անընդմեջ շարքով:

Հոդված 982. Վճարման երաշխիքը

1. Չեկով վճարումը կարող է լիովին կամ մասնակիորեն երաշխավորվել ավալի միջոցով: Չեկով վճարի երաշխիք (ավալ) կարող է տալ ցանկացած անձ, բացառությամբ վճարողից:
2. Ավալը դրվում է չեկի երեսին կամ լրացուցիչ թերթիկի վրա «Համարել ավալ» մակագրությամբ և նշումով, թե ում կողմից և ում համար է տրվել: Եթե չի նշված, թե ում համար է տրված, համարվում է, որ ավալը տրված է չեկ տվողի համար: Ավալն ստորագրում է ավալիստը՝ իր բնակության վայրի և մակագրություն կատարելու տարվա, ամսվա ու ամսաթվի նշումով, իսկ եթե ավալիստն իրավաբանական անձ է՝ նրա գտնվելու վայրի և մակագրության կատարման տարվա, ամսի և ամսաթվի նշումով:
3. Ավալիստն ավալն ստացողի հետ համապարտ պատասխանատվություն է կրում: Ավալիստի պարտավորությունն իրական է նույնիսկ այն դեպքում, եթե պարտավորությունը, որը նա երաշխավորել է որևէ հիմքով, բացառությամբ ձևի պահպանումից, եղել է անվավեր:
4. Ավալիստը, վճարելով չեկը, ձեռք է բերում չեկից բխող իրավունքներն այն անձի հանդեպ, որի համար նա տվել է երաշխիքը և այն անձի՝ որը պարտավորություն ունի երաշխիք ստացածի հանդեպ:

Հոդված 983. Չեկի ինկասավորումը

1. Չեկի տիրոջը սպասարկվող բանկին վճարում ստանալու համար չեկն ինկասո ներկայացնելը, համարվում է չեկը վճարման ներկայացնել:
2. Չեկի վճարումը կատարվում է սահմանված կարգով:
2. Ինկասավորված չեկով չեկի տիրոջը միջոցների փոխանցումը կատարվում է վճարողից վճարն ստանալուց հետո, եթե այլ բան նախատեսված չէ չեկի տիրոջ և բանկի միջև պայմանագրով:

Հոդված 984. Չեկի վճարումից հրաժարվելու հավաստումը

1. Չեկի վճարումից հրաժարվելը պետք է հավաստվի հետևյալ եղանակներից մեկով՝
  - 1) նոտարի կողմից բողոքարկելով կամ օրենքով սահմանված կարգով հավասարանշանակ ակտ կազմելով.
  - 2) չեկի վրա վճարողի՝ դրա վճարումից հրաժարվելու մասին մակագրությամբ, վճարի ներկայացման տարվա, ամսվա և ամսաթվի նշումով.
  - 3) ինկասավորող բանկի մակագրությամբ տարվա, ամսվա և ամսաթվի նշումով այն մասին, որ չեկը ժամանակին ներկայացվել է, սակայն չի վճարվել:
2. Բողոքը կամ դրան հավասարանշանակ ակտը պետք է կազմվի մինչև չեկի ներկայացման ժամկետի ավարտը:

Եթե չեկը ներկայացվել է ժամկետի վերջին օրը, բողոքը կամ դրան հավասարանշանակ ակտը կարող է կազմվել հաջորդ աշխատանքային օրը:

Հոդված 985. Չեկը չվճարելու մասին ծանուցումը

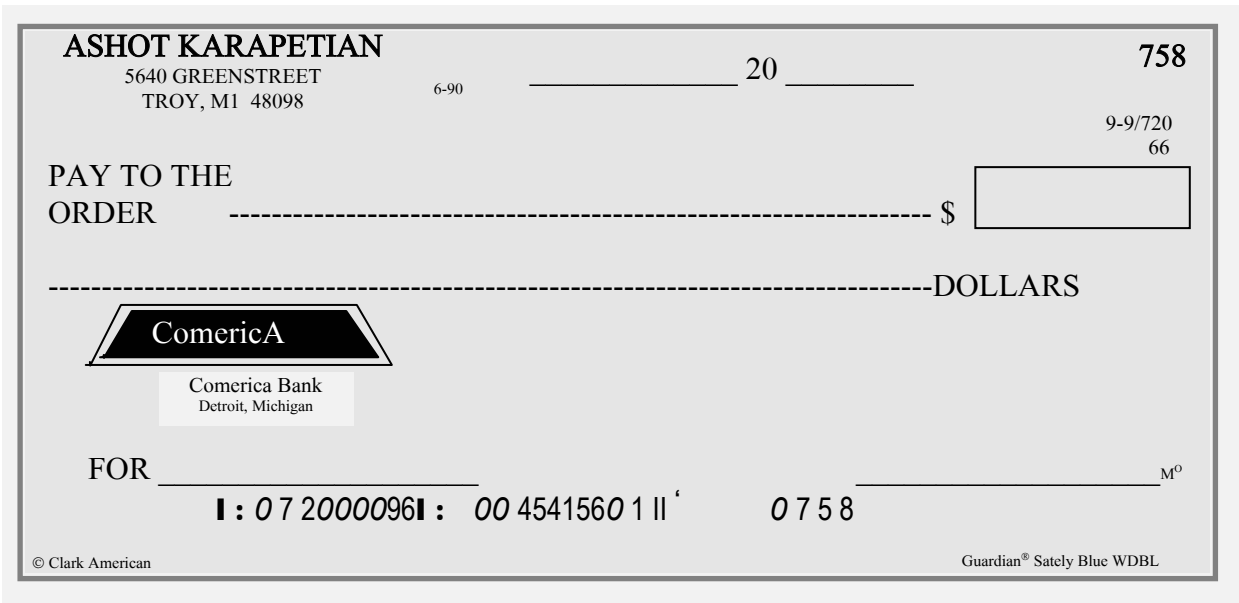
Չեկի տերը պարտավոր է բողոքի կամ դրան հավասարանշանակ ակտ կազմելու օրից հետո երեք օրվա ընթացքում չվճարելու մասին ծանուցել իր ինդոսանտին և չեկ տվողին:

Յուրաքանչյուր ինդոսանտ ծանուցումն ստանալու օրից հետո հաջորդ երկու աշխատանքային օրերի ընթացքում պետք է ստացված ծանուցման մասին տեղեկացնի իր ինդոսանտին: Նույն ժամկետում ծանուցում է ուղարկվում այդ անձի համար ավալ տվողին:

Նշված ժամկետում ծանուցում չուղարկած անձը չի կորցնում իր իրավունքները, սակայն հատուցում է չեկը չվճարելու մասին չծանուցելու հետևանքով ծագած վնասները: Հատուցվելիք վնասների չափը չի կարող գերազանցել չեկի գումարը:

Հոդված 986. Չեկը չվճարելու հետևանքները

1. Վճարողի կողմից չեկի վճարումից հրաժարվելու դեպքում չեկի տերն իրավունք ունի իր ընտրությամբ հայց հարուցել ընդդեմ չեկով պարտավոր մեկ, մի քանի կամ բոլոր անձանց (չեկ տվողի, ավալիստի, ինդոսանտների), որոնք նրա հանդեպ կրում են համապարտ պատասխանատվություն:
2. Չեկի տերն իրավունք ունի նշված անձանցից պահանջել վճարելու չեկի գումարը, վճարում ստանալու իր ծախսերը, ինչպես նաև օրենսգրքի 411 հոդվածի 1 կետին համապատասխան տոկոսներ:
3. Նույնպիսի իրավունք պատկանում է չեկով պարտավոր անձին այն բանից հետո, երբ նա վճարել է չեկը: Սույն հոդվածի 1 կետում նշված անձանց դեմ չեկի տիրոջ հայցը կարող է ներկայացվել չեկը վճարման ներկայացնելու ժամկետի ավարտից վեց ամսվա ընթացքում: Պարտավոր անձանց միմյանց հանդեպ հայցերով հետադարձ պահանջները մարվում են վեց ամսվա ընթացքում՝ սկսած այն օրից, երբ համապատասխան պարտավոր անձը բավարարել է պահանջը կամ նրան հայց ներկայացնելու օրից:

Հավելված 1,2

ՀԱՃԱԽՈՐԴԻ ԵՎ ԲԱՆԿԱՅԻՆ ՉԵԿԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ

		Postbank Niederlassung D-66107 Saarbrücken	CHEQUE	CHEQUE NO 209004735 CLIENT NO 27002
Pay against this cheque			SAARBRUCKEN DATE	
To	Badaljan Karen	Or Order	02AUG, 1994	
The Sum of Five Hundred Deutsche Mark				
Citibank, A.G.(Frankfurt) 50210900 For CRS Account 4 120060002		BY:	AUTHORIZED SIGNATURE FOR DEUTSCHE BUNDESPOST POSTBANK, GERMANY	
20900473527†	0024120062‡		50210900†	01‡

Ճանապարհային չեկը (Traveller cheque) իրենից ներկայացնում է վճարային փաստաթուղթ, որը հիմնականում օգտագործվում է միջազգային ոչ առևտրային բնույթի հաշվարկներում: Այն համարվում է միջազգային ոչ առևտրային բնույթի հաշվարկների ամենահարմար միջոցներից մեկը:

Հայտնի էմիտենտների ճանապարհային չեկերը ապահովում են արտասահմանում գտնվող ճանապարհորդների հարմարավետությունը: Ճանապարհային չեկերի հանրաճանաչությունը բացատրվում է վերջիններիս համատարած վճարունակությամբ, օգտագործելու անվտանգությամբ, ինչպես նաև կրոստի դեպքում երաշխավորված փոխհատուցման հնարավորությամբ և անժամկետությամբ:

Կախված մեկնելու վայրից՝ ճանապարհորդները հնարավորություն ունեն գնել (ընտրել) տվյալ երկրի արտարժույթով արտահայտված ճանապարհային չեկեր, ինչը թույլ կտա խուսափել ավելորդ փոխարկումներից:

Ճանապարհային չեկերի էմիտենտներ են հանդիսանում ֆինանսական ընկերությունները, առևտրային բանկերը, ֆինանսավարկային կազմակերպությունները, տուրիստական ֆիրմաները: Ներկայումս աշխարհում գոյություն ունեն էմիտենտների ասոցիացիաներ, որոնք թողարկում են ստանդարտացված ճանապարհային չեկեր (VISA, THOMAS COOK/MASTER CARD, AMERICAN EXPRESS և այլն):

Այս ասոցիացիաները կարող են համագործակցել և համատեղ թողարկել ճանապարհային չեկեր, ինչպես օրինակ՝ THOMAS COOK/MASTER CARD, կամ արտոնագրել այլ ընկերությունների իրենց անվամբ թողարկելու ճանապարհային չեկեր, ինչպես օրինակ՝ Societe Francaise du Cheque de Voyage S.A. (SFCV), Travellers Cheque Associates LTD. (TCA), AMERICAN EXPRESS Travel Related Services CO Inc. (AMEX), Societe du Cheque de Voyage en ECU S.A. (SCVE), Saudi Travellers Cheque Company (STC CO), որոնք թողարկում են "AMERICAN EXPRESS" ճանապարհային չեկեր (սխեմա N1):

Բացի այդ, համաձայն հատուկ պայմանագրերի, բանկերը (ֆինանսական կազմակերպությունները) և կարող են հանդիսանալ այս կամ այն ճանապարհային չեկի էմիտենտ. այս դեպքում ֆինանսական կազմակերպության անվանումը նշվում է ճանապարհային չեկի դիմերեսի վերևի մասում (Sumitomo Bank VISA Travellers Cheque, Westpac Banking Corporation, AMEX Travellers Cheque, ARAB Financial Services և այլն):

Ճանապարհային չեկերի ասոցիացիան համաշխարհային ցանց է, որն ընդգրկում է տվյալ ասոցիացիայի չեկերի էմիտենտներ, բաժանմունքներ, վաճառող գործակալություններ, փոխհատուցման և վճարունակությունը հաստատող ծառայություններ, սպասարկման կետեր, փոխհատուցման առաքման ծառայություններ:

Ճանապարհային չեկերի սպասարկումը ներառում է 3 տեսակի ծառայություններ՝

1. չեկերի գնում (վճարում)
2. չեկերի վաճառք
3. փոխհատուցում կորցրած չեկերի դիմաց:

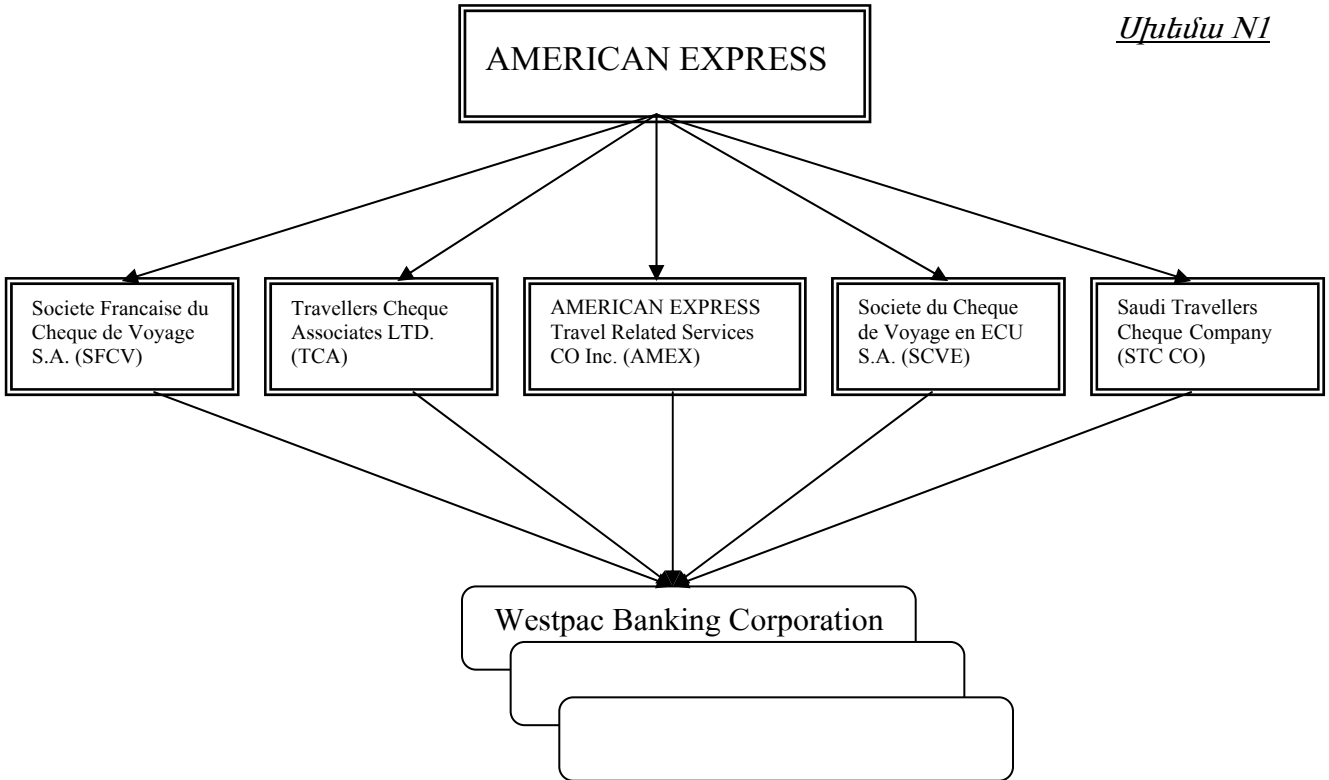
Հաճախորդներից ճանապարհային չեկերը ընդունվում են նրանց իսկությունը հաստատող փաստաթղթերի հիման վրա, կամ ճանապարհային չեկերի վճարունակությունը էմիտենտի համապատասխան ծառայության հետ պարզելուց և վերջինից հաստատման կողմ ստանալուց հետո: Մի շարք երկրներում ճանապարհային չեկերը, որպես վճարման միջոց, կարող են ընդունվել նաև հյուրանոցներում, խանութներում, ռեստորաններում և այլն (սխեմա N2):

Ճանապարհային չեկերի վաճառքը իրականացվում է էմիտենտի բաժանմունքների կամ բանկերի միջոցով: Բանկերը, ճանապարհային չեկեր վաճառող գործակալություն դառնալու համար պայմանագիր կնքում են համապատասխան էմիտենտի հետ և նրանից ստանում անհրաժեշտ տեղեկատվություն և նյութեր (սխեմա N3):

Ճանապարհային չեկերի փոխհատուցումը իրականացվում է փոխհատուցման ծառայությունների, էմիտենտի բաժանմունքների կամ բանկերի ցանցի միջոցով, որոնք փոխհատուցում իրականացնելու հատուկ պայմանագիր ունեն չեկը թողարկող էմիտենտի հետ (սխեմա N4):

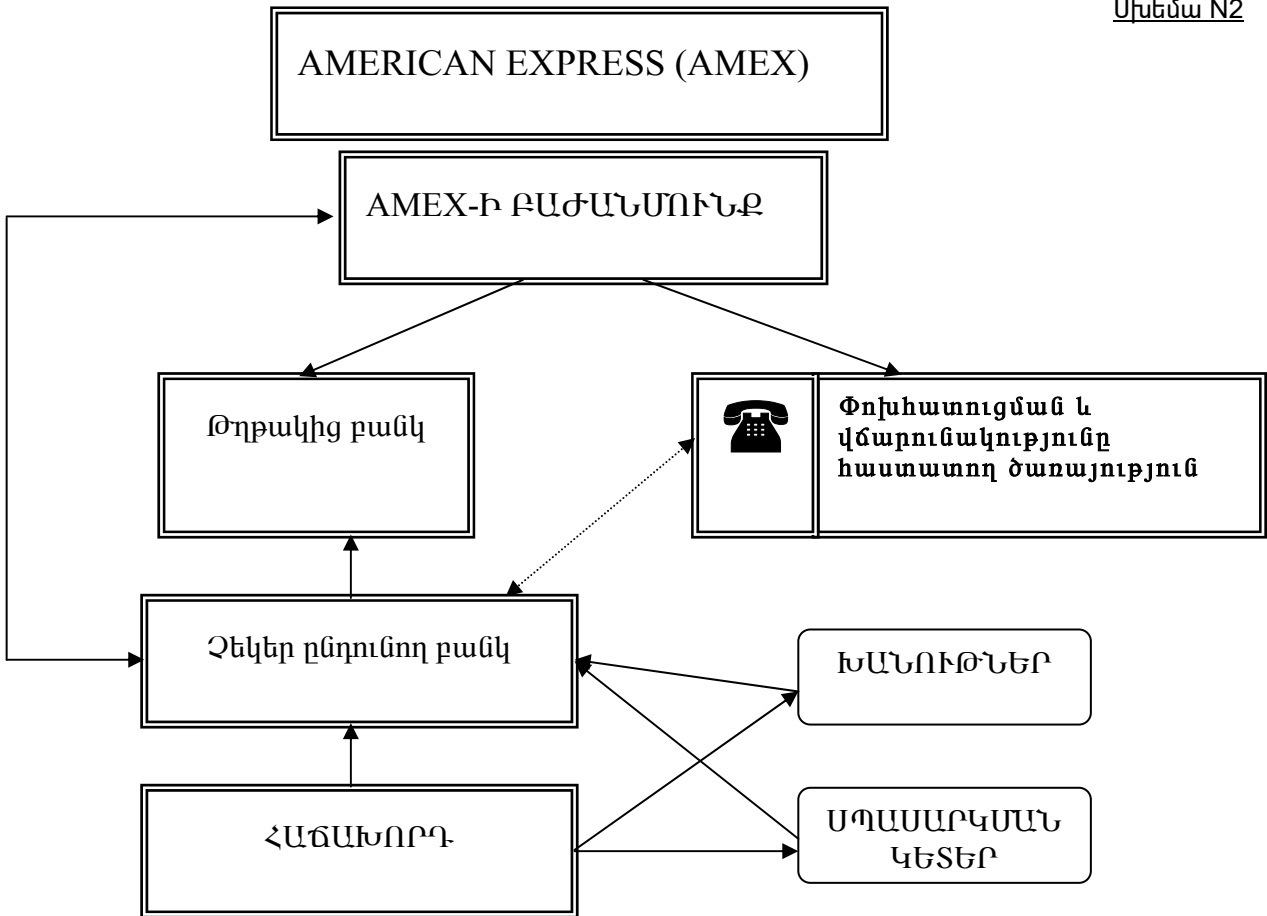
- Ճանապարհային չեկը վճարային փաստաթուղթ է, որը պարունակում է՝
    - “ՃԱՆԱՊԱՐՀԱՅԻՆ ՉԵԿ” - “ TRAVELLERS CHEQUE” բառերը
    - էմիտենտի անվանումը
    - էմիտենտի լիազոր անձի ստորագրությունը
    - էմիտենտի հրամանը կամ պարտավորությունը՝ վճարել որոշակի արտարժույթով արտահայտված այն գումարը, որը նշված է չեկի վրա
    - չեկի սեփականատիրոջ ստորագրությունները, որոնք դրվում են հատուկ նշված տեղերում (*SIGNATURE & COUNTERSIGN HERE IN PRESENCE OF PERSON CASHING*) չեկի գնման և վճարման ժամանակ:
  - Ճանապարհային չեկը, որի վրա նշված է ժամկետ, վճարունակ է միայն այդ ժամկետի սահմաններում: Այն ճանապարհային չեկը, որի վրա ժամկետ չի նշված, համարվում է անժամկետ:
  - Ճանապարհային չեկի դիմաց վճարվում է այն ֆիզիկական անձին, ում ստորագրությունը գնման ժամանակ դրվել է չեկի վրա հատուկ նշված տեղում:
  - Ճանապարհային չեկը որպես վճարման միջոց օգտագործվելու դեպքում կարող է փոխանցվել երրորդ անձին: Այդ դեպքում չեկատերը դնում է երկրորդ ստորագրությունը և չեկի դիմային մասում ”Pay to the order of ....” բառերի կողքին նշում է այն անձի անվանումը, ում փոխանցում է չեկը:
  - Ճանապարհային չեկը վճարվում է ամբողջությամբ, մասնակի վճարում չի թույլատրվում:
  - Ճանապարհային չեկը կարող է վճարվել այն արտարժույթով, որը նշված է չեկի վրա, ինչպես նաև չեկի սեփականատիրոջ ցանկությամբ՝ այլ արտարժույթով, հաշվարկված համապատասխան փոխարժեքով:
  - Չեկային սպասարկումը կազմակերպելիս, ավելորդ ռիսկից խուսափելու համար, անհրաժեշտ է ճանապարհային չեկերի վերաբերյալ հետևյալ նյութերի առկայությունը՝
    - հայտնի էմիտենտների ճանապարհային չեկերի նմուշները կամ աշխարհում թողարկվող ճանապարհային չեկերի կատալոգները
    - ճանապարհային չեկեր թողարկող ոչ վճարունակ էմիտենտների ցուցակը
    - տեղեկատվություն ճանապարհային չեկերի ձևերի, ռեկվիզիտների և նրանց վճարման կարգի փոփոխությունների վերաբերյալ
    - ճանապարհային չեկերի սպասարկման կարգը
    - կորցրած և գողացված չեկերի ցանկը
    - շրջանառության մեջ հայտնված կեղծ չեկերի ցանկը:
  - Ամնիջական վճարման ենթակա չեն հետևյալ վնասվածքներով ճանապարհային չեկերը՝
    - կտրտված, աղտոտված, պատռված և սոսնձված, մասամբ այրված
    - չեկի հիմնական մասերում վնասվածքներով և մակագրություններով
    - ներկով, յուղով, թանաքով և քիմիական լուծույթներով աղտոտված
    - դիտավորյալ բնույթի վնասվածքներով՝ ջնջումների հետքերով, ստորագրության ուղղումներով, չեկի երեսի կողմում տարբեր դրոշմների և կնիքների հետքերով:
- Բանկի կողմից նման չեկերի ընդունման հնարավորությունը ճշտվում է տվյալ չեկի էմիտենտի հետ կամ կարող է ընդունվել ինկաստի:

Մխենա N1

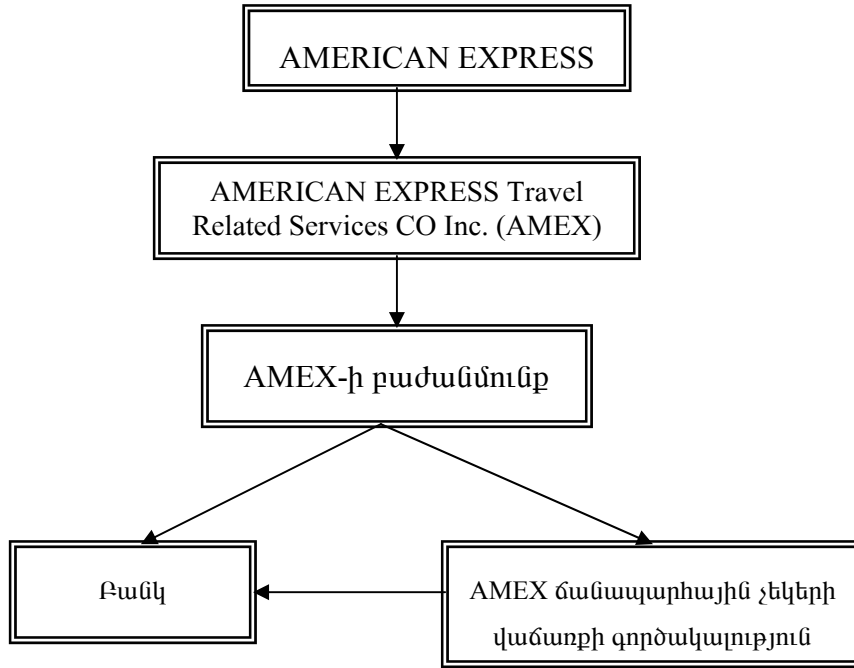
AMEX ճանապարհային չեկերի էմիտենտների ասոցիացիայի կառուցվածքը

Մխենա N2

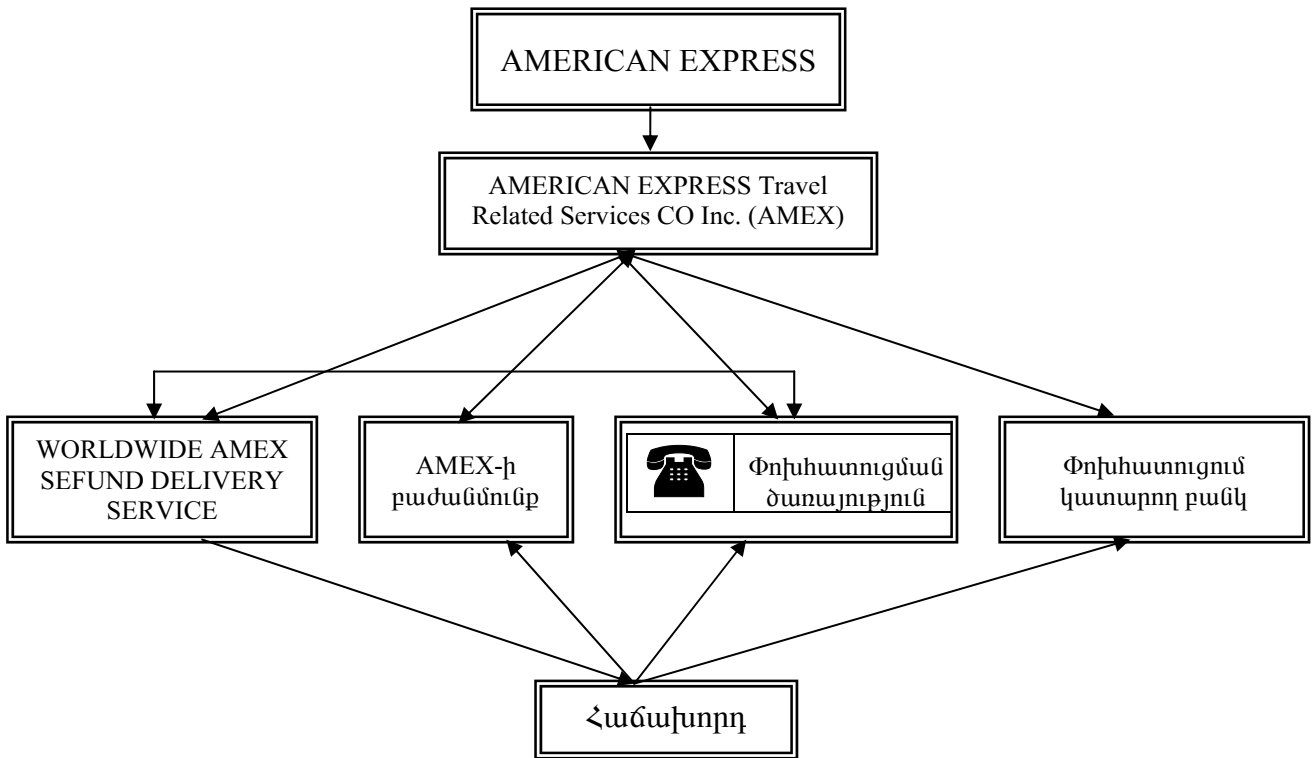
AMEX ճանապարհային չեկերի ընդունում

Սխեմա N3

AMEX ճանապարհային չեկերի վաճառք

Սխեմա N4

AMEX ճանապարհային չեկերի փոխհատուցում

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Տալ չեկի սահմանումը:
2. Նկարագրել չեկի տեսակները, տալ սահմանումն ըստ յուրաքանչյուր չեկի տեսակի:
3. Ստորև բերված պնդումներից ո՞րն է ճիշտ.
  - ա) Անվանական - չեկը դուրս գրելիս գումարը ստացողը կամ չի նշվում կամ գրվում է «վճարել չեկը ներկայացնողին»
  - բ) Անվանական - չեկը դուրս գրվում որոշակի անձի անունով կամ հրամանով և պարունակում է «հրամանով» (Pay to the order of .....) արտահայտությունը
  - գ) Անվանական - չեկը դուրս է գրվում որոշակի անձի անունով և պարունակում է «միայն», «ոչ հրամանին» («Pay ..... only» կամ «Pay ..... not order») արտահայտությունները:
4. Միաջազգային փորձը չեկերով գործառնությունների ժամանակ և ԶԶ օրենսդրությունը:
5. Չեկերի վճարման հնարավոր սխեմաները:
6. Տալ ճանապարհային չեկերի սահմանումը, բնութագրել առանձնահատկությունները:
7. Ճանապարհային չեկերի ընդունման և վճարման կարգը:
8. Ճանապարհային չեկերի վաճառքը և փոխհատուցումը:

ԳԼՈՒԽ 13. ՄՈՒՐ-ՀԱՎ

Թեմայի նպատակն է՝ նկարագրել միջազգային փորձը մուրհակների կիրառման բնագավառում, ներկայացնել մուրհակային օրենսդրության առանձնահատկություններն ըստ երկրների, ներկայացնել մուրհակներում կիրառվող նվազագույն պարտադիր վավերապայմանները, դրա օգտագործումը առևտրային գործարքներում, նկարագրել այս գործիքի կիրառման ոլորտները, բնութագրել գործարքի մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները, դրամական միջոցների փոխանցումների իրականացման համար անհրաժեշտ կանոնները: Դասընթացի ժամանակ ուսանողներին կներկայացվեն մուրհակների տեսակները, դրանց դասակարգումը ըստ հատկանիշների, ներկայացվելու է նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները, որոնք կարգավորում են մուրհակների շրջանառությունը ՀՀ տարածքում: Թեմայի ներկայացման ժամանակ մեկնաբանվելու են նաև մուրհակների թողարկման, իրացման, սպասարկման և փոխհատուցման ընթացակարգերը (ողջ դասընթացը ուղեկցվելու է պրակտիկ նյութերի կիրառմամբ և օրինակելի ձևերի ներկայացմամբ):

Ուսնակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան՝

- տալ մուրհակի և կիրառվող հիմնական հասկացողությունների սահմանումը
- բնութագրել մուրհակային օրենսդրությունները, բացատրել եվրոպական և ամերիկյան օրենսդրությունների տարբերությունը, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությունը
- պատկերել չեկերով իրականացվող վճարումների սխեման
- նկարագրել գործիքի կիրառման առանձնահատկությունները
- բնութագրել մասնակիցներին և տալ յուրաքանչյուր մասնակցի համար առավելություններ այդ գործիքի կիրառման տեսակետից
- ստանալ պատկերացում անհրաժեշտ ձևերի ճիշտ լրացման և կազմման մեթոդիկայի հետ
- բնութագրել մուրհակների տեսակները և բացատրել յուրաքանչյուրը
- բացատրել մուրհակների թողարկման, սպասարկման և փոխհատուցման արարողակարգերը
- կարողանալ ընտրել և կազմել հաճախորդի հանձնարարությամբ առևտրային գործարքի համար նախընտրելի մուրհակի տեսակը
- բացատրել մուրհակների կիրառման առավելությունները:

Մուրհակը, առանց որևէ պայմանի, դրամական պարտավորություն պարունակող արժեթուղթ է (Մուրհակը պարտքի պարտավորության տարատեսակ է, սահմանված ձևով կազմված, որը տալիս է անվիճելի իրավունք պահանջելու մուրհակում նշված գումարի վճարումը մուրհակի մարման ժամկետի լրանալուն պես): Տնտեսական գործարքներում մուրհակը օգտագործվում է մի քանի դար շարունակ: Գոյություն ունեն ոչ միայն ազգային օրենսդրություններ, այլ և մուրհակին վերաբերվող միջազգային համաձայնություններ, որոնցով կանոնակարգվել է մուրհակի միջազգային շրջանառությունը, ինչը արտացոլվել է 1930 թ. մի շարք եվրոպական երկրների կողմից ստորագրված Ժնևյան Կոնվենցիայով հաստատված «Մուրհակների համընդհանուր օրենք»-ով: Կոնվենցիան ստորագրած երկրները պարտավորվել էին իրենց ազգային մուրհակի օրենքներում հետևել այդ օրենքի դրույթներին:

Մուրհակը առևտրային վարկի ամենահարմար և տարածված ձևերից մեկն է, որը տրվում է տնտեսվարող անձանց կողմից առանց բանկի միջամտության: Այս պարագայում մուրհակը ոչ միայն վարկավորման այլ նաև վճարման գործիք է, ինչը նվազեցնում է կանխիկ փողի պահանջարկը: Քանի որ մուրհակը շրջանառու գործիք է, այսինքն կարող է փոխանցվել մեկ անձից մյուսին, այն կարող է որպես վճարման գործիք օգտագործվել մի քանի գործարքներում, մարել մի քանի պարտավորություններ: Որպես արժեթուղթ մուրհակը կարող է հանդես գալ տարբեր տեսակի արժեթղթային գործարքներում (առք ու վաճառքի, գրավի, և այլն): Տարբերվում են մուրհակների վճարման հետևյալ ժամկետները՝

ա) Ըստ ներկայացման, երբ վճարը պետք է իրականացվի մուրհակը ներկայացնելուն պես, ինչը սահմանվում է «Վճարել ըստ ներկայացման» արտահայտությամբ: Կարող են սահմանվել ներկայացման նվազագույն և առավելագույն ժամկետները, վերջինիս բացակայության դեպքում մուրհակը վճարման կարող է ներկայացվել մեկ տարվա ընթացքում դուրս գրման օրվանից սկսված:

բ) Ներկայացման օրվանից որոշ ժամանակ հետո (a viso մուրհակ)՝ վճարը պետք է իրականացվի մուրհակի ներկայացնելուց նշված ժամկետից հետո, ինչը սահմանվում է «Վճարել ներկայացումից այսքան ժամանակ հետո» արտահայտությամբ:

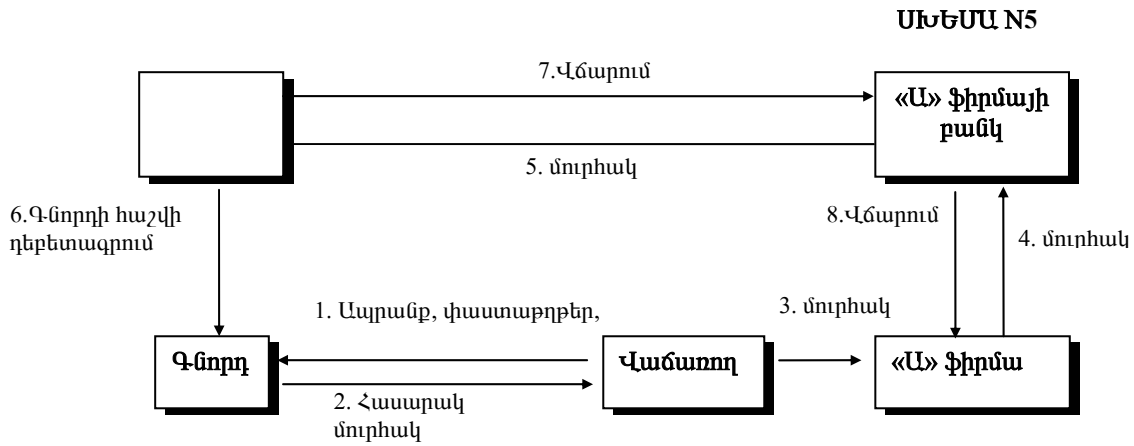
գ) Դուրսգրման օրվանից որոշ ժամանակ հետո (a dato մուրհակ), վճարը պետք է իրականացվի մուրհակի դուրս գրումից որոշ ժամանակ հետո, ինչը սահմանվում է «Վճարել մուրհակի դուրս գրումից այսքան օր հետո» արտահայտությամբ:

դ) Որոշակի օրը՝ այս դեպքում մուրհակի վրա նշվում է վճարման կոնկրետ օրը:

Մուրհակները լինում են 2 տեսակի:

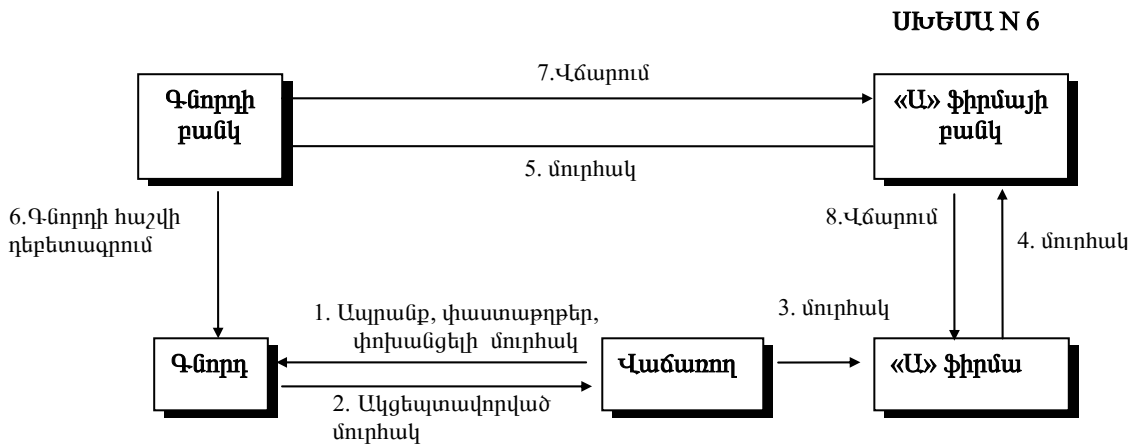
Հասարակ մուրհակ՝ պարտապանի (գնորդի) ստորագրությամբ գրավոր պարտավորությունն է՝ վճարել պարտատիրոջը (վաճառողին) որոշակի գումար նշված ժամկետում: Հասարակ մուրհակը կարող է փոխանցվել երրորդ անձին փոխանցագրի (ինդոսամենտի) միջոցով:

Հասարակ մուրհակով վճարումը իրականացվում է համաձայն սխեմա 5-ի, հետևյալ կերպ.

Նկար 32. Հասարակ մուրհակներով վճարումների իրականացման սխեմա

Փոխանցելի մուրհակ պարտատիրոջ (տրասանտի) գրավոր, անվերապահ հրամանն է պարտապանին (տրասատին) սահմանված ժամկետին վճարել մուրհակում սահմանված գումարը այն անձին, որի անունով դուրս է գրված մուրհակը (ռեմիտենտ): Առանց պարտապանի ստորագրության, մուրհակը հանդիսանում է պարտատիրոջ հանձնարարականը պարտապանին և կոչվում է տրատա: Միայն ստորագրելով (ակցեպտավորելով) մուրհակը՝ տրասատը իր վրա է վերցնում պարտավորություն ժամանակին վճարել մուրհակը: Փոխանցելի մուրհակում ի սկզբանե մասնակցում են երեք կողմեր՝ մուրհակ դուրս գրողը, վճարողը և այն անձը, ում օգտին դուրս է գրված մուրհակը, վերջինս կարող է փոխանցել մուրհակը մեկ այլ անձին փոխանցագրով: Փոխանցելի մուրհակով վճարումը իրականացվում է համաձայն սխեմա 6-ի, հետևյալ կերպ՝

Նկար 33. Փոխանցելի մուրհակներով վճարումների իրականացման սխեմա

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Տալ մուրհակի սահմանումը:
2. Նկարագրել մուրհակի տեսակները, տալ սահմանումը ըստ յուրաքանչյուր մուրհակի տեսակի:
3. Բնութագրել հասարակ մուրհակներով վճարումների իրականացման սխեմա:
4. Ավալ, փոխանցագիր:
5. Մուրհակը և դրա կիրառումը բանկային գործառնություններում:
6. Ներկայացնել մուրհակներով գործառնությունների մասնակիցների ֆունկցիաները:
7. Բնութագրել մուրհակների մարման /վճարման/ գործընթացը:
8. Բնութագրել մուրհակների վճարման հետևյալ ժամկետները:
9. Բնութագրել մուրհակների հետադարձ պահանջի գործընթացը:

ԳԼՈՒԽ 14. ՊԼԱՍՏԻԿ ԶԱՐՏԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ նկարագրել ժամանակակից վճարային գործիք պլաստիկ քարտերը, ներկայացնել պլաստիկ քարտերի ստեղծման և զարգացման պատմությունը, միջազգային փորձը և նորամուծությունները կիրառման բնագավառում, ներկայացնել պլաստիկ քարտերի կիրառումը կարգավորող իրավական դաշտը, ներկայացնել նվազագույն պարտադիր վավերապայմանները, դրա օգտագործումը առևտրային գործարքներում, նկարագրել այս գործիքի կիրառման ոլորտները, բնութագրել գործարքի մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները, դրամական միջոցների փոխանցումների իրականացման համար անհրաժեշտ կանոնները: Թեմայի ներկայացման ընթացքում ուսանողներին կներկայացվեն պլաստիկ քարտերի տեսակները, դրանց դասակարգումն ըստ հատկանիշների, շեշտը դնելով վճարային քարտերի վրա: Թեմայի ներկայացման ժամանակ մեկնաբանվելու են նաև պլաստիկ քարտերի թողարկման և սպասարկման ընթացակարգերը (ողջ դասընթացը ուղեկցվելու է պրակտիկ նյութերի կիրառմամբ և օրինակելի ձևերի ներկայացմամբ): Ուսանողներին ներկայացվելու են նաև միջազգային պրակտիկայում ընդունված միջազգային վճարային պլաստիկ քարտերի տեսակները և ՀՀ բանկային համակարգի կողմից դրանց թողարկման և սպասարկման տեխնոլոգիաները:

Ուսանողությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- տալ պլաստիկ քարտի և կիրառվող հիմնական հասկացողությունների սահմանումը
- բնութագրել պլաստիկ քարտերի կարգավորող իրավական դաշտը
- պատկերել պլաստիկ քարտերով իրականացվող վճարումների սխեման
- նկարագրել գործիքի կիրառման առանձնահատկությունները
- բնութագրել մասնակիցներին և տալ յուրաքանչյուր մասնակցի համար առավելություններ այդ գործիքի կիրառման տեսակետից
- բացատրել պլաստիկ քարտերով իրականացվող գործառնությունների ընթացակարգերը, քարտերով վճարումների իրականացման եղանակները, դրանց տեսակները, քարտային բիզնեսի առանձնահատկությունները, ինչպես նաև մասնակիցների շահերը տվյալ վճարային գործիքի կիրառման/օգտագործման մեջտանալ պատկերացում պլաստիկ քարտերի կիրառման ճամանակ բանկի կողմից իրականացվող քայլերի վերաբերյալ
- բնութագրել պլաստիկ քարտերի տեսակները և բացատրել յուրաքանչյուրը
- բացատրել պլաստիկ քարտի թողարկման, սպասարկման և վճարման իրականացման արարողակարգերը
- բնութագրել պլաստիկ քարտերի սպասարկման ինֆրաստրուկտուրան, ներկայացնել պլաստիկ քարտերի սպասարկման առանձնահատկությունները առևտրի կետերում, բանկումատում, POS-տեռմինալի միջոցով
- բացատրել պլաստիկ քարտերի կիրառման առավելությունները:
  - Պլաստիկ քարտը անձնավորված վճարային գործիք է, որը քարտատիրոջը տալիս է ԱՍԿ-ից ապրանքների և/կամ ծառայությունների դիմաց անկանխիկ վճարման, ինչպես նաև բանկի բաժանմունքներից և բանկումատներից կանխիկ միջոցների ստացման հնարավորություն:
  - Քարտերով կանխիկի տրամադրման և վաճառքների հատկությունը հանդիսանում է այն, որ այդ գործառնությունները իրականացվում են խանութների և համապատասխանաբար բանկերի կողմից «պարտքով», այսինքն՝ ապրանքները և կանխիկը տրամադրվում են հաճախորդին միանգամից, իսկ դրանց փոխհատուցման միջոցները մուտքագրվում են սպասարկող կազմակերպությունների հաշիվներին սովորաբար որոշակի ժամկետից հետո (մի քանի օրից ոչ ավելի): Պլաստիկ քարտերի սպասարկման ժամանակ առաջացած վճարման պարտականությունների կատարման երաշխավորողը հանդիսանում է քարտեր թողարկող բանկը: Դրա համար էլ քարտերը իրենց գործածման ամբողջ ընթացքում մնում են բանկի սեփականությունը, իսկ հաճախորդը (քարտատերը) ստանում է դրանք միայն օգտագործման:
  - Հաճախորդին քարտի տրամադրման ժամանակ իրականացվում է վերջինիս պերսոնալիզացումը՝ դրա վրա գրանցվում են տվյալներ, որոնք հնարավորություն են տալիս իդենտիֆիկացնել քարտը և քարտատիրոջը, ինչպես նաև իրականացնել քարտերի վճարունակության ստուգում: Վաճառքի հաստատման կամ կանխիկ դրամի տրամադրման պրոցեսը հանդիսանում է հեղինակայնացման պրոցես:
  - Ըստ օգտագործվող տեխնոլոգիայի, քարտերը լինում են.
    - մագնիսական քարտեր
    - սմարտ քարտեր

Միջազգային պրակտիկայում լայն տարածում են գտել պլաստիկ քարտերով վճարումների անկանխիկ հաշվարկային համակարգերը: Նման համակարգերը մեծ արդյունավետությամբ ներդրվել են ԱՄՆ-ում, Եվրոպայում և այլ երկրներում (VISA, Europay, American Express), այնուհետև լայն կիրառում են գտել աշխարհի շատ բանկերում:

Հիմնական հասկացողություններ

Քարտապանը՝ այն անձն է, որը օրինական կերպով պարտավորվում է իրականացնել գործառնություններ քարտով և որի անունը նշված է պլաստիկ քարտի դիմերեսին:

Առևտրային ընկերություն ընկերություն է, որը հանդիսանում է առևտրային կետերի տեր և որի հետ սպասարկող բանկը պայմանագիր է կնքում պլաստիկ քարտերի՝ որպես վճարամիջոցի, ընդունման և սպասարկման վերաբերյալ:

Առևտրի և սպասարկման կետ (ԱՍԿ)՝ խանութ, մասնաճյուղ, առևտրային ընկերության ներկայացուցիչ, հյուրանոց, ռեստորան և այլն, որտեղ իրականացվում է վաճառողների ծառայության մատուցողների կողմից քարտատերերի սպասարկումը (ապրանքի վաճառքի ձևակերպում կամ ծառայության մատուցում):

Սպասարկող բանկ՝ բանկ կամ այլ հիմնարկություն, որը պայմանագրեր է կնքում «վաճառողների» (խանութների, հյուրանոցների) հետ նրանց կողմից պլաստիկ քարտերի, որպես ապրանքների և ծառայությունների դիմաց վճարամիջոցի, ընդունման նպատակով և սպասարկում է առևտրի և սպասարկման կետերը քարտերով հաշվարկների ժամանակ:

Թողարկող բանկ՝ բանկ, որը թողարկում է քարտեր և վճարում է քարտային գործառնությունների գծով քարտատերերի պարտավորությունները:

Հաշվարկային բանկ՝ բանկ, որի մոտ վճարային համակարգի մասնակիցները բացում են հաշիվ, նախատեսված քարտային գործառնություններով փոխադարձ հաշվարկների կատարման համար, և որի միջոցով իրականացվում են վերջնահաշվարկներ համակարգի մասնակից - բանկերի միջև:

Վճարային համակարգ՝ հիմնարկների (ընկերությունների) համախումբ է, որոնք թողարկում են քարտեր, աշխատում են առևտրային ընկերությունների հետ, ընդունում են քարտերը վճարման և իրականացնում են փոխադարձ հաշվարկներ՝ վերջնահաշվարկներ, այդ գործառնություններով համապատասխան սահմանված կարգի:

PIN-կոդ՝ մինչև 6-նիշ թիվ է, որը հանդիսանում է քարտատիրոջ ծածկագիրը (նշանաբառը) և անհրաժեշտ է բանկոմատից կամ էլեկտրոնային տերմինալից օգտվելու ժամանակ քարտի օրինական տիրոջը բացահայտելու համար:

Պլաստիկ քարտ՝ անկանխիկ հաշվարկների գործիք է, օգտագործվում է որպես համընդհանուր տերմին բոլոր տեսակի քարտերի համար :

Չեկ (SLIP)՝ փաստաթուղթ, որը տրամադրվում է հաճախորդին սպասարկման կետի կողմից՝ լինի դա խանութ կամ բանկի բաժանմունք, քարտի ներկայացման և սպասարկման դիմաց: Սլիպի վրա ֆիքսվում են քարտի համարը, սպասարկման կետի կոդն ու կորոզիմատները, ապրանքի (ծառայության) գումարը, գործառնության ամսաթիվը, որից հետո սլիպը ստորագրվում է ինչպես քարտատիրոջ, այնպես էլ վաճառողի (զանձապահի) կողմից: Քարտատերը դնում է իր ստորագրությունը սլիպի վրա հրատարակչական ձևով կատարված դիմումի տակ, դրանով իսկ պարտավորվելով վճարել նշված գումարը թողարկողի միջոցով: Խանութը ներկայացնում է տվյալ սլիպը իր սպասարկող բանկին: Կիրառվում է նաև քարտերի սպասարկման off-line ժամի մի ժամանակ:

Վճարային համակարգ

Վճարային համակարգը քարտեր թողարկող հիմնարկների և կազմակերպությունների համախմբություն է, որոնք աշխատում են այդ քարտերը վճարման ընդունող և սահմանված պայմաններով վերջնահաշվարկներ իրականացնող առևտրային կազմակերպությունների հետ: Փաստորեն, վճարային համակարգը անկանխիկ հաշվարկների համակարգ է, որը հնարավորություն է տալիս՝

- հաշվարկներում օգտագործվող կանխիկ դրամի ծավալի փոքրացում, և, հետևաբար, գործառնությունների արժեքի իջեցում
- հաճախորդի համար ավելի հարմար և արագ հաշվարկների կազմակերպում
- նոր հաճախորդների ներգրավում
- նոր, ավելի պրոգրեսիվ «անթուղթ» տեխնոլոգիաների մշակում
- կազմակերպության կամ բանկի կենտրոնական գրասենյակի թեթևացում հաճախորդների

հոսքից:

Մասնակիցները

Ձարգացած վճարային համակարգի մասնակիցներն են հանդիսանում՝

1. Թողարկող բանկերը:
2. Սպասարկող բանկերը:
3. Առևտրի և սպասարկման կետերը:
4. Հաշվարկային բանկերը:
5. Պրոցեսինգային կազմակերպությունները:
6. Քարտապաններ:

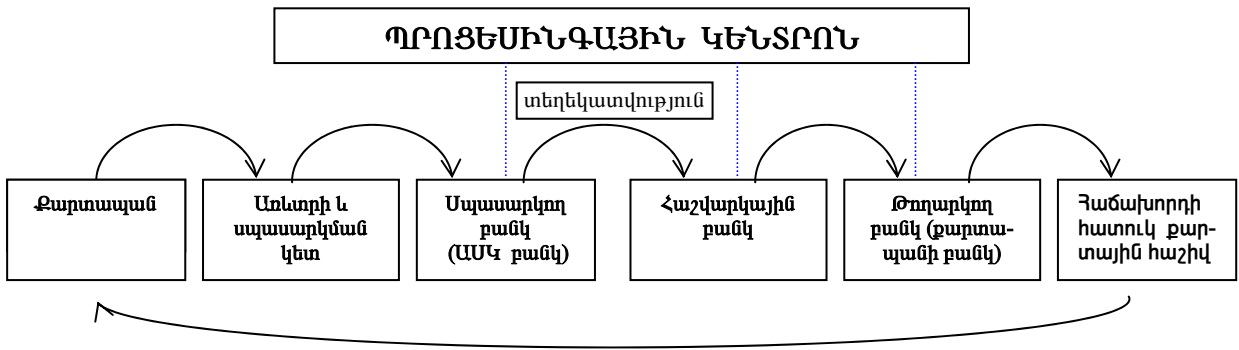
Համակարգի մասնակիցների հիմնական գործառնությունները

1. Քարտապաններ՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձիք
  - հաճախորդների միջոցները գտնվում են բանկերում վարվող հատուկ հաշիվներում և մնացորդների վրա հաշվարկվում են տոկոսներ
  - կանխիկ դրամի համեմատ անվտանգության շատ ավելի բարձր մակարդակ
  - օրվա ցանկացած ժամին բանկոմատներից կանխիկ դրամի ստացման հնարավորություն
  - քարտերը հարմար են խոշոր վճարումների կատարման ժամանակ
  - կարող են տալ մի քանի արտարժույթներով վճարման հնարավորություն
  - վճարված գումարը և քարտի մնացորդը տեսանելի չեն կողմնակի անձանց
  - քարտերը թղթադրամի հետ համեմատ շատ ավելի դիմացկուն են (չեն մաշվում, պատռվում և այլն):
2. Առևտրի և սպասարկման կետեր
  - սպասարկման որակի բարձրացում (նշանակալից դեր է խաղում նոր հաճախորդների ներգրավման գործում)
  - նվազում են կանխիկ դրամի պահպանման, տեղափոխման, հաշվառման հետ կապված պրոբլեմները
  - հեղինակության բարձրացում
  - նոր հաճախորդների ներգրավում հնարավոր զեղչերի մատուցման շնորհիվ:
3. Բանկեր (թողարկող և սպասարկող բանկեր):
  - ներգրավված միջոցների օգտագործումից ստացվող եկամուտներ

- մարտերով տրամադրված վարկի դիմաց տոկոսների ստացում
- վարձակալական հիմունքներով տրամադրված ATM և POS դիմաց լիզինգային վճարները
- քարտերի սպասարկման դիմաց գանձվող կոմիսիոն վճարումները
- հաճախորդներին քարտերի տրամադրման և տարեկան սպասարկման դիմաց գանձվող վճարները
- տուգանքներ, կապված վարկերի դիմաց ժամկետանց վճարների հետ
- այլ բանկերի հաճախորդներին կանխիկի տրամադրման համար գանձվող վճարները: Բացի դրանից, քարտերի կիրառումը բերում է հետևյալին՝
- ստեղծում է ժամանակակից և ստաբիլ բանկի կերպար
- ենթադրում է նոր տեխնոլոգիաների օգտագործում
- տրամադրում է հաճախորդներին սպասարկման նոր որակ, որը կապահովի նոր հաճախորդների ներգրավում և եղած հաճախորդների կարգավիճակի փոփոխությունը դեպի «նշտական»:

Վճարային սխեմաներ

Քարտապանի համար ամենակարևորը այն պայմաններն են, որոնցով սպասարկվում է նրա քարտային հաշիվը, այսինքն՝ վճարային (հաշվարկային) սխեման: Բանկերի համար քարտային ծրագրերի էֆեկտիվության ամենակարևոր գործոնը հանդիսանում է գրավիչ վճարային սխեմայի խելացի կառուցումը:

Նկար 34. Պլաստիկ քարտերով գործառնությունների իրականացման ժամանակ տեղեկատվության փոխանակման սխեմա

- 1. Վճարային սխեմաները բաժանվում են 3 հիմնական խմբի՝ կրեդիտային, հաշվարկային, դեբետային:

Կրեդիտային սխեման նախատեսում է սկզբնական զրոյական մնացորդ քարտային հաշվին: Քարտերով բոլոր գործառնությունները գրանցվում են կրեդիտում, որը քարտատերը պետք է մարի որոշակի պայմաններով: Բանկը սահմանում է ամենամսյա վարկային լիմիտ, որի չափը որոշվում է ելնելով հաճախորդի վճարունակությունից և նրա ամենամսյա եկամուտներից: Այն դեպքում, եթե կրեդիտային քարտի տերը վճարում է իր պարտքը ամբողջովին 25 օրվա ընթացքում, այսինքն, մինչև դրա վրա տոկոսների հաշվեգրումը, աշխատում է հաշվարկային սխեման, որը ենթադրում է որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում 1 ամսում կատարած ծախսերի ողջ գումարի վճարումը: Ըստ էության **հաշվարկային** սխեման հանդիսանում է կրեդիտայինի մասնավոր դեպքը՝ պարտքի 100 մարման ֆիքսված ժամկետով (30+N օր):

Դեբետային քարտերի էությունը նրանում է, որ դրանցով գործառնությունը նույն օրը դեբետագրվում է քարտատիրոջ բանկային հաշվից: Եթե գործառնության գումարը գերազանցում է հաշվի մնացորդը, ապա գործառնությունը չի իրականացվում: Դեբետային քարտերի համար ցանկացած գործառնության դեպքում պահանջվում է հեղինակայնացում:

Փաստորեն դեբետային քարտերի համար անհրաժեշտ չէ ունենալ հատուկ քարտային հաշիվ, քանի որ յուրաքանչյուր գործառնություն տարվում է հաճախորդի սովորական հաշվին, լինի դա ավանդային, ընթացիկ, խնայողական կամ որևիցե այլ: Եթե նման հաշիվ չկա, ապա բացվում է հատուկ քարտային հաշիվ, որի վրա նուտքագրվում են ապագա ծախսերի համար միջոցներ:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Տալ պլաստիկ քարտերի սահմանումը:
2. Նկարագրել պլաստիկ քարտերի տեսակները և բնութագրել դրանք:
3. Հիմնական հասկացություններ, մասնակիցներ և դրանց հիմնական գործառնությունները:
4. Բնութագրել պլաստիկ քարտերով հաշվարկների իրականացման սխեմաները:
5. Բացատրել պլաստիկ քարտերով կատարվող գործառնությունների առանձնահատկությունները առևտրի/սպասարկման կետերում, բանկում/ատներում:
6. Վճարային ո՞ր քարտն է համարվում դեբետային քարտ:
7. Բնութագրել թողարկող և սպասարկող բանկերի գործառնությունները:

ԳԼՈՒԽ 15. ՀԱՇՎԱՐԿՆԵՐ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՁԵՎԵՐԸ

Թեմայի նպատակն է՝ նկարագրել միջազգային պրակտիկայում ընդունված հաշվարկների տեսակները, դրանց միջև հիմնական տարբերությունները և առավելությունները, ներկայացնել ՀՀ և տարբեր երկրներում գործող վճարային համակարգերում կիրառվող հաշվարկների ձևերը: Ներկայացվելու է նաև ընդհանուր դրույթներ գոյացող ռիսկերի վերաբերյալ և ՀՀ տարածքում գործող վճարային համակարգերը:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- նկարագրել միջազգային պրակտիկայում ընդունված հաշվարկների տեսակները
- տալ յուրաքանչյուր հաշվարկի սահմանումը
- պատկերել զուտ և հիբրիդ հաշվարկների իրականացման սխեմաները
- համախառն, զուտ և հիբրիդ հաշվարկների օրինակներ
- բնութագրել համախառն, զուտ և հիբրիդ հաշվարկների կիրառման առավելությունները բանկերի

համար:

1. Վճարային համակարգերը և դրանց դերը երկրի տնտեսության համար

Հուսալի և էֆեկտիվ վճարահաշվարկային համակարգերը շատ կարևոր են ֆինանսական համակարգերի արդյունավետ գործունեության համար: Վճարահաշվարկային համակարգերը այն մեխանիզմներն են, որոնց միջոցով իրականացվում է բանկերի միջև միջոցների փոխանցումը: Համակարգային նշանակություն ունեցող համակարգերը այն համակարգերն են, որոնց միջոցով տարբեր ցնցումներ կարող են տարածվել ողջ ազգային և միջազգային ֆինանսական համակարգերի և շուկաների վրա և որոնք նպաստում են ֆինանսական շուկաների էֆեկտիվությանը: Լավ կառուցված վճարային համակարգը հիմնական դերն է խաղում միջբանկային դրամային շուկաների, ինչպես նաև, արժեթղթերի շուկաների զարգացման մեջ: Շուկայական տնտեսությունում գործարքների արդյունավետությունը մեծամասամբ կախված է վճարային համակարգերի արդյունավետությունից: Վճարային համակարգը հանրային բարիքի բնութագրեր ունի, և այն պահանջում է որոշակի պաշտոնական հսկում և վերահսկում:

Ոչ լավ մշակված կառուցվածքով համակարգը կարող է առաջացնել համակարգային ճգնաժամ, եթե չկա ռիսկերի զսպման համապատասխան մեխանիզմ: Այդպիսի ճգնաժամի հետևանքները կարող են դուրս գալ համակարգի տարածքից, վտանգելով փողի շուկայի և այլ միջազգային և ազգային ֆինանսական շուկաների հուսալիությունը: Վճարային համակարգերի անվտանգության ապահովման համար պետք է բացահայտել և հասկանալ, թե ինչպես կարող են տարբեր ռիսկեր առաջանալ կամ փոխանցվել համակարգի ներսում, և որոշել, թե ով է ռիսկ կրում: Այդ ռիսկերի վերլուծությունից և գնահատումից հետո, անհրաժեշտ է ստեղծել համապատասխան արդյունավետ մեխանիզմներ, դրանց հետևելու, կառավարելու և հսկելու համար: Համակարգային նշանակություն ունեցող վճարային համակարգերը պետք է ապահովեն հուսալիության բարձր մակարդակ: Կենտրոնական բանկը առաջատար դեր է խաղում վճարային համակարգերի հուսալիության և էֆեկտիվության ապահովման գործում, քանի որ նա շահագործված է ֆինանսական կայունության համար: Վճարային համակարգերը կարող են ունենալ տարբեր ռիսկեր, որոնցից առավել տարածված են

- վարկային
- իրացվելիության
- իրավական
- գործառնական
- համակարգային ռիսկերը:

Վճարային համակարգերն ըստ միջոցների փոխանցման ժամկետների լինում են՝

- Խոշոր վճարումների փոխանցման համակարգ:
- Մանր վճարումների փոխանցման համակարգ:

Վճարահաշվարկային համակարգերի տեսակները

Միջբանկային պրակտիկայում միջբանկային հաշվարկներն իրականացվում են երեք հիմնական եղանակով

- ա) համախառն հաշվարկներ ռեալ ժամանակում
- բ) զուտ հաշվարկներ
- գ) հիբրիդ հաշվարկներ:

Ռեալ ժամանակում համախառն հաշվարկների դեպքում վճարման հանձնարագրերը մշակվում և կատարվում են անմիջապես ստացման պահին՝ հաշվում համապատասխան գումարի առկայության դեպքում (կամ եթե պարտավորությունները չեն գերազանցում օվերդրաֆտի թույլատրելի սահմանը), որը անհրաժեշտություն է առաջացնում բանկերին համապատասխան հաշիվներում պահել մեծ քանակությամբ միջոցներ: Յուրաքանչյուր հանձնարագրի նկատմամբ կատարվում է վերջնական հաշվարկ: Հաշվում գումարի բացակայության դեպքում հանձնարագրի վերադարձվում է ուղարկողին (մերժվում է):

Չուտ հաշվարկների դեպքում բանկերը վճարումների վերաբերյալ տեղեկատվությունն ուղարկում են միասնական կենտրոն (քլիրինգային պալատ): Քլիրինգային պալատում մասնակցող բանկերը որոշ ժամանակի ընթացքում (քլիրինգային ցիկլ) կուտակում են պահանջներն ու պարտավորությունները: Քլիրինգային ցիկլի ավարտին, սահմանված հաշվարկային ժամկետի ընթացքում, քլիրինգային պալատը քլիրինգային բանկին է ներկայացնում մասնակիցների մաքուր պարտավորությունների (պահանջների) վերաբերյալ ինֆորմացիա: Պարտավորությունների նկատմամբ հաշվարկները կատարվում են օրվա վերջում, քլիրինգային բանկում (որպես կանոն Կենտրոնական Բանկ) հաշիվների կարգավորման միջոցով:

Համախառն հաշվարկների առավելությունը զուտ հաշվարկների նկատմամբ նրանում է, որ հաշվարկը վերջնական է դառնում ավելի արագ, և դրանով իսկ փոքրանում են վարկային ռիսկերը: Սակայն համախառն հաշվարկների համակարգը բավականին մեծ ծավալի իրացվելի միջոցների առկայություն է պահանջում,

ինչպես նաև բարդ է վճարումների մշակումը, քանի որ յուրաքանչյուր վճարային հանձնարարագիրը անհրաժեշտ է մշակել առանձին: Ձուտ հաշվարկների դեպքում իրացվելիության ցածր պահանջ է, իրացվելիությունը կառավարվում է հիմնականում օրվա վերջում, բացակայում է հերթերի գոյացումը օրվա ընթացքում: Սակայն վերը նշվածի հետ, մեկ տեղ, առկա են վարկային և իրացվելիության ռիսկերը, օրվա վերջում խոչընդոտների/ հաշվարկների անվավերացման ռիսկը: Ձուտ հաշվարկների թերություն է նաև վնասների բաժանման համաձայնագրությունները/ գրավի օգտագործումը:

Հիբրիդ համակարգերն այնպիսի համակարգեր են, որտեղ համադրվում են արագ վերջնահաշվարկը, ինչպես RTGS համակարգում, իրացվելիության արդյունավետ օգտագործմամբ, ինչը բնորոշ է DNS (Deferred Net Settlement) համակարգին: Վճարումները պահվում են կենտրոնացված հերթում և անընդհատ գտվում/մարվում են մյուս մասնակիցների վճարումների հետ: Եթե զուտ դեբետային դիրքերը լիովին փակված են (եկած վճարումներով կամ մասնակիցների հաշվի մնացորդներով), ապա նրանք կարող են անմիջապես մարվել: Վճարումները, որոնք չեն կարող հաշվարկվել մնում են հերթի մեջ մինչև զուտացման և հաշվարկման մյուս փուլը: Մինչև օրվա վերջը հերթում մնացած վճարումները պետք է վերադարձվեն ուղղարկողին (ինչը լինում է նաև RTGS համակարգում, երբ չկա անհրաժեշտ իրացվելիություն): Ձտման ցանկացած փուլում անմիջապես կատարվում է վերջնահաշվարկ DNS համակարգերում առաջացող որոշ ռիսկերից խուսափելու համար: Այսինքն հիբրիդ համակարգերն ունեն RTGS համակարգերի անվտանգություն և DNS համակարգերի էֆեկտիվություն:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործող վճարահաշվարկային համակարգերը

Համաձայն «ՀՀ ԿԲ մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի, ԿԲ-ն կարգավորում և վերահսկում է վճարահաշվարկային համակարգի, այդ թվում վճարահաշվարկային ծառայություններ մատուցող ոչ բանկ կազմակերպությունների գործունեությունը:

ԿԲ-ի վճարահաշվարկային համակարգերն են՝

- Համախառն թղթային վճարումների համակարգ:
- Համախառն էլեկտրոնային վճարումների համակարգ /BankMail/:
- Ձուտ հաշվարկների համակարգ:

Բացի դրանական հաշվարկներից , ՀՀ ԿԲ-ն, որպես Պահառու, իրականացնում է պետական արժեթղթերի հաշվառումը և վերջիններին հաշվարկները՝ Պետական արժեթղթերի հաշվարկների և հաշվառման համակարգի միջոցով: ՀՀ գործում է նաև Գանձապետական Պահառու համակարգը, որի միջոցով ներդրողները կարող են Գանձապետարանի սպասարկման կետերի միջոցով անմիջապես թողարկողից ձեռք բերել պետական պարտատոմսեր: Ներկայումս ՀՀ-ում գործում է քարտերով վճարումների «Արմենիան Քարդ» միասնական համակարգը, որը հիմնադրվել է 2001թ.:

ՀՀ տարածքում գործում են նաև Western Union, Money Gram և «Anelik» միջազգային մանր փոխանցումների համակարգերը: Դրանք ֆիզիկական անձանց միջև արտարժույթային փոխանցումների համակարգեր են, որոնք իրականացվում են առանց հաշվի բացման:

Ինքնատուզման հարցեր

1. Նկարագրել միջազգային պրակտիկայում ընդունված հաշվարկների տեսակները:
2. Տալ յուրաքանչյուր հաշվարկի սահմանումը:
3. Պատկերել զուտ և հիբրիդ հաշվարկների իրականացման սխեմաները:
4. Համախառն, զուտ և հիբրիդ հաշվարկների օրինակներ:
5. Բնութագրել համախառն, զուտ և հիբրիդ հաշվարկների կիրառման առավելությունները բանկերի համար:

ԳԼՈՒԽ 16. ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

Թեմայի նպատակն է՝ միջազգային պրակտիկայում ընդունված սկզբունքները, որոնք հաշվի են առնվում այս կամ այն վճարահաշվարկային համակարգի կառուցման ժամանակ: Համակարգերի կառուցման ժամանակ այդ սկզբունքները շատ մեծ նշանակություն ունեն պետական կառույցների (հարկային, մաքսային, բյուջետային), առևտրային բանկերի, տնտեսվարող սուբյեկտների և բնակչության համար: Ուսումնասիրվելու են յուրաքանչյուր սկզբունքի առանձնահատկությունները և դրանց դերը հաշվարկային համակարգի գործունեության ժամանակ: Դասախոսության ընթացքում ներկայացվելու են միջոցների փոխանցման և հաշվարկների իրականացման համակարգերի ստեղծման և կառուցման սկզբունքները, որի ընթացքում հիմնական շեշտը դրվելու է Հաշվարկների Միջազգային բանկի կողմից մշակված «Core principles for systemically important payment system» փաստաթղթի վրա:

Դասախոսության ժամանակ ներկայացվելու են նաև վճարահաշվարկային համակարգերում առաջացող ռիսկերը, դրանց տեսակները: Ներկայացվելու է տարբեր տեսակի ռիսկերի փոխկապակցվածությունը և դրանց կառավարման քաղաքականությունը, ռիսկերի նվազեցման միջոցառումները:

3 ենթազխվում կնկարագրվեն վճարահաշվարկային համակարգերի 5 հիմնական տիպերը: Ըստ յուրաքանչյուր վճարահաշվարկային համակարգի տիպի, ներկայացվելու է դրա գործունեության սխեման, առավելությունները և առանձնահատկությունները:

Ուսնակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- բացատրել համակարգային նշանակություն ունեցող վճարային համակարգերի առանցքային սկզբունքները և դրանց նպատակը
- բնութագրել ռիսկերի տեսակները և տալ դրանց սահմանումը
- բացատրել ռիսկերը, դրանց ձևերը և սահմանափակման միջոցները
- բացատրել Ֆինանսական և գործառնական ռիսկերի միջև փոխկապակցվածությունը
- բերել «բարի համբավի» ռիսկի օրինակներ
- տալ վարկային, իրացվելիության, հաշվարկային և հասկարգային ռիսկերի սահմանումները
- նկարագրել ռիսկերի կառավարման քաղաքականությունը որպես անհրաժեշտ և կարևոր տարր վճարահաշվարկային համակարգերում
- տալ «ռիսկերի կառավարման քաղաքականություն» հասկացողության սահմանումը
- բնութագրել ռիսկերի կառավարման գործընթացի 4 հիմնական բաղադրիչներ
- ներկայացնել ռիսկերի նվազեցման միջոցառումները ըստ յուրաքանչյուր տեսակի
- պատկերել վճարային համակարգերի հիմնական տիպերը և բնութագրել դրանք:

1. Համակարգային նշանակություն ունեցող վճարային համակարգերի առանցքային սկզբունքներ

Հաշվարկների Միջազգային բանկի կողմից (Bank for International Settlement) մշակվել են հիմնական սկզբունքներ, ելնելով տարբեր զարգացած և զարգացող երկրների փորձից, որոնք նախատեսված են համակարգային նշանակություն ունեցող վճարահաշվարկային համակարգերի առավել հուսալի և արդյունավետ կառուցվածքի և գործունեության նպատակով, ինչպես նաև այդ համակարգերում ռիսկերը նվազեցնելու համար: Չարգացող երկրներում սկզբունքներն առանձնահատուկ նշանակություն ունեն, հաշվի առնելով, այն, որ այդ երկրները ջանում են կատարելագործել գործող համակարգերը կամ նոր համակարգեր են ստեղծում:

BIS-ը առաջարկել է 10 սկզբունք, որոնք նախատեսված են վճարահաշվարկային համակարգերի համար, ինչպես նաև 4 հիմնական պահանջ ԿԲ-ների համար: ՀՀ-ում ֆինանսական կայունություն ապահովելու նպատակով ԿԲ-ը կիրառելու է այս սկզբունքները իր վճարահաշվարկային համակարգերում:

Հաշվարկների Միջազգային բանկ (Bank for International Settlement)

Հաշվարկների Միջազգային բանկը միջազգային կազմակերպություն է, որը խորախուսում է ԿԲ-ների և այլ կազմակերպությունների միջև համագործակցությունը դրամային և ֆինանսական կայունության հասնելու համար:

BIS-ը հանդես է գալի որպես՝

- միջազգային դրամային և ֆինանսական համագործակցության ժողով, որտեղ հանդիպում են ԿԲ-ների աշխատակիցները և փորձագետները, և որտեղ հնարավորություններ են ստեղծվում տարբեր հանձնաժողովներին աջակցելու համար
- ԿԲ-նրի բանկ, մատուցելով տարբեր տիպի ֆինանսական ծառայություններ դրամային և տնտեսական հետազոտությունների կենտրոն, աջակցելով միջազգային ֆինանսական շուկաների հետազոտմանը և ազգային դրամավարկային և ֆինանսական քաղաքականությունների փոխադրեցությանը
- խնամակալ, հեշտացնելով տարբեր միջազգային համաձայնագրությունների կիրառումը

BIS-ը հետևում է արտարժույթի շուկաները, իրականացնում է ֆինանսական շուկաների զարգացման անալիզը և հսկումը: BIS-ում ստեղծվում են հանձնաժողովներ, որոնք օգնում և հսկում են տարբեր ֆինանսական ոլորտներ: Վճարահաշվարկային համակարգերի համար ստեղծված հանձնաժողովը զբաղվում է տեղական և արտասահմանյան վճարահաշվարկային համակարգերի գործունեության կարգավորմամբ:

Ներկայումս մի շարք նախաձեռնություններ են արվում ֆինանսական կայունացման նպատակով ֆինանսական ենթակառուցվածքի ամրապնդման միջոցով: BIS-ի կողմից ստեղծված վճարահաշվարկային

համակարգերի գծով հանձնաժողովը այս նպատակով մշակել է Համակարգային Նշանակություն ունեցող Վճարահաշվարկային համակարգերի համար առանցքային սկզբունքները: Այս սկզբունքները կրում են խորհրդատվական բնույթ: Դրանք այն առանցքային դրույթներն են, որոնք պետք է լինեն բոլոր Համակարգային Նշանակություն ունեցող Վճարահաշվարկային համակարգերում:

Համակարգային նշանակություն ունեցող վճարային համակարգերի առանցքային սկզբունքներ

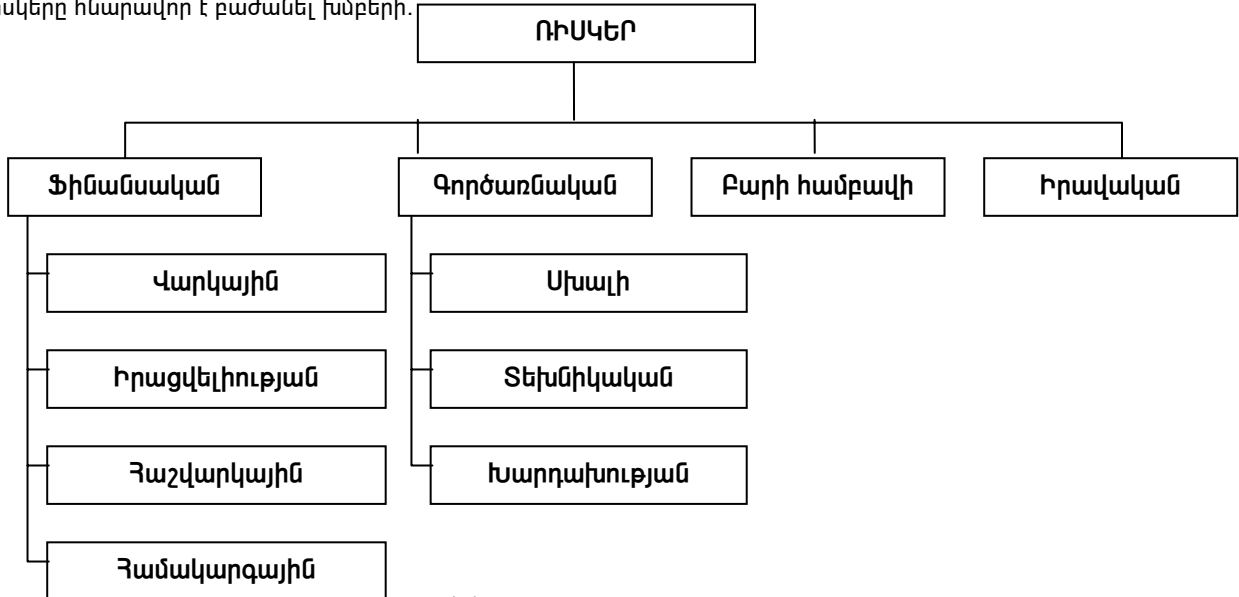
1. Համակարգը պետք է ունենա լավ մշակված իրավական հիմք բոլոր համապատասխան իրավահարաբերություններում:
2. Համակարգի կանոնները և արարողակարգերը պետք է մասնակիցներին հնարավորություն տան հստակ պատկերացնել համակարգի ազդեցությունը յուրաքանչյուր տեսակի ֆինանսական ռիսկի վրա, որը համակարգի մասնակիցները կարող են կրել:
3. Համակարգում պետք է հստակորեն սահմանված լինեն վարկային և իրացվելիության ռիսկերի կառավարման հստակ կանոնակարգերը, որոնք սահմանում են համակարգի օպերատորի և մասնակիցների համապատասխան պատասխանատվությունը և պարունակում են այդ ռիսկերը ղեկավարելու և զսպելու համապատասխան ստիմուլներ:
4. Համակարգը պետք է ապահովի արագ վերջնահաշվարկ կատարման օրը՝ գերադասելի է օրվա մեջ, կամ առնվազն օրվա վերջում:
5. Բազմակողմանի զուտ համակարգը նվազագույնը պետք է ապահովի ամենօրյա վերջնահաշվարկ այն դեպքում, երբ ամենախոշոր հաշվարկային պարտավորությամբ մասնակիցը (զուտ դեբիտորը) անկարող լինի հաշվարկ կատարել:
6. Վերջնահաշվարկի համար օգտագործվող ակտիվները նախապատվելի է, որ լինեն կենտրոնական բանկի նկատմամբ պահանջներ, եթե օգտագործվում են այլ ակտիվներ, դրանք պետք է ունենան չնչին կամ զրոյական վարկային ռիսկ:
7. Համակարգը պետք է ապահովի անվտանգության բարձր աստիճան և գործառնական հուսալիություն և պետք է ունենա պահուստային արարողակարգեր օրվա տվյալների մշակումը ժամանակին ավարտելու համար:
8. Համակարգի կողմից առաջարկվող վճարումների իրականացման ձևերը պետք է պրակտիկ լինեն մասնակիցների և էֆեկտիվ՝ տնտեսության համար:
9. Համակարգը պետք է ունենա օբյեկտիվ և հրապարակայնորեն հայտարարված չափանիշներ, որոնք կապահովեն բաց և արդար մասնակցություն:
10. Համակարգի ղեկավարման արարողակարգերը պետք է լինեն արդյունավետ, հաշվետու և թափանցիկ:

ԿԲ-ի խնդիրները առանցքային սկզբունքների կիրառման ժամանակ

1. ԿԲ-ն պետք է հստակ որոշի իր նպատակը և պետք է հրապարակայնացնի իր դերը և քաղաքականությունը՝ կապված համակարգային նշանակություն ունեցող վճարային համակարգերի հետ:
2. ԿԲ-ն պետք է ապահովի առանցքային սկզբունքների կիրառումը այն համակարգերում, որոնց նա կառավարում է:
3. ԿԲ-ն պետք է հսկի առանցքային սկզբունքների կիրառումը այն համակարգերում, որոնց նա չի կառավարում, և պետք է հնարավորություն ունենա հսկում իրականացնելու համար:
4. Առանցքային սկզբունքների միջոցով վճարային համակարգերի անվտանգությունը և էֆեկտիվությունը ապահովելու ժամանակ ԿԲ-ն պետք է համագործակցի այլ ԿԲ-ների հետ և ցանկացած այլ համապատասխան ազգային կամ արտասահմանյան հաստատությունների հետ:

2. Ռիսկեր, դրանց ձևերը և սահմանափակման միջոցները:

Ռիսկը կարելի է բնութագրել որպես սպասվող կամ անսպասելի՝ հանկարծահաս իրավիճակներում ծագող կորուստներ կամ դրանց ծագման հնարավորություն: Այն բնորոշ է ցանկացած ձևի և կառույցի վճարահաշվարկային համակարգերին: Բանկային յուրաքանչյուր գործառնություն կամ ծառայություն կարող է պարունակել տարբեր տեսակի ռիսկեր: Վճարահաշվարկային համակարգերում առաջացող հիմնական ռիսկերը հնարավոր է բաժանել խմբերի.

Նկար 35. Ռիսկերի տեսակները վճարահաշվարկային համակարգերում

Միջազգայնորեն ընդունված է **վարկային ռիսկը** համարել որպես «մասնակիցներից մեկի կողմից ստանձնած պարտավորությունները չկատարելու հետևանքով մյուսի միջոցների կորստի հնարավորություն»։ Այն վերաբերում է այն դեպքերին, երբ գործարքի կողմ հանդիսացող անձը ժամանակին չի ստանում հասանելիք միջոցները և հայտնի է, որ երբեք չի ստանա դրանք ամբողջությամբ։ Երբ անձը ենթակա է հասանելիք միջոցները ամբողջությամբ կորցնելու ռիսկի, այդպիսի վարկային ռիսկերը հաճախակի անվանում են «հիմնական» կամ «կապիտալի ռիսկեր»։ Վարկային ռիսկը առկա է բոլոր այն գործառնություններում, որոնց արդյունքը կախված է գործարքի կողմ հանդիսացող մյուս մասնակիցներից։

Իրացվելիության ռիսկն իրենից ներկայացնում է «մասնակիցներից մեկի կողմից ստանձնած պարտավորությունները ժամանակին չկատարելու հետևանքով մյուսի միջոցների կորստի հնարավորություն»։ Այն ժամանակավոր ռիսկերի տիպիկ ձև է և վերաբերում է այն դեպքերին, երբ գործարքի կողմ հանդիսացող անձը ուշացումով է ստանում հասանելիք միջոցները։ Այս տիպի ռիսկերը առաջանում են, երբ պարտապանը ստանձնած պարտավորության կատարման ժամկետի ավարտին չունի պարտավորությունը կատարելու համար բավարար միջոցներ (իրացվելիություն)։

Հաճախակի, միջոցների փոխանցման համակարգերում հաշվարկների չնախատեսված ձևով իրականացման պատճառով առաջացող ռիսկերի բնութագրման համար օգտագործվում է «**հաշվարկային ռիսկ**» տերմինը։ Այս տիպի ռիսկերը կարող են պարունակել վարկային և/կամ իրացվելիության ռիսկի տարրեր՝ կախված իրավիճակից։

Կենտրոնական բանկերն իրենց ուշադրությունը բևեռում են ոչ այնքան առանձին (փոխանցումների հետ կապված կամ որոշակի բանկում առաջացող), որքան **համակարգային ռիսկերի** վրա։ Համակարգային ռիսկ հասկացությունը կիրառվում է մեկ բանկում (ֆինանսական կազմակերպությունում) ծագող վարկային կամ իրացվելիության ռիսկերի հետևանքով այլ բանկերում (ֆինանսական կազմակերպություններում) մասնատիպ հիմնախնդիրների առաջացման դեպքում։ Այն ծագում է այն դեպքում, երբ որևէ բանկ ի վիճակի չէ իրականացնելու հաշվարկը կամ հաճախորդների կողմից տրված վճարման հանձնարարականները կատարելու դժվարություններ ունի։ Նման իրավիճակում համակարգի մնացած մասնակիցները սեփական դիրքերը պաշտպանելու միջոցներ կձեռնարկեն։ Վերջիններս կհանեն դժվարություններ ունեցողների մոտ դեպոզիտները կամ կիրառված վճարում իրականացնել նրանց անունից։ Դժվարություններ ունեցող անձը կարող է հարկադրված, ոչ շահավետ ձևով փոխարկել իր ակտիվները, հետևաբար վնասներ կրել, և սնանկանալ։ Բանկերի միջև գոյություն ունեցող կապերի հետևանքով առաջացող խնդիրները կարող են տարածվել, և ֆինանսական շուկաների մասնակիցները հարկադրված կլինեն թանկ գներով «կարծ» փողեր ձեռք բերել կամ նվազեցնել իրենց ակտիվների արժեքը։ Այդ հիմնախնդիրների տարածման և չափերի մասին սահմանափակ տեղեկություններ ունենալու դեպքում բանկերը կարող են սահմանափակել հաճախորդներին կամ այլ իրացվելիության դժվարություններ ունեցող բանկերին տրամադրվող վարկավորման չափերը։ Այն դեպքերում, երբ բանկը համակարգում առաջացած հիմնախնդիրների կամ իր անվճարունակության պատճառներով ի վիճակի չի լինում կատարել ստանձնած պարտավորությունները, հիմնախնդիրները փոխանցվում են շրթայական ռեակցիայի ձևով, ինչը սպառնում է ներառել և անգործունակ դարձնել հաշվարկների ամբողջ համակարգը։ Արդյունքում, լուրջ հետևանքներ կարող են առաջանալ ամբողջ տնտեսության համար։ Սակայն որոշակի պայմաններում նպատակահարմար կլինեն տարբերել «համակարգային վարկային ռիսկը» «համակարգային իրացվելիության ռիսկից»։

Համակարգային ռիսկերը հաճախակի նույնացվում են համակարգային ճգնաժամերի հետ, այդ պատճառով էլ մեծ է ֆինանսական համակարգն ընդհանրապես և վճարահաշվարկային համակարգը մասնավորապես, այդպիսի ռիսկերից պաշտպանելու ձգտումը։

Վերջին տարիներին համակարգիչների և կապի միջոցների կատարելագործման, բանկային նոր տեխնոլոգիաների ներդրման, ինչպես նաև ավտոմատացված գործառնությունների ինտեգրացման հետևանքով բարձրացել է բանկերի կախվածությունը տվյալների էլեկտրոնային մշակման համակարգերի հուսալի աշխատանքից։ Բանկային տեխնոլոգիաների բնագավառում տեղի ունեցած այդ առաջընթացին զուգահեռ կարող են լինել նաև *գործառնական ռիսկերի* առաջացման հավանականությունը։ Գործառնական ռիսկը իրենից ներկայացնում է «աշխատակիցների սխալ գործողությունների, տեխնիկական անսարքությունների և խարդախությունների հետևանքով համակարգի մասնակիցների միջոցների կորստի հնարավորություն»։ Այս տիպի ռիսկերը առկա են բանկի կողմից իրականացվող բոլոր գործառնություններում, ընդ որում աշխատակիցների սխալ գործողությունների հետևանքով համակարգի մասնակիցների մոտ ծագող ռիսկերը բնութագրվում են որպես «սխալի ռիսկ», իսկ սարքավորումների, ծրագրային ապահովումների, էլեկտրասնուցման մատակարարման ընդհատումների և այլ տեխնիկական միջոցների աշխատանքի խափանումների հետ կապված ռիսկերը՝ «տեխնիկական ռիսկ»։ Տեխնիկական ենթակառուցվածքում տեղի ունեցող խափանումները կարող են ընդհատել վճարումների հոսքերը՝ ստեղծելով կասկածներ (անվստահություն) և մտավախություն վճարումների վերջնականության վերաբերյալ։

Փոխանցվող տեղեկատվությանը միջամտելու դեպքում նույնպես համակարգի մասնակիցների մոտ կարող է առաջանալ միջոցների կորստի հնարավորություն։ Այդ տիպի ռիսկերն ընդունված է անվանել «**խարդախությունների ռիսկեր**» կամ «**անվտանգության ռիսկեր**»։

Աշխատակիցների սխալ գործողությունների և մասնակիցների կողմից պարտավորությունների կատարման ձախողումների, անկատար բանկային տեխնոլոգիաների, համակարգային ցանցերում առաջացող հիմնախնդիրների, խարդախությունների և այլ մասնատիպ երևույթների պատճառով կարող է ձևավորվել բանկի հանդեպ հասարակության բացասական կարծիք, որի հետևանքով նա կարող է միջոցներ կորցնել։ Այս տիպի ռիսկերը՝ «**բարի համբավի ռիսկերը**», կարող են պարտադրել այնպիսի գործողություններ, որոնք բացասաբար կանդորադառնան բանկային համակարգի վերաբերյալ ստեղծված հասարակության կարծիքի վրա։ Բարի համբավի ռիսկերը կարող են մեծացնել առաջացած ռիսկերի հավանականության

աստիճանը կամ նպաստել այլ տիպի ռիսկերի առաջացմանը: Բարի համբավի ռիսկերը մեծանում են, եթե համակարգերը նորմալ չեն գործում, և դրա հետևանքով միջոցները ժամանակին չեն ստացվում, ինչը հասարակության բացասական արձագանքի տեղիք է տալիս: Դրանք կշարունակեն մեծանալ, եթե ստեղծված հիմնախնդրի լուծման վերաբերյալ չտրվի համապատասխան տեղեկատվություն: Այսպիսի ռիսկեր կարող են առաջանալ ոչ միայն մեկ բանկում, այլ նաև ամբողջ բանկային համակարգում:

Գործարքի մասնակից երկրների օրենսդրությունների տարբերության, ոչ հստակ իրավական հիմքերի հետևանքով նույնպես համակարգի մասնակիցների մոտ կարող է միջոցների կորստի հնարավորություն առաջանալ: Ոչ հստակ իրավական հիմքերը կարող են ռիսկերի առաջացման պատճառ դառնալ, քանի որ դրանք ստեղծում են անորոշություններ հավանական վնասների չափը կանխատեսելու ժամանակ: Թույլ իրավական հիմքերով գործող համակարգերում բանկերը կարող են թերազնահատել ռիսկերը և արդյունքում ենթարկվել ավելի մեծ ռիսկի, քան սպասվում էր:

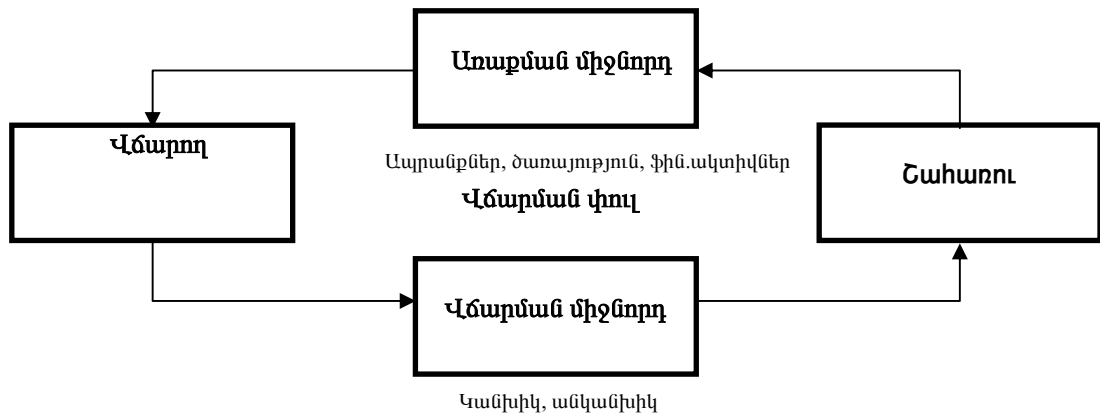
Չնայած վճարահաշվարկային համակարգում հնարավոր ռիսկերի այս բազմազանությանը, իրականում դրանք բավականին փոխկապված են մեկի առաջացումը կարող է նպաստել մյուսների առաջացմանը, և «այս իրողությունը մնում է անփոփոխ նոր գործիքների և շուկաների զարգացման պարագայում»:

Ռիսկերի կառավարման քաղաքականությունը:

Վճարահաշվարկային համակարգերում առաջացող ռիսկերի վերաբերյալ բանավեճերը, որպես կանոն, առնչվում են միջոցների փոխանցման միջբանկային համակարգերին, որտեղ մի շարք ռիսկեր են կենտրոնացված:

Հնարավոր չէ ամբողջությամբ և հստակ պատկերացնել ռիսկերի տարբեր տեսակները, ինչպես նաև հասկանալ դրանց միջև առկա կապը՝ առանց փոխանցումների, դրանց հետ կապված հաշվարկների և միջնորդների առանձնահատկությունների մանրամասն վերլուծության: Միջոցների փոխանցումը հիմնականում երկու կողմերի միջև կնքված գործարքի արդյունք է: Ցանկացած գործարքի դեպքում փոխանակման մի ճյուղը վճարումն է, մյուսը՝ առաքումը:

Առաքման փուլ

Նկար 36. Միջոցների փոխանցման իրականացվող արարողակարգը

Յուրաքանչյուր փոխանակում ներառում է կողմերի և դրանց միջնորդների ռիսկեր: Կողմերը հիմնականում առնչվում են ռիսկերի երկու տարատեսակների հետ՝ վարկային և իրացվելիության: Անհրաժեշտ է հստակ տարբերակել վարկային և իրացվելիության ռիսկերը: Վարկային ռիսկը ուղղակի կապված է միջոցների կորստի հնարավորության հետ, իսկ իրացվելիության ռիսկը՝ դրամական հոսքի կարճաժամկետ ընդհատման հետ:

Կան ռիսկերի առաջացման երեք հնարավոր աղբյուրներ.

- գործարքի կնքման և դրա հետ կապված յուրաքանչյուր փուլի սկզբի միջև ընկած ժամանակահատվածների տարբերությունը (ժամանակային լագը)
- վճարման և առաքման փուլերի ավարտի միջև առկա ժամանակային լագը (ոչ միաժամանակային հաշվարկ), որը կախված է միջնորդների թվաքանակից
- հաշվարկների չկատարումը հաշվարկային միջնորդի ձախողման պատճառով:

Դրանք վճարահաշվարկային համակարգերում առաջացող ռիսկերի հիմնական աղբյուրներն են, սակայն անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև այլ գործոններ: Դրանցից են պայմանական վճարումների կատարումը և վճարողի կամ բանկերի հնարավորությունը չեղյալ համարելու (հետ կանչելու) վճարման կամ առաքման համձնարարականները մինչև դրանց կատարումը:

Երբ փոխանակման հետ կապված հաշվարկները միաժամանակ չեն իրականացվում, ստանձնած պարտավորությունները առաջինը կատարած կողմը կարող է ռիսկի ենթարկվել, եթե մյուսը չկատարի իր պարտավորությունները: Այս դեպքում պարտավորությունները կատարած կողմը կարող է չստանալ կամ մասնակի ստանալ կնքված գործարքով իրեն հասանելի իր և դրա արդյունքում վնասներ կրել:

Գործարքի մասնակիցների համար շատ կարևոր է միջոցների փոխանցման վերջնականության ապահովումը: Միայն այն դեպքերում, երբ միջոցների փոխանցումները վերջնական են կատարվել, ստացող

կողմը կարող է ազատ տնօրինել ստացված միջոցները: Վերջնական են համարվում միջոցների այն փոխանցումները, որոնք անվերադարձելի են և առանց պայմանի:

Ռիսկերի կառավարման քաղաքականությունը իրենից ներկայացնում է միջոցառումների ամբողջություն՝ ուղղված վնասների առաջացման վտանգի բացահայտմանը, հնարավոր կորուստների հաղթահարմանը և բացահայտված վնասների ազդեցության առավելագույն նվազեցմանը:

Պետք է հաշվի առնել, որ ռիսկերի նվազեցմանն ուղղված միջոցառումները կարող են բացասաբար անդրադառնալ համակարգի աշխատանքի արդյունավետության վրա: Այդ իսկ պատճառով վճարահաշվարկային համակարգի կատարելագործման ընթացքում անհրաժեշտ է «գտնել այդ երկու հակադիր նպատակների լավագույն և ճիշտ զուգակցումը»: Առևտրային բանկերի համար ռիսկերի կառավարումը շահույթ ստանալու նպատակով գիտակցաբար ռիսկի դիմելն է: Դա նախատեսում է հնարավոր ռիսկի և շահույթի ստացման հնարավորության միջև օբյեկտիվորեն հիմնավորված որոշման ընդունում, որով կսահմանվեն տարբեր ֆինանսական գործիքների օգտագործմամբ առավելագույն եկամտի ստացման հնարավորություններ՝ առաջացող ռիսկերի հետ հավասարակշռված և վերջիններիս համար նախապես սահմանված սահմանաչափերի (լիմիտների) սահմաններում:

Համարյա բոլոր երկրներում ազգային վճարահաշվարկային համակարգերի զարգացումը պայմանավորված է կառավարման գործընթացի բարելավմամբ: Վճարահաշվարկային համակարգերում կատարվող բոլոր փոփոխությունները նպատակաուղղված են համակարգերում ռիսկերի առաջացման հավանականության նվազեցմանը:

Ռիսկերի կառավարումը պահանջում է շատ միջոցներ ներդնել գործունեության այն ոլորտներում, որտեղ ռիսկի աստիճանը ամենաբարձրն է: Այս իմաստով, ուշադրության են արժանի խոշոր վճարումների միջբանկային, ինչպես նաև արտարժույթով և արժեթղթերով գործարքների հետ կապված համակարգերը:

Ռիսկերի կառավարման գործընթացը բաղկացած է 4 հիմնական բաղադրիչներից: Դրանք են՝

- գործառնությունների վերլուծությունը
- ռիսկերը նվազեցնելու, սահմանափակելու, կանխելու և դրանցից պաշտպանվելու միջոցները
- ռիսկերի բացահայտումը և դրանց գնահատումը
- ռիսկերի վերահսկումը:

Գործառնությունների վերլուծությունը ռիսկերի կառավարման ուղղությամբ իրականացվող առաջին քայլն է: Գործառնությունների վերլուծությունը թույլ է տալիս բացահայտել այն հնարավոր իրավիճակները, որ կարող են ռիսկեր պարունակել: Վճարահաշվարկային համակարգերում ռիսկերը վերլուծելիս հաճախակի ուսումնասիրվում է, թե այս կամ այն գործոնը անցանկալի ինչ ազդեցություն կարող է ունենալ համակարգի վրա: Այդ առումով ժամանակային լազը վերլուծման ժամանակ կիրառվող հիմնական հասկացությունն է, սակայն վերլուծություններ կատարելիս պետք է հաշվի առնել նաև այլ գործոններ:

Օրինակ, փոխանցումների ժամանակ վարկային ռիսկի ենթակա անձինք երբեմն իրացվելիության չբավարարող մասով միջոցներ են փոխառում մյուսներից, կամ, որոշ դեպքերում, համակարգերը հնարավորություն են տալիս պայմանական վճարումներ իրականացնել, կամ մինչև վճարման/առաքման հանձնարարականների կատարումը չեղյալ համարել դրանք: Այս ամենը սերտորեն կապված է «վճարման վերջնականություն» հասկացության հետ: Համակարգերում բացահայտվող ռիսկերը, ինչպես նաև դրանց հետևանքով առաջացող վնասների ճիշտ բաշխումը վճարահաշվարկային համակարգերի մասնակիցների միջև կախված են նաև գործող իրավական դաշտից, որով կարգավորվում են փոխանցման կողմերի իրավունքները և պարտավորությունները:

Միջազգային փոխանցումների կատարման ընթացքում կողմերի միջև հակասությունները հիմնականում առաջանում են երկրների օրենսդրությունների տարբերություններից: Այդ թերությունները կարող են ռիսկի առաջացման և մասնակիցների կողմից հնարավոր վնասների ենթարկման աստիճանի ոչ ճիշտ ընկալման պատճառ դառնալ: Արդյունքում, իրականում առաջացող ռիսկերը կարող են սպասվածից բավականին բարձր լինել: Գործառնությունները վերլուծելիս կարևոր է նաև ճշգրիտ տեղեկություններ ունենալ փոխանակման գործընթացում ներգրավված կողմերի և միջնորդների ֆինանսական վիճակի մասին, ինչին ոչ միշտ է, որ հնարավոր է իրագրել լինել ամբողջությամբ:

Ռիսկերի կանխումը: Տեսության մեջ որպես ռիսկերի կանխման ուղի է նշվում վճարումների ամսօրյապես և անվերադարձելի կատարումը, ինչը հնարավոր է իրականացնել, եթե հաշվարկները կատարվում են կենտրոնական բանկերի իրական ժամանակում գործող համախառն հաշվարկների համակարգերի (RTGS) միջոցով: Այդպիսի համակարգերի հաշվարկային գործակալ լինելու դեպքում կենտրոնական բանկերը պետք է իրավունք ունենան մերժելու կամ հերթի դնելու ուղարկողների այն վճարումները, որոնք չունեն համապատասխան դրամական ծածկույթ: Արդյունքում համակարգում մնում են երկու տիպի ռիսկեր՝ վարկային և իրացվելիության:

Կենտրոնական բանկը չի կարող հանդիսանալ վարկային ռիսկերի աղբյուր, քանի որ չի կարող անվճարունակ լինել: Ավելին, կենտրոնական բանկը չի կարող իրացվելիության ռիսկի առաջացման պատճառ դառնալ, քանի որ կենտրոնական բանկերն ունեն դրամական միջոցներ թողարկելու իրավասություններ: Կենտրոնական բանկերի միջոցները իդեալական համապատասխանում են առանց ռիսկի հաշվարկների կատարման միջոցի ֆունկցիային, և բազմաթիվ վճարահաշվարկային համակարգերում միջբանկային հաշվարկները կատարվում են կենտրոնական բանկերում ունեցած հաշիվներով:

Կենտրոնական բանկը կարող է համակարգերից վերացնել իրացվելիության ռիսկը՝ իրացվելիության հիմնախնդիրների առաջացման դեպքում օգնելով բանկերին՝ առանց սահմանափակումների հաշվի մնացորդը գերազանցող չափով գումարներ տրամադրելով (օվերդրաֆտներ տրամադրել): Սակայն, առանց համապատասխան գրավի ապահովման, ռիսկը ուղղակի կտեղափոխվի կենտրոնական բանկի վրա:

Պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ ռիսկերի կանխմանը ուղղված միջոցառումների ընթացքում ռիսկերը կարող են գերազանհատվել և արդյունքում բացասաբար անդրադառնալ գործերի վարման վրա:

Ռիսկերի նվազեցումը: Ռիսկերի կառավարման գործընթացի երկրորդ քայլը կապված է ռիսկերից առաջացող հնարավոր կորուստների առավելագույն կրճատման հետ: Ռիսկերի նվազեցման աշխատանքները իրականացվում են կազմակերպչական և տեխնոլոգիական փոփոխությունների շնորհիվ:

Վճարման մեխանիզմների բազմազանությունը ժամանակակից տնտեսությունում նպաստում է ռիսկերի նվազեցման առանձնացված մոտեցումներին: Ուշադրության կենտրոնում են հաշվարկների իրականացման համակարգերը, որտեղ ռիսկերը կենտրոնացվում են և ակնհայտ են դառնում համակարգային ընդհատումները և վնասների առաջացման աղբյուրները:

Ռիսկերի նվազեցման համար անհրաժեշտ է.

1. մասնակիցների համար ստեղծել իրենց կողմից վճարված միջոցների շարժին հետևելու հնարավորություն «դիտարկում» կամ «մոնիտորինգ» (կենտրոնացված կամ ապակենտրոնացված)
2. հնարավորության սահմաններում կրճատել գործարքների հետ կապված ժամանակային լազերը
3. փորձել իրականացնել ռիսկերի բաշխում, այդ թվում՝ ռիսկը տեղափոխելով այլ մասնակիցների վրա, որոնց մոտ ամենալավ վերահսկման մեխանիզմներն են գործում
4. ներդնել գրավի ապահովման մեխանիզմներ
5. նվազեցնել «ոչ ապահովված» վարկերի ավտոմատ տրամադրումը
6. ներդնել մեկ կողմի պարտավորությունների չկատարման հետևանքով մյուս կողմի վրա ազդեցության սահմանափակման մեխանիզմներ
7. մշակել մասնակիցների համար անհրաժեշտ պահանջներ՝ ռիսկերի վերահսկման աշխատանքները խթանելու համար
8. նվազեցնել իրավական դաշտի հետ կապված անորոշությունները, որոնք կարող են ազդել հաշվարկների իրականացման ընթացակարգի վրա
9. մշակել արտակարգ իրավիճակների առաջացման դեպքում գործողությունների իրականացման պլան
10. ստեղծել մարմին, որը կերաշխավորի հաշվարկների իրականացումը համակարգային հիմնախնդիրների առաջացման դեպքում
11. ֆինանսական ռիսկերի նվազեցման նպատակով կիրառել զուտ հաշվարկների իրականացման մեխանիզմը, որը կարող է մինչև 60% նվազեցնել ֆինանսական ռիսկի ենթարկվելու հավանականությունը:

Սխալների ռիսկի նվազեցումը: Համակարգերում աշխատակիցների սխալները նվազեցնելու նպատակով կիրառում են տվյալների մուտքագրման երկակի վերահսկման մեխանիզմի համակարգը, սխալները բացահայտելու, մեղավորներին պատժելու և աշխատակիցների աշխատանքները վերահսկելու ընթացակարգեր: Ավտոմատացված վճարահաշվարկային համակարգերի հետ կապված գործունեության ընթացքում հնարավորինս տարանջատում են պարտականությունները վճարային գործարքներում:

Պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ վճարող բանկերի կողմից սխալ լրացված վճարման փաստաթղթերի կատարման մերժումը ձգձգում է վճարումները, իսկ նույն սխալներով վճարման հանձնարարականների ներկայացումը կշարունակի ձգձգել վճարումների կատարումը՝ մեծացնելով ռիսկը և ծանրաբեռնելով միջբանկային համակարգչային ցանցը:

Տեխնիկական ռիսկի նվազեցումը: Կենտրոնական բանկը և առևտրային բանկերը պետք է առանձնակի ուշադրություն դարձնեն այս հիմնախնդրին՝ ձեռնարկելով տեխնիկական ռիսկերը վերացնելու կամ նվազեցնելու հատուկ միջոցներ: Այդ նպատակով կիրառում են ծրագրային ապահովման տեստավորում, ռեզերվային սերվերների ստեղծում, անխափան սնուցման աղբյուրների օգտագործում և այլն:

Խարդախությունների ռիսկի նվազեցումը: Խարդախությունների ռիսկերը նվազագույնի են հասցվում հիմնականում հաշվարկների տևողության նվազեցմամբ, ավտոմատացված տեխնոլոգիաների ներդրմամբ, անձնակազմի ռոտացիայի ապահովմամբ, հատուկ և հստակ կանոնների ներդրմամբ, էլեկտրոնային փաստաթղթերի կիրառման դեպքում էլեկտրոնային ստորագրությամբ, ծածկագրմամբ, մասնակիցների մուտքի իրավունքների սահմանափակմամբ, երկակի վերահսկմամբ, զաղտնաբանների օգտագործմամբ:

Վճարային քարտերով գործառնությունների ռիսկերը կարելի է նվազեցնել անձը նույնականացնող անձնական համարի, լուսանկարի, գողացված, կորցրած քարտերը շրջանառությունից հանելու համար «կասեցման ցուցակների» ներդրմամբ, քարտում գրանցվող նվազագույն թույլատրելի գումարի պակասեցմամբ, պաշտպանման այլ մեխանիզմների կիրառմամբ: Տվյալների բազաների կողավորումը նույնպես նվազեցնում է խարդախությունների ռիսկը:

Ռիսկերի սահմանափակումը: Ռիսկերի սահմանափակման միջոցներից է ռիսկերի սահմանաչափերի սահմանումը, ինչը պետք է հաշվի առնվի յուրաքանչյուր գործարք կատարելիս: Բանկը պետք է սահմանի և կիրառի որոշակի սահմանաչափեր՝ համապատասխան չափանիշների կամ ընթացակարգերի համաձայն: Այդ սահմանափակումները պետք է ծառայեն որպես ռիսկերի կարգավորման արդյունավետ գործիք:

Բանկի ղեկավարությունը պետք է որոշի ռիսկի թույլատրելի սահմանը՝ զննատեղում, թե դրանց հետևանքով առաջացած հիմնախնդիրը լուծելիս ինչպիսի վնասներ կկրի բանկը: Այդ սահմանված չափի հետ պետք է պարբերաբար համեմատվի զննատեղում ռիսկի մեծությունը և որոշվի՝ արդյոք պետք է որոշակի գործողություններ իրականացնել դրանք զսպելու համար, թե՛ ոչ:

Ռիսկերի բաշխումը: Ռիսկերը կարող են մասնակի փոխանցվել մյուս մասնակիցներին: Շատ կարևոր է որոշել, թե ինչպես բաշխել բանկերի միջև չվճարումների հետ կապված կորուստների ծածկումը:

Ըստ վճարահաշվարկային համակարգի գործող մեխանիզմների, սկզբունքորեն հնարավոր է ուղղակի վերաբաշխել ռիսկը մասնակիցների միջև: Ոչ միաժամանակային փոխանակման կամ որոշակի փոխառմամբ միաժամանակային փոխանակումների ժամանակ միջոցորդ կարող է որոշ դեպքերում ուղղակի իր վրա վերցնել առաջացող վնասների մի մասը: Ռիսկերի նվազեցումը կկատարվի այն չափով, որքանով նա

կերաշխավորի փոխառությամբ օգնել մասնակիցներին: Այն դեպքերում, երբ փոխատուն փոխառության դիմաց գրավ է վերցնում, ռիսկը կրկին կրում է փոխառուն:

Վնասները կարելի է նվազեցնել նույնիսկ հաշվարկային միջնորդ ընտրելու ժամանակ: Օրինակ, կողմերը նվազագույնի կհասցնեն վարկային ռիսկը՝ կենտրոնական բանկին ընտրելով որպես միջոցների փոխանցման միջնորդ:

Ռիսկերից պաշտպանումը: Ֆինանսական ռիսկերից պաշտպանվելու ձևերից է գործառնությունների կատարումը միայն համապատասխան գրավի լիարժեք ապահովման առկայության դեպքում: Սակայն այս դեպքերում անհրաժեշտ է իրականացնել գրավի ապահովման երաշխավորված փոխանցման մեխանիզմների ստեղծման և ներդրման աշխատանքներ:

Տեխնիկական ռիսկերից պաշտպանվելու համար կատարվում են տեխնիկական սարքավորումների և ծրագրային ապահովման պարբերաբար ստուգում և վերահսկում, տվյալների պահուստային պատճենում պահուստային սարքավորումների վրա, անխափան էլեկտրասնուցման ապահովման համար համապատասխան պահուստային էլեկտրասնուցման աղբյուրների ներդրում, արտակարգ իրավիճակներում գործողությունների պլանի մշակում և այլն:

Ռիսկերի բացահայտումը և դրանց գնահատումը: Ռիսկերի գնահատումը բացահայտված ռիսկերի մակարդակի որոշումն է, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ ռիսկերի ավելացման հնարավորության որոշումն է: Ռիսկերի գնահատումը հիմնվում է ընդհանուր գնահատման չափանիշների վրա: Ռիսկի գնահատումը ոչ միշտ է որոշվում թվային արժեքով. երբեմն տրվում է ռիսկի աստիճանի համեմատական գնահատական: Ռիսկի ենթարկվելու չափը հավասար է ընդհանուր փոխանցվող գումարին և հնարավոր է սահմանել վճարման հանձնարարականի ներկայացումից մինչև վճարման հետ կապված հաշվարկի վերջնական իրականացումը և միջոցների տրամադրումը շահառուին: Դա նշանակում է, որ ռիսկը երկարաձգվում է հաշվարկային պարբերաշրջանի ամբողջ տևողության ընթացքում, և այդ ժամանակահատվածում միջոցները մնում են ռիսկային: Իսկ սա միաժամանակ նշանակում է, որ ռիսկերի մեծությունների հանրագումարը փոփոխվում է հաշվարկային պարբերաշրջանի տևողությունից կախված:

Ռիսկերի ճիշտ և ժամանակին գնահատումը ռիսկերի կառավարման հիմնական բաղադրիչներից է: Բանկի կողմից կիրառվող ռիսկի գնահատման մեխանիզմի արդյունավետությունը կախված է ռիսկի մակարդակից և դրա բարդությունից: Բանկը պետք է պարբերաբար ստուգի օգտագործվող գնահատման մեխանիզմի ամբողջությունը և աշխատունակությունը:

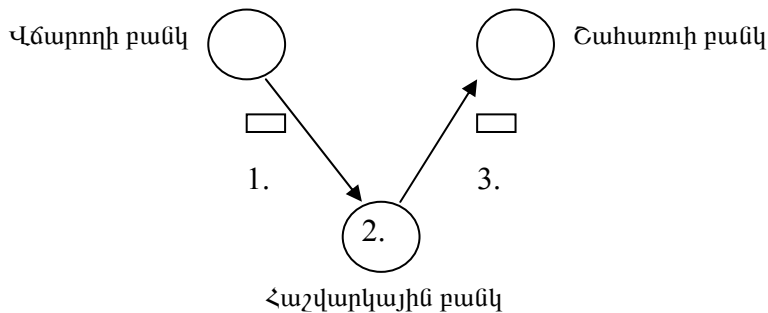
Ռիսկի գնահատման համակարգում հաշվի է առնվում ռիսկերի հանրագումարը և ռիսկերի զարգացման միտումը: Ռիսկերի զարգացման միտումը ցույց է տալիս ռիսկերի ենթարկման աստիճանի հնարավոր փոփոխությունները որոշակի ժամանակահատվածում (նվազեցում, կայուն մակարդակ կամ մեծացում):

Ռիսկերի վերահսկումը: Որպեսզի ռիսկերը կառավարելի լինեն, անհրաժեշտ է մշտապես հետևել և սահմանված մակարդակը գերազանցելու դեպքում համապատասխան միջոցներ ձեռնարկել: Բանկերը պետք է անեն ամեն ինչ՝ ռիսկերի մասին հնարավորին չափ հաճախակի, ճշգրիտ, ամբողջական և անկողմնակալ տեղեկություններ ստանալու համար: Ռիսկերի արդյունավետ կառավարում իրականացվում է միայն այն ժամանակ, երբ բանկը բավականաչափ տեղեկացված է դրանց մասին: Լավ մշակված «դիտարկման» համակարգը հնարավորություն է տալիս բանկին վերահսկել և կանոնակարգել իր ամբողջ գործունեությունը:

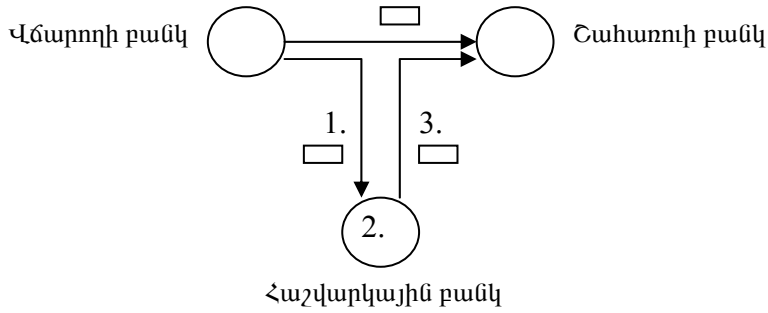
3. Վճարային համակարգերի տիպերը

Ժամանակակից վճարային համակարգերի առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ դրանց գործունեության պարզության տակ թաքնված են վճարումների իրականացման բազմաբնույթ և բարդ մեխանիզմներ, որոնք տարբերվում են ըստ երկրների և տարածաշրջանների: Այդ վճարային համակարգերը դասակարգում են 5 հիմնական տիպերի:

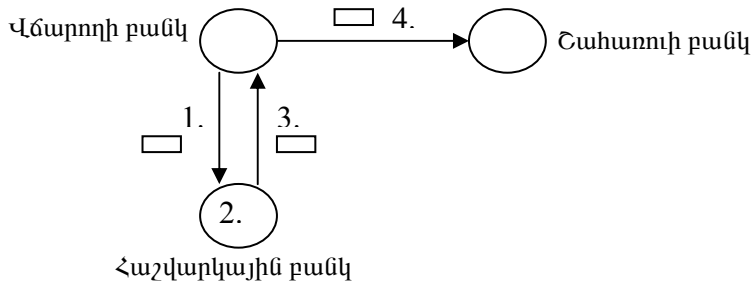
V տիպի վճարային համակարգ - այս դեպքում ստացող բանկը կարող է ստանալ վճարման փաստաթուղթը միայն կենտրոնական բանկում վճարում կատարվելուց հետո:

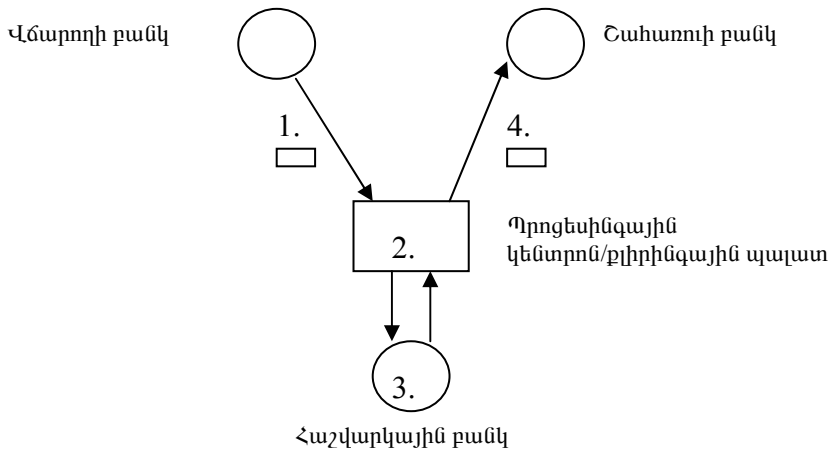
T տիպի վճարային համակարգ - այս դեպքում վճարող բանկը ստացող բանկին է ուղարկում վճարման փաստաթուղթը և միաժամանակ կենտրոնական բանկ է ուղարկում վճարման փաստաթղթի գծով վճարում իրականացնելու հանձնարարականը:

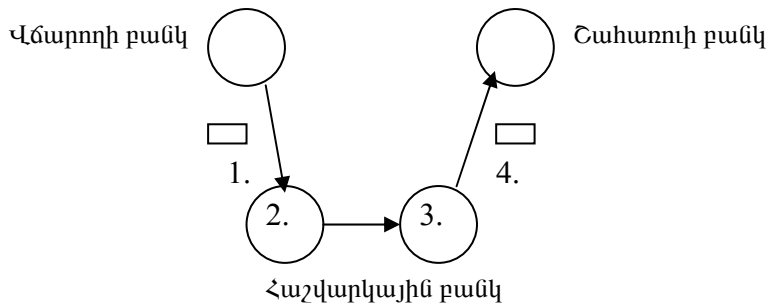
L տիպի վճարային համակարգ - այս դեպքում վճարող բանկը վճարման փաստաթուղթը պահում է իր մոտ և այդ փաստաթղթի տվյալները ուղարկում է կենտրոնական բանկ: Կենտրոնական բանկը վճարողի հաշվում բավարար միջոցների առկայության դեպքում իրականացնում է վճարումը ստացող բանկի հաշվին և այդ մասին տեղյակ է պահում վճարող բանկին: Այդ ամենից հետո վճարող բանկը վճարման փաստաթուղթը ուղարկում է ստացող բանկին, որն արդեն կարող է վստահ լինել վճարման ավարտվածության վերաբերյալ:

Y տիպի վճարային համակարգ - այս դեպքում վճարման փաստաթղթերը նախ ուղարկվում են հաշվարկային պալատ: Փոխադարձ մարումներից հետո հաշվարկային պալատը արդյունքների մասին տեղեկացնում է կենտրոնական բանկին, որն իրականացնում է վերջնական վճարումը: Հաշվարկային պալատը վճարումը համարում է ավարտված և այդ մասին տեղյակ է պահում ստացող բանկին միայն կենտրոնական բանկի կողմից վճարման իրականացման մասին տեղեկացվելուց հետո:

U տիպի վճարային համակարգ - այս դեպքում ստացող բանկը կարող է ստանալ վճարման փաստաթուղթը երկու տարբեր օղակներում վճարում կատարվելուց հետո:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Առանցքային սկզբունքների էությունը և նպատակը:
2. Առանցքային սկզբունքների կիրառման բնագավառները:
3. Նկարագրեք կենտրոնական բանկերի խնդիրները առանցքային սկզբունքների կիրառման ժամանակ:
4. Ներկայացնել ռիսկերի տեսակները:
5. Բացատրել Ֆինանսական և գործառնական ռիսկերի միջև փոխկապակցվածությունը:
6. Բերել «բարի համբավի» ռիսկի օրինակներ:
7. Տալ վարկային, իրացվելիության, հաշվարկային և հասկարգային ռիսկերի սահմանումները:
8. Ռիսկերի կառավարման քաղաքականությունը՝ որպես անհրաժեշտ և կարևոր տարր վճարահաշվարկային համակարգերում
9. Տալ «ռիսկերի կառավարման քաղաքականություն» հասկացողության սահմանումը:
10. Բնութագրել ռիսկերի կառավարման գործընթացի 4 հիմնական բաղադրիչներ:
11. Ներկայացնել ռիսկերի նվազեցման միջոցառումներն ըստ յուրաքանչյուր տեսակի:
12. Պատկերել վճարային համակարգերի հիմնական տիպերը և բնութագրել դրանք:

ԳԼՈՒԽ 17. ՀՀ ԿԲ-ԻՆ ՊԱՏԿԱՆՈՂ ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՍԱԿԱՐԳԵՐԸ

Թեմայի նպատակն է՝ նկարագրել ՀՀ կենտրոնական բանկին պատկանող վճարահաշվարկային համակարգերը՝ թղթային եղանակով համախառն հաշվարկների, քլիրինգային (զուտ) հաշվարկների, էլեկտրոնային վճարումների համակարգ և դրանց գործունեության արարողակարգերը:

Առանձին նկարագրվելու է նաև էլեկտրոնային վճարումների համակարգում կիրառվող հաղորդագրությունների տեսակներ (ֆորմատներ) և դրանց կառուցման սկզբունքները: Դասախոսության ընթացքում առանձին ներկայացվելու են ՀՀ կենտրոնական բանկին պատկանող վճարային համակարգերի միջոցով կատարված փոխանցումների ծավալը և քանակը, ինչպես նաև մի շարք այլ վիճակագրական տվյալները:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան **Մ**

- բնութագրել ՀՀ ԿԲ գործող համախառն և զուտ վճարահաշվարկային համակարգերը
- պատկերել թղթային եղանակով հաշվարկների համախառն համակարգի գործունեության սխեման
- պատկերել հաշվարկների քլիրինգային համակարգի գործունեության սխեման:
- պատկերել էլեկտրոնային վճարումների համակարգի գործունեության սխեման
- նկարագրել ԷՎՅ-ում կիրառվող հաղորդագրության տեսակները, հաղորդագրություններում օգտագործվող դաշտերը, դրանց կառուցման եղանակը և լրացման կանոնները
- բնութագրել ՀՀ կենտրոնական բանկի դերը վճարային համակարգերում:

16.1. Թղթային եղանակով հաշվարկների համախառն համակարգ

Այս համակարգը հանդիսանում է ռեալ ժամանակում համախառն հաշվարկների համակարգ: Վճարումները նախաձեռնվում են թղթային եղանակով և հաշվարկը կատարվում է նույն օրը, այն վերջնական է և անվերադարձ: Նշված համակարգով իրականացվում են վճարման հանձնարարականներով, չեկերով, պահանջագրերով փոխանցումներ, պետական արժեթղթերի հետ կապված փոխանցումներ, այլ փոխանցումներ: Համակարգի մասնակիցներ են հանդիսանում Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բոլոր բանկերը (31 բանկ), Գանձապետարանը և ՀՀ կենտրոնական բանկի ոչ-բանկ հաճախորդները, իսկ հաշվարկներն իրականացվում են կենտրոնական բանկում ՀՀ առևտրային բանկերի թղթակցային և կենտրոնական բանկի մյուս հաճախորդների հաշիվներով:

ա) Համակարգի աշխատանքը.

ՀՀ կենտրոնական բանկի համախառն հաշվարկների թղթային համակարգը գործում է ժամը 9.30-ից մինչև 17.00-ը: Ընդ որում վճարային փաստաթղթերը հաճախորդների կողմից ներկայացվում են ՀՀ կենտրոնական բանկ ժամը 9.30-ից մինչև 14.30-ը, իսկ հաշվարկների իրականացումը և վճարային փաստաթղթերի մշակումը տևում է մինչև ժամը 17.00-ը: Հաշվարկը կատարվում է կենտրոնական բանկի «Գործառնական օր» համակարգում՝ դեբետագրելով վճարողի և կրեդիտագրելով ստացողի հաշիվները, ընդ որում, եթե վճարողի հաշվի վրա բավարար միջոցներ չկան, ապա վճարը մերժվում է և օվերդրաֆտ չի տրամադրվում: Վճարումների իրականացման նախապատվելիությունը որոշում է վճարը նախաձեռնողը: Բանկային օրվա վերջում այն հաճախորդներին, որոնց հաշիվների վրա տեղի է ունեցել միջոցների շարժ, տրվում են քաղվածքներ այդ հաշիվներից: Այն բանկերը, որոնք միացած են միջբանկային համակարգչային ցանցին, օրական երեք անգամ՝ ըստ սահմանված ժամերի, կարող են տեղեկություններ ստանալ այդ պահին իրենց հաշվի մնացորդների մասին: Համախառն հաշվարկների թղթային համակարգի մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանվում են ՀՀ կենտրոնական բանկի հետ փոխադարձ թղթակցային պայմանագրերով, միջբանկային համաձայնագրերով, կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերով, «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցումների մասին» ՀՀ օրենքով և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով:

բ) Գնային քաղաքականությունը.

ՀՀ կենտրոնական բանկի համախառն հաշվարկների թղթային համակարգով փոխանցումների իրականացման գործող սակագները սահմանվել են կենտրոնական բանկի կողմից 1998թ.-ի մարտի 1-ից: Թղթային փոխանցումը «Գործառնական օր» համակարգում իրականացնելիս ավտոմատ կերպով գանձվում է նաև վերջինիս սակագինը՝ 1200 ՀՀ դրամի չափով փոխանցման նախաձեռնողի (originator) հաշվից (չեկերից բացի այլ դեբետային փոխանցումների դեպքում նաև ստացողի հաշվից՝ 500 ՀՀ դրամի չափով): Սակագների գանձումից ազատվում են ՀՀ կենտրոնական բանկին և ՀՀ Գանձապետարանին ուղղված վճարումները:

գ) Ռիսկերի կառավարման քաղաքականություն.

Ներկայումս ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից աշխատանքներ են տարվում վճարային համակարգում առաջացող ռիսկերի, այդ թվում նաև գործառնական ռիսկերի արդյունավետ կառավարման ուղղությամբ, մասնավորապես մշակվել են պահանջներ, որոնց պետք է բավարարեն համակարգի բոլոր մասնակիցները:

16.2. Հաշվարկների քլիրինգային համակարգ

Քլիրինգային համակարգը սկսել է գործել 1994թ. և տնօրինվում է ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից: Քլիրինգային համակարգը թղթային համակարգ է (վճարումները ներկայացվում են թղթային փաթեթով), որի հաշվարկներն իրականացվում են բազմակողմանի զուտացման սկզբունքով (multilateral) և վերջնական վճարը կատարվում է զուտ արդյունքների չափով՝ յուրաքանչյուր քլիրինգային սեանսից հետո: Քլիրինգային համակարգով իրականացվում են կրեդիտային փոխանցումներ և ակցեպտ պահանջող դեբետային փոխանցումներ:

Քլիրինգային համակարգի մասնակիցներ են հանդիսանում Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկում թղթակցային հաշիվներ ունեցող Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բոլոր բանկերը և ՀՀ Գանձապետարանը:

ա) Համակարգի աշխատանքը.

ՀՀ կենտրոնական բանկում քլիրինգային վճարումներն իրականացվում են սեանսներով, մասնավորապես՝ ներկայումս գործում է քլիրինգային երկու սեանս: Քլիրինգային վճարումներ նախաձեռնող մասնակիցը յուրաքանչյուր մասնակցին ուղղված վճարումները նույն քլիրինգային սեանսի ընթացքում կարող է ներկայացնել առավելագույնը երկու փաթեթով:

Քլիրինգային համակարգով փոխանցումներ նախաձեռնող կողմերը սահմանված ժամանակահատվածներում (սեանսի ժամը 13.30-14.00) կենտրոնական բանկի քլիրինգային կենտրոն են ներկայացնում քլիրինգային փաթեթները և դրանց կից ներկայացնում են նաև յուրաքանչյուր բանկին հասցեագրված վճարումների ամփոփ գումարները (ըստ փաթեթների) թղթային եղանակով և մագնիսական կրիչներով: Քլիրինգային փաթեթների ընդունման և համակարգ մուտքագրման փուլի ավարտից հետո համակարգի մասնակիցների կենտրոնական բանկում թղթակցային հաշիվների տվյալ պահի մնացորդների մասին տվյալները «Գործառնական օր» համակարգից փոխանցվում են քլիրինգային համակարգ: **Թղթակցային հաշիվների** մնացորդների և ներկայացված փաթեթների հիման վրա իրականացվում է նետինգը և դրա արդյունքների հիման վրա կատարվում է վերջնահաշվարկ: Եթե վճարը նախաձեռնողի միջոցները (հաշվի մնացորդը և նրան ուղղված վճարումները) չեն բավականացնում վճարը կատարելու համար, ապա օվերդրաֆտ չի տրամադրվում և չբավարարող մասով փաթեթները մերժվում են, ընդ որում փաթեթի մասնակի վճարում չի կատարվում չվճարված փաթեթը ետ է վերադարձվում ամբողջությամբ: Ձուտ հաշվարկների արդյունքում ձևավորված թղթակցային հաշիվների վերջնական մնացորդներն անմիջապես փոխանցվում են «Գործառնական օր» համակարգ, իսկ քլիրինգային սեանսի ավարտից հետո բանկերին տրամադրվում են քաղվածքներ քլիրինգի արդյունքների վերաբերյալ և քլիրինգային փաթեթները:

բ) Գնային քաղաքականությունը.

ՀՀ կենտրոնական բանկի քլիրինգային համակարգով փոխանցումների իրականացման համար վճարը նախաձեռնողից (originator) յուրաքանչյուր վճարված փաթեթի համար գանձվում է 1200 ՀՀ դրամ: Ընդ որում սակագների գանձումը տեղի է ունենում «Գործառնական օր» համակարգում: Սակագների գանձումից ազատվում են ՀՀ կենտրոնական բանկին և ՀՀ Գանձապետարանին ուղղված փաթեթները:

16.3. Էլեկտրոնային վճարումների համակարգ

ա) Հիմնական դրույթներ.

Նպատակ ունենալով զարգացնել Հայաստանի վճարահաշվարկային համակարգը, ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից 1996թ. սկսվել են ՀՀ տարածքում գործող բանկերում և նրանց բաժանմունքներում CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի ներդրման աշխատանքները և զուգահեռ՝ էլեկտրոնային վճարումների համակարգի ստեղծման աշխատանքները: 1996թ. սկսվել է էլեկտրոնային վճարումների համակարգի ներդրումը ՀՀ տարածքում գործող բանկերում:

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգը աշխատում է ռեալ ժամանակում համախառն հաշվարկների իրականացման ռեժիմով (RTGS)՝ հաշվարկներն իրականացնելով ՀՀ կենտրոնական բանկում թղթակցային հաշիվներով: Համակարգը չունի փոխանցումների իրականացման գումարային սահմանափակումներ:

բ) Օրենսդրական դաշտը, կարգավորումը և քաղաքականությունը.

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի գործունեությունը կարգավորվում է միջբանկային համաձայնագրով, որով հաստատվում են համակարգում կիրառվող պաշտպանական մեխանիզմները, համակարգի արարողակարգերը, անվտանգության պահանջները, վեճերի լուծման կարգը և երկկողմանի պայմանագրերով, որոնցով սահմանվում են մի կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի որպես CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի և էլեկտրոնային վճարումների համակարգի ներդրողի ու սպասարկողի և մյուս կողմից՝ բանկերի և Գանձապետարանի որպես օգտագործողների իրավունքները, պարտավորությունները և պատասխանատվությունները:

գ) Մասնակիցները.

ՀՀ կենտրոնական բանկը հանդիսանում է էլեկտրոնային վճարումների համակարգի սեփականատերը, վերահսկող և կարգավորող մարմինը: Համակարգի անդամ կարող է դառնալ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող յուրաքանչյուր բանկ: Համակարգի անդամ դառնալու համար բանկը պարտադիր պետք է միացված լինի CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցին և բավարարի մի շարք տեխնիկական և անվտանգության պահանջների: Ներկայումս էլեկտրոնային վճարումների համակարգով աշխատում են ՀՀ կենտրոնական բանկը և 3 տարածքային դրամարկղային կենտրոն, 22 առևտրային բանկ, մոտ 115 մասնաճյուղ և Գանձապետարանը՝ իր 44 բաժանմունքով:

դ) Փոխանցումները.

Համակարգում նախատեսվում են միայն ՀՀ դրամով կրեդիտային փոխանցումները՝ վճարման հանձնարարականները և չեն նախատեսում փոխանցումների ետ կանչի կամ փոփոխման հնարավորություններ (irrevocable payment orders): Ընդ որում նախատեսվում են ինչպես հատային փոխանցումներ՝ սովորական, բյուջե ուղղված, բյուջեից դուրս եկող, այնպես էլ ամփոփ փոխանցումներ՝ բազմակի փոխանցման հանձնարարական (երբ վճարողը մեկն է, իսկ շահառուները՝ բազմաթիվ), հավաքական վճարումների հանձնարարական (երբ վճարողները բազմաթիվ են, իսկ շահառուն՝ մեկը), միջբանկային վճարման հանձնարարական կից ռեեստրով (ռեեստրում նշվում են վերջնական շահառուները):

ե) Համակարգի գործունեությունը.

Համակարգում վճարումներն իրականացվում են «FIFO» սկզբունքով (առաջինն եկավ առաջինը կատարվեց): Մի բանկից/մասնաճյուղից մյուս բանկին/մասնաճյուղին ուղղված փոխանցումների գծով վերջնական հաշվարկներն իրականացվում են կենտրոնական բանկի «Գործառնական օր» համակարգում:

հաշվառվող թղթակցային հաշիվներով: Կենտրոնական բանկում վարվող թղթակցային հաշվում բավարար միջոցների բացակայության դեպքում վճարումը մերժվում է, օվերդրաֆտներ և վարկեր չեն նախատեսվում: Համակարգում նախատեսված չէ մերժված վճարումների հերթերի գոյացում: Սերժված վճարումն իրականացնելու համար այն պետք է նորից մուտքագրվի համակարգ նախածեռնողի կողմից:

1999թ. մշակվեց և շահագործման հանձնվեց «Դիտարկում» մոդուլը, որը թույլ է տալիս մասնակիցներին աշխատանքային օրվա ընթացքում դիտարկել իրենց թղթակցային հաշիվների մնացորդները և ավելի արդյունավետ կառավարել վճարային հոսքերով:

գ) Տեխնիկական միջավայրը.

Համակարգը աշխատում է CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի հիման վրա: Այն իր հաղորդագրություններով, հաշվեհամարներով և այլ չափանիշներով (պարամետրերով) համապատասխանեցվել է միջազգային ստանդարտներին (ISO):

Համակարգում շրջանառվող ամբողջ տեղեկատվությունը պաշտպանվում է էլեկտրոնային ստորագրությամբ: Համակարգը նախատեսում է «Backup» ռեզերվային ուղիների կիրառում: Այն դեպքում, երբ շահառուի բանկը միացված չէ համակարգին, վճարումը շահառուին այդ հատվածում հասցվում է թղթային կրիչներով:

ե) Հաշվարկների արարողակարգը.

Կենտրոնական բանկի էլեկտրոնային վճարումների համակարգով կատարված փոխանցումների գծով հաշվարկը կատարվում է նույն օրը, սակայն հաշվով կատարված գործառնությունները համարվում են հաստատված հաշվարկի կատարման հաջորդ օրը ժամը 11.00-ից ոչ շուտ (այսինքն ՀՀ կենտրոնական բանկը բանկերին առաջարկում է վերջիններիս հաշիվներին փոխանցված գումարը բենեֆիցիարին հասանելի դարձնել միայն հաջորդ օրվա ժամը 11.00-ից հետո):

Էլեկտրոնային վճարումների համակարգի աշխատանքը բաղկացած է ստորև բերված փուլերից.

1. 9.00 Համակարգի աշխատանքների սկիզբ:
2. 9.00 – 9.15 Տեխնոլոգիական փուլ - այս փուլում կատարվում է ծրագրերի բեռնում, ստուգում, համակարգային հաշվեփոխանցումների ուղարկում/ստացում: Այս փուլում վճարումներ չեն իրականացվում:
3. 9.15 – 9.30Մուտքի բացում - այս փուլում իրականացվում է էլեկտրոնային վճարումների համակարգի աշխատանքային կայանների բեռնումը և մուտքի բացումը:
4. 9.30 – 16.00 Վճարումների փուլ - բոլոր տիպի՝ վճարային և այլ հաղորդագրությունների փոխանցում ցանկացած հնարավոր ուղղություններով:
5. 16.00 – 16.30 Կենտրոնական բանկի մուտքի փակման փուլ - այս փուլում կատարվում է մինչև ժամը 16.00-ը բանկերի կողմից ուղարկված վճարային հաղորդագրությունների ընդունում և մշակում: Ժամը 16.30-ից դադարեցվում է գլխամասերից կենտրոնական բանկ ուղղված վճարային հաղորդագրությունների ընդունումը:
6. 17.00 – 17.45 Ավարտի փուլ - մինչև ժամը 17.00-ը գլխամասային բանկերը պարտավոր են ընդունել կենտրոնական բանկից ստացվող վճարային հաղորդագրությունները: 17.00-ից հետո կարող են փոխանցվել միայն ոչ վճարային փաստաթղթեր բոլոր հնարավոր ուղղություններով: Այս փուլում իրականացվում է նաև օրվա ընթացքում բանկ - համակարգ հատվածում փոխանակված հաղորդագրությունների ստուգում:
7. 18.00 Համակարգի աշխատանքների ավարտ:

Ներկայումս ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից խրախուսվում է էլեկտրոնային վճարումների համակարգով վճարումների իրականացումը և դրա հետ կապված այս համակարգով փոխանցումներն իրականացվում են անվճար:

16.4. ԷՎՀ-ում կիրառվող հաղորդագրության տեսակները

1. Հիմնական հասկացություններ

«Հաղորդագրության տեսակ» (ՀՏ) հասկացությունը էլեկտրոնային փոխանցումներ համակարգի (ԷՓՀ) հիմնական հասկացություններից է: «Հաղորդագրության տեսակը» ցանկացած տիպի բանկային կամ ոչ բանկային տեղեկատվության փոխանցման ստանդարտ ձև է:

Էլեկտրոնային ճանապարհով փոխանցվող հաղորդագրությունները ունեն հստակ տարբերակում ըստ տեսակների:

Հաղորդագրության տեսակը ներկայացվում է եռանիշ կոդով (թվային), որի առաջին միջը որոշում է հաղորդագրության կատեգորիան, երկրորդ միջը ցույց է տալիս հաղորդագրության խումբը, երրորդը՝ բուն հաղորդագրության տեսակը. օրինակ՝ «Վճարման հանձնարարական» հաղորդագրությունը ներկայացվում է ՀՏ100 հաղորդագրության միջոցով, «Հարցումային հաղորդագրություն»՝ ՀՏ920, «Քաղվածք հաշվից»՝ ՀՏ950 և այլն:

Համակարգում կիրառվում է հաղորդագրությունների 6 կատեգորիա՝

- 0 - Համակարգային հաղորդագրություններ
- 1- Փոխանցումներ
- 2- Բանկային փոխանցումներ
- 5- Արժեթղթեր
- 9- Խառը հաղորդագրություններ (քաղվածք, հարցում և այլն)
- n – Ընդհանուր խմբի հաղորդագրություններ:

Յուրաքանչյուր կատեգորիայի շրջանակներում գոյություն ունեն խմբեր, որոնք կոդավորվում են 0-9 թվերով և դասակարգում են հաղորդագրությունները տվյալ կատեգորիայի սահմաններում:

Կատեգորիայից կատեգորիա 0-8 թվերով կոդավորված խմբերը փոփոխում են իրենց իմաստը և ֆորմատները: 9-րդ խմբի հաղորդագրությունները նույն իմաստն ու ֆորմատները ունեն բոլոր կատեգորիաներում: Հաղորդագրությունների կատեգորիաները և դրանցում օգտագործվող խմբերը ստորև ներկայացված են աղյուսակների տեսքով (աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1. Հաղորդակցությունների կատեգորիաներ

Կատեգորիա	Խումբ	Հաղորդագրության տեսակ
0	0	<i>Համակարգային հաղորդագրություններ</i>
	1	Անդորրագրեր
	2	Տեղեկանքներ
	5	Հաշվետվություններ
1	0	<i>Փոխանցումներ</i>
	2	Կրեդիտային փոխանցում
	3	Հաշվարկներ բյուջեի հետ Հավաքական վճարներ
2	0	<i>Բանկային փոխանցումներ</i>
5	0	<i>Արժեթղթեր</i>
	1	Առաջնային շուկայում գործարքներ
	3	Հաստատումներ
	7	Տեղեկացումներ Հաշվետու հաղորդագրություններ
9	2	<i>Խառը հաղորդագրություններ</i>
	5	Հաշվետվության հարցում
	6	Հաշվետու հաղորդագրություն Ռեեստրներ
n	9	<i>Ընդհանուր խմբի հաղորդագրություններ</i> Ճշտումներ, հարցեր, պատասխաններ, ազատ

Նշված կատեգորիաների խմբերի սահմաններում օգտագործվում են հետևյալ հաղորդագրությունները (ՀՏ) (աղյուսակ 2):

Աղյուսակ 2. Կատեգորիաների խմբերի սահմաններում օգտագործվող հաղորդագրություններ

Կատեգորիա	Խումբ	Համար	Հաղորդագրության տեսակ
0	0	0	<i>Համակարգային հաղորդագրություններ</i>
		1	Անդորրագիր ֆայլի մասին
		0	Կատարման անդորրագիր
		1	Արմինիստրատորի հաղորդագրություն
		2	Տեխնիկական հաշվետվություն
		2	Ֆինանսական հաշվետվություն
		5	Սիջոցների սառեցման հանձնարարական Վճարման և ապաստեցման հանձնարարական
1	0	0	<i>Փոխանցումներ</i>
		0	Վճարման հանձնարարական
		2	Բյուջեի մուտքի հանձնարարական
		1	Բյուջետային վճարման հանձնարարական
		1	Բազմակի փոխանցման հանձնարարական
1	3	Հավաքական վճարումների հանձնարարական	
2	0	2	<i>Բանկային փոխանցումներ</i> Սիջբանկային վճարման հանձնարարական
		3	<i>Արժեթղթեր</i> Աճուրդի հայտ
5	1	1	Հայտի պատասխան
		0	<i>Խառը հաղորդագրություններ</i> Հարցումային հաղորդագրություն
9	2	0	Քաղվածք հաշվից
		0	Հաշվի վիճակ
		1	Հաշվի վիճակ
		2	Վճարման մերժում
		9	Ռեեստր
n	9	2	<i>Ընդհանուր խմբի հաղորդագրություններ</i> Մերժման հաղորդագրություն
		5	Հարցում ճշտման մասին
		6	Պատասխան
		9	Ազատ ֆորմատով հաղորդագրություն

16.5. Հաղորդագրություններում օգտագործվող դաշտերը, դրանց կառուցման եղանակը և լրացման կանոնները

ԷՓՀ հաղորդագրությունները կազմված են դաշտերից: Յուրաքանչյուր հաղորդագրություն բաղկացած է սահմանված պարտադիր և ոչ պարտադիր դաշտերից:

Դաշտերում կիրառվող կոդերը

Դաշտերի ֆորմատի նկարագրության մեջ օգտագործվում են կոդեր, որոնք ունեն հետևյալ իմաստները

a-տառային

n-թվային

x-տառաթվային

number - թվային կոդ է, որը ներառում է իր մեջ նաև տասնորդական ստորակետը (օգտագործվում է գումարներ, տոկոսներ ներկայացնելիս):

nn - տվյալը պետք է պարտադիր ներկայացված լինի նշված քանակի նիշերով:

[nn] – ոչ պարտադիր լրացվող դաշտ:

nn*mm – nn քանակի տող, յուրաքանչյուրում մինչև mm քանակի համապատասխան նիշ լրացնելու հնարավորություն:

Կողից առաջ գրվում է թիվ, որը ցույց է տալիս, թե քանի նիշով պետք է հանդես գա տվյալ կողը դաշտում:

Օրինակ՝ 6n 1a 15number 4a 16 x [34x] 6n-ը վեցանիշ թվային կոդ է, որը միշտ պետք է ներկայացվի 6 նիշով, 1a-ն տառային միանիշ կոդ է, 15number-ը տասնհինգ նիշանի թվային կոդ է, 4a-ն քառանիշ տառային կոդ է, որը միշտ պետք է ներկայացվի չորս նիշով, 16x-ը տասնվեց նիշանի տառաթվային կոդ է, [34x] -ը ոչ պարտադիր երեսունչորս նիշանի տառաթվային կոդ է :

Հաղորդագրությունների նկարագրություն

ՀՏ 100 Վճարման հանձնարարական:

ՀՏ120 Բյուջեի մուտքի հանձնարարական:

ՀՏ 121 Բյուջետային վճարման հանձնարարական:

ՀՏ 131 Բազմակի փոխանցման հանձնարարական:

ՀՏ 132 Հավաքական վճարումների հանձնարարական:

ՀՏ 202 Սիջբանկային վճարման հանձնարարական:

ՀՏ 920 Հարցումային հաղորդագրություն:

ՀՏ 950 Քաղվածք հաշվից:

ՀՏ 951 Հաշվի վիճակ:

ՀՏ 952 Վճարման մերժում:

ՀՏ 969 Ռեեստր:

ՀՏ n92 Հետ կանչման հաղորդագրություն:

ՀՏ n95 Հարցում ճշտման մասին:

ՀՏ n96 Պատասխան:

ՀՏ n99 Ազատ ֆորմատով հաղորդագրություն:

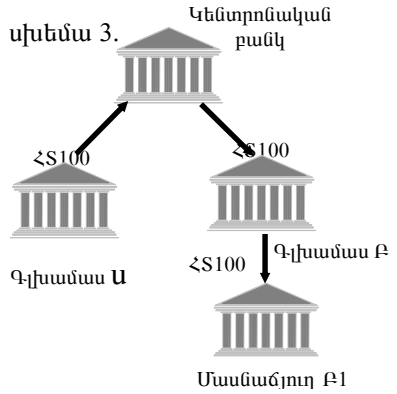
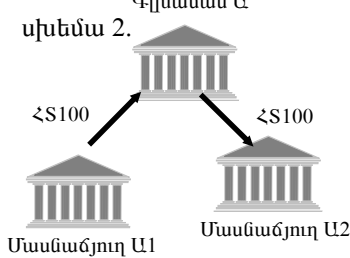
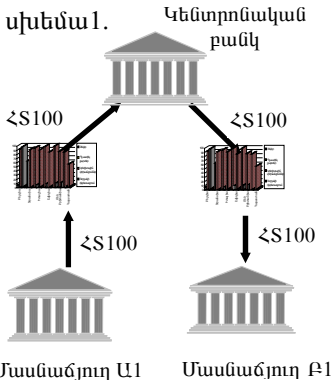
ՀՏ 100 Վճարման հանձնարարական

Հաղորդագրության այս տեսակն ուղարկում է վճարողի բանկը ստացողի բանկին՝ անմիջականորեն կամ միջնորդների միջոցով:

Օգտագործվում է վճարման հանձնարարականներ ուղարկելու համար:

Այս հաղորդագրությունը կարելի է ուղարկվել հետևյալ ճանապարհներից մեկով՝

1. Մասնաճյուղից ԷՎՀ մուտքագրվող բոլոր վճարման հանձնարարականները, որոնք հասցեագրված են այլ բանկի մասնաճյուղին պարտադիր անցնում են Ուղարկող մասնաճյուղ - Ուղարկող գլխամաս - ԿԲ - Ստացող գլխամաս - Ստացող մասնաճյուղ ուղիով (սխեմա 1):
2. Միևնույն բանկի տարբեր մասնաճյուղերի միջև վճարման հանձնարարականների ուղարկման դեպքում հաղորդագրությունը անցնում է Ուղարկող մասնաճյուղ - Գլխամաս -Ստացող մասնաճյուղ ուղիով (սխեմա 2):
3. Գլխամասում ստեղծված վճարման հանձնարարականները, որոնք հասցեագրված են այլ բանկի գլխամասին (մասնաճյուղին), պարտադիր պետք է անցնեն ԿԲ-ով (սխեմա 3):

Նկար 37. ՀՏ 100 վճարման հանճարարականի կիրառման սխեմաները

Ֆորմատի նկարագրություն

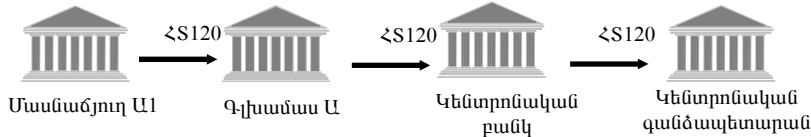
Պ/Օ	դաշտի N	դաշտի անվանումը	ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	գործառնության համարը	16x
Օ	30V	վճարման օր	6n
Պ	32A	ամսաթիվ , արժույթի կող , գումար	6n3a15number
Պ	50A	վճարող	12n[4n] 4*35x
Պ	59	շահառու	12n[4n] 4*35x
Պ	70A	վճարման նպատակը	4*35x

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

- Մասնաճյուղում 50A դաշտում հաշվեհամարը լրացնելիս պետք է հետևել, որպեսզի դաշտում նշված լինի միայն մասնաճյուղում սպասարկվող հաշվեհամարը կամ այդ մասնաճյուղին պատկանող հաշվեհամարը նրա գլխամասում:
- Գլխամասում հաշվեհամարը լրացնելիս պետք է հետևել, որպեսզի 50A դաշտում լրացված լինի տվյալ գլխամասում կամ նրա որևէ մասնաճյուղում սպասարկվող կամ ԿԲ-ում տվյալ բանկին պատկանող հաշվեհամարներից մեկը:

ՀՏ120 Բյուջեի մուտքի հանճարարական

Այս հաղորդագրությունը օգտագործվում է բյուջե կատարվող վճարումների փոխանցման համար:
 Այս հաղորդագրությունը սովորաբար ուղարկվում է բանկից/մասնաճյուղից Կենտրոնական Բանկ կամ բանկ/մասնաճյուղ - Կենտրոնական բանկ – Կենտրոնական գանձապետարան:
 սխեմա 4.

Նկար 38. ՀՏ120 Բյուջեի մուտքի վճարման հանճարարականի կիրառման սխեմա

Ֆորմատի նկարագրություն

Պ/Օ	դաշտի N	դաշտի անվանումը	ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	գործառնության համարը	16x
Պ	32A	ամսաթիվ , արժույթի կող , գումար	6n3a15number
Օ	32B	արժույթի կող , գումար	3a15number
Պ	50B	վճարող	20x/12n[4n] 4*35x
Պ	59	շահառու	12n[4n] 4*35x
Պ	70A	վճարման նպատակը	4*35x

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

ՀՏ 121 Բյուջետային վճարման հանճարարական

Այս հաղորդագրությունը ուղարկվում է ԿԲ-ից բանկերին/մասնաճյուղերին, սակայն հնարավոր է նաև հակառակ տարբերակը, օր. սխալ հասցեով գնացած վճարումը ետ ուղարկելու համար և այլն (սխեմա 6,7):
 սխեմա 6. սխեմա 7.

Նկար 39. ՀՏ 121 Բյուջետային վճարման հանճարարականի կիրառման սխեմաները

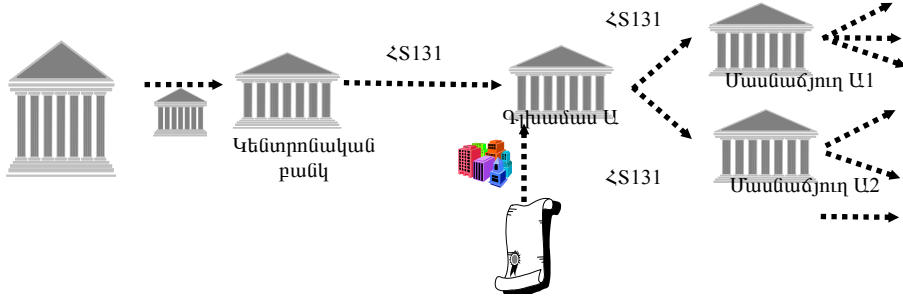
Ֆորմատի նկարագրություն

Պ/Օ	դաշտի N	դաշտի անվանումը	ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	գործառնության համարը	16x
Պ	32A	ամսաթիվ , արժույթի կող , գումար	6n3a15number
Պ	50A	վճարող	12n[4n] 4*35x
Պ	59	շահառու	12n[4n] 4*35x
Օ	70B	բյուջեից վճարման նպատակ	2n2n2n2n
Պ	33M	բյուջեից փոխանցվող գումարներ	2n2n/15number
Պ	70A	վճարման նպատակ	4*35x

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

ՀՏ 131 Բազմակի փոխանցման հանձնարարական

Այս հաղորդագրությունը կարող է օգտագործվել այն դեպքերում, երբ կա մեկ վճարող և բազմաթիվ շահառուներ: Կարող է կիրառվել, օրինակ՝ կենսաթոշակների, աշխատավարձերի, կրթաթոշակների, գործազրկության նպաստների, զանազան սոցիալական/ապահովագրական և այլ վճարումների իրականացման ժամանակ:

Նկար 40. ՀՏ 131 Բազմակի փոխանցման վճարման հանձնարարականի կիրառման սխեմա

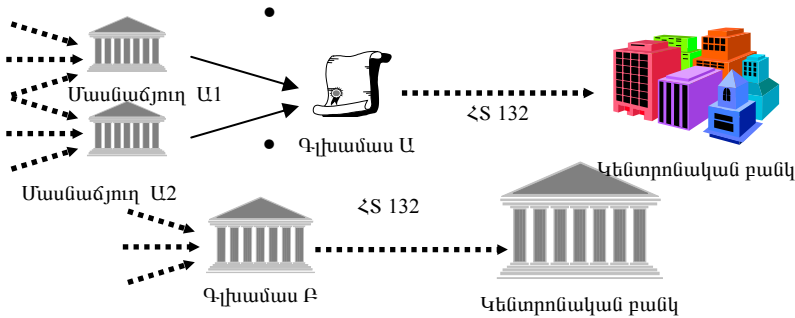
Ֆորմատի նկարագրություն

Պ/Օ	ԴաշտիN	Դաշտի անվանումը	Ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	Գործառնության համարը	16x
Օ	30V	Վճարման օր	6n
Պ	32A	Ամսաթիվ,արժույթի կող, գումար	6n3a15number
Պ	50A	Վճարող	12n[4n] 4*35x
Պ	70A	Վճարման նպատակը	4*35x
→			
Պ	32B	Արժույթի կող, գումար	3a15number
Պ	59	Շահառու	12n[4n] 4*35x

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

ՀՏ 132 Հավաքական վճարումների հանձնարարական

Այս հաղորդագրությունը օգտագործվում է այն ժամանակ, երբ անհրաժեշտ է կատարել փոխանցում բազմաթիվ հաշիվներից մեկ հաշվի: Օրինակ՝ ծախսած էլեկտրաէներգիայի վարձ, հեռախոսավարձ և այլն:

Նկար 41. ՀՏ 132 Հավաքական վճարումների հանձնարարականի կիրառման սխեմա

Ֆորմատի նկարագրություն

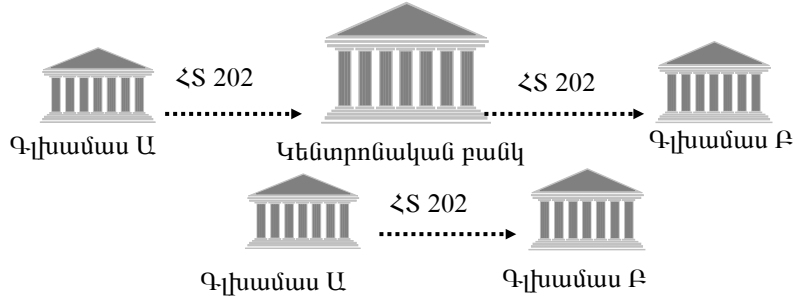
Պ/Օ	ԴաշտիN	Դաշտի անվանումը	Ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	Գործառնության համարը	16x
Օ	30V	Վճարման օր	6n
Պ	32B	Արժույթի կող, գումար	3a15number
Պ	59	Շահառու	12n[4n] 4*35x

→

Պ	20	Գործառնության համարը	16x
Պ	32A	Ամսաթիվ, արժույթի կող, գումար	6n3a15number
Պ	50a	Վճարող	Ակամ C
Պ	70A	Վճարման նպատակը	4*35x

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

ՀՏ 202 Միջբանկային վճարման հանձնարարական

Նկար 42. ՀՏ 202 Միջբանկային վճարման հանձնարարականի կիրառման սխեմա
Ֆորմատի նկարագրություն

Պ/Օ	Ղաշտի N	Ղաշտի անվանումը	Ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	Գործառնության համարը	16x
Պ	21	Գործառնության հղման համարը	16x
Պ	32A	Ամսաթիվ, արժույթի կող, գումար	6n3a15number
Պ	50A	Վճարող	12n[4n] 4*35x
Պ	59	Շահառու	12n[4n] 4*35x
Օ	72	Ուղարկողից Ստացողին ուղղված ինֆորմացիա	6*35x

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

ՀՏ 920 Հարցումային հաղորդագրություն

Հաղորդագրության այս տիպը ուղարկում է հաշվետերը (բանկը) հաշիվը սպասարկող բանկին:

Այն օգտագործվում է հաշիվը սպասարկող բանկին հարցում ուղարկելու «Հաշվի վիճակ» հաղորդագրությունը ստանալու նպատակով: Այս հաղորդագրությունը կարող է ուղարկվել ինչպես մասնաճյուղ - գլխամաս, գլխամաս-ԿԲ ուղղություններով, այնպես էլ հակառակը:

Պ/Օ	Ղաշտի N	Ղաշտի անվանումը	Ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	գործառնության համարը	16x
Պ	12	հայցվող հաղորդագրություն	3n
Պ	25	հաշվի համարը	12n[4n]
Պ	31	ամսաթիվ	6n
Օ	31	ամսաթիվ	6n

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

ՀՏ 950 Քաղվածք հաշվից

Այս հաղորդագրությունն ուղարկում է հաշիվ սպասարկող բանկը հաշվետիրոջը:

Օգտագործվում է հաշվի հետ կատարվող բոլոր փոփոխությունների մասին մանրամասն տեղեկատվության փոխանցման համար, անկախ նրանից, թե փոփոխության հրահանգը ինչ ճանապարհով է ստացվել էլեկտրոնային վճարումների համակարգով, քլիրինգով, թղթային, թե այլ ճանապարհով:

Այս հաղորդագրությունը կարող է ուղարկվել ինչպես մասնաճյուղ - գլխամաս, գլխամաս - ԿԲ ուղղություններով, այնպես էլ հակառակը:

Ֆորմատի նկարագրություն

Պ/Օ	Ղաշտի N	Ղաշտի անվանումը	Ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	գործառնության համարը	16x
Պ	25	հաշվի համարը	12n[4n]
Պ	28	հաշվետվության համարը /հերթական համարը	5n[3n]
Պ	60a	սկզբնական մնացորդ	F կամ M
Օ	61	հաշվետվության տող	6n1a15number4a16x[/34x]
Պ	62a	վերջնական մնացորդ	F կամ M
Օ	64	վերջնական հասանելի մնացորդ	6n3a15number

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

ՀՏ 951 Հաշվի վիճակ

Հաղորդագրության այս տիպը ուղարկում է հաշիվ սպասարկող բանկը հաշվետիրոջը: Օգտագործվում է հաշվի մասին տեղեկատվության փոխանցման համար՝ արտացոլելով հաշվի վիճակը հարցման պահի դրությամբ:

«Հաշվի վիճակ» հաղորդագրությունը տրվում է միայն ի պատասխան «Հարցումային հաղորդագրություն» հաղորդագրության կամ բանկերի միջև կնքած երկկողմանի պայմանագրի համաձայն:

Այս հաղորդագրությունը կարող է ուղարկվել ինչպես մասնաճյուղ-գլխամաս, գլխամաս-ԿԲ ուղղություններով, այնպես էլ հակառակը:

Ֆորմատների նկարագրություն

Պ/Օ	դաշտի N	դաշտի անվանումը	Ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	գործառնության համարը	16x
Օ	21	հղում	16x
Պ	13	ամսաթվի և ժամի ցուցիչ	10n
Պ	25	հաշվի համար	12n[4n]
Պ	62M	վերջնական մնացորդ	1a6n3a15number
Օ	64	վերջնական հասանելի մնացորդ	6n3a15number

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

ՀՏ 952 Վճարման մեթոմ

Այս հաղորդագրությունն առաջիկայում ուղարկվելու է միայն ԿԲ-ից գլխամասերին: Օգտագործվում է այն դեպքերում, երբ որևէ պատճառով վճարը անհնար է իրականացնել (օրինակ, կենտրոնական բանկում թղթակցային հաշվում գումարը բավարար չէ վճարումն իրականացնելու համար): Այս հաղորդագրությունը կարող է ուղարկվել ԿԲ-ից գլխամասերին, Գլխամասային բանկերից մասնաճյուղերին:

Ֆորմատների նկարագրություն

Պ/Օ	դաշտի N	դաշտի անվանումը	Ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	գործառնության համարը	16x
Պ	21	հղում	16x
Պ	72	հաղորդագրությունը ուղարկողից ստացողին ուղղված ինֆորմացիա	6*35x

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

ՀՏ 969 Ռեեստր

Ռեեստրը փաստաթուղթ է, որը մեկ բանկի գլխամասը ուղարկում է մյուս բանկի գլխամասին (միևնույն բանկի մասնաճյուղերը միմյանց) և պարունակում է տեղեկություն գլխամասից/ կենտրոնական բանկից ստացած ընդհանուր գումարի բաշխման վերաբերյալ (որն, իր հերթին, ուղարկվել է մի բանկից/մասնաճյուղից մյուս բանկին /մասնաճյուղին) ըստ նշված հասցեների:

Ֆորմատի նկարագրություն

Պ/Օ	դաշտի N	դաշտի անվանումը	Ֆորմատ/տարբերակ
Պ	20	Գործառնության (ռեեստրի) համարը	16x
Պ	20	Գործառնության (հանձ-մի) համարը	16x
Օ	30V	Վճարման ամսաթիվ	6n
Պ	32A	Ամսաթիվ, արժույթի կոդ, գումար	6n3a15number
Պ	50A	Վճարող	12n[4n] 4*35x
Պ	59	Շահառու	12n[4n] 4*35x
Պ	70A	Վճարման նպատակը	4*35x

Պ-պարտադիր Օ-օժանդակ

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Բնութագրել ՀՀ կենտրոնական բանկի գործող համախառն և զուտ վճարահաշվարկային համակարգերը:
2. Պատկերել թղթային եղանակով հաշվարկների համախառն համակարգի գործունեության սխեման:
3. Պատկերել հաշվարկների քլիրինգային համակարգի գործունեության սխեման:
4. Պատկերել էլեկտրոնային վճարումների համակարգի գործունեության սխեման:
5. ԵՎՀ-ում կիրառվող հաղորդագրության տեսակները, հաղորդագրություններում օգտագործվող դաշտերը, դրանց կառուցման եղանակը և լրացման կանոնները:
6. Բնութագրել ՀՀ կենտրոնական բանկի դերը վճարային համակարգերում:

ԳԼՈՒԽ 18. ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՐԺԵԹՂԹԵՐԻ ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ԵՎ ՀԱՇՎԱՐԿՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

Թեմայի նպատակն է՝ համառոտ նկարագրել ՀՀ կենտրոնական բանկին պատկանող Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգը, որն ապահովում է թողարկված պետական արժեթղթերի (կարճաժամկետ, միջին ժամկետայնության կուպոնային պարտատոմսեր, մասնակի մարումներով միջին ժամկետայնության պարտատոմսեր) հաշվառում ողջ ՀՀ տարածքում, ինչպես նաև ապահովվում է դրանական միջոցներով և պետական արժեթղթերով հաշվարկները: Համակարգի գործունեության հետ ծանոթանալով, ուսանողները հստակ պատկերացում կկազմեն արժեթղթերով գործառնությունների իրականացման ընթացակարգերի հետ, կկարողանան ճիշտ կողմնորոշվել գործարքների կատարման ժամանակ:

Թեմայի առաջին մասում ներկայացվելու է նաև արժեթղթերով հաշվարկների համակարգերի միջազգային փորձը և հիմնական առանձնահատկությունները:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան՝

- բնութագրել արժեթղթերով հաշվարկների իրականացման երեք մոդելը, բացատրել յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունները
- բնութագրել ՀՀ ԿԲ պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգը, նրա նպատակը և գործառնությունները
- պատկերել պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգի գործունեության սխեման
- բացատրել DVP-ի սկզբունքի էությունը
- բացատրել DVP-ի սկզբունքի կիրառումը՝ որպես ռիսկերի նվազեցման լծակ
- բնութագրել ՀՀ ԿԲ պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգում կիրառվող հաղորդագրության տեսակները, հաղորդագրություններում օգտագործվող դաշտերը, դրանց կառուցման եղանակը և լրացման կանոնները
- բնութագրել ՀՀ կենտրոնական բանկի դերը պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգում
- ներկայացնել արժեթղթերի երկրորդային շուկայում իրականացվող գործառնությունների և դրանց կատարման հետ կապված կիրառվող հաղորդագրությունների մի քանի օրինակ:
- բնութագրել միջոցների փոխանցման մասնակիցներին:

1. Արժեթղթերով հաշվարկների համակարգերի հիմնական առանձնահատկությունները

Արժեթղթերի շուկաներում անհրաժեշտություն է առաջանում ստեղծել այնպիսի մի համակարգ, որը, ելնելով իր մի շարք գործոններից՝ ժամկետների, ծավալների, մասնակիցների և այլն, կարողանա բավարարել անվտանգության, հստակության և գործարքները ժամանակին իրականացնելու պահանջներին (հավելված 1.):

Այդ համակարգերում առաջնահերթ ուշադրություն է հատկացվում ռիսկերի (ֆինանսական, առևտրական, իրացվելիության, համակարգային, չվճարումների) գնահատմանն ու նրանց նվազեցմանն ուղիներին:

Միջազգային պրակտիկայում արժեթղթերով հաշվարկներն էլեկտրոնային կապի միջոցով իրականացվում են երեք հիմնական տարբերակով՝

1. Համակարգ, որը հաշվարկում է փոխանցման հանձնարարագրերը ինչպես արժեթղթերի համար, այնպես էլ դրանական միջոցների համար համախառն սկզբունքով: Արժեթղթերի անպայման ու վերջնական փոխանցումը վաճառողից գնորդին (առաքում), և միջոցների վերջնական փոխանցումը գնորդից վաճառողին (վճարում) իրականացվում է նախատեսված ժամանակահատվածում:
2. Համակարգ, որը հաշվարկում է արժեթղթերի փոխանցման հանձնարարագրերը համախառն սկզբունքով, և վերջնական արժեթղթերի փոխանցումը վաճառողից գնորդին (առաքում) իրականացվում է մշակման ցիկլի ողջ ընթացքում, բայց միջոցների փոխանցումը գնորդից վաճառողին (վճարում) իրականացվում է մշակման ցիկլի վերջում զուտ հաշվարկի սկզբունքով:
3. Համակարգ, որը հաշվարկում է փոխանցման հանձնարարագրերը ինչպես արժեթղթերի համար, այնպես էլ դրանական միջոցների համար մշակման ցիկլի վերջում՝ զուտ հաշվարկի սկզբունքով:
4. Արժեթղթերով հաշվարկների համակարգ (Book-entry securities system)
Արժեթղթերով հաշվարկների համակարգը (Book-entry securities system) ապահովում է արժեթղթերի հետ կապված գործարքներն, առանց սերտիֆիկատների շարժի (ոչ թղթային տեսքով):

Արժեթղթերով հաշվարկների համակարգը իր մասնակիցների համար մատուցում է հետևյալ ծառայությունները՝ արժեթղթերի պահպանումը Գլխավոր ավանդատան հատուկ հաշիվներում, տարբեր տեսքով արժեթղթերի փոխարկում Book-entry-ի ստանդարտների համապատասխան, ինչպես նաև դրանց մասնատում (split) և կոնսոլիդացում (consolidate), օրենքին համապատասխանող արժեթղթերի ընտրում և վերականգնում, թողարկողի կողմից արժեթղթերի ստացում և դրանց տեղաբաշխում, արժեթղթերի մարում, այդ թվում ընթացիկ տոկոսների վճարումներ, առևտրային գործարքներ, արժեթղթերի հետ կապված հաշվարկներ:

2. Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգի կառուցվածքը

1. Համակարգի անվանումը - Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգ:
2. Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգի աշխատանքը իրականացվելու է CBANet միջբանկային համակարգչային ցանցի միջոցով և կիրառում է ոչ թղթային տեխնոլոգիաներ: Համակարգի նախագծման, մշակման և ներդրման աշխատանքները կատարվել են ՀՀ ԿԲ կողմից, որը և հանդիսանում է այս համակարգի սեփականատեր:
3. Համակարգում օգտագործվելու են հետևյալ գործիքները՝
  - 3.1. Պետական արժեթղթերի թողարկված ՀՀ Կառավարության կողմից, ի դեմս ֆինանսների նախարարության,
  - 3.2. ՀՀ ԿԲ-ի կողմից թողարկված արժեթղթեր:
4. Համակարգի օպերատորը՝ ՀՀ ԿԲ:
5. Արժեթղթերի գլխավոր պահառուն (տեղաբաշխում, շրջանառություն և մարում)՝ ՀՀ ԿԲ:
6. Համակարգի մասնակիցներ են հանդիսանում ՀՀ ԿԲ-ի և ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված ձևով լիազորված գործակալներ և դիլերներ:
7. հաշվարկային բանկի դերը իրականացնում է ՀՀ ԿԲ-ը:
8. Համակարգի վերահսկումը իրականացվելու է ՀՀ ԿԲ-ի և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության կողմից համատեղ, իսկ կառավարումը միայն ՀՀ ԿԲ-ի կողմից:
9. **Գործարքի գործընթացը (արարողակարգ)**
  - 9.1. Հաշվարկը իրականացնել համախառն երկկողմ սկզբունքով, այսինքն միջոցների և արժեթղթերի փոխանցումը կատարվում է անհատապես՝ յուրաքանչյուր դեպքում ստուգվում է միջոցների և արժեթղթերի առկայությունը, որից հետո իրականացվում է վերջնական հաշվարկ:
  - 9.2. Հաշվարկների ժամանակ համակարգի կողմից չի նախատեսվում դրամական միջոցների և արժեթղթերի վարկավորում/փոխառում, ինչպես նաև սկզբնական փուլում overdraft-ի տրամադրում:
  - 9.3. Համակարգը աշխատելու է հետևյալ ռեժիմում՝
    - 9.3.1. հանձնարարագրերը մշակվում են անընդհատ
    - 9.3.2. համակարգն աշխատում է նախօրոք սահմանված ժամերին:
  - 9.4. Պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգում կիրառվում է delivery versus payment-ի սկզբունքը, այսինքն արժեթղթերի առաքումը իրականացվելու է միայն համապատասխան վճարման դիմաց, հետևաբար գործարքը համարվելու է վերջնական, եթե բավարարի այդ պայմաններին:
  - 9.5. Մասնակիցների միջոցները՝
    - 9.5.1. ՀՀ ԿԲ-ում մասնակիցների դրամական հաշիվներ
    - 9.5.2. Դեպո հաշիվներ (արժեթղթերի համար):
  - 9.6. Արժեթղթերի հետ կապված գործարքների հաշվարկը տարանջատված է մնացած հաշվարկներից:
10. Համակարգը, միջոցների կամ արժեթղթերի անբավարարության/բացակայության դեպքում գործարքի հանձնարարագիրը չեղյալ է համարում:
11. Համակարգը ապահովվում է հետևյալ գործառնությունների կատարումը.
  - արժեթղթերի առաջնային տեղաբաշխում՝ աճուրդ, բաժանորդագրություն
  - երկրորդային շուկայի ֆորժառնություններ
    - ❖ ազատ առաքում
    - ❖ արժեթղթերի առք-վաճառք
    - ❖ գրավադրման գործառնություններ
    - ❖ կալանման գործառնություններ
    - ❖ մարման գործառնություններ:

3. Կիրառվող հաղորդագրությունների նկարագրություն

- ՀՏ 503 Աճուրդի հայտ
- ՀՏ 511 Հայտի պատասխան
- ՀՏ 520 Արժեթղթերի գնման հանձնարարական
- ՀՏ 521 Արժեթղթերի վաճառքի հանձնարարական
- ՀՏ 522 Արժեթղթերի ազատ առաքման հանձնարարական
- ՀՏ 534 Ծանուցող հաղորդափոխություն
- ՀՏ 535 Արժեթղթերի երկրորդային շուկայի ծանուցող հաղորդափոխություն
- ՀՏ 540 Արժեթղթերի գրավադրման հանձնարարական
- ՀՏ 541 Արժեթղթերի գրավ ընդունման հանձնարարական
- ՀՏ 542 Արժեթղթերի գրավադրման միակողմանի հանձնարարական
- ՀՏ 543 Արժեթղթերի գրավից հանման ռավառուի հանձնարարական
- ՀՏ 544 Արժեթղթերի գրավից հանման ռավատուի հանձնարարական
- ՀՏ 545 Արժեթղթերի գրավից հանման միակողմանի հանձնարարական
- ՀՏ 546 ռավադրված արժեթղթերից հրաժարման հանձնարարական
- ՀՏ 547 Արժեթղթերի գրավի փոխարինման ռավատուի հանձնարարական
- ՀՏ 548 Արժեթղթերի գրավի փոխարինման ռավառուի հանձնարարական
- ՀՏ 549 Արժեթղթերի ռավատուի փոխարինման հանձնարարական
- ՀՏ 550 Արժեթղթերի ռավառուի փոխարինման հանձնարարական
- ՀՏ 560 Արժեթղթերի կալանման հանձնարարական

ՀՏ 561 Արժեթղթերի կալանքի հանման հանձնարարական
ՀՏ 562 Կալանված արժեթղթերի փոխանցման հանձնարարական
ՀՏ572 Քաղվածք դեպո հաշվից
ՀՏ 001 Առաջնային շուկայի կատարման անդորրափր
ՀՏ 002 Երկրորդային շուկայի կատարման անդորրափր
ՀՏ 050 Միջոցների սառեցման հանձնարարական
ՀՏ 051 Դրամական միջոցների փոխանցման հանձնարարական
ՀՏ 052 Վճարման և ապաստեցման հանձնարարական

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Բնութագրել արժեթղթերով հաշվարկների իրականացման երեք մոդելը, բացատրել յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունները:
2. Բնութագրել ՀՀ ԿԲ պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգը, նպատակը և գործառնությունները:
3. Պատկերել պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգի գործունեության սխեման:
4. Բացատրել DVP-ի սկզբունքի էությունը:
5. Բացատրել DVP-ի սկզբունքի կիրառումը որպես ռիսկերի նվազեցման լծակ:
6. Բնութագրել ՀՀ ԿԲ պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգում կիրառվող հաղորդագրության տեսակները, հաղորդագրություններում օգտագործվող դաշտերը, դրանց կառուցման եղանակը և լրացման կանոնները
7. Բնութագրել ՀՀ կենտրոնական բանկի դերը պետական արժեթղթերի հաշվառման և հաշվարկների իրականացման համակարգում:
8. Ներկայացնել արժեթղթերի երկրորդային շուկայում իրականացվող գործառնությունների և դրանց կատարման հետ կապված կիրառվող հաղորդագրությունների մի քանի օրինակ:

ԳԼՈՒԽ 19. «ԱՐՄԵՆԻԱՆ ՔԱՐԴ» ՍԻԱՍՆԱԿԱՆ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՊԼԱՍՏԻԿ ՔԱՐՏԵՐԻ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳ

Թեմայի նպատակն է՝ նկարագրել ՀՀ տարածքում նորաստեղծ «Արմենիան Քարդ» միասնական վճարային պլաստիկ քարտերի համակարգի գործունեությունը: Պատկերվելու են համակարգի գործունեության սխեման, հաշվարկների իրականացման արարողակարգերը, ինչպես նաև բնութագրվելու են համակարգի յուրաքանչյուր մասնակիցը և նրա ֆունկցիաները: Պատկերացում է տրվելու նաև համակարգում շրջանառվող քարտերի տեսակների մասին:

Ուսանողությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- ներկայացնել «Արքա» համակարգի ստեղծման նախադրյալները և նպատակը
- բնութագրել «Արքա» համակարգի մասնակիցներին և դրանց գործառնությունները
- բացատրել «Արքա» կրեդիտային և դեբետային քարտերի միջև տարբերությունը
- պատկերել կրեդիտային և դեբետային քարտերով վճարումների իրականացման սխեման
- առևտրի/սպասարկման կետերում
- բանկոմատների միջոցով
- ներկայացնել «Արքա» համակարգի զարգացման հեռանկարները:

19.1. Ընդհանուր տեղեկություններ համակարգի վերաբերյալ

«Արմենիան Քարդ» միասնական վճարային համակարգը ապահովում է Արքա քարտերի սպասարկումը ընդարձակ ցանցի շրջանակներում:

Արմենիան Քարդ-ի անդամ բանկերը խանութների, ռեստորանների, բենզալցման կայանների, ինչպես նաև առևտրի և սպասարկման այլ կետերի հետ կնքում են պայմանագրեր, որոնցով տվյալ կետերն իրավունք են ստանում ընդունելու Արքա քարտերն որպես վճարման միջոց իրենց ապրանքների և ծառայությունների դիմաց: Բանկերը տվյալ առևտրի և սպասարկման կետերում տեղադրում են POS տերմինալներ՝ ապահովելու քարտերի ընդունումը:

Համակարգի անդամ բանկերը տեղադրում են նաև բանկոմատներ, որոնց միջոցով Արքա քարտ ունեցող յուրաքանչյուր անձ կարող է կանխիկ դրամ ստանալ ցանկացած օր՝ ցանկացած պահին:

Արմենիան Քարդ-ը, իր հերթին, ապահովում է անդամ բանկերից յուրաքանչյուրի կողմից թողարկված Արքա քարտերի սպասարկումը Համակարգի բոլոր անդամ բանկերի բանկոմատներում, ինչպես նաև այն առևտրի և սպասարկման կետերում, որոնք Արքա քարտերի սպասարկման իրավունք են ստացել:

«Արմենիան Քարդ» Փակ Բաժնետիրական Ընկերությունը հիմնադրվել է 2000 թ.: Ընկերության բաժնետերերն են.

- ՀՀ կենտրոնական բանկը
- «Արդշինինվեստբանկ» ԲԲԸ-ն
- «Արցախբանկ» ԲԲԸ-ն
- «Զարգացման Հայկական բանկ» ԲԲԸ-ն
- «Էյչ-Էս-Բի-Սի Բանկ Հայաստան» ՓԲԸ-ն
- «Կոնվերս Բանկ»-ը
- «Անելիք բանկ» ՍՊԸ-ն
- «Հայգյուղփոխբանկ»-ը
- «Հայէկոնոմբանկ» ԲԲԸ-ն
- «Հայմեքարտբանկ» ՓԲԸ-ն
- «ԻԹԲ» Միջազգային առևտրային բանկը
- «Յունիբանկ»-ը:

«Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ի հիմնադիր բանկերը ստեղծեցին «Արմենիան Քարդ» միասնական վճարային համակարգը, որպեսզի նվազեցնեն բանկային քարտերի ձեռքբերման և օգտագործման հետ կապված հաճախորդների ծախսերը: **Արմենիան Քարդ**-ի անդամ բանկերը իրավունք են ստանում թողարկել և սպասարկել Արքա քարտեր:

«Արմենիան Քարդ» միասնական վճարային համակարգն իրանացնում է հետևյալ հիմնական գործառնությունները.

1. Արմենիան Քարդ-ի շրջանակներում գործում է Պրոցեսինգային կենտրոն, որն ապահովում է Արմենիան Քարդ-ի անդամ բանկերի կողմից թողարկված Արքա քարտերով կատարված գործարքների մշակումը և համակարգի ընդհանուր ղեկավարումը:
2. Մշակում է համակարգի գործունեության կարգերն ու կանոնները՝ համակարգի անդամների իրավունքներն ու պարտավորությունները կանոնակարգելու համար և հետևում է դրանց կատարմանը:
3. Համագործակցում է միջազգային կազմակերպությունների և այլ պրոցեսինգային ընկերությունների հետ՝ համակարգի առջև դրված խնդիրների իրականացման ուղղությամբ:

Համակարգի շրջանակներում գործող պրոցեսինգային կենտրոնն ապահովում է.

  - Քարտերի սպասարկման ենթակառուցվածքի անխափան աշխատանքը:
  - Քարտային գործարքների հավաստագրումը ցանկացած պահին:
  - POS տերմինալների և ATM-ների ցանցի ղեկավարումը:
  - Փոխհաշվարկներ համակարգի անդամ բանկերի միջև:

Ներկայումս «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն Europay International S.A. միջազգային քարտային ասոցիացիայի լիիրավ անդամ է:

Արմենիան Քարդ-ի զարգացման առաջին փուլի ընթացքում նախատեսվում է ապահովել բանկոմատների և POS տերմինալների ցանցի տարածումը հիմնականում Երևանի շրջանակներում: Զարգացմանը զուգընթաց, ցանցը կընդգրկի Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքը:

Հաշվի առնելով միջազգային վճարային համակարգերին ինտեգրացվելու անհրաժեշտությունը, «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն, ձեռք բերելով համապատասխան կարգավիճակ տվյալ համակարգերում (Master Card, Visa, American Express) և տեղադրելով անհրաժեշտ տեխնիկա-ծրագրային ապահովում, մտադիր է աջակցել Հայաստանի Հանրապետության բանկերին թողարկելու և սպասարկելու միջազգային վճարային համակարգերի քարտեր:

Բանկային քարտերի բիզնեսի վրա զգալիորեն ազդում են ժամանակակից տեխնոլոգիաները, ուստի տվյալ բիզնեսում մրցունակ մնալու համար անհրաժեշտ է աշխատել տեխնոլոգիաների ոլորտի զարգացմանը համընթաց: «Արմենիան Քարդ» ՓԲԸ-ն, ուսումնասիրելով քարտային շուկայի զարգացումները, ժամանակակից տեխնոլոգիաների ներդրման միջոցով ապահովելու է համակարգի հարատև զարգացումը: Համակարգի զարգացման հաջորդ փուլը լինելու է մագնիսական ժապավենով պլաստիկ քարտերի մասնակի կամ լրիվ փոխարինումը միկրոպրոցեսորային տեխնոլոգիայով աշխատող քարտերով, որոնց համատարած ներդրման ուղղությամբ ներկայումս աշխատանքներ են տանում գրեթե բոլոր վճարային համակարգերը:

19.2. Պլաստիկ քարտերը և դրանց տեսակները

«Արմենիան Քարդ» միասնական վճարային համակարգի անդամ բանկերի թողարկած ԱրՔա քարտը (անկախ դրանից, թե որ բանկն է այն թողարկել և որ տեսակին է այն պատկանում և) տալիս է հետևյալ հնարավորությունները.

- Արմենիան Քարդ-ին միացված բանկոմատների միջոցով Ձեր բանկային հաշվի միջոցները հասանելի են օրվա ցանկացած պահին:
- Ձեր ArCa քարտի միջոցով հնարավոր է կանխիկ դրամ ստանալ ոչ միայն Արմենիան Քարդ-ի անդամ բանկերի բանկոմատներից, այլև բանկերի մասնաճյուղերում տեղակայվող բազմաթիվ կանխիկ տրամադրման կետերից:
- Դուք կարող եք գնումներ կատարել կամ վճարել Ձեզ մատուցված ծառայությունների դիմաց ԱրՔա քարտերն ընդունող առևտրի և սպասարկման կետերում:
- Արմենիան Քարդ-ի անդամ բանկերից յուրաքանչյուրի կողմից տրամադրված ԱրՔա քարտը սպասարկվում է Արմենիան Քարդ-ի անդամ բոլոր բանկերի բանկոմատներում և առևտրի կետերում:
«Արմենիան Քարդ» Միասնական Վճարային Համակարգի անդամ բանկերը առաջարկում են հետևյալ տեսակների ԱրՔա քարտեր.

ArCa Classic քարտ

ArCa Classic քարտի օգնությամբ Ձեր միջոցները անընդմեջ աշխատում են Ձեր օգտին բերելով տոկոսային եկամուտ, միաժամանակ հասանելի լինելով օրվա ցանկացած պահին:

Ձեր և բանկի միջև կնքված պայմանագրում կարող է նախատեսվել նաև օվերդրաֆտի հնարավորություն: Դա Ձեզ թույլ կտա սեփական միջոցների սպառման պես, օգտվել բանկի վարկային միջոցներից՝ նախօրոք որոշված սահմաններում: Այսինքն, որոշ դեպքերում ArCa Classic քարտը կարող է լինել վարկային:

ArCa Debit քարտ

ArCa Debit քարտը զուտ դեբետային քարտ է, այսինքն Ձեր քարտի վճարունակությունը սահմանակափակված է Ձեր քարտային հաշվի վրա եղած միջոցներով:

ArCa Debit քարտը կարող է լինել Ձեր աշխատավարձային քարտը: Այսինքն, ցանկության դեպքում բանկի և ձեռնարկության միջև կարող է կնքվել պայմանագիր, որով աշխատակիցների աշխատավարձերը կփոխանցվեն ArCa Debit քարտերի վրա և ձեռնարկությունը կազատվի կանխիկ ձևով աշխատավարձ վճարելու հետ կապված բազմաթիվ անհարմարություններից:

ArCa Business քարտ

ArCa Business քարտը տրամադրվում է փոքր կամ մեծ ընկերություններին, պետական կամ ոչ պետական կազմակերպություններին, մի խոսքով ցանկացած հաստատությանը, որը ցանկանում է կանոնավորել ծառայողական ծախսերը և օգուտ քաղել ժամանակակից տեխնոլոգիաների ընձեռած առավելություններից:

ArCa Business-ը վարկային քարտ է, որի միջոցով հաստատության աշխատակիցները կարող են կատարել գնումներ կամ վճարել հաստատությանը մատուցված ծառայությունների դիմաց հաստատության կողմից նախապես հաստատված սահմաններում:

ArCa Gold քարտ

ArCa Gold-ը զուտ վարկային քարտ է: Այն տրամադրվում է բանկի վստահելի հաճախորդներին և ունի հատուկ ունեցույթի դիզայն: ArCa Gold քարտապաններին տրամադրվում է նաև լրացուցիչ ծառայությունների փաթեթ:

ArCa Platinum քարտ

Ինչպես և ArCa Gold քարտը, սա վարկային քարտ է: Տրամադրվող ծառայությունների փաթեթը պետք է անպայմանորեն գերազանցի բոլոր այլ տեսակի ArCa քարտերով տրամադրվող ծառայությունները: Քարտի ունի արծաթագույն դիզայն:

Պլաստիկ քարտի հետ մեկտեղ բանկի կողմից փակ ծրարում տրամադրվում 4-ից 6-նիշանի գաղտնի ծածկագիր (PIN): Տվյալ ծածկագիրը կիրառվում է բանկոմատներից և կանխիկ տրամադրման կետերից քարտով կանխիկ դրամ ստանալիս:

Կորցրած կամ գողացած քարտի հետագա գործածումը արգելակելու համար բավական է զանգահարել շուրջօրյա սպասարկման հեռախոսահամարով: Համակարգի օպերատորին քարտի համարը և

գաղտնաբառը հայտնելուց հետո անմիջապես դադարեցվում է այդ քարտի օգտագործումը ողջ Համակարգի շրջանակներում:

19.3. «Արքա» համակարգի մասնակիցները

1. Քարտապաններ՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք.
2. Առևտրի և սպասարկման կետեր.
3. Բանկեր (թողարկող և սպասարկող բանկեր).
4. Հաշվարկային բանկ.

«Արքա» համակարգի վերջնահաշվարկներն իրականացվում են ՀՀ կենտրոնական բանկի միջոցով: Հաշվարկային բանկում բոլոր թողարկող և սպասարկող բանկերը թղթակցային հաշիվների հատուկ սահմանափակված մնացորդի սահմաններում ապահովվում են ինչպես նախօրո՞ օրվա/օրերի ընթացքում կատարված քարտային գործառնությունների հաշվարկները, այսպես էլ charge-back և այլ գործարքների հաշվարկները: Հաշվարկային բանկը ապահովում է թղթակցային հաշիվների սպասարկումը և միջոցների փոխանցում բանկերի հետ կնքված պայմանագրերում նշված պայմաններին և ժամկետներին համապատասխան:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. «Արքա» համակարգի ստեղծման նախադրյալները և նպատակը:
2. Բնութագրել «Արքա» համակարգի մասնակիցներին և դրանց գործառնությունները:
3. Բացատրել «Արքա» կրեդիտային և դեբետային քարտերի միջև տարբերությունը:
4. Պատկերել կրեդիտային և դեբետային քարտերով վճարումների իրականացման սխեման
  - առևտրի/սպասարկման կետերում
  - բանկումատների միջոցով:
5. Բացատրել charge – back էությունը

ԳԼՈՒԽ 20. S.W.I.F.T.

Թեմայի նպատակն է՝ ներկայացնել S.W.I.F.T. ընկերության վերաբերյալ հիմնական դրույթներ, ցանցի ստեղծման պատմությունը, զարգացման փուլերը և հեռանկարները, համակարգի գործունեության սկզբունքները, անդամակցության առավելությունները, ինչպես նաև համառոտ S.W.I.F.T.-ում կիրառվող հաղորդագրության տեսակները և դրանց կապը ֆինանսական գործարքների հետ:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան՝

- բնութագրել S.W.I.F.T.-ի ստեղծման նախադրյալները և նպատակը
- ներկայացնել համակարգում կիրառվող հաղորդագրության տեսակները և բացատրել դրանց կիրառման նպատակները
- ներկայացնել S.W.I.F.T.-ի միջոցով որևէ ֆինանսական գործառնության իրականացման արարողակարգ, օրինակ՝
  - հաճախորդի միջոցների փոխանցում
  - ճանապարհային չեկերի ինկաստ
  - հաշիվների բացում
- Ներկայացնել S.W.I.F.T.-ի և էլեկտրոնային վճարումների համակարգի միջև տարբերությունը:

20.1. Ընդհանուր տեղեկություններ S.W.I.F.T.-ի մասին

Միջազգային ֆինանսական հաղորդակցությունների համաշխարհային ընկերությունը (S.W.I.F.T. – Society for World – Wide Interbank Financial Telecommunications) ստեղծվել է 1968 թվականին՝ իր առաջ նպատակ դնելով ստեղծել մի համակարգ, որը կկարողանա շուրջօրյա բանկային ինֆորմացիա փոխանցել՝ ապահովելով նրա արագ և անխափան փոխանցումը նպատակակետին:

Համակարգի ստեղծման հիմքում դրված էին հետևյալ գաղափարները.

- վճարային գործառնությունները պետք է իրականացվեն առանց թղթային փաստաթղթերի փոխանցման և հնարավորինս ռացիոնալ
- բանկերի միջև տեղեկատվության փոխանակումը պետք է զգալիորեն արագացվի էլեկտրոնային հաղորդակցման միջոցների օգտագործման շնորհիվ
- պետք է նվազագույնի հասցվեն այնպիսի տիպիկ բանկային ռիսկերը, որոնք կապված են փաստաթղթերի կորուստի, վճարումների սխալ հասցեագրման, վճարային հանձնարարագրերի կեղծման հետ և այլն
- բացառել չարտոնագրված մուտքը համակարգ:

Իր առջև դրված խնդիրներին հասնելու համար, համակարգը ստեղծել է հաղորդակցությունների սեփական ցանց, որին կարելի է միանալ միայն որոշակի ստանդարտիզացված սարքավորումների միջոցով, իսկ փոխանցումները այս ճանապարհով իրականացվում են հատուկ մշակված ֆորմատներով: Համակարգը թույլ է տալիս փոխանցել ցանկացած կարգի տեղեկատվության, մասնավորապես՝ դրամական փոխանցումների, արժեթղթերի, ճանապարհային չեկերի և թանկարժեք մետաղների առք ու վաճառքի հետ կապված գործառնությունների բնագավառում, ինչպես նաև տարբեր տիպի հաշվետվություններ: Փոխանցումներն իրականացնելու համար S.W.I.F.T.-ը մշակել է ունիվերսալ ստանդարտ ֆորմատներ յուրաքանչյուր հաղորդագրության համար, որոնք ընդգրկում են բոլոր անհրաժեշտ դաշտերը և առավելագույնս համապատասխանում են փոխանցման տվյալ տեսակին:

Այսօր S.W.I.F.T.-ից օգտվում են 8000-ից ավել կազմակերպություններ, աշխարհի շուրջ 150 երկրներից՝ այդ թվում 5000-ից ավելի բանկեր, որոնք հնարավորություն են ստացել անկախ իրենց աշխարհագրական դիրքից, համագործակցել միմյանց հետ օրվա ցանկացած ժամին՝ տարեկան 365 օր:

20.2. S.W.I.F.T. համակարգի կառուցվածքը

S.W.I.F.T.-ը սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություն է: Նրա բարձրագույն մարմինը՝ Անդամների ընդհանուր ժողովն է, որն ունի լիակատար օրենսդիր իշխանություն: Ընդհանուր ժողովը հավաքվում է տարեկան մեկ անգամ՝ հունիսի երկրորդ չորեքշաբթին, քննարկում և հաստատում է բյուջեն, ստանդարտները, ինչպես նաև լուծում է բոլոր այն հարցերը, որոնք չի կարողացել լուծել գործադիր մարմինը՝ Տնօրենների խորհուրդը: Տնօրենների խորհուրդը բաղկացած է 25 անդամից, որոնք ընտրվում են ընդհանուր ժողովի կողմից 1 տարի ժամկետով՝ մինչև հաջորդ տարվա միսոլը: Ընկերության կապիտալի 6%-ից ավելին ունեցող երկրի անդամները կարող են առաջադրել 2 թեկնածու, 1.5%-6% փայ ունեցողները՝ 1 թեկնածու, իսկ 1.5%-ից պակաս փայ ունեցող երկրները կարող են միասին առաջադրել 1 թեկնածու, այն պայմանով, որ երկիրը կարող է մասնակցել միայն մեկ թեկնածուի առաջադրմանը:

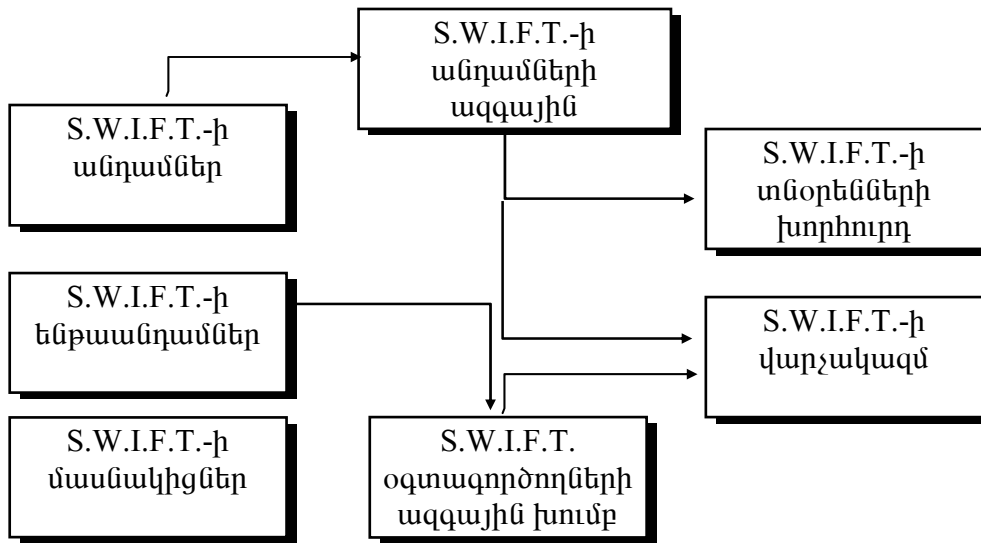
S.W.I.F.T.-ի օպերատիվ կառավարումն իրականացնում է Կենտրոնական վարչակազմը: Նրա նախագահն է Կառավարիչը, որը ենթարկվում է անմիջապես Տնօրենների խորհրդի նախագահին: S.W.I.F.T օգտագործողների հետ կապերը իրականացվում են տարածաշրջանային կառավարիչների միջոցով, որոնք պատասխանատու են իրենց շրջանում համակարգի և նրա ցանցի վիճակի համար:

20.3. S.W.I.F.T համակարգի մասնակիցները

S.W.I.F.T-ին միացող յուրաքանչյուր բանկ կամ ֆինանսական հաստատություն դառնում է նրա անդամը և ստանում է բաժնետոմսերի որոշակի քանակ, որը համեմատական է իր կողմից իրականացվող վճարումների քանակին: Ոչ մի անդամ չի կարող ունենալ մեկ բաժնետոմսից պակաս: Գոյություն ունի S.W.I.F.T-ից օգտվողների և երկու կատեգորիա՝ ենթաանդամներ և մասնակիցներ: Ենթաանդամները միջազգային ֆինանսական գործունեություն ծավալող հաստատություններ են, որոնք ոչ պակաս քան 90%-ով պատկանում են S.W.I.F.T.-ի անդամներին (օրինակ՝ բանկերի բաժանմունքներ, դուստր ընկերություններ):

Ներկայումս S.W.I.F.T.-ից օգտվում են նաև այնպիսի ֆինանսական հաստատություններ, ինչպիսիք են՝ բորսաները, դիլերային և բրոկերային գրասենյակները, ապահովագրական ընկերությունները, որոնք պատկանում են S.W.I.F.T.-ի մասնակիցներ կատեգորիային: Ենթաանդամներն ու մասնակիցները իրավունք չունեն բաժնետոմսեր ձեռք բերել: Յուրաքանչյուր անդամ կամ ենթաանդամ S.W.I.F.T.-ին միանալիս նրա կողմից ստանում է համապատասխան կոդ, որի միջոցով ճանաչվում է հաստատությունը: Այս կոդերը կոչվում են BIC կոդեր (bank identifying code), և հանդիսանում են բանկի հասցեն: Կոդ ստանալու իրավունք ունեն ոչ միայն S.W.I.F.T.-ին միացած հաստատությունները, այլ նաև մնացած բոլորը, սակայն վերջիններիս կոդի վերջին երեք նիշը գրվում է «BIC», որը նշանակում է, որ տվյալ ֆինանսական հաստատությունը անմիջական կապ չունի S.W.I.F.T.-ի հետ:

S.W.I.F.T.-ի բոլոր օգտագործողները որոշակի երկրի շրջանակներում պետք է ստեղծեն S.W.I.F.T. օգտագործողների խումբ, որը պատասխանատու է ցանցի շահագործման, տեխնիկական հարցերի լուծման համար: Իսկ ընդհանուր քաղաքականության հետ կապված հարցերը լուծում է S.W.I.F.T.-ի անդամների ազգային ասոցիացիան, որը որոշում է տվյալ շրջանում համակարգի զարգացման հիմնական ուղղությունները: Այս խմբերի կապը S.W.I.F.T.-ի կենտրոնական օրգանների հետ բերված է ստորև.

Նկար 43. S.W.I.F.T.-ից օգտվողների կառուցվածքը

20.4. S.W.I.F.T համակարգի ցանցը

Հաղորդագրություններ փոխանցելու համար S.W.I.F.T-ը տրամադրում է հեռահաղորդակցությունների սեփական ցանց, որն իր մեջ ներգրավում է կապի միջոցները և տվյալների մշակման կենտրոններում տեղակայված սարքավորումները (ապարատային և ծրագրային միջոցներ): S.W.I.F.T-ի ցանցը բաղկացած է երկու կենտրոնական պրոցեսինգային կենտրոններից (ԱՄՆ-ում և Նիդերլանդներում), S.W.I.F.T-ին միանալու կետերից (SAP - S.W.I.F.T access point), որոնք տեղադրված են բոլոր տարածաշրջաններում, և օգտագործողների մոտ տեղադրված ինտերֆեյսային սարքավորումներից: Ցանկացած հաղորդագրություն անցնում է համապատասխան SAP-երով (ուղարկողի և ստացողի տարածաշրջանների) և կենտրոնական պրոցեսինգային կենտրոններով: S.W.I.F.T-ը իր վրա է վերցնում հաղորդագրության փոխանցման ծախսերը մի SAP-ից մյուսը: Իսկ օգտագործողը պատասխանատու է հաղորդագրությունը իր տերմինալից մինչև իր տարածաշրջանի SAP-ը հասցնելու համար: Դրա համար նա կարող է օգտագործել առանձնացված կապի միջոցներ կամ փաթեթային կոմուտացիոն ցանցեր (X25)՝ ապահովելով համապատասխան ծածկագրումը (Cylink ֆիրմայի ինկրիպտոր):

Այսպիսով, S.W.I.F.T-ին միանալու համար բացի մի շարք ադմինիստրատիվ գործողություններից և միանված ծախսերից (բաժնետոմսի ձեռքբերում և այլն), անդամ դառնալ ցանկացողը պետք է նաև ծախսեր կատարի համապատասխան կապի միջոցների վարձակալման և ինտերֆեյսի ձեռքբերման համար: Այս ինտերֆեյսները կոչվում են համակարգչային տերմինալներ՝ CBT(Computer-based terminal) և իրենցից ներկայացնում են ծրագրաապարատային համալիր: Տերմինալի ընտրության ժամանակ պետք է հաշվի առնել հաստատության (բանկի) զարգացող և փոփոխվող պահանջները, նրա համակարգային, տեխնիկական և ֆունկցիոնալ հնարավորությունները:

S.W.I.F.T-ին անդամակցելու ծախսերը ներկայացված են հետևյալ աղյուսակով .

Ծախսային հոդվածներ	Ծախսերի գումարը SWIFT-ի անդամի համար
Անդամակցման համար վճար (ներառյալ ուսուցումը)	400000 BEF (84000 BEF)
SWIFT-ի բաժնետոմսի ձեռքբերում (1 հատ)	55000 BEF
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	455000 BEF

Անդամավճարի մուծումը հնարավորություն է տալիս մեկ նշանակետով օգտագործողին ստանալ և գրանցել 1 BIC կոդ, ցանցին միանալ մեկ առանձնացված և մեկ կոմուտացիոն կապուղու միջոցով (պահեստային գիծ), օգտագործել մեկ տրամաբանական տերմինալ, ստանալ USER HANDBOOK-ի մեկ օրինակ և BIC կոդերի 4 հատորյակ: Անդամավճարի որոշ մասը՝ 84000 BEF, նախատեսված է անձնակազմի ուսուցման համար:

Այլուսակում բերված չեն CBT-ի, կապուղիների և կապի սարքավորումների ձեռք-բերման ծախսերը: Կախված դրանցից, ընդհանուր ծախսը կազմում է 120 - 180 հզ. USD՝ հիմնական տերմինալի համար:

Այսօրվա դրությամբ S.W.I.F.T.-ում բազային հաղորդագրությունը արժի՝
արտասահման - 0.30 USD
հանրապետության ներսում - 0.10 USD

S.W.I.F.T.-ում բոլոր ծառայությունների գների նկատմամբ կան նվազեցման միտումներ:

Այսօրվա դրությամբ S.W.I.F.T.-ից օգտվում են ավելին քան 4800 կազմակերպություններ աշխարհի 128 երկրներից, այդ թվում՝ 2700-ից ավելի բանկեր, որոնք հնարավորություն են ստացել անկախ իրենց աշխարհագրական դիրքից համագործակցել միմյանց հետ օրվա ցանկացած ժամին՝ տարեկան 365 օրվա ընդհացքում:

S.W.I.F.T համակարգով վճարային գործառնություններն իրականացվում են առանց թղթային փաստաթղթերի փոխանցման և հնարավորին չափ ռացիոնալ: Էլեկտրոնային հաղորդակցման միջոցների օգտագործման շնորհիվ բանկերի միջև ինֆորմացիայի փոխանակումը զգալիորեն արագացված է և պաշտպանված էլեկտրոնային ստորագրություններով: Դրա շնորհիվ նվազագույնի են հասցված այնպիսի տիպիկ բանկային ռիսկերը, որոնք կապված են փաստաթղթերի կորստի, վճարումների սխալ հասցեագրման, վճարային հանձնարարագրերի կեղծման հետ և այլն: Բացառված է չարտոնագրված մուտքը համակարգ:

Իր առջև դրված խնդիրներին հասնելու համար համակարգը ստեղծել է հաղորդակցությունների սեփական ցանց, որին կարելի է միանալ միայն որոշակի ստանդարտիզացված սարքավորումների միջոցով, իսկ փոխանցումներն այս ճանապարհով իրականացվում են հատուկ մշակված ֆորմատներով:

20.5. S.W.I.F.T. համակարգում կիրառվող հաղորդագրությունների տեսակներ

SWIFT-ի միջոցով կարելի է փոխանցել հետևյալ ոլորտների հաղորդագրություններ.

1. Հաճախորդի փոխանցումներ
2. Բանկային փոխանցումներ
3. Չեկեր
  - 3.1. Բանկային չեկեր
  - 3.2. Ճանապարհորդային չեկեր
4. Արժուքային գործառնություններ
  - 4.1. Արժուքային փոխանակում և օպցիոններ
  - 4.2. Վարկա-դեպոզիտային գործարքներ
  - 4.3. Տոկոսային վճարումներ
  - 4.4. Տոկոսադրույքների մասին համաձայնություններ
5. Ինկասո և փաստաթղթեր կանխիկ գործարքների շուրջ
6. Արժեթղթեր
  - 6.1. Գնման պատվեր, ծանուցում
  - 6.2. Հրահանգներ արժեթղթերի «շարժի» մասին
  - 6.3. Կորպորատիվ գործողություններ
  - 6.4. Կապիտալ ներդրումների կառավարում
7. Թանկարժեք մետաղներ
8. Ակրեդիտիվներ և երաշխավորագրեր
  - 8.1. Էմիսիա, փոփոխություններ և այլն
  - 8.2. Ավիզո
  - 8.3. Ակրեդիտիվների փոխանցում
  - 8.4. Ռանբուրսային լիազորում
9. Խառը հաղորդագրություններ
  - 9.1. Հաստատումներ
  - 9.2. Քաղվածքներ:

Փոխանցումներն իրականացնելու յուրաքանչյուր հաղորդագրության համար S.W.I.F.T.-ը մշակել է ունիվերսալ ստանդարտ ֆորմատներ, որոնք ընդգրկում են բոլոր անհրաժեշտ դաշտերը և առավելագույնս համապատասխանում են փոխանցման տվյալ տեսակին:

20.6. Վերահսկում

Հաղորդագրությունների մուտքագրման ընթացքում կատարվում է համապատասխան վերահսկում սխալ մուտքագրումից և չարաշահումից խուսափելու համար: Մասնավորապես.

- հաղորդագրության վերստուգում
- առաջին հեղինակայնացում
- երկրորդ հեղինակայնացում:

Համակարգ չարտոնված մուտքի վերահսկման նպատակով իրագործված է օգտվողների իրավասությունների փոփոխման (սահմանման) երկաստիճան համակարգ.

1. Օգտվողների իրավասությունների փոփոխում (սահմանում):
2. Օգտվողների իրավասությունների հաստատում:

Հաղորդագրությունների փոխանակման անվտանգությունն ապահովելու նպատակով իրագործված է երկկողմանի պաշտպանական բանալիների մեխանիզմը, ինչպես նաև կիրառվում է համապատասխան սարքավորում (Cylink Encryptor), որն ապահովում է կապուղիների անվտանգությունը:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. S.W.I.F.T.-ի ստեղծման նախադրյալները և նպատակը:
2. Ներկայացնել համակարգում կիրառվող հաղորդագրության տեսակները և բացատրել դրանց կիրառման նպատակները:
3. Ներկայացնել S.W.I.F.T.-ի միջոցով որևէ ֆինանսական գործառնության իրականացման արարողակարգ, օրինակ
  - հաճախորդի միջոցների փոխանցում
  - ճանապարհային չեկերի ինկասո
  - հաշիվների բացում:
4. Ներկայացնել S.W.I.F.T.-ի և էլեկտրոնային վճարումների համակարգի միջև տարբերությունը:

ԳԼՈՒԽ 21. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՀԱՍԱԿԱՐԳԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ ներկայացնել միջազգային պրակտիկայում ներկայումս գործող վճարային համակարգերը, դրանց գործունեության առանձնահատկությունները, բացատրել տվյալ համակարգերի նշանակությունը բանկերի համար, ինչպես նաև ներկայացնել Հայաստանի բանկային համակարգի հետագա քաղաքականության հետ կապված մոտեցումները:

Ներկայացվելու են նաև ներկայումս արագ տեմպերով զարգացող Internet տեխնոլոգիաների վրա հիմնված վճարային համակարգերը, դրանց դերը ֆինանսական շուկայում, ինչպես նաև Internet տեխնոլոգիաների կիրառման էֆեկտը բանկերի համար:

Ուսանողներին և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- պատկերացնել նոր միջազգային վճարային համակարգերի գործունեությունը
- ծանոթանալ Internet տեխնոլոգիաների հիման վրա գործող համակարգերի հետ:

21.1. Straight -Through Processing

Straight - Through Processing (STP) - այս գործընթացը կարելի է ներկայացնել հետևյալ բանաձևով՝

$$\text{Ավտոմատացում} + \text{Ստանդարտիզացում} = \text{STP}$$

STP-ի շնորհիվ հնարավորություն է ստեղծվում իրականացնել ֆինանսական հաղորդագրությունների ավտոմատ մշակում առանց մարդկային միջամտության, ինչը նախ և առաջ կնվազեցնի ռիսկերի մակարդակը յուրաքանչյուր կազմակերպությունում՝ բացառելով մարդու միջամտության հետևանքով առաջացող սխալները: STP-ի ներդրման հիմնական նախադրյալներից են՝

- Տնտեսական, ֆինանսական և իրավական ոլորտների արագ փոփոխում և միջազգայնացում, ինչը հանգեցնում է տեղեկատվության մեծածավալ և բազմազան լինելուն՝ պահանջելով վերջինիս օպերատիվ մշակում:
- Տարբեր ստանդարտների կիրառման ժամանակ առաջացող բազմաթիվ անճշտությունները և անորոշությունները, ինչը հանգեցնում է լրացուցիչ ժամանակի, ինչպես նաև մարդկային և ֆինանսական ռեսուրսների ծախսին՝ կապված համապատասխան հարցումների իրականացման անհրաժեշտության հետ:
- S.W.I.F.T -ը, հանդիսանալով աշխարհում ֆինանսական տեղեկատվության փոխանակման խոշորագույն համակարգը, մեծ ջանքեր է թափում իր անդամների մոտ STP-ն կիրառելու համար առավել բարենպաստ պայմաններ ապահովելու համար: Այդ նպատակով S.W.I.F.T-ի կողմից պարբերաբար իրականացվում են հանակարգում կիրառվող հաղորդագրությունների ֆորմատների վերանայում՝ ապահովելու համար դրանց ավտոմատ մշակումը: Բացի վերոհիշյալից, ներկայումս գոյություն ունեն S.W.I.F.T-ի կողմից արտոնագրված մի շարք ավտոմատացված բանկային համակարգեր/ծրագրային փաթեթներ, որոնք ապահովում են բանկերի և այլ ֆինանսական հաստատությունների լրիվ ավտոմատացումը՝ հաղորդագրությունների մշակման ժամանակ:

21.2. CLS

Նկատի ունենալով արտարժույթի շուկայում իրականացվող գործարքների ծավալի աճը, ինչպես նաև խուսափելու համար այս բնագավառում առկա ռիսկերից, ինչպիսիք են ժամանակային գործոնը (որպես կանոն միջազգային գործարքները այս բնագավառում ունեն ժամանակային լագ և իրականացվում են T+1 կամ T+2 սկզբունքով), ինչը շատ դեպքերում, նկատի ունենալով արտարժույթի փոխարժեքների տատանումը, կողմերի համար լրացուցիչ բարրություններ է ստեղծում, ստեղծվեց CLS Services Ltd կազմակերպությունը, իսկ հետագայում նաև՝ CLS բանկը:

CLS Services Ltd.- կազմակերպությունը մասնավոր ընկերություն է, որը գրանցվել է Անգլիայում և Ուելսում 19/06/1997 թվականին արտարժույթի շուկայի մասնակից քսան հիմնական հաստատությունների կողմից (“G20”):

CLS Services-ը ներկայումս զարգացնում է նոր բանկի միջոցով արտարժույթով փոխանցումների հաշվառման գործընթաց, որը կոչվում է CLS Bank International (“CLS Bank”).

CLS Bank–ը առաջին խոշոր հաստատությունն է, որն իր անդամներին է տրամադրում արտարժույթով գործառնությունների հետ կապված շարունակաբար փոխկապակցված հաշվարկի ծառայություն: CLS Bank–ը ներկայումս է հաշվարկային միջնորդ երկու անդամների կամ նրանց թղթակիցների միջև արտարժույթով գործառնությունների ժամանակ:

Հաշվարկներին մասնակցող յուրաքանչյուր անդամ կառավարում է բազմարժույթային հաշիվ CLS Bank-ում: Հաշվարկին մասնակցող յուրաքանչյուր անդամ կարող է հրահանգ տալ CLS Bank-ին միաժամանակ դեբետագրել և կրեդիտագրել հաշիվները: Վճարում վճարման դիմաց (PVP) մեխանիզմը թույլ է տալիս զգալիորեն նվազեցնել ռիսկերը արտարժույթով գործառնությունների ժամանակ:

21.3. TARGET

Ժամանակակից միջբանկային փոխանցումները կրում են միջազգային և համապատասխանորեն բազմարժույթային բնույթ: Այդ հանգամանքը չի կարելի անտեսել վճարահաշվարկային համակարգերը զարգացնելու գործընթացում:

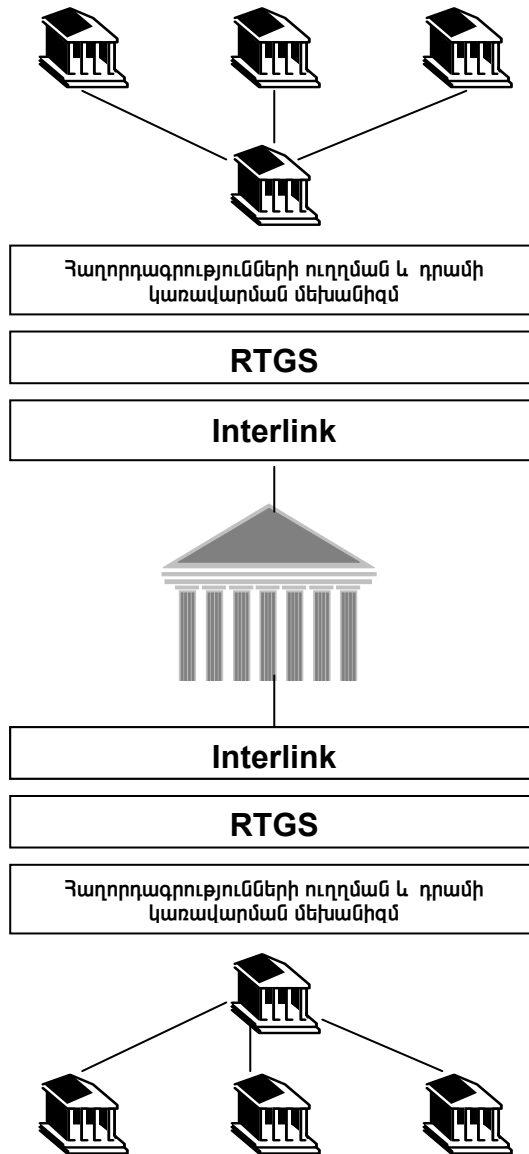
1994 թվականի նոյեմբերի 15-ին Եվրոպական Արժույթային Ինստիտուտը (EMI) հրատարակեց «III մակարդակի արտասահմանյան վճարումների իրականացման EMI-ի նպատակները», որտեղ նկարագրված էին միասնական ռեալ ժամանակում համախառն հաշվարկների (RTGS) մեխանիզմ ստեղծելու նպատակները և կարևորությունը:

Վճարահաշվարկային մեխանիզմը, որը ներառում էր ազգային RTGS համակարգերը կոչվեց ռեալ ժամանակում համախառն հաշվարկների միջեվրոպական ավտոմատացված արագ փոխանցումների համակարգ (TARGET). TARGET համակարգով տարբեր երկրների ազգային RTGS համակարգերը, ազգային

կենտրոնական բանկերի (NCB) միջոցով, հնարավորություն ստացան բարձրացնել միջազգային ռեալ ժամանակում համախառն հաշվարկները:

TARGET համակարգով վճարում իրականացնելու համար նախաձեռնող բանկը վճարային հանձնարարագիր է ուղարկում TARGET-ի մասնակից լոկալ NCB երկրում գործող RTGS համակարգի միջոցով: NCB-ում հաղորդագրությունը ստուգվում է և հաջող ստուգում անցնելու դեպքում դեբետագրվում է վճարումը նախաձեռնող բանկի թղթակցային հաշիվը, կրեդիտագրվում ստացող NCB-ի Interlink հաշիվը, հաղորդագրությունը ձևափոխվում է միջազգային ֆորմատների (S.W.I.F.T.) համապատասխան և ուղղվում ստացող երկրի NCB.

Ստացող NCB-ն անհրաժեշտ անվտանգության արարողակարգերը իրականացնելուց հետո ձևափոխում է հաղորդագրությունը լոկալ RTGS համակարգի ֆորմատներին համապատասխան և ուղղում այն շահառու բանկին:

Նկար 44. TARGET համակարգում հաղորդագրությունների փոխանակման սխեմա

21.4. Internet տեխնոլոգիաների հիման վրա ստեղծված համակարգեր

Գիտատեխնիկական առաջընթացի ներկայիս մակարդակը թույլ է տալիս անցում կատարել առևտրի և վճարումների ավանդական դարձած ձևերից դեպի մի նոր ձև, որն իրականացվում է InterNet համաշխարհային համակարգչային ցանցի միջոցով (համակարգիչների օգնությամբ):

InterNet-ում վճարումների իրականացման համար մշակվել և ներդրվել են այնպիսի համակարգեր, որոնք սպասարկում են դրամական միջոցների մի նոր կատեգորիա՝ էլեկտրոնային փող:

Այդպիսի համակարգերի մշակմամբ զբաղվում են մեծ թվով բանկային, տեխնոլոգիական, տեղեկատվական գործունեությամբ, ինչպես նաև ծածկագրմամբ զբաղվող և այլ առաջատար

կազմակերպություններ, որոնք այդ գործում հասել են ամենատարբեր հաջողությունների: Այդ հաջողություններին նպաստում և խոչընդոտում են իրավական դաշտը, օգտագործողների վստահությունը, ծրագրային և ապարատային միջոցները և այլն:

Էլեկտրոնային փողի ի հայտ գալը պայմանավորված է իրական փողին սատարելու անհրաժեշտությամբ՝ հատկապես այնտեղ որտեղ դրանցով վճարումների իրականացումը աննպատակահարմար է կամ ուղակի անհնար:

Այդ բնագավառում բավականին զգալի հաջողությունների է հասել IMTB բանկը, որը մշակել և ներդրել է WebMoney Transfer համակարգը:

WebMoney Transfer համակարգ

WebMoney Transfer համակարգը հատուկ ստեղծվել է InterNet ցանցի համար: Այն ունի կատարելապես ճկուն կառուցվածք, որը նրան թույլ է տալիս աշխատել ցանկացած ապրանքատեսակի հետ, և InterNet-ի ցանկացած օգտագործողի հնարավորություն է ընձեռում իրականացնելու անվտանգ անկանխիկ հաշվարկներ ռեալ ժամանակում օգտագործելով WebMoney: Համակարգի կլիենտներ են հանդիսանում ապրանքների և ծառայությունների գնորդներն ու վաճառողները: Մի կողմից դրանք Web-խանութներն են, մյուս կողմից InterNet-ի ցանկացած օգտագործող, որը հնարավորություն չունի կամ չի ցանկանում օգտագործել ավանդական դարձած վճարահաշվարկային միջոցները (փոխանցումների երկար տևողության, թույլ անվտանգության կամ այլ պատճառներով):

WebMoney Transfer համակարգի օգտագործումը հնարավորություն է ընձեռում InterNet ցանցով իրականացնել ապահով վճարումներ ձեռք բերված ապրանքների և ծառայությունների դիմաց, կատարել ցանկացած այլ դրամական փոխանցումներ:

WebMoney Transfer համակարգի բաղկացուցիչները

1. 1WM: WebMoney Transfer համակարգի վիրտուալ դրամական միավորն է, որը համարժեք է 1USD-ի Z դրամապանակներուն և 1RUR-ի R դրամապանակներուն:
2. IMTB բանկ (International Metal Trading Bank) WebMoney-ի ենիտետ բանկը:
3. «ԹԾ - ԵՊՎՅՐ»: Ոչ առևտրային կազմակերպություն, որը ապահովում է WebMoney-ով իրականացվող ֆինանսական գործարքների օրինականությունը:
4. Սերտիֆիկացման սերվեր և փոստային սերվեր: Ծրագրային և ապարատային ապահովություն, որը ապահովում է մասնակիցների վերաբերյալ ինֆորմացիայի գրանցումը, պահպանումը և փոխանցումը, նրանց միջև հաղորդագրությունների փոխանակումը և ֆինանսական փոխանցումները:
Համակարգի հաճախորդ հնարավոր է դառնալ WebMoney Keeper ծրագրային ապահովման միջոցով: Այս ծրագրիրը հնարավորություն է տալիս ֆիքսելու որոշակի գումարներ հաշվարկների համար, վերահսկել միջոցների շարժը և այլն:

WebMoney Keeper ծրագրի օգնությամբ հնարավոր է իրականացնել ակնթարթային հաշվարկներ (WebMoney-ով) համակարգի մյուս հաճախորդների հետ, փոխանցել WebMoney-ին ցանկացած բանկային հաշիվ, վճարել ապրանքների և ծառայությունների դիմաց, ինչպես նաև ծրագրում զետեղված հաղորդագրությունների փոխանակման համակարգի միջոցով քննարկել առևտրային գործարքի պայմանները:

WebMoney Keeper ծրագրի օգնությամբ օգտագործող կարող է.

1. Ցանկացած պահին ընդունել/հրաժարվել ցանկացած կլիենտի կողմից փոխանցված քանակությամբ WM:
2. Ցանկացած քանակությամբ (բայց ոչ ավել քան գոյություն ունի կոնկրետ դրամապանակի մեջ՝ հանած տվյալ փոխանցման համար սահմանված կոմիսիոն վճարման գումարը) WebMoney փոխանցել համակարգի ցանկացած այլ կլիենտի: Այդպիսի կլիենտներ կարող են լինել ինչպես սովորական օգտվողները, այնպես էլ Web-խանութները:
3. Փոխանցել իր WebMoney-ները ցանկացած բանկային հաշիվ:
WebMoney Keeper ծրագրի մեջ դրամական միջոցները պահվում են դրամապանակներում: Դրամական միջոցների փոխանցումը և ստացումը կատարվում է կլիենտների դրամապանակների միջև: Գոյություն ունեն Z և R տիպի դրամապանակներ: Յուրաքանչյուր տիպի դրամապանակում կարող է գտնվել միայն մեկ տիպի արժույթ: Z տիպի դրամապանակներում կարելի է պահել միայն ԱՄՆ դոլարներ (1WM=1USD), իսկ R տիպի դրամապանակներում՝ ռուսական ռուբլիներ (1WM=1RUR): Դրամական միջոցների փոխանցումը կարող է կատարվել միայն մուլտիտիպ դրամապանակների միջև: Այսպիսով դրամապանակները համակարգում հանդես են գալիս որպես անհատական դրամական հաշիվներ:

Համակարգի մասնակից դառնալու համար անհրաժեշտ է.

1. բոլոր օգտագործողների համար. INTERNET-ից «կանչել» և համակարգչի վրա տեղակայել WebMoney Keeper
2. գնորդների համար. բանկային հաշվի դրամական միջոցները վերածել WebMoney-ի և գրանցել դրամապանակում
3. վաճառողների համար.
  - բացել (անվճար) դրամապանակ-հաշիվներ, ուր կմտնեն ապրանքների և ծառայությունների դիմաց վճարվելիք WebMoney-ները
  - կարգավորել իրենց Web-խանութներն այնպես, որ հաշվարկները տարվեն WebMoney-ով:

Փոխանցումների անվտանգությունը

WebMoney Transfer համակարգում WebMoney-ների շարժը կատարվում է InterNet ցանցով: InterNet-ի բաց ճարտարապետությունը պահանջում է անվտանգության խիստ չափանիշներ (միջոցներ)՝ ընդդեմ WebMoney-ների կամ առևտրային գործարքների մասին տեղեկատվությունների պարօրինի բռնագրավման:

Դիտարկենք WebMoney Transfer համակարգում կիրառվող անվտանգության չափանիշները.

1. WebMoney Keeper ծրագիր մտնելու համար անհրաժեշտ է օգտագործողի 12 նիշանի յուրօրինակ իդենտիֆիկատորի, նրա անձնական գաղտնաբառի, ինչպես նաև սկավառակի վրա գաղտնի բանալիով և դրամապանակներով ֆայլի գտնվելու վայրի իմացությունը:

Իդենտիֆիկատորը ձևավորվում է ինքնուրույն, և յուրահատուկ է WebMoney Keeper ծրագրի յուրաքանչյուր օգտագործողի համար: Դա օգտագործողի գաղտնաճանաչում է համակարգում:

Գաղտնաբառն օգտագործողը նշանակում է անձամբ: Գաղտնաբառով պաշտպանվում է նաև բանալին: Գաղտնաբառը փոխելիս անհրաժեշտ է նորացնել բանալու ռեզերվային պատճեն:

Կարելի է միանվագ գործարքի համար ստեղծել առանձին դրամապանակ և վերջում այն վերացնել:

Անհնար է փող հանել օգտագործված դրամապանակից: WebMoney Keeper ծրագրի դրամապանակների բոլոր համարները պահվում են ընդհանուր ֆայլում: Այդ ֆայլը կարելի է պահել սկավառակի ցանկացած հատվածում կամ առանձին սկավառակի վրա: Քանի որ WebMoney Keeper ծրագիր մտնելիս պահանջվում է նշել տվյալ ֆայլի տեղը, անհնար է դառնում կողմնակի մարդու մուտքը ծրագիր՝ առանց տիրոջ համաձայնության:

Բանալին կոդավորում է գործարքի վերաբերյալ ողջ ինֆորմացիան: Բանալիով ֆայլը կարելի է պահել սկավառակի ցանկացած հատվածում կամ առանձին սկավառակի վրա: Քանի որ WebMoney Keeper ծրագիր մտնելիս պահանջվում է նշել տվյալ ֆայլի տեղը, անհնար է դառնում կողմնակի մարդու մուտքը ծրագիր՝ առանց տիրոջ համաձայնության:

Գործարքի կոդը նշանակվում է օգտագործողի կողմից. թույլ է տալիս օգտագործողին կանխել վաճառողի կողմից միջոցների գանձումը, եթե վաճառողը չի կատարել իր պարտավորությունները:

Պատահականորեն ձևավորված և օգտագործողի կողմից սահմանված իդենտիֆիկատորների ամբողջությունը երաշխավորում է ծրագրի անօրինական օգտագործման և դեպի օգտագործողի միջոցները ազատ մուտքի անհնարիությունը:

1. Համակարգում բոլոր հաղորդագրությունները փոխանակվում են կոդավորված վիճակում (ինֆորմացիայի պաշտպանության RSA տիպի ալգորիթմով) ավելի քան 1024 բիթ երկարությամբ բանալիով:

2. Ոչ ոք չի կարող կատարել որևէ դրամական գործարք՝ հիմնվելով օգտագործողի նախորդ գործարքների ռեկվիզիտների վրա: Յուրաքանչյուր գործարքի համար օգտագործվում է եզակի ռեկվիզիտ:

3. Եթե հաղորդագրության փոխանցման ընթացքում տեղի է ունենում կասի խափանում և հաղորդագրությունը բարեհաջող չի ավարտվում, ապա համակարգը հաշվի չի առնում տվյալ օպերացիան:

Համակարգի մասնակիցներին երաշխավորվում է հաշվարկների լիակատար և անվիճելի ամանունություն: Ցանկության դեպքում օգտագործողը կարող է իր մասին որևէ տվյալ չնշել (անուն, ազգանուն, հասցե, հեռախոս, e-mail, բանկային հաշվեհամարներ և այլն) WebMoney Keeper ծրագիրը ստանալիս, տեղակայելիս, համակարգում գործունեություն ծավալելիս և այլն: Բայց և այնպես, եթե հետագայում հակառակ կողմը նրանից պահանջի որոշ անձնական տվյալներ, ապա (համաձայնության դեպքում) ծրագրի միջոցները թույլ են տալիս այդ տվյալները հեշտությամբ մտցնել առևտրային գործարքն ուղեկցող տեղեկատվության մեջ: Գործարքին չմասնակցող բոլոր անձինք (մասնավոր և պետական կազմակերպություններ, ֆինանսական, առևտրային, վերահսկիչ մարմիններ) գտնվում են օգտագործողից «անվտանգ» հեռավորության վրա:

Համակարգում ընդունված անվտանգության չափանիշները բացառում են անանունության անբարեխիղճ օգտագործումը:

Օգտագործողը կարող է իր համակարգի վրա տեղակայել WebMoney Keeper ծրագրի տարբեր տարբերակներ, տարբեր իդենտիֆիկատորներով և համակարգ մտնել դրանցից ցանկացածով:

Վճարումների ձևերը

Համակարգն ընդգրկում է վճարումների երկու ձև:

1. Սովորական վճարում: Խորհուրդ է տրվում կիրառել տեղեկատվական ապրանքների և ծառայությունների համար:

Գնորդն իրականացնում է վճարումը: Նրա դրամապանակից դուրս է գրվում և վաճառողի դրամապանակ է մուտքագրվում ապրանքի արժեքի չափով գումար, որից հետո վաճառողը իրականացնում է ապրանքի առաքումը:

2. Մասնակի (երկու փուլ) վճարում: Խորհուրդ է տրվում կիրառել ֆիզիկական մատակարարում պահանջող ապրանքների համար:

Վաճառողը սահմանում է այն ապրանքները, որոնց նկատմամբ կարելի է կիրառել մասնակի վճարում և դրանց առաքման ժամկետները: Դրանից հետո այդ ապրանքների նկատմամբ հնարավոր է կիրառել միայն մասնակի վճարումներ: Գնորդը վճարում է ապրանքի արժեքը և փոխանցման համար սահմանում է կող: Գնորդի դրամապանակում գրավադրվում է ապրանքի արժեքին համապատասխան փող: Վաճառողը տեղեկություն է ստանում դրա և առաքման վերաբերյալ: Սրանով վճարման առաջին էտապը ավարտվում է:

Երկրորդ փուլում հնարավոր են հետևյալ դեպքերը.

1. Եթե վաճառողը սահմանված ժամկետում իրականացնում է ապրանքի առաքումը և ապրանքի որակը համապատասխանում է նախօրոք հայտարարվածին, ապա գնորդը վաճառողին (նրա գործակալին) հայտնում է փոխանցման կողը: Վաճառողը (նրա գործակալը) գնորդի ներկայությամբ, WebMoney Keeper ծրագրով, կատարում է կողի ստուգում, որից հետո փողը փոխանցվում է վաճառողի դրամապանակի հաշվին:

2. Եթե վաճառողը սահմանված ժամկետում մատակարարումը չի իրականացնում, ապա գրավադրված միջոցները ապագրավադրվում են և կարող են օգտագործվել այլ նպատակներով:

3. Եթե ապրանքի որակը չի համապատասխանում նախապես հայտարարվածին, և գնորդը հրաժարվում է ընդունել ապրանքը, ապա սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո գրավադրված միջոցները ապագրավադրվում են և կարող են օգտագործվել այլ նպատակներով:

ԳԼՈՒԽ 22. ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ ներկայացնել միջազգային պրակտիկայում ներկայումս լայն տարածում գտած նոր վճարային ծառայություններ, ինչպիսիք Internet Banking, mobile-banking, էլեկտրոնային փող (E-Money), դրանց առանձնահատկությունները, բացատրվելու են տվյալ ծառայություններ մշակողները բանկերի և հաճախորդների համար, ինչպես նաև ներկայավելու են մոտեցումները կապված Հայաստանի Հանրապետությունում դրանց զարգացման հետ:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ուսանողները պետք է կարողանան

- պատկերացնել նոր միջազգային վճարային ծառայությունները
- պացատրել գործառնությունների իրականացման ընթացակարգերը:

Internet Banking

Internet banking-ն իրենից ներկայացնում է բանկային ծառայությունների մատուցում ինտերնետի միջոցով, որն առաջին անգամ իրականացվել է 1995թ. ԱՄՆ-ում՝ Security First Network Bank-ի կողմից: Ներկայումս ԱՄՆ-ի առաջատար 50 բանկերի 90%-ն ունի Internet banking-ի ծրագիր, իսկ աշխարհում ավելի քան 600 բանկ առաջարկում է լիակատար ինտերնետ-ծառայություն: Ռուսաստանում առաջին բանկը, որն սկսեց սպասարկել իր հաճախորդներին ինտերնետի միջոցով, դա Ավտոբանկն էր, որը 1998թ.-ին առևտրային շահագործման հանձնեց իր Internet banking-ի համակարգը՝ Homebanking անվանմամբ:

Մեխանիզմը

Internet banking-ի մեջ ներառվող ծառայություններն ընդգրկում են այն բոլոր ծառայությունները, որոնք սովորական բանկը մատուցում է իր հաճախորդներին, բացի կանխիկի հետ գործառնություններից: Բանկային հեռակառավարումը հնարավորություն է տալիս բարձրացնել մասնավոր բիզնեսի էֆեկտիվությունը: Այն ապահովում է՝

1. Ժամանակի տնտեսում
2. աշխատանքի հարմարություն
3. վճարումների մասին ինֆորմացիայի մշակման մեծ արագություն
4. փաստաթղթերի մոնիտորինգ
5. միջոցների շարժի մասին ինֆորմացիայի առկայություն:

Հնարավորությունները

Internet banking-ի ընձեռած հնարավորությունները կարելի է դիտարկել տարբեր տեսանկյուններից:

1. *Internet banking-ի անհրաժեշտությունը հաճախորդի համար*
 Internet banking-ը հնարավորություն է տալիս հաճախորդին
  - իր հաշիվներից վճարումներ իրականացնել ցանկացած բանկի իր ցանկացած հաշվի վրա՝ ընդ որում նաև վճարումներ արտարժույթով
  - գնել և վաճառել արտարժույթ
  - բացել նոր հաշիվներ և նրանց վրա փոխանցել դրամական միջոցներ
  - լիցքավորել կորպորատիվ պլաստիկ քարտերի հաշիվները և դրանցից միջոցներ հանել,
  - օգտվել միջոցների ներդրման հետ կապված ծառայություններ (դեպոզիտներ, արժեթղթեր, արտարժույթային սպեկուլյացիաներ)
  - իրականացնել ապրանքների և ծառայությունների դիմաց վճարումներ
  - ստանալ վարկեր կամ վարկային պայմանագրի վավերապայմանների վերաբերյալ տեղեկատվություն
  - ստացված և ուղարկված վճարումների, ինչպես նաև հաշվի ընթացիկ վիճակի մասին տեղեկատվություն ստանալ
  - հետ կանչել սխալ վճարումները, եթե դրա անհրաժեշտությունը կա
  - ստանալ տեղեկատվություն և խորհրդատվական ծառայություններ
  - նամակագրական կապ հաստատել բանկի աշխատողների հետ:
2. *Internet banking-ի անհրաժեշտությունը բանկերի համար*
 Գոյություն ունեն մի շարք պատճառներ, որոնք դրդում են բանկերին զբաղվել Internet banking-ի զարգացմամբ: Դրանք են՝
  - *հաճախորդների կողմից նման ծառայությունների նկատմամբ պահանջարկը*
  - *բանկի տրանզակցիոն ծախսերի մինիմալացումը*
  - *ինտերնետի անսահման հնարավորությունները*
  - *մրցակցությունը:*

3. *Internet banking-ի անհրաժեշտությունը ենթակառուցվածքը ստեղծողների համար*
 Բանկային ինտերնետ - համակարգեր մշակողների կամ ծառայություն մատուցողների (сервис - провайдеры) համար Internet banking-ը եկամտի ստացման նոր աղբյուր է, որն այսօր զարգանում է և ունի մեծ հեռանկարներ ապագայում:

4. *Internet banking-ի անհրաժեշտությունը վաճառողների համար*
 Internet banking-ի շնորհիվ վաճառողներն ավելի վստահ են լինում, որ ժամանակին կստանան իրենց հաճախորդներից սպասվող վճարումները: Բացի այդ, այն հաճախորդներն, ովքեր հնարավորություն ունեն օգտվել Internet banking-ի ծառայություններից, հանդիսանում են գրավիչ պոտենցիալ հաճախորդներ ցանկացած վաճառողի համար:

Գործառնությունների անվտանգությունը

Փորձագետները պնդում են, որ Internet banking համակարգի պաշտպանությունն ավելի կատարյալ է, քան վճարումների իրականացումը վարկային քարտերի միջոցով: Internet banking համակարգում բացառվում

է ինֆորմացիային անօրինական եղանակով տիրանալը: Էլեկտրոնային վճարումների անվտանգության ապահովումն այնպիսի մակարդակի վրա է, որ նույնիսկ ամենաժամանակակից համակարգչի համար 100 տարվա անընդմեջ աշխատանք կպահանջվի ինֆորմացիայի դեկոդավորման համար: Վերջինիս համար երաշխիք են հանդիսանում կրիպտոգրաֆիայի ժամանակակից մեթոդները, որոնք օգտագործվում են էլեկտրոնային վճարային փաստաթղթերը ծածկագրելու համար: Առաջին հերթին, դա էլեկտրոնային թվային ստորագրությունն է (ԷԹՍ): ԷԹՍ-ն բաղկացած է 2 մասից՝ բաց և փակ: Բաց մասը (բաց բանալին) սեփականատիրոջ կողմից ներկայացվում է հաստատման կենտրոն, որի դերը սովորաբար կատարում է բանկը: Բաց բանալին, նրա սեփականատիրոջ մասին ինֆորմացիան, բանալու նշանակությունը և այլ տեղեկատվությունը ստորագրվում են հաստատման կենտրոնի ԷԹՍ-ով: Այդ միջոցով ձևավորվում է ԷԹՍ-ի սերտիֆիկատ, որն անհրաժեշտ է գրանցել բանկի էլեկտրոնային վճարումների համակարգում: Բանալու փակ մասը (զաղտնի բանալին) ոչ մի պայմաններում չպետք է տրվի որևէ այլ մարդու:

Գաղտնի բանալու անօրինական կիրառումը կարելի է կանխել նաև գաղտնաբառի միջոցով, որը դրվում է ինչպես բանալու, այնպես նաև որոշ տեսակի բանալիային կրիչների վրա:

Չարգացման հեռանկարները

Այսպիսով, Internet banking-ն արդեն լայն տարածում է ստացել ամբողջ աշխարհում, որը խոսում է այն մասին, որ ձևավորվել է կայուն և վճարունակ պահանջարկ այս ոչ տրադիցիոն բանկային ծառայության վրա: Դրա մասին են վկայում բանկային ինտերնետ-ծառայություններից օգտվողների թվի աճի բարձր տեմպերը: Երբ հաճախորդների հիմնական պահանջը կլինի հարմարավետությունը, ճկունությունն ու օպերատիվությունը, Internet banking-ի ծառայությունները բանկերի մեծամասնության համար կդառնան ստանդարտ պայմաններ:

Mobile-banking

Mobile-banking-ն իրենից ներկայացնում է բանկային ծառայությունների մատուցում մոբիլ հեռախոսի միջոցով՝ աշխարհի ցանկացած տեղից և ցանկացած ժամանակ: Mobile-banking-ի գաղափարի ստեղծման և զարգացման համար կարևոր նախադրյալ է հանդիսանում այն, որ բջջային հեռախոսներ ունեցողների թիվն անընդհատ աճում է: Տարիքների և բջջային հեռախոսների գների իջեցումը նպաստում է մոբիլ հեռախոսների լայն տարածմանը: Այսօր բջջային հեռախոս ունեցողների քանակն ավելի շատ է, քան պլաստիկ քարտեր, մեքենաներ և նույնիսկ համակարգիչ ունեցողներինը: Հաշվի առնելով, որ ժամանակը ներկայիս ամենաթանկ ռեսուրսն է՝ պարզ է դառնում, որ Mobile-banking-ը շատ հարմար միջոց է գործարար մարդկանց համար:

Այսօր գոյություն ունի մոբիլ հեռախոսի միջոցով վճարումների իրականացման առնվազն 3 եղանակ.

1. **վճարումներ WAP-ի կիրառմամբ կամ WAP-banking**, որն իրենից ներկայացնում է աշխարհի ցանկացած կետից բանկային ծառայությունների մատուցում անմիջականորեն բջջային հեռախոսի կամ առանց ցանցային միացման նոութբուքի միջոցով: Այդպիսի տեխնոլոգիան հնարավորություն է տալիս մոբիլ հեռախոսի վրա փոխանցել WAP-ի տակ աշխատող որոշ սայթերի (օր.՝ Yahoo) կրճատված ինֆորմացիա և իրականացնել որոշ գործողություններ: WAP-ը հատուկ web-էջերի դիտարկման տեխնոլոգիա է մոբիլ հեռախոսի փոքր պատուհանիկի միջոցով: Այսպիսի համակարգի առավելություն է համարվում մուտքի էլ ավելի մեծ ազատությունը, իսկ թերությունն ոչ մեծ դիսփլեյի վրա ինֆորմացիայի ստացման անհարմարությունը: WAP-ի հիմնական թերությունն այն է, որ նրա կիրառման ժամանակ օգտվողը վճարում է միացման ժամանակի համար: Ակնհայտ է, որ հաշիվների երկար համարների ներմուծումը պահանջում է երկար ժամանակ, որի համար պետք է վճարել:
2. **SMS-վճարումներ կամ SMS-banking**, որը հնարավորություն է տալիս կարճ հաղորդագրությունների միջոցով ստանալ հաշվարկային հաշիվների վերաբերյալ ամբողջ տեղեկատվությունը: Մասնագետների կարծիքով այս ծառայությունն ունի ավելի շատ հեռանկարներ, քան WAP-banking-ը: Դա պայմանավորված է նախ և առաջ նրա մեծ ժամկետայնությամբ, և հետո՝ տվյալների փոխանցման ավելի մեծ արագությամբ (մի քանի տասնյակ անգամ ավելի արագ):
3. **SIMPAY վճարումներ կամ SIM-banking**, որոնց տեխնոլոգիական հիմքը կազմում են SIM քարտերը, որոնք ունեն վճարային հավելված և SMS-հաղորդագրությունների տեխնոլոգիա՝ որպես տեղեկատվության փոխանցման մեթոդ: SIM-քարտերն իրենցից ներկայացնում են ներքին պաշտպանված հիշողությամբ հաշվարկային սարքեր, որոնք հնարավորություն են տալիս ապահովել ֆինանսական և ինֆորմացիոն անվտանգության որակապես նոր մակարդակ: SIM-քարտի վրա կա «բջջային կապի օպերատորի հավելված», հանդիսանում է նույնականացման: Իսկ դա նշանակում է, որ քարտի վրա չի պահվում դրամական միջոցների մասին տեղեկատվություն, ինչպես, օրինակ, սովորական բանկային քարտի վրա: Տեղեկատվության փոխանցման այս եղանակն առավել հարմար է, հասարակ և տնտեսող վերջնական սպառողի համար, քանի որ դրա արժեքն ավելի ցածր է, ունի ստացման մասին հաստատման ֆունկցիա, չի պահանջում կապի շատ թանկ ուղիների կիրառում, աբոնեմենտին է հասնում նույնիսկ այն դեպքում, երբ ձայնային ալիքը զբաղված է:

Բացի այս ձևերից, գոյություն ունեն mobile-banking-ի նաև այլ տարատեսակներ, ինչպիսին, օրինակ, բանկի կողմից թողարկված մոբիլ հեռախոսի և սմարթ-քարտի համատեղ կիրառումն է, որի հետևանքով առաջացող սիներգետիկ էֆեկտը բավականին մեծ է: Սմարթ - քարտն իրենից ներկայացնում է ֆինանսական գործարքների իրականացման ապահով միջոց, իսկ մոբիլ հեռախոսը՝ ճկուն և հարմար գործիք այդ ծառայությունների կիրառման համար: Մշակվում են mobile - banking-ի այնպիսի նոր տեխնոլոգիաներ, ինչպիսիք են 3G-ը (մոբիլ կապի 3-րդ սերունդը), GPRS-ը, i-mode-ը, և այլն:

Հնարավորությունները

- Mobile-banking-ը հնարավորություն է տալիս՝
- իրականացնել վճարումներ
- գնել և վաճառել արտարժույթ
- ստանալ վարկեր
- գործարքների մասին տվյալները, վարկային քարտերի համարները պահել հեռախոսի հիշողության մեջ
- տեղեկատվություն ստանալ հաշվի մասին

- տեղեկատվություն ստանալ արժութային և ֆոնդային շուկաների, ֆինանսական գործիքների գնանշումների մասին
- տեղեկատվություն ստանալ բանկի բաժանմունքների մասին
- ապրանքների և ծառայությունների գների մասին տեղեկություններ ստանալ և համեմատություններ անել
- կարճ տեքստային հաղորդագրությունների միջոցով հաճախորդներին տեղյակ պահել, որ ապրանքի գինն իջել է որոշակի սահմանից, և նա կարող է այն ձեռք բերել՝ սեղմելով հեռախոսի կոճակը
- ավիաընկերությունից տոմս գնելիս տեղեկատվություն ստանալ թռիչքի հետաձգման և տոմսերի գների փոփոխման (զեղչերի) վերաբերյալ
- օգտվել մի շարք այլ ծառայություններից:
  - Առավելությունները**
  - Մոբիլ հեռախոսով վճարումներն ունեն մեծ առավելություններ՝
    - *պերսոնալացումը*. անձնավորումը մոբիլ հեռախոսը ավելի պերսոնալացված միջոց է, քան համակարգիչը
    - *հասանելիությունը*. մոբիլ հեռախոսը միշտ մոտիկ է, ի տարբերություն բանկի, որը կարող է շատ հեռու լինել
    - *հարմարավետությունը*. վճարումների իրականացումը հեռախոսից ավելի հարմար է, քան բանկոմատից
    - *կոմպակտություն*. մոբիլ վճարումների համար անհրաժեշտ չէ ոչ համակարգիչ և ինտերնետ, ոչ էլ բանալու ինֆորմացիայով առանձին սկավառակ
    - *SimPay տեխնոլոգիայի օգտագործման դեպքում անհրաժեշտություն չկա պահել միանվագ գաղտնաբառերով քսակ:*
- Mobile-banking-ի մեխանիզմը և գործառնությունների անվտանգությունը**
- Mobile - banking-ի մեխանիզմը հետևյալն է. մասնակից բանկերը գրանցվում են տվյալների կենտրոնական բազայում, որի ժամանակ համակարգի բիզնես-սերվերի և մասնակից բանկերի ավտոմատացված համակարգերի միջև տեղադրվում են ինֆորմացիոն-ծրագրային ինտերֆեյսներ, որոնք անհրաժեշտ են իրենց հաճախորդների հաշիվների վարման համար: Այդպիսի ինտերֆեյսները կարող են անհատական լինել յուրաքանչյուր բանկի համար: Հաճախորդների հաշիվները հնարավոր է վարել նաև անմիջականորեն համակարգի տվյալների կենտրոնական բազայի մեջ, որի դեպքում բիզնես-սերվերի և մասնակից բանկերի ավտոմատացված համակարգերի միջև տեղեկատվական համագործակցությունը կարող է իրականացվել off-line ռեժիմում: Մասնակից բանկերի համագործակցությունը համակարգի բիզնես-սերվերի հետ իրականանում է ֆորմատացված ստանդարտ SMS-հաղորդագրությունների (կամ այլ տեսքով ֆինանսական հաղորդագրությունների) ձևով պաշտպանված ինֆորմացիայի փոխանակման միջոցով: Հաճախորդների մոբիլ հեռախոսներից համակարգի բիզնես-սերվերի վրա ստացվող ֆինանսական հաղորդագրություններն ունեն բանկերում իրենց հաշիվների վարման մասին իրահանգներ: Օգտվողի համակարգում մասնակից բանկի հաճախորդի գրանցման ժամանակ նրա մոբիլ հեռախոսի SIM-քարտի ռեկվիզիտները և տեղեկատվական անվտանգության ռեժիմ ապահովելու համար անհրաժեշտ այլ տվյալները կցվում են նրա բանկային հաշվին: Mobile - banking-ի միջոցով իրականացվող գործառնությունների անվտանգության ապահովման համար անհրաժեշտ է.
  - *Մասնակիցների նույնականացում*, որի համար մոբիլ հեռախոսի մեջ տեղադրվում է հատուկ մասնագիտացված ծրագրային ապահովում: Որպես հաճախորդի նախնական իդենտիֆիկատոր կարող է հանդես գալ նրա մոբիլ հեռախոսի համարը: Նախաձեռնվող գործառնության հաստատման համար օգտվողին անհրաժեշտ է ներմուծել իր բանկային հաշվից օգտվելու համար նախատեսված PIN-կոդ, որի անհրաժեշտությունը բացառում է ոչ միայն անօրինական ճանապարհով հաշվի օգտագործումը, այլ նաև տալիս է charge - back-ի հնարավորություն, որը շատ գրավիչ է դարձնում այն թե՛ հաճախորդների, թե՛ բանկերի համար: Հաճախորդի իդենտիֆիկացիայի համար կիրառվում է յուրահատուկ գաղտնաբառ, որը WAP - banking-ի դեպքում համակարգ առաջին անգամ մուտք գործելուց հետո կարող է փոխվել և գաղտնի պահվել: Այդ պատճառով հաճախորդին հասանելի ինֆորմացիան անձնավորված է, և նրա չտարածման համար պատասխանատու է բանկը: Իսկ կարճ հաղորդագրությունների անվտանգությունը կայանում է նրանում, որ ստացվող և ուղարկվող ինֆորմացիայի կոդավորման հետ համատեղ կիրառվում է SIM-քարտի վրա կցված տվյալների պաշտպանության պրոտոկոլը: Բանկի հետ պայմանագրի կնքման ժամանակ հաճախորդը կարող սահմանափակումներ դնել յուրաքանչյուր վճարման համար առանձին, որի միջոցով համակարգն ինքը կպաշտպանի ավել փողի փոխանցումից:
  - *Փոխանցվող տեղեկատվության գաղտնիություն*, որն ապահովվում է վերջինիս ծածկագրմամբ և էլեկտրոնային ստորագրության կիրառմամբ: Ինտերնետի միջոցով տվյալների փոխանցման անվտանգության կազմակերպման համար կարող է օգտագործվել նաև SSL (Secure Socket Layer) պրոտոկոլը, որը հիմնված է սիմետրիկ և ասիմետրիկ ալգորիթմների կիրառման վրա: SSL պրոտոկոլով միացման դեպքում տվյալ միացման սեսիայի համար զեներացվում է միանվագ օգտագործման բանալի, որը ծառայում է տվյալների սիմետրիկ ծածկագրման համար:
  - *Տեղեկատվության ամբողջականության ապահովում կամ փոխանցվող տեղեկատվության աղավաղման բացառում*, որի համար կիրառվում են էլեկտրոնային թվային ստորագրություններ, խեչ-ֆունկցիաներ:
  - *Բոլոր մասնակիցների համար իրենց կողմից կատարված գործառնություններից հրաժարվելու անհնարինություն*, որի համար տեխնոլոգիա է հանդիսանում MasterCard International-ի և Visa International-ի կողմից 1996 թվականին մշակված SET (Secure Electronic Transaction) տեխնոլոգիան, որը նախատեսում է թվային սերտիֆիկատների կիրառում գործարքի բոլոր մասնակիցների կողմից, ինչը հնարավորություն է տա-

լիս ապահովել վերջիններիս փոխադարձ նույնականացումը: Փոխադարձ նույնականացումը և էլեկտրոնային թվային ստորագրության կիրառումը հնարավորություն է տալիս խուսափել խնդիրներից, կապված գործարքի կողմերի՝ իրենց պարտավորություններից հրաժարումից և բացառել վճարողների կողմից վճարումների չհիմնավորված հետ կանչը:

Ձարգացման հեռանկարները

Անհերքելի է այն, որ մոբիլ հեռախոսների միջոցով վճարումներն ունեն զարգացման մեծ հեռանկարներ: International Data Corporation (IDC) վերլուծական ընկերության տվյալների համաձայն սպասվում է mobile-banking-ի բավականին մեծ աճ, հատկապես եվրոպական երկրներում: Mobile-banking-ի զարգացման դրական տեղեկոսներ են նկատվում նաև ԱՄՆ-ում: Ընդհանուր առմամբ, TowerGroup վերլուծական ընկերության հաշվարկով արդեն 2000թ.-ի վերջում ԱՄՆ-ում կար mobile-banking-ի ծառայությունից օգտվող շուրջ 500 հազար օգտվող:

Մոբիլ հեռախոսի օգտագործման առավել հեռանկարային ուղղություններից մեկը բրոկերային ծառայությունների սեգմենտն է: Դա պայմանավորված է նրանով, որ ֆոնդային շուկայում աշխատող բրոկերների ու դիլլերների համար շատ կարևոր նշանակություն ունի ճիշտ պահին որոշումների կայացումը:

Էլեկտրոնային փող (E-Money)

Համաձայն էլեկտրոնային փողեր թողարկող կազմակերպությունների (EMI) վերաբերյալ Եվրամիության կարգի (EU Directive) վերջնական տարբերակի էլեկտրոնային փողն իրենից ներկայացնում է դրամական արժեք կամ թողարկողի նկատմամբ պահանջ, որը.

- գրառված է էլեկտրոնային սարքի վրա
  - համարժեք է դրա թողարկման համար անհրաժեշտ իրական միջոցների ծավալին (1 միավոր էլեկտրոնային փողը համարժեք է 1 միավոր իրական փողին)
  - ընդունվում է որպես վճարամիջոց ոչ միայն թողարկողի, այլ նաև այլ սուբյեկտների կողմից:
- Էլեկտրոնային փողը վճարային գործիք է, որն իրենից ներկայացնում է էլեկտրոնային եղանակով գրառված դրամական արժեք: Հաճախորդը գնում է էլեկտրոնային արժեք, որը պակասեցվում է յուրաքանչյուր գործարքի ժամանակ:

Էլեկտրոնային փողը կարելի է սահմանել որպես փողի էլեկտրոնային տարբերակ, քանի որ նրան բնորոշ են փողի գրեթե բոլոր հատկանիշները: Հիմնական նմանությունն այն է, որ էլեկտրոնային փող օգտագործելիս բանկից կամ որևէ այլ տեղից ավտորիզացիա ստանալու անհրաժեշտություն չկա. մարդիկ գնում են մետաղադրամներին և թղթադրամներին համարժեք էլեկտրոնային փող և օգտագործում այն որպես սովորական փող: Մյուս կարևոր նմանությունը փողի հետ նրա անանունությունն է (anonymity). էլեկտրոնային փող օգտագործելու համար ֆինանսական հաստատությունում հաշվի առկայություն չի պահանջվում: Սրանով էլ այն էականորոն տարբերվում է հասանելիության միջոցներից (access products), ինչպիսիք, օրինակ, դեբետային քարտերն են:

Համաձայն էլեկտրոնային փողերի իրավական սահմանման (Article 1 of the European Parliament and Council Directive 2000/46/EC)՝ էլեկտրոնային փողը պետք է ընդունվի որպես վճարային գործիք ոչ միայն թողարկողի, այլ նաև այլ սուբյեկտների կողմից: Դրանով էլ այն տարբերվում է սահմանափակ կիրառման շրջանակ ունեցող էլեկտրոնային վճարային գործիքներից, ինչպիսիք, օրինակ, կանխավճարային քարտերը կամ էլեկտրոնային քսակներն են: Վերջիններս, ընդունվելով որպես վճարային գործիք միայն թողարկողների կողմից, չեն հանդիսանում էլեկտրոնային փող:

Էլեկտրոնային փողը կարող է լինել տեխնիկական սարքի (օրինակ՝ չիպի) վրա գրառված արժեքի կամ համակարգչային հիշողության ձևով: Ըստ դրա՝ էլեկտրոնային փողերը լինում են.

1. **քարտային**, որոնք օգտագործողին հնարավորություն են տալիս օգտվել շատ հարմար, միկրոպրոցեսորային չիպ պարունակող քարտերից (սմարթ քարտեր), որոնց արտադրության ժամանակ քարտի մեջ տեղադրվում է հատուկ օպերացիոն համակարգ և ծրագրային ապահովում: Հաճախորդը գնում է որոշակի էլեկտրոնային արժեք պարունակող քարտ և հնարավորություն է ստանում մանրածախ գնումներ կատարել ինչպես on-line, այնպես էլ off-line ռեժիմում: Յուրաքանչյուր գործարքի ժամանակ, երբ քարտը տեղադրվում է հատուկ սարքավորման (POS-ի) մեջ, էլեկտրոնային արժեքը պակասեցվում է: Ներկայումս Եվրոպայում գոյություն ունեն էլեկտրոնային փողերի քարտային 25 տարբեր սխեմաներ, որոնք մատուցվում են ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից: Որոշ քարտային սխեմաներ թույլ են տալիս վճարումներ իրականացնել նաև Ինտերնետի միջոցով:
2. **համակարգչային**, որի դեպքում օպերացիոն համակարգը և համապատասխան ծրագրային ապահովումը տեղադրվում է համակարգչի մեջ և օգտագործողը հնարավորություն է ստանում գործարքներ կատարել համակարգչային ցանցի կամ Ինտերնետի միջոցով: Այն հիմնականում նախատեսված է ինտերնետային գնումներ իրականացնելու համար: Համակարգչային էլեկտրոնային փողերի առավելությունը քարտայինի նկատմամբ այն է, որ նրանց փոփոխումն ծախսերն ավելի ցածր են, աշխարհագրական տարածքը չի սահմանափակվում (տարածվում է ամբողջ աշխարհով), կապիտալի նկատմամբ պահանջներն ավելի ցածր են (քարտային սխեմայի համար՝ \$10մլն իսկ ինտերնետայինի՝ \$100.000), տարածման ուղիներն անվճար են, պետական քաղաքականությունն ավելի մեղմ է: Յուրաքանչյուր ստացված էլեկտրոնային մետաղադրամ անմիջապես ուղարկվում է վիրտուալ էլեկտրոնային փողերի թողարկման կենտրոն, որտեղ այն ստուգվում է, որից հետո վերաթողարկվում է ստացողի օգտին: Ոչ մի մետաղադրամ չի կիրառվում ավելի քան մեկ անգամ և հնարավոր չէ օգտագործել ճիշտ նույն էլեկտրոնային մետաղադրամը, որը ստացվել է մեկ այլ օգտագործողից: Սակայն հարց է առաջանում, եթե բանկը գիտի, թե ում և ինչ էլեկտրոնային մետաղադրամ է տալիս, ապա ինչպե՞ս է ապահովվում գործառնությունների անանունությունը: Ինչպես կարող է օգտագործողն ապահովագրել իրեն բանկի անբարեխղճությունից. չէ՞ որ այն կարող է չօգտագործված փողերը հայտարարել օգտագործված, իսկ օգտագործողը ոչ մի կերպ չի կարող հակառակն ապացուցել: Հիմնականում դա ապահովվում է Դ. Չաունի «կույր ստորագրության» միջոցով, որի էությունը կայանում է նրանում, որ մետա-

ղաղթամները գեներացվում են վճարողի կողմից իր գաղտնի բանալու միջոցով, իսկ բանկը ստորագրում է այն առանց իմանալու դրա վավերապայմանները վերջնական գեներացման ժամանակ: Նրան հայտնի է մետաղաղաղթամների միայն անվանական արժեքը, որը նա հաստատում է իր ստորագրությամբ:

Էլեկտրոնային փողերը կարող են տարբերվել ըստ էլեկտրոնային արժեքի փոխանցման մեխանիզմի: Էլեկտրոնային փողերի որոշ սխեմաներ թույլ են տալիս էլեկտրոնային արժեքի փոխանցում մի հաճախորդից մյուսին՝ առանց երրորդ կողմի (օրինակ՝ թողարկողի) ներգրավման: Սակայն ավելի հաճախ կիրառվում է էլեկտրոնային արժեքի փոխանցում հաճախորդից վաճառողին, իսկ վերջինս պետք է մարի փոխանցված արժեքը (օրինակ՝ օրվա վերջում վաճառողները փոխանցում են ամբողջ արժեքը իրենց բանկ, որն այնուհետև կրեդիտագրում է նրանց բանկային հաշիվը):

Էլեկտրոնային փողերի սխեմաներում գրառված արժեքը հիմնականում լինում է միայն ազգային արժույթով: Այնուամենայնիվ, հնարավոր է հաշիվներ պահել և վճարումներ կատարել մի քանի տարբեր արտարժույթով:

Բենեֆիցիարը, էլեկտրոնային փողը ստանալուց հետո, հիմնականում չի կարող այն կրկին օգտագործել, այլ պետք է հետ ուղարկի թողարկողին հետգնման համար (էլեկտրոնային փողերի փակ շրջանառություն): Այնուամենայնիվ, որոշ դեպքերում հնարավոր է էլեկտրոնային փողերի վերաօգտագործում (էլեկտրոնային փողերի բաց շրջանառություն): Բնական է, որ էլեկտրոնային փողերի բաց շրջանառությունն ավելի հարմար է օգտագործողների համար:

Էլեկտրոնային փողերի տարածման (խթանման) համար անհրաժեշտ է, որ գործարքի բոլոր կողմերը՝ թողարկողները, գնորդներն ու վաճառողները, շահագրգռված լինեն այն օգտագործելու: *Թողարկողների* շահագրգռվածությունը կայանում է նրանում, որ նրանք եկամուտներ են ստանում հաճախորդներից և վաճառողներից ստացված բոլոր միջնորդավճարներից, փողի շրջանառության ծախսատարության կրճատումից, բացասական մնացորդները ներդնելուց. քարտերի դեպքում բանկը ստիպված է լինում բացասական մնացորդը ծածկել իր միջոցների հաշիվին (օրինակ՝ օվերդրաֆտի ժամանակ): *Գնորդների* կողմից էլեկտրոնային փողերի նկատմամբ պահանջարկը կախված է նրանց անվտանգությունից և գաղտնիությունից, օգտագործման հարմարությունից, վաճառողների կողմից դրանք որպես վճարամիջոց ընդունելուց, նրանից, թե ինչպիսին են թողարկողների կողմից գանձվող միջնորդավճարները այլ վճարային ձևերի համեմատ: *Վաճառողների* շահագրգռվածությունը կախված է թողարկողների կողմից գանձվող միջնորդավճարներից, տերմինալների համար կատարվող ծախսերից, նոր հաճախորդներ ներգրավելու հավանականությունից և փողի շրջանառության ծախսատարության կրճատումից:

ԳԼՈՒԽ 23. ՀՀ ՎՃԱՐԱՀԱՇՎԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԶԱՐԳԱԾՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Արդյունավետ գործող վճարահաշվարկային համակարգը յուրաքանչյուր պետության տնտեսության կարևորագույն տարրերից մեկն է, որով, որոշակի առումով, որոշվում է նրա զարգացման մակարդակը: Պետության ֆինանսական համակարգի կայունության կարևոր գրավականներից է ներքին կայուն վճարահաշվարկային համակարգը: Դա այն կարևորագույն միջոցներից մեկն է, որը հնարավորություն է տալիս կենտրոնական բանկին առավել օպերատիվ կերպով իրականացնել դրամավարկային քաղաքականությունը և ապահովել տնտեսության կառավարումը:

Վճարահաշվարկային համակարգում առկա խոչընդոտները նվազեցնում են հասարակության վստահությունը ֆինանսական ոլորտի նկատմամբ: Մատակարարված ապրանքների (ծառայությունների) դիմաց ժամանակին և ապահով ձևով միջոցների ստացումը ոչ միայն շուկայի սուբյեկտների արդյունավետ տնտեսական գործունեության պայմաններից մեկն է, այլև անհրաժեշտ է տնտեսության ֆինանսական ոլորտի նորմալ գործունեության ապահովման համար: Ներկայումս, շուկաներում ակտիվության բարձրացման պարագայում, վերոհիշյալ խնդիրն հատուկ ուշադրություն է հատկացվում ինչպես երկրների կենտրոնական բանկերի, այդպես էլ միջազգային կազմակերպությունների կողմից:

Վերջին տարիներին, բանկային տեխնոլոգիաների կտրուկ զարգացմանը զուգահեռ, կտրուկ աճ է տեղի ունեցել ֆինանսական ոլորտում, մասնավորապես աճել են իրականացվող վճարումների քանակները և ծավալները և ավելի արագ են սկսել տեղաշարժվել միջոցները վճարահաշվարկային համակարգերում տնտեսվարող սուբյեկտների և բանկերի միջև: Նման պայմաններում ոչ արդյունավետ գործող վճարահաշվարկային համակարգը կարող է հանդիսանալ ֆինանսական ցնցումների և խնդիրների պոտենցիալ աղբյուր ոչ միայն տվյալ համակարգի, այլև ֆինանսական համակարգի մյուս օղակների համար: Այդ պատճառով է, որ վճարահաշվարկային համակարգերի ստեղծման և զարգացման աշխատանքներին տրվում է բարձր նախապատվություն: Դա մասնավորապես կարևորվում է դեպի շուկայական տնտեսությունը ուղղված ճանապարհի անցումային շրջանում գտնվող պետությունների համար:

Վճարահաշվարկային համակարգի արդյունավետությունը կարևոր է ոչ միայն առանձին պետության համար, այլև կրում է միջազգային կարևորություն, քանի որ վճարումների ծավալների մեջ մեծ մաս են կազմում միջազգային փոխանցումները:

Չնայած վճարահաշվարկային համակարգի կառուցվածքը և գործունեությունը հիմնականում որոշվում է շուկայի պահանջարկներով, այնուամենայնիվ, նրա ընդհանուր կառուցվածքը շատ դեպքերում կախված է պատմական գործոններից: Պետության ազգային առանձնահատկությունները, զարգացման մակարդակը ազդում են նաև վճարահաշվարկային համակարգի զարգացման ուղղությունների վրա՝ դարձնելով այն եզակի: Համակարգն այնպես պետք է կառուցվի, որպեսզի առավելագույնս բավարարի օգտագործողների կարիքները:

Վճարահաշվարկային համակարգերի զարգացման աշխատանքներում կարևորվում է կենտրոնական բանկերի դերը, քանի որ կենտրոնական բանկերն են պահպանում ֆինանսական համակարգի և դրա կարևորագույն տարրերից մեկի՝ վճարահաշվարկային համակարգի կայունությունը և հիմնականում վերջիններիս վրա է դրվում վճարահաշվարկային համակարգերի կարգավորման և վերահսկման խնդիրների իրականացումը:

Ներկա պահին վճարահաշվարկային բնագավառում ՀՀ կենտրոնական բանկի քաղաքականությունն ուղղված է այնպիսի համակարգերի կառուցմանը, որոնք առավելագույնս կբավարարեն օգտագործողների պահանջներին, կլինեն հուսալի, արդյունավետ, նվազագույն ռիսկերով, ինչը թույլ կտա հաշվարկների մեջ ներգրավված մեկ օղակի խափանման դեպքում չապակայունացնել ամբողջ համակարգը: ՀՀ կենտրոնական բանկը նաև մեծ ուշադրություն է դարձնում հաճախորդ-հաճախորդ, հաճախորդ-տնտես և

Պարբերաբար վերլուծման ենթարկելով վճարահաշվարկային համակարգի բաղկացուցիչ մասերը՝ վճարային գործիքները, միջոցների միջբանկային փոխանցման համակարգերը, միջբանկային հաշվարկների համակարգը և բանկային արարողակարգերը՝ ՀՀ կենտրոնական բանկը ՀՀ վճարահաշվարկային համակարգի զարգացմանն ուղղված քաղաքականությունը կառուցում է այդ մասերի զարգացման խնդիրների հիման վրա՝ հաշվի առնելով զարգացած երկրների փորձը, ինչպես նաև համագործակցելով տարբեր միջազգային կազմակերպությունների հետ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգիրք
2. «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենք, Երևան 1996թ.
3. «ՀՀ բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, Երևան, 1996թ.
4. «ՀՀ բանկային գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենք, Երևան, 1996.
5. «Վճարման հանձնարարականով միջոցների փոխանցման մասին» ՀՀ օրենք, Երևան, 1997թ.
6. ՀՀ կենտրոնական բանկի տարեկան հաշվետվություններ, 1995 - 2000թթ.
7. ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվային փաստաթղթեր և տեղեկագրեր
8. «Հայաստանի Հանրապետության վճարահաշվարկային համակարգը», ՀՀ կենտրոնական բանկ, 1997թ.
9. Ֆ.Միշկին «Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков», Մոսկվա, 1999
10. Գ.Մաչանյան «ՀՀ վճարահաշվարկային համակարգի ձևավորումը և նրա զարգացման հիմնախնդիրները», Երևան, 2001
11. Օ.Աղասյան. «Որոշումների կառավարման հիմնախնդիրները ՀՀ վճարահաշվարկային համակարգում», Երևան, 2001
12. Банковские технологии. 1995-1,2,4. 1997 - 3 КОМИЗДАТ, Ассоциация российских банков
13. “Вексельное обращение”, А.А. Фельдманб Москва 1995г.
14. Документы семинара по вопросам клиринговой палаты, Минск, Беларусь 1993.
15. “Договор банковского счета” С.В. Сарбат, Москва 1999г.
16. Мир карточек. 1997 - 8 Издательство “Бизнес и компьютер”
17. Международная межбанковская сеть S.W.I.F.T., “СТС Лав”, Санкт-Петербург 1993.
18. “Пластиковые карты”, практическая энциклопедия, Москва 1998г.
19. Рынок ценных бумаг. 1998 - 3,15 Дом “РШБ”,
20. Учебный материал ЕВТРА по банковскому делу (международные операции) Tacis 1995.
21. “Чек”, Консалтбанкир, Москва 1996г.
22. «Payment System In The Group Of Ten Countries», Committee on Payment and Settlement Systems of the central banks of the Group of Ten countries of the Bank For International Settlements, Basle, 1993.
23. «Core Principles for Systemically Important Payment Systems», Bank For International Settlements, Basle, 2001, pp.94.
24. S.W.I.F.T. «1999 Annual Report», S.W.I.F.T. s.c.r.l. 2000
25. «Real - time gross settlement systems» BIS, Report prepared by the Committee on Payment and Settlement Systems of the CB of the Group of Ten countries, 1997.
26. «Payment Systems» (by David Sheppard) Centre for Central Banking Studies, Bank of England, no. 8, London, 1996
27. «Delivery versus payment in securities settlement systems» BIS, Prepared by the Committee on Payment and Settlement Systems of the CB of the G-10 countries, Basle 1992.
28. «Payment Clearing Systems (Review of Organization, Membership and Control)» Members of the Bankers Clearing House, Association for Payment Clearing Services, 1986.
29. «The Target System (Trans-European Automated Real-Time Gross Settlement Express Transfer System, a payment system arrangement for Stage III of EMU)», Report to the Council of the EM institute, Working Group on EU Payment Systems, 1995.
30. DB - direct. Our cash management system. User manual Deutsche Bank 1995.
31. Uniform Rules for Collections (ICC Publication No. 522) HSBC Trade Services 1996.
32. Direct Payment. Guide for Financial Institutions Fed Reserve Bank 1996.
33. General Terms and Conditions, De Nederlandsche Bank NV 1994.
34. Documentary Credits, HSBC Trade Services 1997.
35. Fedwire: The Federal Reserve Wire Transfer Service Payments System Studies Staff of the Research and Market Analysis Group 1995, pp.37.

ՆԿԱՐՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Նկար 1. Կիրառվող գործիքների համեմատական դիագրամա 8

Նկար 2. ՀՀ բանկային համակարգի կառուցվածքը 9

Նկար 3. Անկանխիկ վճարային գործիքների դասակարգման սխեմա 19

Նկար 4. Կրեդիտային փոխանցման օրինակ 30

Նկար 5. Դեբետային փոխանցման օրինակ 30

Նկար 6. Կանխավճարի վերադարձի բանկային երաշխիքի կիրառմամբ սխեմա 31

Նկար 7. Փաստաթղթային (պայմանական) փոխանցման գործարքի օրինակ 31

Նկար 8. Բաց հաշվով իրականացվող վճարման օրինակ 32

Նկար 9. Չեկերով վճարումների իրականացման սխեմա 33

Նկար 10. Հասարակ մուրհակներով գործառնության սխեմա 34

Նկար 11. Փոխանցելի մուրհակներով գործառնության սխեմա 35

Նկար 12. Ջուտ ինկաստյի գործառնության սխեմա 36

Նկար 13. Փաստաթղթային ինկաստյի գործառնության սխեմա 37

Նկար 14. Փաստաթղթային ակրեդիտիվի օրինակ 38

Նկար 15. Երաշխիքային գործառնության սխեմա 41

Նկար 16. Փոխերաշխիքի կիրառման սխեմա 41

Նկար 17. Վճարման հանձնարարականներով փոխանցման իրականացման սխեմա 49

Նկար 18. Վճարման հանձնարարականներով փոխանցման իրականացման սխեմա 50

Նկար 19. Միջոցների փոխանցման գործարքի մասնակիցները 50

Նկար 20. Միջոցների փոխանցման արարողակարգը 51

Նկար 21. Միջոցների փոխանցման արարողակարգը տարբեր մասնակիցների միջև 51

Նկար 22. Ներբանկային /միևնույն հաճախողի/ միջոցների փոխանցման ընթացակարգ 52

Նկար 23. Միջնորդ բանկի միջոցով միջոցների փոխանցում 52

Նկար 24. Շահառուի նույնացման ընթացակարգը 56

Նկար 25. Շահառուի նույնացման ընթացակարգը 57

Նկար 26. Միջազգային վճարումների սխեմա 65

Նկար 27. Միջազգային վճարումների իրականացում թղթակցային հաշիվներով 66

Նկար 28. Պարբերաբար վճարումների հանձնարարականի կիրառման օրինակ 69

Նկար 29. Վճարման պահանջագրի կիրառման սխեման 71

Նկար 30. Ուղղակի դեբետագրման սխեմա 73

Նկար 31. Չեկերով վճարումների իրականացման սխեմա 77

Նկար 32. Հասարակ մուրհակներով վճարումների իրականացման սխեմա 87

Նկար 33. Փոխանցելի մուրհակներով վճարումների իրականացման սխեմա 87

Նկար 34. Պլաստիկ քարտերով գործառնությունների իրականացման ժամանակ տեղեկատվության փոխանակման սխեմա 90

Նկար 35. Ռիսկերի տեսակները վճարահաշվարկային համակարգերում 95

Նկար 36. Միջոցների փոխանցման իրականացվող արարողակարգը 96

Նկար 37. ՀՏ 100 վճարման հանձնարարականի կիրառման սխեմաները 107

Նկար 38. ՀՏ120 Բյուջեի մուտքի վճարման հանձնարարականի կիրառման սխեմա 107

Նկար 39. ՀՏ 121 Բյուջետային վճարման հանձնարարականի կիրառման սխեմաները 107

Նկար 40. ՀՏ 131 Բազմակի փոխանցման վճարման հանձնարարականի կիրառման սխեմա 108

Նկար 41. ՀՏ 132 Հավաքական վճարումների հանձնարարականի կիրառման սխեմա 108

Նկար 42. ՀՏ 202 Միջբանկային վճարման հանձնարարականի կիրառման սխեմա 109

Նկար 43. S.W.I.F.T.-ից օգտվողների կառուցվածքը 118

Նկար 44. TARGET համակարգում հաղորդագրությունների փոխանակման սխեմա 122

ՀԱՆԳՈՒՑԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐԻ ՑՈՒՑԻՉ

Ա

Անկանխիկ, 12
 Անկանխիկ հաշվարկներ, 31
 Ակցեատավորված չեկեր, 78
 Արբիտրաժ, 84
 Արժեթղթեր, 16
 Արժույթ, 32

Բ

Բանկ, 28
 Բանկային հաշիվներ, 36
 Բանկային քարտեր, 212

Գ

Գին, 83
 Գործառնական օր, 95

Դ

Դրամաշրջանառություն, 52

Ե

Երաշխիք, 52, 139

Թ

Թղթակցային հաշիվ, 36
 Թողարկող բանկ, 162

Ի

Ինկասո, 52

Խ

Խնայողական հաշիվներ, 28

Ծ

Ծառայություններ, 12

Կ

Կանխիկ դրամ, 11
 Կենտրոնական բանկ, 15

Հ

Հաշվարկային բանկ, 162
 ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, 31

Մ

Մասնաճյուղ, 44
 Մուրհակ, 48

Շ

Շահութահարկի, եկամտահարկի, հաստատագրված վճար, 124

Թ

Թեկեր, 33

Պ

Պարբերաբար վճարումների հանձնարարականը (standing orders), 123
 Պայմանագիր, 83
 Պլաստիկ քարտեր, 29, 52, 77

Ս

Սնարտ քարտեր, 78

Վ

Վարկային կազմակերպություն, 47
 Վճարահաշվարկային համակարգ, 12
 Վճարային գործիքներ, 14
 Վճարային համակարգ, 12
 Վճարման հանձնարարականներ, 33, 55
 Վճարում, 52

Տ

Տնտեսություն, 12

Ք

Քարտապան, 161

Ֆ

Ֆակտորինգ, 33
 Ֆիզիկական անձ, 28

REPO, 22

S.W.I.F.T., 95

Ս ա մ ս ն Ն Ղ ա զ ա ր յ ա ն

Վ Ճ Ա Ր Ա Հ Ա Շ Վ Ա Ր Կ Ա Յ Ի Ն Հ Ա Մ Ա Կ Ա Ր Գ

Խմբագիր՝

Համակարգչային ձևավորող՝

Լարիսա Նաղարյան

Աննա Գևորգյան

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՑԱՆԿ